REFERENCE COPY
(NOT FOR ISSUE)

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ
সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন

Socio-Cultural Study of The Sattras of Undivided Nagaon District.

A MINOR RESEARCH PROJECT
UNDER UNIVERSITY GRANT COMMISSION
2002

শ্ৰীতিলকচন্দ্ৰ মজুমদাৰ

REFERENCE COPY
(NOT FOR ISSUE)

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Acc. No. 29682
Date 1/6/04
Nowgong Girls College

S(L)A/St-5.

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ

সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন

Socio-Cultural Study of The Sattras of Undivided Nagaon District.

A MINOR RESEARCH PROJECT
UNDER UNIVERSITY GRANT COMMISSION

2002

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Acc No. 29682
Date 1/6/09
Nowgong Girls College

শ্ৰীতিলকচন্দ্ৰ মজুমদাৰ

নগাঁও ছোৱালী কলেজ

আগকথা

অসমৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনৰ লগত আধ্যাত্মিক তথা ধৰ্মানুষ্ঠান সত্ৰৰ অঙ্গাঙ্গী সম্পৰ্ক । খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চদশ শতাব্দীত উদ্ভৱ হোৱা সত্ৰ-সভাই অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিলৈ যি অৱদান আগবঢ়ালে তাৰ মূল্যাঙ্কন কৰাটো সহজসাধ্য নহয়। বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ উদ্ভাৱক শঙ্কৰদেৱৰ মহাজীৱনৰ ব্যক্তিত্ব, প্ৰতিভা আৰু শ্ৰেষ্ঠত্বৰ বিষয়ে নানা আলোচনা হৈছে যদিও তেওঁৰ উদ্ভাৱিত আৰু অনুগামীসকলৰ দ্বাৰা সম্প্ৰসাৰিত, আজিও জনসমাজত অতুল প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি থকা সত্ৰসমূহৰ ঐতিহ্য, সমাজ-সাংস্কৃতিক অৱদানৰ মূল্যাঙ্কন যথোপযুক্ত হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। সেইকাৰণে সেই দিশলৈ লক্ষ্য ৰাখি 'অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন' বিষয়টো বাছি লৈ গৱেষণাৰ কামত অগ্ৰসৰ হৈ এই গৱেষণা গ্ৰন্থ যুগুত কৰা হ'ল।

গ্ৰন্থখন যুগুত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন সমল আৰু সহায়ক সাধু সজ্জনৰ কথা প্ৰসঙ্গ-টীকাত উল্লেখ কৰা হৈছে। সবালৈকে কৃতজ্ঞতা জনোৱা হ'ল।

আমাৰ গৱেষণাত নানা দিহা-পৰামৰ্শেৰে তত্ত্বাৱধান কৰি গৱেষণাৰ কাম সফল কৰি তোলাত সহায়-সহযোগ কৰা বাবে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ অধ্যাপক ডঃ পৰীক্ষিত হাজৰিকালৈ কৃতজ্ঞতা জনোৱা হ'ল। নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীঅপূৰ্ব শৰ্মাই বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ লগত যোগাযোগ কৰি উৎসাহিত কৰা বাবে আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুদান আয়োগে বিষয়টো অনুমোদন কৰি মঞ্জুৰী প্ৰদান কৰাৰ বাবে সংশ্লিষ্ট বিষয়া-কৰ্মচাৰীবৰ্গলৈ কৃতজ্ঞতা আগবঢ়ালোঁ। গৱেষণাৰ কামটো কৰাৰ ক্ষেত্ৰত দিহা-পৰামৰ্শেৰে উৎসাহিত কৰা বাবে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপিকা, এসময়ৰ মোৰ প্ৰিয় ছাত্ৰী ডঃ লীলাৱতী শইকীয়ালৈ স্নেহ-আশীৰ্বাদ আৰু ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

আমাক সত্ৰ-বিষয়ক গৱেষণাৰ কামত অগ্ৰসৰ হ'বলৈ বহুদিনৰ পৰা হেঁচা প্ৰয়োগ কৰি আছিল- নগাঁও কলেজৰ অসমীয়া বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপক ডঃ শ্ৰী গিৰিকান্ত গোস্বামী আৰু নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ অধ্যাপক গৱেষক শ্ৰীজ্যোতিৰ্ময় জানাই। ডঃ গোস্বামী আৰু অধ্যাপক শ্ৰীজানাই গৱেষকৰ বিভিন্ন কামত দিহা-পৰামৰ্শৰ উপৰিও তথ্য-পাতিৰেও সহায় কৰা বাবে দুয়োগৰাকীলৈ শলাগ জনাইছোঁ।

আমাৰ গৱেষণাৰ বিষয়টো ক্ষেত্ৰকৰ্ম-ভিত্তিক। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চলত থকা সত্ৰসমূহলৈ ফটো-কেমেৰা, টেপ-ৰেকৰ্ডাৰ, টোকাদি লিখা কামত আমাৰ লগত

সহধৰ্মিনী উপমা মজুমদাৰ আৰু পুত্ৰ ঋত্বিকৰ সহায়-কষ্ট আমাৰ গৱেষণা গ্ৰন্থৰ লগত জড়িত থাকিব। লগতে পুত্ৰসম জোঁৱাই নিপঙ্কৰ মহন্ত, প্ৰাঞ্জল বৰদলৈ আৰু জীয়ৰীহঁতৰ সহায় আগ্ৰহৰ কথাও জড়িত থাকিব।

আৰম্ভণিৰে পৰা কামটোৰ প্ৰতি সহায়-অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱা কলিয়াবৰ ৰূপনাৰায়ণ খামুচীয়া সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰদ্ধেয় শ্ৰীদেৱকান্ত মহন্ত, শ্ৰৱণী সত্ৰৰ শ্ৰীজয়দেৱ মহন্ত, ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীধৰ্মকান্ত গোস্বামী আৰু শ্ৰীমোহন শৰ্মা, বালিসত্ৰৰ শ্ৰীসাৰদানন্দ দেৱগোস্বামী, লাইআটীৰ শ্ৰীযুগল চন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী, জাজৰি মদাৰগুৰিৰ শ্ৰীৰাধিকামোহন মহন্ত, শ্ৰীকৰুণাকান্ত মহন্ত, কালশিলাৰ কৃষ্ণকমল গোস্বামী, চৰিপোতা উলুবাৰী সত্ৰৰ শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ মহন্ত, নগাঁৱৰ অতিৰিক্ত উপায়ুক্ত শ্ৰীপুলিন বিহাৰী নাথ, নগাঁৱৰ হোমেশ্বৰ শৰ্ম্মা, ধিঙৰ শ্ৰীচন্দন কাকতি, ছাত্ৰী নিজৰা মহন্ত, লিজা বৰুৱাক আমাৰ ক্ষেত্ৰ-কৰ্মত সহায় কৰা বাবে শলাগ জনাইছোঁ।

গ্ৰন্থখনৰ কপি কেইটা ডি,টি,পি কৰি তৎপৰতাৰে উলিয়াই দিয়া বাবে নগাঁৱৰ কৃষ্ণা প্ৰিণ্টাৰ্চৰ স্বত্বাধিকাৰী আৰু কৰ্মীবৃন্দলৈ ধন্যবাদ জনালোঁ।

নগাঁও ছোৱালী কলেজ

তিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ

সূচীপত্ৰ

সংক্ষিপ্তিকৃত শব্দ ঃ

ভূমিকা ১-৮

প্ৰথম অধ্যায় ঃ

সত্ৰঃ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ (৯-২৮)

১.০০ সত্ৰ ৯

১.০১ বৈদিক সাহিত্যত সত্ৰ ৯

১.০২ প্ৰাক্ বৈষ্ণৱ যুগৰ অসমত সত্ৰ ১০

১.০৩ শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত সত্ৰ ১০

১.০৪ শঙ্কৰদেৱ ঃ নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলন ১২

১.০৫ শঙ্কৰদেৱ আৰু সত্ৰ-সংস্কৃতি ১৩

১.০৬ সত্ৰত গণতান্ত্ৰিক মূল্যবোধ ১৫

১.০৭ শঙ্কৰদেৱ ঃ প্ৰথম সত্ৰ প্ৰৱৰ্তন ১৬

১.০৮ সত্ৰ সম্প্ৰসাৰণ ১৭

১.০৯ পন্থ আৰু সংহতি ২২

১.১০ অসমৰ সত্ৰৰ লেখ ২৫

দ্বিতীয় অধ্যায়ঃ

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰ (২৯-৫৩)

২.০০ লেখ ২৯

২.০১ সত্ৰৰ পৰিচিতি ৩০

২.০২ বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ নগাঁও মহকুমাৰ সত্ৰ ৩২

ক) পুৰুষ সংহতি খ) ব্ৰহ্ম সংহতি

গ) কাল সংহতি ঘ) নিকা সংহতি

২.০৩ বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ কলিয়াবৰ মহকুমাৰ সত্ৰ ৪৫

ক) পুৰুষ সংহতি খ) ব্ৰহ্ম সংহতি

গ) কাল সংহতি

২.০৪ বৰ্তমান মৰিগাঁও জিলা/মহকুমাৰ সত্ৰ-
ক) পুৰুষ সংহতি খ) ব্ৰহ্ম সংহতি
গ) কাল সংহতি ঘ) চৈতন্যীয়া ৪৯

তৃতীয় অধ্যায় ঃ

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন (৫৪-৭৯)
৩.০০ সামাজিক জীৱন ঃ উৎসৱ পৰ্ব ৫৪
৩.০১ সত্ৰৰ নিত্য প্ৰসঙ্গ ঃ চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ ৫৮
৩.০২ ভাদ মাহৰ পৰম্পৰাগত অনুষ্ঠান-উৎসৱ ৬২
৩.০৩ আন সময়ত উদ্‌যাপিত উৎসৱ ৬৮
৩.০৪ সত্ৰাধিকাৰ অভিষেক উৎসৱ ৭১
৩.০৫ সত্ৰানুষ্ঠানৰ বিষয়ববীয়া ৭৪

চতুৰ্থ অধ্যায় ঃ

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ নাট ভাওনা (৮০-৯৫)
৪.০০ সত্ৰৰ নাট্য-সম্ভাৰ ৮০
৪.০১ ভাওনাৰ জনক শঙ্কৰদেৱ ঃ বৰদোৱাত চিহ্নযাত্ৰা ৮৪
৪.০২ চিহ্নযাত্ৰা ভাওনা ঃ কলা-কৌশল ৮৫
৪.০৩ ভাওনাৰ আধ্যাত্মিক তাৎপৰ্য্য ৮৮
৪.০৪ সত্ৰৰ ভাওনা ৮৯
৪.০৫ সমাজত ভাওনাৰ প্ৰভাৱ ৯২

পঞ্চম অধ্যায় ঃ

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ কলা-সংস্কৃতি (৯৬-১০৮)
৫.০০ সত্ৰৰ সঙ্গীত-কলা ৯৬
৫.০১ সত্ৰৰ চিত্ৰকলা ১০১
৫.০২ সত্ৰৰ কাৰুকলা আৰু আপুৰুগীয়া সম্পদ ১০৪

ষষ্ঠ অধ্যায় ঃ

৬.০০ উপসংহাৰ ১০৯
৬.০১ গ্ৰন্থপঞ্জী ১১২
উপৰাষ্টি :
১.০০ মেপ
১.০১ চিত্ৰ

সংক্ষিপ্তকৃত শব্দ

অঙ্কাৱলী	ঃ	কালিৰাম মেধি সম্পাদিত আৰু সংগৃহীত
অনন্ত চৰিত	ঃ	ভদ্ৰাচাৰু বিৰচিত শ্ৰীশ্ৰীঅনন্ত চৰিত
আউনীআটী	ঃ	তীৰ্থনাথ শৰ্মা ঃ আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী
ঐতিহ্যমণ্ডিত	ঃ	লীলাধৰ বৰা ঃ ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ
কীৰ্ত্তন	ঃ	মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱ ঃ কীৰ্ত্তন ঘোষা আৰু নামঘোষা
দেৱদামোদৰ	ঃ	নৰনাৰায়ণ গোস্বামী সম্পাদিত ঃ দেৱদামোদৰ গুৰু
দৈত্যাৰি	ঃ	দৈত্যাৰি ঠাকুৰ ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ চৰিত
পবিত্ৰ অসম	ঃ	মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত পবিত্ৰ অসম
বৰদোৱা	ঃ	মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত বৰদোৱা-গুৰু চৰিত
বেজবৰুৱা	ঃ	লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ
বুৰঞ্জী বিবেক	ঃ	মণিৰাম দেৱান ঃ বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন
মঞ্চলেখা	ঃ	অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা ঃ মঞ্চলেখা
ৰামচৰণ	ঃ	ৰামচৰণ ঠাকুৰ ঃ গুৰুচৰিত
ৰামানন্দ	ঃ	ৰামানন্দ দ্বিজ ঃ শ্ৰীগুৰুচৰিত
সত্ৰ-সংস্কৃতি	ঃ	কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামী ঃ সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা
শঙ্কৰদেৱ	ঃ	মহেশ্বৰ নেওগ ঃ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ
M.S.G.K.	:	Manuscripts Preserved at Srimanta Sankardeva Gaveshna Kendra, Bordowa
M.A.S.	:	Sarbeswar Rajguru, Medieval Assamese Society
N.M.S.A.	:	Satyendra Nath Sarma, The Neo-Vaisnavite Movement and The Sattra Institution of Assam
P.S.V.	:	Kesavanana Dev Goswami : Post Sankardeva Vaisnava Faith and Culture of Assam
S.H.T.	:	Maheswar Neog; Sankardeva and His Times

ভূমিকা

গৱেষণাৰ পটভূমি ঃ প্ৰয়োজনীয়তা:

শঙ্কৰদেৱে পূৰ্বকালৰে পৰা চলি অহা নানা জাতি-উপজাতি-গোষ্ঠী-ফৈদৰ মাজত থকা বৈষম্য, ধৰ্মৰ নামত থকা অন্ধবিশ্বাস-কুপ্ৰথা, সমাজৰ অনৈক্য, বিশৃঙ্খলতা, দুষ্কৃতি, হিংসা-অসূয়া দূৰ কৰি সকলোকে ভক্তি-ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিৰে এক সত্যপথত ধাবিত কৰাই এক সমাজভুক্ত কৰিবলৈ জীৱনব্যাপী সাধনাত মগ্ন হৈছিল। সুবিধাবাদী জাত্যাভিমানী পণ্ডিতে ভাগ ভাগ কৰি ৰখা সমাজ-ব্যৱস্থাক সংশোধন আৰু নিকা কৰি নুতুলিলে শোষিত, নিষ্পেষিত লোকসকল প্ৰাপ্য অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত হৈ থাকিব বুলি সমসাময়িক সমাজ-ব্যৱস্থাৰ পৰা শঙ্কৰদেৱে ভালদৰে বুজি পাইছিল। আৰ্য-সংস্কৃতিৰ সমলসমূহৰ ব্যৱহাৰেৰে শঙ্কৰদেৱে থলুৱা বা স্থানীয় সংস্কৃতিৰ সু-সংৰক্ষণ, সংমিশ্ৰণ, সংহতি আৰু সমন্বয়ৰ মাজেদি এখন বাছকবনীয়া সমাজ আৰু এটা আদৰ্শ সংস্কৃতি গঢ়ি তুলিলে যাৰ নাম অসমীয়া সংস্কৃতি।[১]

বহুধা-বিভক্ত হৈ থকা সমাজখনৰ পণ্ডিত-মূৰ্খ, আখৰী-অনাখৰী, স্পৃশ্য-অস্পৃশ্য, ব্ৰাহ্মণ-অব্ৰাহ্মণ, উচ্চ-অন্ত্যজ, ৰজা-প্ৰজা, পৰ্বত-ভৈয়ামত বসবাস কৰা বিভিন্ন জাতি-উপজাতি সকলোৰে সমন্বয়ত ঐক্যবদ্ধ সমাজ গঠন কৰা সত্ৰানুষ্ঠানৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক অৱদান অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ সামাজিক পদ্ধতিয়ে অসমৰ সামাজিক জীৱনৰ এটি স্পষ্ট আৰু নিটোল ৰূপ দি তোলে, সত্ৰ আৰু নামঘৰ সামাজিক শৃঙ্খলাৰ নিদৰ্শনৰূপে থিয় দিয়ে।[২]

অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিলৈ নৱবৈষ্ণৱ যুগত প্ৰতিষ্ঠিত আধ্যাত্মিক অনুষ্ঠান সত্ৰৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ। সত্ৰসমূহ জনগণৰ মানসিক উৎকৰ্ষ, আধ্যাত্মিক বিকাশ, সামাজিক চেতনা আৰু ঐক্য সাধনাৰ পবিত্ৰ অনুষ্ঠান। খ্ৰীষ্টীয় পঞ্চদশ শতাব্দীৰ দ্বিতীয়াৰ্ধত মধ্য অসমৰ সেই কালৰ ভূঞা ৰাজ্য অৰ্থাৎ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱা-আলিপুখুৰীত ১৪৪৯ খ্ৰী:ত জন্ম গ্ৰহণ কৰা শঙ্কৰদেৱে গুৰু-গৃহৰ শিক্ষান্তে সামন্তীয় ভূঞা বিষয়-বাবলৈ মন নকৰি ধৰ্ম-চৰ্চাত

মনোনিবেশ কৰে। তাৰ ফলত বৰদোৱাত প্ৰবৰ্ত্তন হ'ল অসমৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু আধ্যাত্মিক-সামাজিক-সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান কীৰ্ত্তন ঘৰ বা সত্ৰৰ।[৩] এই সত্ৰ-সমাজত জাতি-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায়-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে সকলো শ্ৰেণীৰ লোকক সমবেত কৰাই মানবীয় অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰি শঙ্কৰদেৱে সূচনা কৰা আন্দোলনে অসমৰ সমাজ-জীৱনলৈ এক নতুন প্ৰৱাহ বোৱাই নৱজাগৰণৰ সূত্ৰপাত কৰে। শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰবৰ্ত্তিত নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু সত্ৰই অসমৰ বৌদ্ধিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক, নৈতিক, মানৱতাবাদ, আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰলৈ আগবঢ়োৱা অৱদান অনন্য, অপূৰ্ব আৰু অপ্ৰতুল। যোৱা পাঁচশ বছৰৰ ওপৰ কাল ৰাজনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক পৰিবৰ্ত্তন আৰু বিপৰ্যয়কো নেওচা দি সত্ৰই অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে। সত্ৰৰ নীতি-নিয়ম, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, নাম-প্ৰসঙ্গ, নৃত্য-গীত-বাদ্য, নাট-ভাওনা, শৰণ-ভজন আদি অসমীয়া সমাজৰ পৰম্পৰা স্বৰূপ হৈ পৰিছে।

বিষয়-প্ৰবেশ:

শঙ্কৰদেৱে নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱাত প্ৰতিষ্ঠা কৰা সত্ৰই পূৰ্বাঞ্চলৰ উজনি-নামনিত ব্যাপকতা লাভ কৰে। সত্ৰ-সভাত নাম-কীৰ্ত্তন, সামূহিক উপাসনাৰে আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰাৰ লগতে আকৰ্ষণীয় আৰু আদৰণীয় অনুষ্ঠান নাট-ভাওনা, ফাকুৱা, জন্মাষ্টমী, ৰাস, তিথি আদি উৎসৱেৰে জনসাধাৰণৰ মনত আনন্দ দান কৰি সামাজিক ঐক্য আৰু সাংস্কৃতিক বিকাশ সাধন কৰাত বৈষ্ণৱ সত্ৰ জাতি-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায় নিৰ্বিশেষে সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ সামূহিক পুণ্যক্ষেত্ৰ তথা সমাজ-সাংস্কৃতিক কেন্দ্ৰ হৈ পৰিল। সত্ৰসমূহ অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ এক প্ৰতীক, বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ কেন্দ্ৰস্থল। তাহানি কালৰ পৰা অসমীয়া সমাজ, ইয়াৰ পৰম্পৰা কলা-সংস্কৃতিৰ সাক্ষী স্বৰূপে আছে। শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ সৃষ্টি এই সত্ৰসমূহৰ তুলনা অসমৰ বাহিৰত নাই।[৪]

সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। আমাৰ গৱেষণাত অসমৰ সকলো অঞ্চল বা জিলাক সামৰি লোৱা হোৱা নাই, মাথোন অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ সমাজ-সংস্কৃতিহে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোৱা হৈছে। গৱেষণা ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰৰ। আমি গ্ৰহণ কৰা ক্ষুদ্ৰ গৱেষণাৰ বিষয় হৈছে "অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন।"

অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য:

অসমৰ বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ উদ্ভাৱক শঙ্কৰদেৱ, তেওঁৰ অনুগামী আৰু পৰৱৰ্ত্তী ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ

অতীতৰ মহান অৱদানৰ মূল্যাঙ্কন কৰি সত্ৰৰ জৰিয়তে কেনেকৈ সামাজিক ঐক্য আৰু সাংস্কৃতিক সমন্বয় গঢ়ি তুলি সৰ্বাঙ্গ-সুন্দৰ সমাজ গঠন কৰিলে তাৰ বিষয়ে চিন্তা-চৰ্চা আৰু অনুসন্ধান কৰাটো আৱশ্যক হৈ পৰিছে। সেই কালৰ সমাজত উচ্চ জাত বা মৰ্যাদাৰ বুলি পৰিগণিত হোৱা সকলৰ শিক্ষা, চিন্তা-চৰ্চা, সাধনাৰ বলত সত্ৰৰ উদ্ভৱ আৰু প্ৰসাৰ হৈ সমাজত উচ্চ আৰু নিম্ন জাতৰ ব্যৱধান আতঁৰাই সকলোকে পুণ্যক্ষেত্ৰ সত্ৰত সমস্বত্ব দান কৰি সুশৃঙ্খলাবদ্ধ আৰু শান্তিপূৰ্ণ সমাজ গঢ়ি তোলাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। কিন্তু বৰ্ত্তমান সত্ৰানুষ্ঠানৰ তেনে সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক আদৰ্শৰ অবনতি ঘটিছে। অতীতৰ কিছু সত্ৰ বিলুপ্ত হৈছে যদিও বংশ-বৃদ্ধিৰ ফলত সত্ৰৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নৰ জৰিয়তে সত্ৰৰ লগত সমাজৰ কেনে গাঢ় সম্পৰ্ক, সত্ৰ-সংস্কৃতিয়ে কেনেকৈ এখন বৈষম্যহীন সমাজ গঢ় দি বিভিন্ন লোকৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে, ন-ন সাংস্কৃতিক সম্পদেৰে মানসিক আনন্দৰ লগতে আধ্যাত্মিক বিকাশ সাধন কৰি মানৱ জীৱন সফল কৰি তুলিলে, তাৰ চিত্ৰ দাঙি ধৰি সত্ৰৰ হেৰাই যাব খোজা সমাজ-সংস্কৃতিৰ প্ৰতি পঢ়ুৱৈ সমাজ তথা উত্তৰ-পুৰুষক উদ্বুদ্ধ আৰু অনুপ্ৰেৰিত কৰাটো এই গৱেষণাৰ অন্যতম উদ্দেশ্য।

সত্ৰৰ ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতিৰ লগত জড়িত মহান পুৰুষ, সাধু-সন্ত আৰু ভক্তৰ সৎ চিন্তা, সৎকৰ্ম, সজ জীৱন-যাপন, উদাৰতা, সহিষ্ণুতা, নিৰহঙ্কাৰ, নৈতিকতা, সমদৃষ্টি, মানৱতাবাদ, অহিংসা আৰু ত্যাগৰ আদৰ্শ সাম্প্ৰতিক কালত বিনষ্ট হৈ গৈ আছে, যাৰফলত সত্ৰ-সমাজৰ শান্তি-সম্প্ৰীতি, সদ্ভাৱ-একতাৰ অভাৱ বাৰুকৈয়ে ঘটিছে। সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নে পূৰ্বৰ আদৰ্শ সমাজত প্ৰতিফলিত কৰাৰ পথ প্ৰদৰ্শন কৰিব বুলি ভাবোঁ।

মধ্য-যুগৰ বৃহত্তৰ অসম অৰ্থাৎ অহম-কামৰূপ-বেহাৰ-'ই ৰাজ্য সি ৰাজ্য' তিনিও ৰাজ্যত সত্ৰ-সভাৰ সংস্কৃতিয়ে বিস্তৃতি লাভ কৰি জনসাধাৰণৰ অন্তৰ জয় কৰাৰ ফলত এক বৈষ্ণৱ বা সত্ৰ-সমাজ গঢ়ি উঠে আৰু বিভিন্ন ঠাইত প্ৰায় হাজাৰেক সত্ৰ স্থাপিত হয়। এনে জনপ্ৰিয় আৰু ভক্তিপূৰ্ণ সত্ৰসমূহৰ বৰ্ত্তমান স্থিতি, অৱস্থা কেনে হৈছে, তাৰ বিষয়ে জানিবলৈ সত্ৰসমূহৰ ঐতিহ্য, সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নৰ আৱশ্যকতা অনস্বীকাৰ্য। সেয়ে উল্লিখিত লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য সাৱোগত কৰি অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন বা গবেষণাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

পূৰ্বানুমান:

শঙ্কৰদেৱ প্ৰবৰ্ত্তিত নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনে নৱজাগৰণৰ সৃষ্টি কৰি মানৱৰ মাজত থকা সামাজিক ব্যৱধান দূৰ কৰি সকলো স্তৰৰ লোকক মানবীয় মৰ্যাদা আৰু সামাজিক অধিকাৰ

সাব্যস্ত কৰিছিল। কালক্ৰমত সত্ৰৰ মাজত ধৰ্মমতক আৰু সা-সম্পদক লৈ মতানৈক্য আৰু খোৱা-কামোবাৰ ফলত সত্ৰৰ মানবীয় আৰু সামাজিক আদৰ্শৰ হীনদেবি ঘটিল। সত্ৰৰ ঐতিহ্য, সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নে অৱনতিৰ কাৰণ বিশ্লেষণাত্মকভাবে চালি-জাৰি চাই সাম্প্ৰতিক কালত দেখা দিয়া বিভেদ, অনৈতিকতা, স্বেচ্ছাচাৰিতা আৰু সামাজিক অৰাজকতা, বৈষম্য, অবিয়াঅবিৰ ওপৰত বেখাপাত কৰি কেৰোণবোৰ ফঁহিয়াই মানবীয় মূল্যবোধ, সামাজিক ন্যায় আৰু সম্প্ৰীতি-সদ্ভাৱ জগাই তুলিব বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। তাৰ উপৰি, অতীতৰ গৌৰৱময় সত্ৰ কিছুমানৰ বিলুপ্তি, দুৰ্দশা বা হতাশাগ্ৰস্ত ছবিয়ে সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক দৈন্যৰ বিষয়টো স্পষ্ট কৰি তুলিব। আমি আশা কৰিব পাৰোঁ এই অধ্যয়নে সত্ৰৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য আৰু মহান অৱদানৰ বিষয়ে পাঠক-পাঠিকা আৰু ভবিষ্যত পুৰুষক সচেতন কৰাৰ পথ প্ৰশস্ত কৰি তুলিব।

গৱেষণাৰ পৰিকল্পনা, পৰিসীমা আৰু পদ্ধতি ঃ

আমাৰ গৱেষণাত গ্ৰন্থৰ ভূমিকাৰ পিছতে সত্ৰৰ উদ্ভৱ, ক্ৰমবিকাশ, সমাজ-সংস্কৃতি, পন্থ-সংহতি, অসম আৰু অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ লেখ থূলমূলকৈ দাঙি ধৰা হৈছে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ অৰ্থাৎ বৰ্ত্তমানৰ নগাঁও আৰু মৰিগাঁও দুয়োখন জিলাৰ ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ সত্ৰসমূহ তালিকাভুক্ত কৰি সত্ৰৰ সংহতি, অৱস্থিতি, আদিজনা, প্ৰতিষ্ঠাতা, ঐতিহাসিক পৰিচয়ৰ লগতে বৰ্ত্তমানৰ স্থিতি, অৱনতি আদিৰ বিৱৰণ দাঙি ধৰা হৈছে। তাৰ উপৰি, সত্ৰত পূৰ্বৰ পৰা প্ৰচলিত সমাজ-সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান-পৰ্ব আদিৰ ছবিও চিত্ৰিত কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

আমাৰ গৱেষণাৰ পৰিকল্পনা শৃংখলাবদ্ধকৈ ৰূপায়িত কৰিবলৈ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ তথা বৰ্ত্তমানৰ জিলা দুখনৰ সত্ৰসমূহৰ মহকুমা ভিত্তিক তালিকা যুগুতোৱা হৈছে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ মহকুমা আছিল তিনিটা- নগাঁও, মৰিগাঁও আৰু হোজাই। ১৯৮৯ খ্ৰী:ত মৰিগাঁও মহকুমা নগাঁও জিলাৰ পৰা ফালি নি সুকীয়া জিলা ৰূপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। বৰ্ত্তমান মৰিগাঁও এখন জিলা আৰু ইয়াৰ মহকুমাও একমাত্ৰ মৰিগাঁও। বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ মহকুমা তিনিটা হৈছে। ১৯৮৯ খ্ৰী:ত নগাঁও মহকুমা ফালি কলিয়াবৰ আৰু নগাঁও দুটা মহকুমা কৰা হৈছে আৰু আনটো মহকুমা হোজাই পূৰ্বৰ দৰে আছে।

আমাৰ অনুসন্ধানত হোজাই মহকুমাত কোনো সত্ৰৰ ওৱা পোৱা নগ'ল। বৰ্ত্তমানৰ নগাঁও জিলাৰ নগাঁও, কলিয়াবৰ আৰু মৰিগাঁও জিলাৰ মৰিগাঁও—এই তিনিটা মহকুমাৰ ভিত্তিত সত্ৰসমূহ চিহ্নিত কৰি (তালিকা প্ৰস্তুত কৰি) অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ

পৰিচয় আৰু সমাজ-সাংস্কৃতিক বিৱৰণ আগবঢ়োৱা হৈছে।

সত্ৰসমূহৰ প্ৰতিষ্ঠা কালৰ পৰা অৰ্থাৎ পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা কুৰি শতিকালৈ সময়-সীমা নিৰ্ধাৰণ কৰি সত্ৰসমূহ অধ্যয়ন কৰা হৈছে।

গবেষণাৰ বিষয়টো স্পষ্ট কৰি তুলিবলৈ বিভিন্ন থান-সত্ৰলৈ গৈ ক্ষেত্ৰকৰ্মৰ জৰিয়তে তথ্য-পাতি সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। সত্ৰৰ অধিকাৰ, পৰিচালক আৰু ভক্ত বাইজ, অঞ্চলৰ সুজান ব্যক্তিক সাক্ষাৎ কৰি তেওঁলোকৰ লগত আলোচনা কৰি সমল গ্ৰহণ কৰা হৈছে। এই ক্ষেত্ৰত আলোচ্য বিষয়সমূহ আৱশ্যকমতে টেপ ৰেকৰ্ডিং কৰি, টোকা কৰি আৰু সত্ৰৰ আপুকণীয়া সম্পদ কেমেৰাৰে ফটো তুলি বুটলি লোৱা হৈছে।

গৱেষণাৰ সমল ঃ

ধৰ্ম-ভাষা-সাহিত্য-ঐতিহ্য-পৰম্পৰা তথা অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰস্বৰূপ সত্ৰসমূহৰ বিভিন্ন দিশ অধ্যয়ন বা গবেষণা কৰিবলৈ যিবোৰ সমলৰ প্ৰয়োজন সেইবোৰৰ ভিতৰত ধৰ্মাচাৰ্যসকলে প্ৰতিষ্ঠা কৰি থৈ যোৱা থান-সত্ৰৰ পৰা পোৱা উপাদান আৰু সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠাপকসকলৰ বিষয়ে তেওঁলোকৰ অনুগামী ভক্তসকলে ৰচনা কৰা চৰিত-পুথি, প্ৰাচীন ধৰ্মগ্ৰন্থ, ঐতিহাসিক গ্ৰন্থ, কিংবদন্তি আৰু বিভিন্ন পণ্ডিত, সমালোচকৰ গৱেষণা আৰু আলোচনামূলক গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ সংকলন আৰু বিভিন্ন স্মৃতিগ্ৰন্থ, আলোচনী, বাতৰি কাকত আদি উল্লেখযোগ্য।

বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ উদ্ভাৱক শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ ধৰ্মানুগামী আচাৰ্য মাধৱদেৱ, দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ, গোপাল আতা, বংশীগোপালদেৱ প্ৰভৃতিৰ জীৱন-বৃত্তৰ আধাৰত ৰচনা কৰা চৰিত-পুথিত ঘটনা বহুল কৰ্ম-জীৱন, ব্যক্তিত্ব, সাংগঠনিক দিশ আদিৰ বিৱৰণৰ লগতে তেওঁলোকে স্থাপন কৰা সত্ৰ, সত্ৰৰ বিস্তৃতি, ধৰ্মৰ বিকাশ, সেই সময়ৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনৰ আভাস পোৱা যায়। সেইকাৰণে চৰিত-পুথিত বিবিধ কথাৰ ওৱা পোৱা যায় বুলি কোৱা হৈছে।[৫] চৰিত-পুথিসমূহ অনেক ক্ষেত্ৰত চৰিতকাৰে নিজ নিজ পন্থ বা সংহতিৰ গুৰুসকলৰ অলৌকিক, অসাধাৰণ বৰ্ণনাৰে ভাৰাক্ৰান্ত কৰা দেখা যায়। এনে বৰ্ণনা অনুগামীসকলৰ ধৰ্মগুৰুজনাক ঈশ্বৰত্ব আৰোপ কৰাৰ প্ৰয়াস। তেনে উচ্ছাসাত্মক বৰ্ণনাৰ বাহিৰে বাকী বৰ্ণনাত ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ জীৱন-বৃত্তৰ লগত সমসাময়িক, ঐতিহাসিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক তথা সত্ৰ-সমাজৰ ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ভাওনা, উৎসৱ-অনুষ্ঠান, জীৱন-পদ্ধতি আৰু পৰম্পৰা সম্পৰ্কে সমল পোৱা যায়।

চৰিত-পুথি পদ-ছন্দ আৰু গদ্য বা কথাবন্ধত ৰচিত। শঙ্কৰদেৱক 'সৰ্বাগুণাকৰ'

'ত্ৰিভুবন বন্দন দৈৱকীনন্দনৰ অংশ'[৬] বুলি মাধৱদেৱে নাম-প্ৰসঙ্গৰ অন্তত ভক্তসমাজক গুৰু-চৰিত্ৰ কীৰ্ত্তন কৰাৰ যি পথ দেখুৱালে সেয়াই কিছুকাল মুখে মুখে চলি আহি লিখিত ৰূপ পাই প্ৰথমে 'পদ-চৰিত' আৰু পিছত কথাৰূপত 'গদ্য-চৰিত' তথা জীৱনী সাহিত্যৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰে। পৰৱৰ্ত্তী কালত নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম কেইবাটাও সংহতিত বিভাজিত হৈ পৰাত ভক্তসকলে স্ব-স্ব ধৰ্মাচাৰ্যক গুৰুত্ব আৰোপ কৰি চৰিত-পুথি ৰচনা কৰিবলৈ লোৱাত অনেক চৰিত-পুথি পোৱা গ'ল।

আমাৰ গৱেষণা-কৰ্মৰ কাৰণে অধ্যয়ন কৰা চৰিত-পুথিসমূহত ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ জীৱনীৰ উপৰিও ব্যক্তিত্ব আৰু কৰ্ম-প্ৰতিভাৰে স্থাপন কৰা সত্ৰ-সভা আৰু সেই সত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি হোৱা নাম-প্ৰসঙ্গ, গীত-পদ, নাট-ভাওনা, উৎসৱাদি সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক অৱদানৰ সম্ভেদ পোৱা হৈছে। সমসাময়িক সমাজ-জীৱন, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, বৈষ্ণৱ আন্দোলন আৰু সত্ৰানুষ্ঠানৰ ঐতিহ্য আৰু বিস্তৃতিৰ তথ্য চিত্ৰিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰিত-পুথিসমূহ অতি মূল্যবান সম্পদ।[৭]

আমাৰ গৱেষণাৰ কাৰণে চৰিত-পুথিসমূহক প্ৰধান সমল হিচাবে লোৱা হৈছে। প্ৰথম চৰিত প্ৰবক্তা আৰু বৰ্চোতা ৰামচৰণ ঠাকুৰ কৃত 'গুৰু চৰিত'[৮], উক্ত চৰিতকাৰৰ পুত্ৰ দৈত্যাৰি ঠাকুৰ বিৰচিত 'মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ চৰিত'[৯] 'ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ আদৰ্শত ৰচিত ভূষণ দ্বিজৰ 'মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ'[১০], ৰামানন্দ দ্বিজ বিৰচিত 'শ্ৰীগুৰু চৰিত'[১১], ৰামৰায় কৃত 'গুৰু লীলা'[১২], নীলকণ্ঠৰ 'দামোদৰ চৰিত'[১৩], ৰামানন্দৰ 'শ্ৰীশ্ৰী বংশীগোপাল চৰিত'[১৪] দ্বিজ ৰামানন্দ-দ্বিজ পূৰ্ণানন্দ প্ৰভৃতিৰ 'শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ চৰিত'[১৫], ভদ্ৰচাৰুৰ 'শ্ৰীশ্ৰীঅনন্ত চৰিত'[১৬] দীননাথ বেজবৰুৱাৰ 'বৰচৰিত'[১৭] প্ৰভৃতি উল্লেখযোগ্য পদচৰিত'।

তথ্য-পাতি প্ৰসঙ্গত তিনিখন নিৰ্ভৰযোগ্য গদ্য-চৰিত হ'ল 'কথা-গুৰু-চৰিত'[১৮], 'বৰদোৱা গুৰু চৰিত'[১৯], 'গুৰু চৰিত-কথা'[২০] লগতে 'বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন'[২১] বহু সমলযুক্ত এখনি গ্ৰন্থ ।

আধুনিক যুগত সত্ৰৰ ইতিহাস, উৎপত্তি আৰু ধৰ্ম, সমাজ-সংস্কৃতি সম্বলিত বিভিন্ন তথ্য-পাতি সমৃদ্ধ কেইবাখনো আলোচনামূলক আৰু গৱেষণামূলক গ্ৰন্থ প্ৰকাশ পাইছে। আমাৰ অধ্যয়নত সমল বিচাৰি পোৱা গ্ৰন্থসমূহৰ ভিতৰত 'মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ',[২২] 'শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ',[২৩] 'পবিত্ৰ অসম' (সম্পাদিত)[২৪] 'Sankardeva and His Times'[২৫] "The Neo-Vaisnavite Movement and the Sattra Institution of Assam"[২৬], 'সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা',[২৭] 'Post Sankardeva Vaisnavite Faith and

Culture of Assam,'[২৮] 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ',[২৯] 'শ্ৰীৰাম আতাৰ চৰিত্ৰ',[৩০] 'আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী',[৩১] 'দক্ষিণপাট সত্ৰ',[৩২] 'সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা',[৩৩] 'মঞ্চলেখা',[৩৪] 'Medieval Assamese Society'[৩৫] আদি লেখত লবলগীয়া।

ইয়াৰ উপৰি, বিজ্ঞ সমালোচক, পণ্ডিতৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থ, স্মৃতিগ্ৰন্থ, আলোচনী, বাতৰি-কাকত আদিৰ পৰাও আৱশ্যকীয় সমল বুটলি লোৱা হৈছে। যথাস্থানত সেইবোৰৰ প্ৰসঙ্গ উল্লেখ কৰা হৈছে।

আমি পূৰ্বে উনুকিয়াইছোঁ, আমাৰ গৱেষণাৰ সমল বা তথ্য-পাতি সংগ্ৰহ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ক্ষেত্ৰ-কৰ্ম বা অধ্যয়নৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। অসমৰ ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতিৰ লগত যোৱা পাঁচশ বছৰৰ ওপৰ কাল প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি অহা পবিত্ৰ সত্ৰসমূহৰ ঐতিহ্য, উদ্গতি-অধোগতিৰ বিষয়ে পুৰণি চৰিত-পুথি, ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতি বিষয়ক বিভিন্ন গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ-পাতি অধ্যয়নৰ লগতে আমাৰ গৱেষণাৰ পৰিসীমা আৰু আৱশ্যকমতে পৰিসীমাৰ বাহিৰলৈও গৈ সমল সংগ্ৰহ কৰাটো বিশেষ প্ৰয়োজন বুলি গণ্য কৰা হৈছে। সত্ৰসমূহৰ ঐতিহ্য, বৰ্ত্তমানৰ অৱস্থা, উন্নতি-অৱনতি, বিলুপ্তি আৰু নকৈ স্থাপন হোৱা সত্ৰৰ তথ্য-পাতি আৰু সমাজ-সংস্কৃতিত সত্ৰৰ প্ৰভাৱৰ হীনদেৰি সম্পৰ্কীয় সবিশেষ সমল ক্ষেত্ৰ-কৰ্মৰ দ্বাৰাহে যুগুত কৰিব পৰা গৈছে।

ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নত সত্ৰ আৰু অঞ্চলৰ বিজ্ঞ, সাধু-সজ্জনৰ পৰা টেপ ৰেকৰ্ডিং, টোকা কৰি সমল গ্ৰহণ কৰাৰ লগতে সত্ৰৰ ভাস্কৰ্য, আপুৰুগীয়া সম্পদ আৰু সাংস্কৃতিক কৰ্মৰ কেমেৰাৰে ফটো লোৱা হৈছে। তাৰ উপৰি, সত্ৰৰ তথ্য সংগ্ৰহ প্ৰ-পত্ৰ ছপা কৰি প্ৰতিখন সত্ৰক বিতৰণ কৰি সত্ৰ সম্পৰ্কীয় কথাবোৰ লিখিত ভাবেও সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নলৈ গৈ বুজি পোৱা হৈছে যে অতীতৰ সত্ৰৰ প্ৰভাৱ জনসমাজত নিষ্প্ৰভ হৈ গৈ আছে। সত্ৰ-সভাৰ আচাৰ্যসকলৰ কিছুমানৰ অনীহা ভাব পৰিলক্ষিত হৈছে— বিশেষকৈ আৰ্থিক অনাটন আৰু লাভালাভৰ দোহাই দি। তথাপি ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতিত আস্থাশীল, পৰম্পৰাত বিশ্বাসী কিছু সংখ্যকে সত্ৰৰ অমূল্য অৱদানৰ প্ৰতি সজাগ হৈ আছে আৰু তেখেতসকলৰ সঁহাৰিয়ে সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নত বিশেষ সহায়কৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে।

❑❑❑

<u>প্ৰসঙ্গ টীকা ঃ</u>

১. গৌৰীশঙ্কৰ ভট্টাচাৰ্য ঃ 'সমাজ সংস্কাৰক শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ', গৌমাৰ তীৰ্থ, স্মৃতিগ্ৰন্থ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘৰ ৬২ তম্ অধিবেশন- ১৯৯৩, পৃঃ ১৯।

২. মহেশ্বৰ নেওগ ঃ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ; লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী, ৩য় তাঙৰণ, ১৯৫৮, পৃঃ ১৫৮।

৩. বামচবণ ঠাকুব ঃ গুৰুচবিত, সম্পা-হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ৫০৬ শঙ্কবাব্দ, পৃ: ১৬১৬, ১৬১৭।

৪. ৰবীন্দ্ৰ নাথ দেৱচৌধুৰী ঃ অসমৰ দুৰ্দশাগ্ৰস্ত সত্ৰসমূহ, সংগ্ৰহালয় সঞ্চালক, অসম, প্ৰকাশ-১৯৯০, পৃ:১।

৫. তীৰ্থনাথ শৰ্মা ঃ আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী ১ম তাঙৰণ, ১৯৭৫ খ্ৰী:, পৃ: ৪৬২।

৬. মাধৱদেৱ ঃ গুৰুভটিমা, বৈষ্ণৱ কীৰ্ত্তন, সম্পা- তীৰ্থনাথ গোস্বামী, ১৯৮২, পৃ: ২৯।

৭. কথা-গুৰুচবিত ঃ আগকথা- বাণীকান্ত কাকতি, সম্পা- উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰু, হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱা প্ৰকাশিত, নলবাৰী, ১৯৫২

৮. বামচবণ ঠাকুব ঃ গুৰু চবিত, সম্পা- হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ৫০৬ শঙ্কবাব্দ।

৯. দৈত্যাবি ঠাকুব ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কবদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ চবিত, সম্পা- হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ৫০৯ শঙ্কবাব্দ।

১০. ভূষণ দ্বিজ ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কবদেৱ, সম্পা- দুৰ্গাধৱ বৰকটকী, যোবহাট, ১৯২৫।

১১. বামানন্দ দ্বিজ ঃ শ্ৰীগুৰুচবিত, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, দত্তবৰুৱা এণ্ড কোং, নলবাৰী, ১৯৫৭।

১২. বামবায় ঃ গুৰু লীলা : সম্পা- মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী, কলিকতা-৭, ১৮৮৬ শক।

১৩. নীলকণ্ঠ ঃ শ্ৰীশ্ৰীদামোদৰ চবিত, সম্পা- শবৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, যোবহাট, ১৯২৭।

১৪. বমানন্দ ঃ শ্ৰীশ্ৰীবংশী গোপালদেৱৰ চবিত, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, গুৱাহাটী ১৮৭২ শক।

১৫. দ্বিজ বমানন্দ, পূৰ্ণানন্দ প্ৰভৃতি: মহাপুৰুশ শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ চবিত, যোবহাট, ১ম প্ৰকাশ ১৯৭৮।

১৬. ভদ্ৰচাৰু ঃ শ্ৰীশ্ৰীঅনন্ত চবিত, প্ৰকাশিকা- হৰিমাই দত্ত, ডিব্ৰুগড়, ১৯৮৭।

১৭. দীননাথ বেজবৰুৱা ঃ বৰচবিত, যোবহাট, ১ম প্ৰকাশ- ১৯৮৭।

১৮. কথা গুৰুচবিত ঃ সম্পা- উপেন্দ্ৰ নাথ লেখাৰু, হৰিনাবায়ণ দত্তবৰুৱা প্ৰকাশিত, নলবাৰী, ১৯৫২ চন।

১৯. বৰদোৱা গুৰুচবিত ঃ সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, গুৱাহাটী বুক ষ্টল, ১৯৭৭।

২০. গুৰুচবিত-কথা ঃ সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী, ২য় তাঙৰণ, ১৯৯৯।

২১. মণিবাম দেৱান ঃ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, অসম (সংৰক্ষিত) ২য় খণ্ড, ১৮৩৮ চন।

২২. লক্ষীনাথ বেজবৰুৱা ঃ সাহিত্য প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬৩ চন।

২৩. মহেশ্বৰ নেওগ ঃ লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী, ৩য় তাঙৰণ, ১৯৫৮ চন।

২৪. মহেশ্বৰ নেওগ ঃ পবিত্ৰ অসম (সম্পাদিত): লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী, ২য় তাঙৰণ, ১৯৬৯ চন।

২৫. Maheswar Neog : Lawyers Book Stall, Gauhati, 3rd Edition 1998.

২৬. Satyendra Nath Sharma : Gauhati University, 1st Edition, 1986.

২৭. কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামী ঃ বাণী প্ৰকাশ, গুৱাহাটী-১ম প্ৰকাশ, ১৮৯৫ শক।

২৮. Kesavananda Dev Goswami : Sri Satguru Publication, New Delhi, 1st Edition-1988.

২৯. লীলাধৰ বৰা ঃ লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী-২য় প্ৰকাশ, ১৯৯৩ চন।

৩০. খগেশ্বৰ গোস্বামী ঃ সম্পা-হৰেশ্বৰ গোস্বামী, পুথি বিতৰণ, নগাঁও-১৯৯৪ চন।

৩১. তীৰ্থনাথ শৰ্মা ঃ আউনীআটী সত্ৰ, অসম, ১ম তাঙৰণ- ১৯৭৫ চন।

৩২. বেণুধৰ শৰ্মা ঃ ১ম প্ৰকাশ, গুৱাহাটী- ১৯৬৭ চন।

৩৩. নাবায়ণচন্দ্ৰ গোস্বামী ঃ নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ, মাজুলী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৮৪ চন।

৩৪. অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা ঃ জোনাকী প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ , ১৯৬৭ চন।

৩৫. Sarbeswar Rajguru : Asami, Milanpur, Nagaon, 1988.

প্ৰথম অধ্যায়

সত্ৰ ঃ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ

১.০০ সত্ৰ ঃ

সত্ৰ ভাৰতৰ অতি প্ৰাচীন সাধনাৰ অনুষ্ঠান। আভিধানিক অৰ্থত সৎ, ধাৰ্মিক লোক+ত্ৰৈ ত্ৰাণ কৰে- অৰ্থাৎ সৎ বা ধাৰ্মিক লোকক ত্ৰাণ বা উদ্ধাৰ কৰা অনুষ্ঠানক সত্ৰ বুলি কোৱা হৈছে।[১]

সম্যক জ্ঞান, সম্যক দৰ্শন, সম্যক চৰিত্ৰৰে সৎসংসৰ্গত সৎ চিন্তা বা সাধনাৰে সৎ পথত ধাবিত হৈ অন্তৰাত্মাক পৰমানন্দময় কৰি তোলা অনুষ্ঠানক 'সত্ৰ' বুলিব পাৰি। বৈদিক কালত যজ্ঞ, দান, বলি-বিধান, অন্নদান, আশ্ৰয় থলী আদি অৰ্থত 'সত্ৰ' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বৈদিক সাহিত্য মতে যি যজ্ঞ এদিনতে সমাপন কৰা হয় তাক একাহ যজ্ঞ, এদিনতকৈ অধিক বা বাৰ দিনত সমাপ্ত হ'লে 'অহীন যজ্ঞ' আৰু বাৰ দিনতকৈ অধিক কাল ব্যাপী চলা যজ্ঞক 'সত্ৰ যজ্ঞ' বোলা হৈছিল।[২] 'সত্ৰ যজ্ঞ' তেৰ দিনৰ পৰা শ-হাজাৰ দিন ব্যাপী চলিছিল।[৩]

হাজাৰ বছৰ জুৰি নৈমিষাৰণ্যত পতা সত্ৰ বা যজ্ঞত ভাগৱত শাস্ত্ৰৰ পঠন-শ্ৰৱণ চলিছিল। য'ত ভাগৱত শাস্ত্ৰ প্ৰতিদিনে পঠিত আৰু ব্যাখ্যাত হয় সেই থলক 'সত্ৰ' নাম দিয়া একো বিচিত্ৰ কথা নহয়।[৪]

১.০১ বৈদিক সাহিত্যত সত্ৰ ঃ

ভাৰতৰ সবাতোকৈ প্ৰাচীন সাহিত্য 'ঋগ্বেদ'ৰ ৭ম মণ্ডলৰ ৩৩ নং সূক্তৰ ত্ৰয়োদশ ঋকত 'সত্ৰ' শব্দৰ উল্লেখ আছে।[৫] সম্ভৱত: ইয়াতেই প্ৰথম 'সত্ৰ' শব্দ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

আন এখন প্ৰাচীন ব্ৰাহ্মণ গ্ৰন্থ 'ঐতৰেয় ব্ৰাহ্মণ'ৰ ঋক্ সূক্তৰ ব্যাখ্যাত থকা কাহিনীত 'সত্ৰ' শব্দটি প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। এই গ্ৰন্থত 'সত্ৰ' শব্দই ঋষিসকলে বহু দিনব্যাপী পতা যজ্ঞানুষ্ঠানক বুজাইছে। 'কৱষ ঐলুষ' আখ্যানত সৰস্বতী নদীৰ পাৰত ঋষিসকল 'সত্ৰ'ত বহা বুলি উল্লেখ আছে। অব্ৰাহ্মণ, জুৱাৰী, দাসীপুত্ৰক সেই সত্ৰ-থলীৰ পৰা খেদি নদীৰ পানী খাই অপবিত্ৰ কৰে বুলি হত্যা কৰিবলৈ উদ্যত হোৱাত পানীক প্ৰশংসা কৰা সূক্ত ঐলুষে উদ্ধৃত কৰাত সৰস্বতী নদীয়ে ঐলুষক বেৰি ধৰা দেখি কৱষ ঐলুষক পাণ্ডিত্য, শ্ৰেষ্ঠত্বৰ স্বীকৃতি আৰু দেৱানুগৃহীতৰ মৰ্যাদা দি 'সত্ৰ'ত স্থান দিয়া হয়।[৬] ব্ৰাহ্মণ গ্ৰন্থৰ মনুৰ পুত্ৰ 'নাভানোদিষ্ঠ মানৱ' আখ্যানতো অঙ্গিৰস আদিয়ে স্বৰ্গলোক প্ৰাপ্তিৰ কাৰণে সত্ৰত বহা আৰু

সহস্ৰ সত্ৰ-নৈবেদ্য দিয়াৰ কথা উল্লেখ আছে।[৭] ইয়াত 'সত্ৰ' শব্দই যজ্ঞক বুজাইছে। স্বৰ্গলোকলৈ যাবলৈ সত্ৰ বা যজ্ঞত বহি দেৱতাৰ উদ্দেশ্যে খাদ্য আৰু পেয় নৈবেদ্য (হৱি) সমৰ্পণ কৰাকে সহস্ৰ সত্ৰ-নৈবেদ্য বোলা হৈছে।

'শতপথ-ব্ৰাহ্মণ'ত পুৰুষ নাৰায়ণে সকলো জীৱতকৈ শ্ৰেষ্ঠ হোৱাৰ মানসেৰে পঞ্চদিন-ব্যাপী 'পঞ্চৰাত্ৰ সত্ৰ' অনুকল্পনা কৰা কথাৰ উল্লেখ আছে। 'পঞ্চৰাত্ৰ সত্ৰ'ৰ দাৰ্শনিক ব্যাখ্যাত হৰিৰ পঞ্চৰূপৰ কথা পোৱা যায়— পৰ, ব্যূহ, বিভৱ, অন্তৰ্যামী আৰু অৰ্চা।[৮] এই গ্ৰন্থমতে পুৰুষনাৰায়ণে 'পঞ্চৰাত্ৰ সত্ৰ' কৰি সকলো প্ৰাণীৰ অন্তৰাত্মা হৈ উপনিষদত 'পৰমব্ৰহ্ম', 'পৰমতত্ব' বুলি স্বীকৃত হৈছিল।[৯]

'উৰেষা-বৰ্ণন'ত ইন্দ্ৰদ্যুম্ন ৰজাই পঞ্চৰাত্ৰ বিধিৰে বিষ্ণু-অৰ্চনা কৰা কথা শঙ্কৰদেৱৰ 'কীৰ্ত্তন'ত মন কৰিবলগীয়া।[১০]

ভক্তি-ধৰ্মৰ মহান গ্ৰন্থ 'শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণ'ত কেইবাঠাইতো 'সত্ৰ' শব্দৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ভাগৱতৰ প্ৰথম, তৃতীয়, দশম আদি স্কন্ধত সত্ৰৰ অৰ্থ উৎপাদিত হৈছে।[১১] নৃপতি পৰীক্ষিত সৰ্প দংশনত মৃত্যু হোৱাত পুত্ৰ জন্মেজয়ে সৰ্প নিধন কৰাৰ অৰ্থে 'সৰ্পসত্ৰ' পতাৰ কথা পোৱা যায়।[১২]

১.০২ প্ৰাক্-বৈষ্ণৱ যুগৰ অসমত সত্ৰ ঃ

বৈদিক সংস্কৃত সাহিত্যত যাগ-যজ্ঞ, স্থান, বলি-দান আদি অৰ্থ বুজোৱা 'সত্ৰ' শব্দটিৰ প্ৰয়োগ অসমৰ তাম্ৰলিপি-শিলালিপিত লিপিবদ্ধ হৈ আছে। ৬ষ্ঠ শতিকাৰ নৃপতি ভূতিবৰ্মাৰ কালৰ তাম্ৰশাসনাৱলীত সত্ৰই আশ্ৰমৰ দৰে ঠাইত পূজাৰী আৰু ভক্তসকল বাস কৰা আৰু বৈদিক ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰা অৰ্থ বহন কৰিছে।[১৩] ভাস্কৰ বৰ্মাৰ নিধানপুৰ তাম্ৰশাসনত অন্নাদি দান অৰ্থত সত্ৰ (বালিচক সত্ৰোপযোগায়)ৰ উল্লেখ আছে।[১৪]

১২৩২ চনৰ আমবাৰী শিলালিপিত সত্ৰ, হাটীৰ উল্লেখ আছে যদিও তাত অৱস্থিত তান্ত্ৰিক বৌদ্ধ-মন্দিৰত সগুণ ক্ৰিয়াৰ প্ৰচলন আছিল আৰু ১৩৫২ চনৰ লংকাৰ শিলালিপিত বিষ্ণুৰ নাম-কীৰ্ত্তনেৰে সৈতে সত্ৰ, হাটীৰ উল্লেখ আছে যদিও ইবোৰত শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন, চৰ্চাৰ উল্লেখ নাই বুলি ড° প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে উল্লেখ কৰিছে।[১৫] ডঃ সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই আমবাৰীৰ শিলালিপি জৰাজীৰ্ণ কাৰণে ডঃ চৌধুৰীৰ পাঠৰ শুদ্ধতা আৰু প্ৰামাণিকতাৰ ওপৰত সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিছে।[১৬]

১.০৩ শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত সত্ৰ ঃ

কোনো কোনো পণ্ডিতে শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত সত্ৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ নাই বুলি মন্তব্য কৰা দেখা গৈছে। সম্ভৱতঃ শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাৱলী মন দি নপঢ়াকৈ এই মন্তব্য আগবঢ়াইছে। শঙ্কৰদেৱৰ 'শ্ৰীমদ্ভাগৱত' গ্ৰন্থত সত্ৰৰ উল্লেখ কেইবাবাৰো পোৱা যায়। শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ "মঙ্গলাচৰণ আৰু ঋষিপ্ৰশ্ন" খণ্ডত 'মান্য কৰি সূতক পাতিলা সত্ৰ তথা।'[১৭] আৰু "পৰীক্ষিতৰ কলি নিগ্ৰহ" অধ্যায়তো "সূত-ঋষি (শৌনক) সম্বাদ সত্ৰত যেন ভৈল[১৮] বুলি আৰু আন

আন স্কন্ধতো কেইবাবাৰো শঙ্কৰদেৱে ‘সত্ৰ’ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা গৈছে।

শঙ্কৰদেৱৰ একান্ত অনুগত কবি ভাগৱত আচাৰ্য অনন্ত কন্দলীয়ে তেওঁৰ পিতৃ বত্ৰ-পাঠকে হাজোৰ মাধৱ দেৱালয়ত সত্ৰ পাতি ভাগৱত শাস্ত্ৰ পাঠ আৰু শ্ৰোতাই শুনা বুলি উল্লেখ কৰাটো মন কৰিবলগীয়া।[১৯] বৈকুণ্ঠৰ শাস্ত্ৰ ভাগৱত শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন আৰু চৰ্চাৰ পৱিত্ৰ থানকে শঙ্কৰদেৱৰ বচনাৰ প্ৰভাৱত ভাগৱতৰ দশম (মধ্য)ত অনন্ত কন্দলীয়ে ‘সত্ৰ’ বুলিছে।

শ্ৰীমদ্ভাগৱত শাস্ত্ৰত উল্লেখ থকা মতে শৌনক আদি ঋষি-মুনিসকলে গভীৰ অৰণ্যত সমবেত হৈ সূত মুনিৰ পৰা ভাগৱত ব্যাখ্যা শুনি পৰমফল লাভ কৰা বিষ্ণুৰ নৈমিষ-ক্ষেত্ৰই বৈষ্ণৱসকলৰ পুণ্যস্থান ‘সত্ৰ’। অসমৰ নৈ-বিল-পথাৰ-হাবি-বননিত গাঁও পাতি বসবাস কৰা ৰাইজক একত্ৰিত কৰি মুক্তিপথৰ সন্ধান দিবলৈ শঙ্কৰদেৱ আৰু আচাৰ্যসকলে প্ৰতিষ্ঠা কৰা মণিকূট-নামঘৰ সমন্বিতে বৈষ্ণৱসকল সমবেত হৈ ভগৱন্তৰ গুণানুকীৰ্ত্তন কৰা পুণ্যক্ষেত্ৰই অসমৰ ‘সত্ৰ’। স্বৰ্গ কামনা কৰা ঋষি-মুনি বৈষ্ণৱবৃন্দই নৈমিষাৰণ্যত শ্ৰুতিমধুৰ সুৰত ভাগৱত শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন কৰি ভগৱদ্ভক্তিত আপ্লুত হৈ থাকিল। কিন্তু মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ সমাজখন সুদীৰ্ঘ বছৰ যজ্ঞ বা তপস্যাৰে স্বৰ্গ কামনা কৰা সমাজ নাছিল; ধৰ্ম-কৰ্ম-চিন্তা তথা মানবীয় সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত অজ্ঞলোকৰ সমাজহে আছিল। সেইকাৰণে সেইসকলৰ ধৰ্ম-চেতনা আৰু সমাজ-চেতনা জগাবলৈ অকল ভাগৱতৰ শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনেই যথেষ্ট নহ'ব বুলি শঙ্কৰদেৱে বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰে উপলব্ধি কৰিছিল আৰু সমসাময়িক সমাজ-সংস্কৃতিৰ পৰিবেশৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি নাম-কীৰ্ত্তনৰ উপৰিও নাট-ভাওনা, নৃত্য-বাদ্য, গীত-বৰগীত আদিৰে অজ্ঞ জনসাধাৰণৰ অন্তৰ জয় কৰি মানসিক আৰু আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰিবলৈ ঋষিসকলৰ নৈমিষ-ক্ষেত্ৰতকৈ বহল অৰ্থাৎ বিস্তৃত কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণৰ বাবে মহামিলনৰ স্থানৰূপে সত্ৰানুষ্ঠানৰ ৰূপ দিছিল।

বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্যই ‘শৰণ মালিকা’ত আগবঢ়োৱা সত্ৰৰ সংজ্ঞা অসমৰ বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ প্ৰণিধানযোগ্য। যি ক্ষেত্ৰত বা থানত একান্ত ভক্তবৃন্দই ভগৱন্তৰ তুষ্টিৰ কাৰণে প্ৰিয় কৰ্ম সাধন কৰে, যি স্থানত নৱবিধ ভক্তি বিৰাজ কৰে, য'ত বৈষ্ণৱসকল হৰি-কীৰ্ত্তনত ৰত থাকে আৰু যি ঠাই বৈষ্ণৱ আৰু দেৱতাৰ দ্বাৰা বন্দিত— সেই স্থানেই সত্ৰ। তাত থকা বৈষ্ণৱসকল হৰি-ভক্তিপৰায়ণ।

যত্ৰাচৰন্তি সদ্ধৰ্মান কেৱলা ভগৱদ্প্ৰিয়াঃ।
নৱধা ভগৱদ্ভক্তিঃ প্ৰত্যহং যত্ৰ বৰ্ত্ততে॥
তৎ সত্ৰমুত্তমং ক্ষেত্ৰং বৈষ্ণৱাঃ সুৰবন্দিতম্।
তত্ৰস্থা বৈষ্ণৱাঃ সৰ্বে হৰিনাম পৰায়ণাঃ॥[২০]

-ভট্টদেৱ শৰণ মালিকা॥

মুঠতে সাধু-বৈষ্ণৱ সমবেত হৈ একত্ৰে ভগৱন্তৰ গুণানুকীৰ্ত্তন কৰি সাংসাৰিক ত্ৰিতাপৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাই পৰমানন্দ লাভ কৰা আধ্যাত্মিক আৰু সমাজ-সাংস্কৃতিক কেন্দ্ৰসমূহেই সত্ৰ।

১.০৪ শঙ্কৰদেৱ ঃ নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলন ঃ

মধ্যযুগত শঙ্কৰদেৱৰ আৱিৰ্ভাৱৰ পূৰ্বৰে পৰা বিভিন্ন জাতি-উপজাতিয়ে নিজ নিজ কৰ্ম আৰু শ্ৰম বৃত্তিৰে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল। শ্ৰমজীৱী জনসাধাৰণৰ মন আৰু আত্মাৰ উৎকৰ্ষ বা বিকাশৰ অৱকাশ নাছিল। উচ্চবৰ্ণ-হীনবৰ্ণৰ প্ৰাচীৰখন বৰ কটকটীয়া আছিল। যাৰ যি জাতি, কূল বা বৃত্তি সেই ভাগে সমাজ চলিছিল। ৰাজ আজ্ঞা আৰু উচ্চ জাত বুলি সমাজত প্ৰাধান্য পোৱা পুৰোহিতৰ সিদ্ধান্ত মতে ধৰ্ম-কৰ্ম, ৰীতি-নীতি, আচাৰ-বিচাৰ চলিছিল। ৰাজশক্তিবোৰৰ সংঘৰ্ষ, উত্থান-পতন, সুবিধাবাদী শ্ৰেণীৰ শোষণ-নিস্পেষণত সাধাৰণ প্ৰজাসকলে জীয়াই থকাৰ সংগ্ৰাম অৰ্থাৎ শ্ৰমৰ বাহিৰে আন কোনো ধৰ্মাধৰ্মৰ চেতনা বা মানসিক উৎকৰ্ষৰ চিন্তাই স্থান নাপাইছিল। পূৰ্বৰ প্ৰচলিত ৰীতিমতে শাক্ত-তান্ত্ৰিক-বৌদ্ধ-বামাচাৰী মতৰ ধৰ্মৰ বিভীষিকাই জনজীৱন অস্থিৰ আৰু সমাজ-জীৱন কলুষিত কৰি তুলিছিল।[২১] প্ৰত্যেক জাতি-উপজাতি বা জনজাতি নিজৰ নিজৰ মাজতে সীমাবদ্ধ আছিল যদিও অসমৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ইতিহাসৰ পৰা শঙ্কৰদেৱৰ সময়ৰ অসমীয়া সমাজখন অজ্ঞানতাৰ অটল গহ্বৰত নিৰ্মাজ্জিত হৈ থকা নাছিল[২২] বুলি কোৱা হৈছে যদিও শঙ্কৰদেৱে ধৰ্ম-সভা পাতি ধৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তন আৰু প্ৰচাৰ কৰাৰ পূৰ্বৰে পৰা ধৰ্মৰ নামেৰে নানা তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, বামাচাৰী পূজা-আচৰণ, বলি-বিধানত জনসাধাৰণ নিমজ্জিত হৈ নাছিল বুলি কব নোৱাৰি।[২৩] শঙ্কৰদেৱে নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ কাৰণে সত্ৰ প্ৰবৰ্ত্তনৰ মুহূৰ্ত্তলৈ বিভিন্ন জাতি-উপজাতি, বৰ্ণ-ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়ৰ লোক সামাজিকভাৱে ঐক্যবদ্ধ হোৱাৰ কোনো উমৈহতীয়া বা সামূহিক মঞ্চ বা ক্ষেত্ৰ নাছিল। গাইগুটীয়া বা স্বতন্ত্ৰৰীয়াকৈ প্ৰত্যেক জাতি, উপজাতি, ধৰ্ম-সম্প্ৰদায় চলিছিল। জাতি-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায় নিৰ্বিশেষে সৰ্বলোকক একেলগে সমবেত কৰি মানবীয় আৰু সামাজিক অধিকাৰ সাব্যস্ত আৰু সাংস্কৃতিক বান্ধোনেৰে ঐক্যবদ্ধ কৰাৰ কোনো প্ৰচেষ্টা নাছিল নাইবা ত্যাগ, শ্ৰম, সাধনা কৰি কোনেও তেনে প্ৰচেষ্টাৰ পৰিবেশ ৰচনা কৰাৰ কথা ভৱা নাছিল। সেই সময়ৰ অসমৰ বিশৃঙ্খল, অসমান বিকাশৰ, জটিল সমাজখনত প্ৰয়োজনীয় নেতাজন পোৱা গ'ল শঙ্কৰদেৱত।[২৪]

সমাজৰ সংকট বা দুৰ্যোগৰ মুহূৰ্ত্ত বা সন্ধিক্ষণত ভূঞা ৰাজ্যৰ বৰ্টদ্ৰৱা বা বৰদোৱা-আলিপুখুৰীত সামন্ত পৰিয়ালত শঙ্কৰদেৱৰ আবিৰ্ভাৱ হয় আৰু তাত তেওঁ ডাঙৰ-দীঘল হৈ খেলা-ধূলাৰ মাজেৰে শৈশৱ-কৈশোৰ অতিবাহিত কৰি বাল্যকালত শিঙৰীৰ বিদগ্ধ ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত মহেন্দ্ৰ কন্দলীৰ টোল (গৃহ-শিক্ষালয়)ত শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি নানা শাস্ত্ৰত নৈপুণ্যৰ পৰিচয় দি গৃহলৈ ঘূৰি আহি পুথি-পাঁজি অধ্যয়ন-চৰ্চা কৰি আধ্যাত্মিক-নৈতিক-মানবীয়-সামাজিক জ্ঞান-আহৰণ কৰি তেওঁ চকুৰ আগত দেখা বৈষম্যময় সমাজখনলৈ মন কৰিলে। জন-সমাজ ভিন ভিন মতবাদ, জাত-কূল-ধৰ্মৰ এনে কিছুমান ৰীতি-নীতিৰ বান্ধোনত আৱদ্ধ আছিল, ক্ৰমোন্নতিৰ পথত আগুৱাৰ কোনো পথৰ সন্ধান পোৱা নাছিল। শঙ্কৰদেৱৰ আৱিৰ্ভাৱৰ পূৰ্বে অসমত সামাজিক মৃত্যুৰ অৱস্থা আছিল, শঙ্কৰদেৱে মৃত-সঞ্জীৱনী মন্ত্ৰেৰে

অসমত আকৌ প্ৰাণ দিলে।[২৫]

সমাজখনৰ জাত-পাতৰ বৈষম্য, ভিন্নতা, ধৰ্মৰ নামত চলা ঠগ-প্ৰবঞ্চনা, অনৈতিকতা, কু-সংস্কাৰ, পাষণ্ড-আচৰণ কেনেকৈ সমাজৰ পৰা আঁতৰ কৰিব পাৰি, তাক চিন্তা কৰি শঙ্কৰদেৱে কাৰ্যসূচী যুগুত কৰিলে। এই কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণ কৰিবলৈ পূৰ্বৰ বহুধা-বিভক্ত সমাজ বা জাতি-উপজাতিৰ জনসাধাৰণৰ মানসিক বিকাশ আৰু আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰি সমাজত মানবীয় অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিবলৈ গভীৰ সাধনাত ব্ৰতী হয়।

শঙ্কৰদেৱে সকলো শ্ৰেণীৰ লোকক ঐক্যবদ্ধ কৰিবলৈ এক উমৈহতীয়া ক্ষেত্ৰ বা থান উদ্ভাৱন কৰিলে। নানা জাতি-উপজাতি, ধৰ্ম-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায়ৰ লোকক এক পতাকাৰ তলত সমবেত কৰাই এক সত্যধৰ্মৰ সন্ধান দিবলৈ শঙ্কৰদেৱে যি থান বা হৰিগৃহ স্থাপন কৰিলে সেয়াই জনসমাজৰ মনৰ, হৃদয়ৰ অতি পবিত্ৰ অনুষ্ঠান সত্ৰ। যি সময়ত পূবে আহোমসকলে, পশ্চিমে কোচ শাসকসকলে আৰু মাজে মাজে বিক্ৰমী মোগল সেনাবাহিনী সোমাই কামৰূপ ৰাজ্য বহুধা বিভক্ত কৰি সমাজ উৎপাটন কৰাৰ সূত্ৰপাত কৰে, তেনে সঙ্কট কালতো শঙ্কৰদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনে ঐক্যবদ্ধ কৰা সমাজ তথা জাতীয় জীৱন নৱ-প্ৰতিষ্ঠিত সত্ৰবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি 'নিৱাত-নিষ্কম্প ইৱ প্ৰদীপঃ"- বতাহ নলগা, নকঁপা চাকিটিৰ দৰে জ্বলি থাকিল।[২৬]

অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা হ'ল- ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অৰ্থনৈতিক, ধৰ্মনৈতিক সকলো দিশতে জৰ্জৰিত শোষিত-নিষ্পেষিত আৰু জাতি-অজাতিৰ বিচাৰেৰে 'নুচুৰি নুচুৰি' ভাবেৰে আলগাই ৰখা ভিন ভিন জনগোষ্ঠী বা সমাজৰ লোকক শঙ্কৰদেৱে সত্ৰ-সমাজৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱন মহীয়ান কৰি তোলে। অসমৰ ধৰ্ম-জীৱন, সমাজ-নীতি, ভাষা-সাহিত্য, সঙ্গীত-কলা আদি সংস্কৃতিৰ মূল উপাদানবোৰৰ ওপৰত শঙ্কৰদেৱৰ অতুল প্ৰভাৱৰ কাৰণে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ মাজৰ সুঁতিটোক শঙ্কৰী সংস্কৃতি বুলি কব পাৰি।[২৭]

ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতা লাভ কৰা সুবিধাবাদীৰ শোষণ আৰু জাত্যাভিমানী পণ্ডিতৰ স্বাৰ্থত ভাগ ভাগ কৰি দূষিত কৰা সমাজ-ব্যৱস্থা নিকা কৰি নুতুলিলে— শোষিত, নিষ্পেষিত লোকসকল যে প্ৰাপ্য অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত হৈ থাকিব লাগিব সেই কথা শঙ্কৰদেৱে সমসাময়িক সমাজ-ব্যৱস্থাৰ পৰা ভালদৰে বুজি পাইছিল।

১.০৫ শঙ্কৰদেৱ আৰু সত্ৰ-সংস্কৃতি ঃ

অসমৰ বৈষ্ণৱ-আন্দোলনে সমাজৰ অনৈক্য আৰু বিভিন্নতা দেখা পাই অস্পৃশ্যতা আৰু ভেদাভেদ ভাব দূৰ কৰি সামাজিক আৰু সাম্প্ৰদায়িক ঐক্য প্ৰতিষ্ঠা কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। সেইকাৰণে শঙ্কৰদেৱে জাত-পাত-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায়ৰ বিভিন্নতা মষিমূৰ কৰি সমন্বয় স্থাপনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰি সকলোৱে বিষ্ণু-ভকতৰ সঙ্গত পবিত্ৰ হৈ 'ভকতি লভিয়া সংসাৰ তৰিয়া সুখে বৈকুণ্ঠ চলয়।'[২৮] বুলি কৈছে। সমাজে অস্পৃশ্য বুলি দূৰতে বিদূৰ কৰা জনো যে গুণ কৰ্মত সমাজত উচ্চ আসনত অধিষ্ঠিত জনতকৈ ওপৰত থাকে তাক

শঙ্কবদেৱে ববদোৱাত টেঁপুৱনী জান বন্ধা কৈৱৰ্ত্ত ভার্যা তবাৱতী বা বাধিকাব অলৌকিক কার্যব উদাহবণেবে সমজুৱাক জনাইছিল।[২৯] শঙ্কবদেৱে মন কবিছিল— পর্বত-ভৈয়ামব স্পৃশ্য-অস্পৃশ্য, জাতি-অজাতিব জনতাব ঐক্য-সমন্বয়ব দ্বাবাই গঠন হোৱা সমাজব দ্বাবাহে জাতীয় ঐক্য সম্ভৱপব হ'ব পাবে।

উল্লেখযোগ্য যে শঙ্কবদেৱ আর্যগোষ্ঠী সম্ভূত ক্ষত্রিয় কায়স্থ আৰু সামন্ত ভূঞা বাজপবিয়ালব সুসন্তান হৈও জাত্যাভিমান আৰু বাজকীয় সুখ-স্বাচ্ছন্দ, বিভূতি-বৈভৱলৈ পিঠি দি সর্বসাধাবণব আশা-আকাঙ্খা, চিন্তা-ধাবণা, প্রতিভাব বিকাশ আৰু সামাজিক ঐক্য সাধনত মনোনিবেশ কবি তাক কার্যকবী কবিবলৈ সংস্কৃতিব ববঘব সজাই-পবাই তুলিলে— বিভিন্ন জনজাতীয় থলুৱা উপাদানব লগত আর্য-সংস্কৃতিব সংমিশ্রণ ঘটাই। বিভিন্ন 'চবিত-পুথি'ব পবা পোৱা তথ্যমতে গাবোব গোবিন্দ, নগাব নবোত্তম, মিকিব (কার্বি)ব বলাই, কছাবীব বমাই, মিবিব পবমানন্দ, ভোটব জয়বাম-দামোদব, জয়ন্তীয়াব কুমাব মাধৱ, মিচিঙব পবমানন্দ, কৈৱৰ্ত্তব পূর্ণানন্দ (শ্রীবাম), আহোমব নবহবি, কোচব মূবাবি, বনিয়াব হবিদাস, মুছলমানব চান্দসাই প্রভৃতিক শবণ দি বৈষ্ণৱ সমাজব অন্তর্ভুক্ত কবি বৃহত্তব অসম তথা অসমীয়া সমাজ গঢ়ি তুলিছিল। গোপাল আতাব অন্যতম ধর্মাচার্য মায়ামবা সত্রব প্রতিষ্ঠাপক অনিৰুদ্ধদেৱে শঙ্কবদেৱব অনুসবণত মুছলমান লোকক শবণ দিয়াব কথা জনা যায়। এই প্রসঙ্গত লক্ষীমপুবব বিষ্ণুবালিকুছিব ধেলী দব্জিব নাম উল্লেখযোগ্য।[৩০] 'শ্রীশ্রীঅনিৰুদ্ধদেৱ' গ্রন্থত উল্লেখ আছে- যবন বংশব ধেলী দব্জিয়েও আহি অনিৰুদ্ধদেৱব ওচবত শবণ লৈ ধ্যানপতি নাম লৈ হিন্দু হৈ আহোম বংশব অন্তর্ভুক্ত হয়।[৩১] ধেলী দব্জি বা ধ্যানপতিব ঘবত কোনো শিষ্যকে বেলেগাই পাগব ব্যৱস্থা কবি খাবলৈ অনিৰুদ্ধদেৱে মানা দিছিল।[৩২] ধেলী দব্জিব পবিয়ালব লোক বৰ্ত্তমান ডিব্ৰুগড় মহকুমাব 'গবীয়াব ঘব' নামেবে অভিহিত হৈ মহাপুৰুষীয়া মায়ামবীয়া ধর্মব অংশীদাব হৈছে।[৩৩] আজিও অনিৰুদ্ধদেৱব মায়ামবা দিনজয় সত্রব ৫০ ঘবব ওপব মুছলমান শিষ্য আছে বুলি জানিব পবা গৈছে।[৩৪] নানা ধর্ম-বিশ্বাসব অনুগামী, বিভিন্ন ভাষা-ভাষী আৰু বিচিত্র সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যব অধিকাবী এই জাতিগোষ্ঠীবোবক একগোট কবিবলৈ মহাপুৰুষ শঙ্কবদেৱেই প্রথম প্রয়াস কবিছিল।[৩৫] শঙ্কবদেৱে পুবণি ধর্মীয় আচাব, বীতি সংস্কাব কবি নৱবৈষ্ণৱ সনাতন ধর্মব মূলবাণী বিভিন্ন জনগোষ্ঠীব মাজত প্রৱৰ্ত্তন কবে আৰু তেওঁব স্থাপিত সত্রসমূহব প্রভাৱত আহোম, কছাবী, বড়ো, ডিমাচা, বাভা, কোচ, চুতীয়া, নগা, মিবি, প্রভৃতিব অনেকে জড়োপসনা, কু-সংস্কাব, ঐন্দ্রজালিকতা আদি পবিহাব কবি বৈষ্ণৱ ধর্ম-সমাজ-সংস্কৃতিব বান্ধোনত অসমীয়া সমাজ তথা জাতীয়তাব ভেটি কটকটীয়া কবাত সহায় কবে।[৩৬] বৈষ্ণৱ ভক্ত আচার্যব আহ্বানত চণ্ডালব পবা আৰম্ভ কবি বিষয়ত সদা বত হৈ থকা স্ত্রী-শূদ্র, বৈশ্য আদি [৩৭], 'ব্রাহ্মণ ক্ষত্রিয় বাজঋষি'[৩৮] মিৰি-অসম-কছাবী[৩৯] আদি সকলোৱে সমানে ভগবানব প্রতি ভক্তি নিবেদন কবি হবিনামব দ্বাবা পবমানন্দ লাভ কবে।

সেই কালৰ কামৰূপ-অসমৰ সৰু-বৰ ৰাজ্যসমূহত থকা বিভিন্ন জাতি-জনজাতি, ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়-ভাষা-উপভাষা আৰু ভিন্ ভিন্ ধৰ্মাৱলম্বী জনতাক শঙ্কৰদেৱে সত্ৰ-সভাত সমবেত কৰাই থলুৱা আকৰ্ষণীয় লোক-অনুষ্ঠানৰ আলমত নানা সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ উপাদানেৰে মানসিক আনন্দ দান আৰু আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰি অসমৰ সংস্কৃতিৰ পথাৰ সাৰুৱা কৰি তুলিছিল। কঠিন ধৰ্মতত্ত্বৰ ব্যাখ্যা যে অজ্ঞ, অনাখৰী জনসাধাৰণৰ গ্ৰহণীয় নহ'ব, তাক চৌষষ্ঠী কলা-বিশাৰদ শঙ্কৰদেৱে বুজি পাইছিল আৰু সেইবাবে জনসমষ্টিক পূৰ্বৰ পৰাই আকৰ্ষণ কৰি অহা লোক-কলা আৰু জনকৃষ্টিৰ উপাদানৰ লগত শাস্ত্ৰীয় উপাদানৰ যোগ-বিয়োগ তথা সংমিশ্ৰণেৰে নব্য-সংস্কৃতিৰ ৰূপদান কৰিলে। তেনে সমন্বয়-সংস্কৃতিৰে সকলো শ্ৰেণীৰ লোকৰ মন আকৰ্ষণ কৰি অন্তৰৰ পবিশুদ্ধতাৰে পৰমজনাক লাভ কৰাৰ পথ দেখুৱালে। সেই সাংস্কৃতিক উপাদানসমূহৰ ভিতৰত সত্ৰ-নামঘৰ, নাম-কীৰ্ত্তন, ভাগৱত পাঠ, বৰগীত, গায়ন-বায়ন, ভাওনাৰ সাজ-পাৰ, মুখা, নৃত্য-গীত, বিভিন্ন উৎসৱ, অনুষ্ঠান আৰু বাঁহ-বেত-কাঠৰ চাৰু কাৰু-শিল্প আদি উল্লেখযোগ্য। প্ৰাচীন যুগত হিন্দুৰ মঠ-মন্দিৰ, দেৱালয়াদি শিল-ইটাৰে সজোৱা হৈছিল আৰু সেইবোৰত ৰাজকীয় পৃষ্ঠপোষকতাও থকাৰ কথা জনা যায়। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণৰ কলা-সংস্কৃতিৰ লগত সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰিবলৈ শঙ্কৰদেৱে সাধাৰণ লোকৰ ঘৰ-দুৱাৰ, বেৰ সজোৱা উপকৰণেৰে হৰিগৃহ বা নামঘৰ, বহাঘৰ, নাটঘৰ, ভাওনা, নৃত্যৰ আচবাব আদি কাঠ, বাঁহ, বেত, খেৰ আদিৰে সজাইছিল।[৪০] যাৰ ফলত, কৃষিজীৱী সাধাৰণ দৰিদ্ৰ ৰাইজে সেই সমলবোৰ সংগ্ৰহ কৰি ৰাজহুৱা সত্ৰ-নামঘৰ, নৃত্য, ভাওনা, বহা আসন আদি ব্যৱহাৰ্য সামগ্ৰীৰে সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক কাৰ্য সহজে কৰাৰ ব্যৱস্থা হ'ল। আজিকালিৰ দৰে সেই কালত ইটা, চিমেণ্ট, বালি, শিলগুটিৰে পকাকৈ সত্ৰ-নামঘৰ, বাটচ'ৰা বন্দোৱা নাছিল।

১.০৬ সত্ৰত গণতান্ত্ৰিক মূল্যবোধ ঃ

একেখন ক্ষেত্ৰতে অৰ্থাৎ সত্ৰ-স্থলীত ভিন-পৰ, সৰু-বৰ, বামুণ-শূদিৰ আদিৰ প্ৰভেদ নোহোৱাকৈ ধৰ্মীয় আৰু সাংস্কৃতিক কাৰ্যসূচীত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। যোগ্যতাৰ ভিত্তিত সত্ৰত বিভিন্ন অনুষ্ঠান বা পদবী দিয়াৰ নিয়ম কৰা হ'ল। শঙ্কৰদেৱে নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ মুখ্য অনুষ্ঠান সত্ৰৰ অধিকাৰ বা পৰিচালক ব্ৰাহ্মণ, কায়স্থ বা কোন জাতিৰ সেই কথাত গুৰুত্ব নিদি একশৰণ ভাগৱত ধৰ্মৰ শাস্ত্ৰজ্ঞ, গুণী-জ্ঞানী, সমাজ-সংস্কৃতিৰ নিপুণ ব্যক্তিক নিয়োগ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ প্ৰভৃতিয়ে নিয়োগ কৰা আচাৰ্যসকলৰ তালিকাই তাৰ প্ৰমাণ।[৪১]

ৰাইজে নথ জোকাবিলে নৈ বয়। ৰাইজৰ অবিহণাৰে সামাজিক, সাংস্কৃতিক কামবোৰ সুকলমে চলে। কোনো আড়ম্বৰপূৰ্ণ বাহ্যিক অনুষ্ঠান যেনে হোম-যজ্ঞ, নানা দেৱ-দেৱীৰ পূজাদিত গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাই— যিটো মাথোন শাসক, সামন্ত বা ধনিক শ্ৰেণীৰ কাৰণেহে

সম্ভৱ আছিল।[৪২] ঠিক সেইদৰে নাম-প্ৰসঙ্গ, নৃত্য-গীত-ভাওনাদিত উপযুক্ততাৰ ভিত্তিত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ সুবিধা দিয়া হৈছে। গুণাগুণৰ বিচাৰ কৰি সত্ৰ-সমাজত গণতান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ হোৱাত জনগোষ্ঠীৰ মাজৰ বৈষম্য দূৰ হ'ল।

সত্ৰ-নামঘৰৰ নাম-কীৰ্তন, সভা আদিত বহা আসনৰ ওখ-চাপৰৰ ব্যৱস্থা নাই। সকলোৱে মাটিত পাৰি দিয়া কঠ, ঢাৰি বা পাতিত বহে। অসমীয়াৰ কৃষি-কাৰ্যত সততে পোৱা মগুমাহ, চাউল, আদা আৰু কেইবিধমান ফল ভগৱন্তৰ প্ৰসাদ বুলি আগবঢ়োৱা হয়, যাক অৰ্থনৈতিকভাবে দুৰ্বলজনেও দিবলৈ সক্ষম হয়। ইয়াৰ কাৰণে কোনো ধৰা-বন্ধা পৰিমাণ নাই।

বাৰেবৰণীয়া উমৈহতীয়া সংস্কৃতিৰ সংমিশ্ৰণত অসমত বসবাস কৰা জনগোষ্ঠী, বিভিন্ন ধৰ্ম-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায়, ভাষা-উপভাষাৰ লোকক মনৰ বিদ্বেষ-হিংসা, দ্বন্দ্ব-খৰিয়াল, কুসংস্কাৰ আৰু জাতিভেদৰ ঠেকগণ্ডীৰ পৰা উত্তৰণ কৰি সত্ৰই এখন বহল তথা ঐক্যবদ্ধ, সংস্কৃতিপূৰ্ণ সমাজ গঠন কৰি সুস্থ-সবল জাতীয় সংস্কৃতি গঢ়ি তোলে। সত্ৰ-সভাৰ জৰিয়তে গীত-মাত, পদ-পুথি, ভাওনা, বাদ্য-নৃত্য আদিৰে যি কৃষ্ণ-সংস্কৃতি জনতাৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰিলে, সেয়া জনসাধাৰণৰ হৃদয়স্পৰ্শী আৰু আনন্দমুখৰ হৈ পৰাত নিজৰ নিজৰ ৰীতি-নীতি, কলা-কৃষ্টিৰ এক নতুন ৰূপ বুলি সকলোৱে সেই সংস্কৃতিক আঁকোৱালি লয়। ভৈয়ামত গঢ় দিয়া সংস্কৃতিলৈ পৰ্বত-পাহাৰৰ জনগোষ্ঠীক আকোঁৱালি লোৱাত তেওঁলোকৰ সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যত আঘাত হ'ব নিদিয়াকৈ শঙ্কৰদেৱে নিজৰ সংস্কৃতিৰ বৈপ্লৱীক ৰূপান্তৰ কৰাৰ দৰে যাৰ সৈতে সমন্বয় কৰিব বিচাৰিছিল তাকো নতুন সংস্কৃতিৰ পোহৰত সলাবলৈ বিচাৰিছিল।[৪৩] অসমৰ বাৰেবৰণীয়া থলুৱা উপাদানৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি গঢ়ি তোলা শঙ্কৰদেৱৰ সমাজ-সংস্কৃতিয়ে অসমৰ জাতীয়ত্ব সঞ্জীৱিত কৰি ৰাখিছে।

১.০৭ শঙ্কৰদেৱ ঃ প্ৰথম সত্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তন ঃ

গুৰু-গৃহত ব্যাপক শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন-চৰ্চা আৰু দ্বাদশ বছৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন তীৰ্থস্থান ভ্ৰমণে শঙ্কৰদেৱৰ মন বৈষয়িক ৰাজ্যৰ পৰা আধ্যাত্মিক ৰাজ্যলৈ গতি কৰালে। ৰামৰায় প্ৰভৃতিয়ে শঙ্কৰদেৱক এশঘৰ বন্দী দি সকলোৰে ওপৰত গোমোস্তা বা ভূঞা ৰাজ্যৰ ৰাজপদ দিলে যদিও তেওঁ সেই পদ গ্ৰহণ নকৰি ধৰ্ম চৰ্চা কৰি নাম-কীৰ্ত্তন কৰাৰ কাৰণে সুচল গধুৰ ঠাইত গৃহ বান্ধি দিবলৈহে ক'লে। সেই সময়ৰ ভূঞা শাসনাধীন 'কলিয়াবৰৰ পৰা কাজলীমুখ'লৈ হৰিগৃহ সাজিবলৈ ঠাই বিচাৰি শেষত 'পিতৃদেৱ কুসুম্বৰৰ সৰিয়হ খেতি কৰা ঠাইফেৰা গধুৰ আৰু সজ দেখি'[৪৪] শঙ্কৰদেৱৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি নামঘৰ, মণিকূট সজাই 'জ্ঞাতি-কুটুম্বে মিলি তিনি প্ৰসঙ্গৰ কথা শ্ৰৱণ কৰি সুখে থাকে। 'কথা-গুৰু-চৰিত' মতেও "আলিপুখুৰীত থাকি নিজগৃহতে 'অনেক শাস্ত্ৰ ৰসতত্ব লৈ হৰি কীৰ্ত্তন কৰি কৃষ্ণ কথা চৰ্চিবলৈ ধৰিলে। অনেক জঞ্জাল পাই এই গাৱে আলচ কৈ গ্ৰামৰ দূৰ কুসুমৰ গৰিহ ওলি,

তাতে গৈ গণকজানে চাবিহাতি (হাটী) কৰি গৃহ বান্ধি চাৰ মাৰোঁতে বাসুদেৱ মূৰ্ত্তি ওলাইছে।"[৪৫] 'গুৰুচৰিত কথা'টো একে সুৰৰে কথা।[৪৬]

পিতৃ কুসুম্বৰৰ সবিয়হ তলীত প্ৰতিষ্ঠা কৰা কীৰ্ত্তন-ঘৰ থকা গাঁৱৰ পৰা দূৰ হোৱা বাবে কীৰ্ত্তন-ঘৰৰ ওচৰতে ইষ্ট-কুটুম্বৰ বাসাঘৰ বা ভক্তৰ নিবাস (থকা ঘৰ) সজোৱা হ'ল আৰু সকলোৱে তিনি প্ৰসঙ্গ কথা শ্ৰৱণ কৰি সুখে থাকিল।[৪৭] কুসুম্বৰৰ সবিয়হ তলী আলিপুখুৰীৰ পৰা দূৰত অৱস্থিত বুলি উল্লেখ কৰাৰ পৰা এই ঠাই বৰদোৱা হ'ব পাৰে বুলি ভাবিব পাৰি। এয়া শঙ্কৰদেৱে কীৰ্ত্তন-ঘৰ কৰি সত্ৰ-সভা গঠন কৰাৰ আৰম্ভণ। ৰামচৰণৰ মতে জ্ঞাতি-কুটুম্ব ৰাইজৰ ইচ্ছানুসৰি কুৰি বছৰত শঙ্কৰদেৱে আলিপুখুৰীৰ পৰা গৈ টেম্বুৱনী-বৰদোৱাত কীৰ্ত্তন-ঘৰ সাজে।[৪৮] অৰ্থাৎ তীৰ্থ-ভ্ৰমণৰ বহু বছৰ পূৰ্বে কুৰি বছৰ বয়সতে সত্ৰৰ সূচনা কৰে। 'গুৰুচৰিত-কথা', [৪৯] 'বৰদোৱা গুৰুচৰিত'[৫০] আদি মতে শঙ্কৰদেৱে তীৰ্থৰ পৰা ঘূৰি আহি নামঘৰ, মণিকূট সাজে। শঙ্কৰদেৱে আলিপুখুৰী-বৰদোৱাত নাম-প্ৰসঙ্গৰ কাৰণে কীৰ্ত্তন-ঘৰ সজাৰ উপৰিও কেইটামান জন-আকৰ্ষণীয় আৰু আদৰণীয় সাংস্কৃতিক সম্পদো দান কৰে। এই প্ৰসঙ্গত 'চিহ্নযাত্ৰা ভাওনা', 'দৌলাৎসৱ', বা 'ফাকুৱা' আৰু তাৰ লগতে খোল, তাল, গায়ন-বায়ন, ভাৱৰীয়া, চিত্ৰ, সাজ-পাৰ, মুখাদি উল্লেখযোগ্য।

১.০৮ সত্ৰ সম্প্ৰসাৰণঃ

নাম-প্ৰসঙ্গ, নাট-ভাওনা, নৃত্য-গীত, বাদ্য, শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন-চৰ্চা, প্ৰণয়ন আৰু আকৰ্ষণীয় কলা-কৃষ্টিৰে বৰদোৱা-আলিপুখুৰীত ৰোপণ কৰা সত্ৰ-সভাই ফলে-ফুলে জাতিষ্কাৰ হৈ সমগ্ৰ অসমতে বিস্তাৰিত হৈ পৰে। সেই সময়ত অসম ভূ-খণ্ডক বুজাবলৈ এখন ৰাজ্য নাছিল। কোচ, কছাৰী, চুটিয়া, ভূঞা, আহোম, নগাঁৱৰ দাঁতিৰলীয়া আদি কেইবাখনো ৰাজ্য বেলেগ বেলেগ জনগোষ্ঠীৰ বাসভূমি আছিল। প্ৰত্যেক জনগোষ্ঠীয়ে সুকীয়া সুকীয়া উপভাষা, দোৱান ব্যৱহাৰ কৰিছিল যদিও মধ্য অসমৰ ভূঞাৰাজ্যৰ পৰা উজনি-নামনিলৈ সত্ৰসভা পাতি ধৰ্মপ্ৰচাৰ কৰা শঙ্কৰদেৱৰ ব্যৱহৃত অসমীয়া ভাষা সকলো লোকৰে বোধগম্য আছিল। সেয়ে তেওঁ ৰচনা কৰা কাব্য-গীত-পদ-নাট আদিৰ ভাষা সৰ্বত্ৰতে জনসাধাৰণে গ্ৰহণ কৰিছিল। পঞ্চদশ শতাব্দীত বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱাত জন্ম গ্ৰহণ কৰি ধৰ্ম আৰু সাহিত্য চৰ্চা কৰা শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যৰ ভাষা উজনি-নামনি সমগ্ৰ অসমৰ লগত সামঞ্জস্য থকা।[৫১]

কছাৰী উপদ্ৰৱত বৰদোৱাৰ পৰা গাংমৌ, ধুৱাহাট-বেলগুৰি, বৰপেটা-চূণপৰা, পাটবাউসী, ভেলা-মধুপুৰলৈ লুইতৰ ইপাৰ-সিপাৰত শঙ্কৰদেৱে স্থাপন কৰা সত্ৰৰ আদৰ্শত তেওঁৰ সমসাময়িক আৰু পৰৱৰ্তী ধৰ্মাচাৰ্যই নানা ঠাইত অনেক সত্ৰ পাতিলে। বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ প্ৰৱৰ্তক শঙ্কৰদেৱে প্ৰকাশ কৰা নাম, দেৱ, ভকত আৰু ধুৱাহাট-বেলগুৰিত শৰণ দিয়া শিষ্য মাধৱদেৱে সংযোগ কৰা গুৰু[৫২] এই চাৰিবস্তুক সাৰোগত কৰি পৰৱৰ্তী ধৰ্মাচাৰ্যসকলে অসম-

কামৰূপ-বেহাৰৰ উজনি-মাজালি-নামনিত অনেক সত্ৰ স্থাপন কৰি ভক্তি-ধৰ্মৰ অমিয়-বাণীৰে সৰ্বলোকক পৱিতৃপ্ত কৰিলে।

কামৰূপ-কোচ-ৰাজ্যৰ বৰপেটা-পাটবাউসীত ধৰ্ম-সত্ৰ পাতি ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি থকা কালত ভবানন্দ সাউদ (সদাগৰ) ওৰফে নাৰায়ণ দাস ঠাকুৰ[৫৩], পাটবাউসীত দামোদৰদেৱ[৫৪] আৰু হৰিদেৱ[৫৫] — দুজনা পৰম ধাৰ্মিক ব্ৰাহ্মণ ভক্তও শঙ্কৰ-মাধৱৰ সান্নিধ্যলৈ আহি ভক্তিধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে। ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত অনন্ত কন্দলি, কণ্ঠভূষণ, অচ্যুত গুৰু, ভাস্কৰ গুৰু, ৰামৰাম গুৰু, সাৰ্বভৌম ভট্টাচাৰ্য প্ৰভৃতিয়ে শঙ্কৰদেৱক গুৰু ভজে।[৫৬] বৈষ্ণৱ আচাৰ্য আৰু ভক্তবৃন্দৰ ভক্তিৰ সোঁত বৰপেটা অঞ্চলৰ পৰা বেহাৰলৈ প্ৰৱাহিত হয়। অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ বামাচাৰী, ম্লেচ্ছাচাৰী অগণন অভকতে বৈষ্ণৱ গুৰুসকলৰ সান্নিধ্যলৈ গৈ ভক্তি-ধৰ্মত শৰণ লৈ শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰে। বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ মহামন্ত্ৰই জাত্যাভিমান, বৌধাচাৰ, ম্লেচ্ছাচাৰ দূৰ কৰি সাম্যবাদী গণতান্ত্ৰিক, অস্পৃশ্যতাহীন সমাজৰ বুনিয়াদ সুদৃঢ় কৰি তুলিলে।

শঙ্কৰদেৱে পতা চাৰি ধৰ্মাচাৰ্যৰ সত্ৰ ঃ

শঙ্কৰদেৱৰ পৰা প্ৰত্যক্ষভাৱে ধৰ্ম লাভ কৰা মাধৱদেৱে গণককুছি, সুন্দৰীদিয়া, বৰপেটা, ভেলা আদি সত্ৰ; দামোদৰদেৱে পাটবাউসী; বৈকুণ্ঠপুৰ সত্ৰ; হৰিদেৱে মানেৰি, বহৰি সত্ৰ আৰু নাৰায়ণ ঠাকুৰে জনিয়া, বাৰাদি, মাইনবৰি সত্ৰ স্থাপন কৰে।[৫৭] মন কৰিবলগীয়া যে প্ৰধান আচাৰ্য কেইগৰাকীয়ে ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ স্থাপন কৰা সত্ৰসমূহ নামনিৰ কামৰূপ-বেহাৰত প্ৰতিষ্ঠা হোৱাত নামনিৰ বিস্তৃত অঞ্চল ভগৱদ্ভক্তিৰ বৈকুণ্ঠক্ষেত্ৰ স্বৰূপ হৈ পৰিল।

শঙ্কৰদেৱে নানা বাধা-বিপত্তি, অশান্তি পাই সপৰিয়াল-বান্ধৱ-ভকত-সজ্জনেৰে ভূঞা ৰাজ্য তথা জন্ম আৰু আদিলীলা ভূমি আলিপুখুৰী-বৰদোৱা, আহোম ৰাজ্যৰ ধুৱাহাট-বেলগুৰি এৰি অহাৰ পিছত মধ্য আৰু উজনি অসমত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰবৰ্তক শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তি-ধৰ্ম স্তব্ধ হৈ থাকিল। উজনিৰ লোকৰ লগত থকা যোগাযোগ মতে উজনিত ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ চিন্তা কৰি শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱ-দামোদৰদেৱৰ ওপৰত দায়িত্ব ন্যস্ত কৰে। সেয়ে শঙ্কৰদেৱৰ পৰলোকৰ পিছত সেইমতে তেওঁলোকৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্য কেইগৰাকীমানৰ চেষ্টাত উজনিত সত্ৰ-সভা স্থাপিত হয়। ধৰ্মাচাৰ্যসকলে নামনিৰ বেহাৰৰ পৰা উজনিৰ বিভিন্ন ঠাইত পতা সত্ৰৰ সম্প্ৰসাৰণৰ ফলত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ জিলা ৬ খনত বসবাস কৰা মুঠ হিন্দু জনসংখ্যাৰ গড়ে শতকৰা ৮০ জন বৈষ্ণৱ ধৰ্মাৱলম্বী হৈ পৰিছিল বুলি 'ডিষ্ট্ৰিক্ট গেজেটিয়াৰ' ১৯০৫ ত উল্লেখ আছে।[৫৮]

শঙ্কৰদেৱৰ পৰা ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰা আচাৰ্যসকলৰ প্ৰত্যেক গৰাকীয়েও ধৰ্মাচাৰ্য নিয়োগ কৰি সত্ৰ-সভা পাতিবলৈ আজ্ঞা দিহে। ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল মাধৱদেৱ, দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ, ভৱানীপুৰীয়া গোপালআতা, পুৰুষোত্তম ঠাকুৰ প্ৰভৃতি।

দামোদৰদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যসকলৰ সত্ৰ সম্প্ৰসাৰণ ঃ

দামোদৰদেৱে পতা ধৰ্মাচাৰ্য তথা উত্তৰাধিকাৰী বৈকুণ্ঠনাথ ভট্টাচাৰ্যৰ ব্যাসকুছি (পাটবাউসী), ভগবানদেৱৰ গোবিন্দপুৰ (কামৰূপ), সন্তদেৱৰ গবৈমাৰি (দক্ষিণ কামৰূপ), বলদেৱৰ কোচবিহাৰৰ বৈকুণ্ঠপুৰ উল্লেখযোগ্য সত্ৰ। ইয়াৰ উপৰি, শঙ্কৰদেৱে পূৰ্বে দিয়া ইঙ্গিত মতে দামোদৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাৰে উজনিলৈ ধৰ্মপ্ৰচাৰ কৰিবলৈ যোৱা দেৱেৰাপাৰ সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা বংশীগোপালদেৱ স্থাপিত কুৰুৱাবাহী সত্ৰৰ উপৰিও তেওঁ পতা ধৰ্মাচাৰ্য বনমালীদেৱৰ দক্ষিণপাট, নিৰঞ্জন বাপুৰ আউনীআটী, লক্ষ্মীনাৰায়ণ (জয়হৰিদেৱ)ৰ গড়মূৰ, কৃষ্ণ চন্দ্ৰৰ ডিফলু আদি সত্ৰ উল্লেখযোগ্য। পৰৱৰ্তীকালত বংশীগোপালদেৱে পতা ৪৫ জন মেধিৰ ৪৫ খন সত্ৰৰ উপৰিও অসমৰ নানা ঠাইত অনেক সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হয়।[৫৯] বংশীগোপালদেৱৰ লগত উজনিলৈ ধৰ্মপ্ৰচাৰ কৰিবলৈ যোৱা দ্বিতীয় যদুমণিদেৱৰ পঞ্চ-পুত্ৰই মাহাৰা, ঘাৰমৰা, পতিয়ৰী, ডোখৰামুখ, কমলাবৰীয়া সত্ৰ স্থাপন কৰে।[৬০]

হৰিদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যৰ সত্ৰ সম্প্ৰসাৰণ ঃ

মানেৰি আৰু বহুৰিত সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে হৰিদেৱে। তেওঁৰ আজ্ঞাপৰ যদুমণিয়ে উজনিত মাহাৰা; হৰিচৰণে নলবাৰীত জাগাৰা; নাৰায়ণদেৱে বৰপেটাত শুভা, পৰেণা; জগন্নাথে বৈনাকুছি; কৃষ্ণদেৱে চামোৰী আদি সত্ৰ স্থাপন কৰে। হৰিদেৱে পৰলোকৰ আগমুহূৰ্তত তেওঁৰ জ্যেষ্ঠা কন্যা আই ভুবনেশ্বৰীক মানেৰি সত্ৰৰ পৰিচালনাৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰি নাৰীক ধৰ্মাচাৰ্য পতাৰ ইতিহাস সৃষ্টি কৰে।[৬১] হৰিদেৱৰ অনুগামীসকলৰ সত্ৰসমূহ ব্ৰহ্ম-সংহতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

মাদেৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যসকলৰ সত্ৰ সম্প্ৰসাৰণ ঃ

শঙ্কৰদেৱৰ উত্তৰাধিকাৰী মাধৱদেৱে পতা ধৰ্মাচাৰ্য বংশীগোপালদেৱ আৰু যদুমণিদেৱে[৬২] পতা সত্ৰৰ উপৰিও মথুৰাদাস বুঢ়াআতাৰ বৰপেটা, বৰবিষ্ণু আতাৰ চমৰীয়া, পদ্ম বা বদলা আতাৰ কমলাবাৰী, গোপাল আতাৰ কালজাৰ, ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ সুন্দৰীদিয়া, কেশৱচৰণৰ বৰজহা, লক্ষ্মীকান্ত আতৈৰ ধোপগুৰি, পঢ়িয়া আতৈৰ হেৰেমদৈ, শ্ৰীহৰিৰ লাইআটী আৰু লেচাকণীয়া গোবিন্দৰ খটৰা সত্ৰৰ উপৰিও পৰৱৰ্তী কালত তেওঁলোকৰ ভক্ত-আচাৰ্যসকলে অনেক সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। মাধৱদেৱ আছিল পৰম ভক্ত। শঙ্কৰদেৱৰ শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰি জোৱণ পিন্ধোৱা কন্যাও পৰিহাৰ কৰি উদাসীন-ভক্ত হৈ জীৱন অতিবাহিত কৰিছিল। সত্ৰৰ উদাসীন-ভক্তৰ পৰম্পৰা তেতিয়াৰে পৰা চলে বুলি কোৱা হয়। কামৰূপৰ মুখ্য সত্ৰ বৰপেটা সত্ৰত মথুৰাদাস বুঢ়া আতাক মাধৱদেৱে 'গুৰুকৰ' দি প্ৰথম অধিকাৰ পাতিছিল আৰু তেতিয়াৰে পৰা সেই সত্ৰৰ অধিকাৰ বা বিষয়বৰীয়া বংশানুক্ৰমিক নহৈ উপযুক্ততাৰ ভিত্তিত ৰাজহুৱাভাৱে গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিত নিৰ্বাচন কৰা হয়। বৰপেটা সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি মাধৱদেৱে বুঢ়াআতাক কামৰূপৰ ত্ৰিশখন সত্ৰৰ দায়িত্ব ন্যস্ত কৰিছিল।[৬৩] সেই

সত্রসমূহ ববপেটা সত্রব অধীনত গণতান্ত্রিক পদ্ধতিত বাইজব বিষয়ববীয়াই চলায়।

গোপাল আতাৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যসকলৰ সত্র-সম্প্ৰসাৰণঃ

কালজাব সত্রব প্রতিষ্ঠাতা ভবানীপুৰীয়া গোপাল আতা মাধৱদেৱে পতা অন্যতম ধৰ্মাচাৰ্য। তেওঁ উত্তব কামৰূপত কালজাব, ভবানীপুব, পবাভবাঁল আৰু জুৱাবাদি-চাবিসত্র প্রতিষ্ঠা কবি ধৰ্মব প্রসাব আৰু প্রচাবব কাবণে মাধৱদেৱৰ দবে বাবজন আচাৰ্য নিয়োগ কবে। তেওঁ ধৰ্মাচাৰ্যসকলক বিশেষকৈ উজনিলৈ সত্র-সভা সম্প্রসাবণব বাবে পঠিয়ায়। তেওঁব শিষ্য-আচাৰ্য বাবজনব ছজন ব্রাহ্মণ আৰু ছজন অব্রাহ্মণ। ভক্তিধৰ্মত ব্রাহ্মণ-শূদ্রিব বা জাতি-অজাতিব যে বিচাব নাই তাক গোপাল আতাই বিশেষ গুৰুত্ব দি শঙ্কৰ-মাধৱৰ ধৰ্মৰ মহান-বাণী সাৰোগত কবি চলিছিল। তেওঁব ছজন ব্রাহ্মণ শিষ্যব সত্র ১) শ্রীবাম আতাব আহঁতগুবি, আমগুবি কবতিপাব, ২) বামচন্দ্রব খৌবামোচব ৩) পৰমানন্দব হাবুং, ৪) বামচবণ সন্ন্যাসী বাপুব ইকবাজান, ৫) পুৰুষোত্তমব কাঠপাব বা মাকোৱাৰী, ৬) ববগুৰু কৃষ্ণানন্দ (সত্র নাই) আৰু ছজন অব্রাহ্মণ শিষ্যব সত্র ৭) ববযদুমণি (হেঙুলীয়া)ব বাঁহবাৰী, ৮) সৰু যদুমণি গজলা আতাব সৌকাধবা বা গজলা, ৯) নাবায়ণ আতাব দহঘবীয়া, হালধিআটী, ১০) মুবাবিব চবাইবাহী, ১১) অনিৰুদ্ধব মায়ামবা, দিনজয়, পুবণিমাটি আৰু ১২) সনাতনব নগবীয়া সত্র।[৬৪]

গোপাল আতাব পুত্র কমললোচন। তেওঁব পঞ্চ-পুত্রব পৰা ডৌকাচাপবি, আমগুবি, কলাকটা, ধোপাবব, নাচনীপাব, হেমাববৰি সত্র; খুলশালিয়েক কেশবামব চবিপোতা আৰু যোগমায়াব পৰা উলুবাৰী সত্র স্থাপিত হয়।[৬৫] উক্ত আচাৰ্য অনুগামী আৰু বংশব লোকব পৰা পবৱৰ্তী কালত প্রায় দুই শতাধিক সত্রব সম্প্রসাবণ ঘটে।

শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তম প্রভৃতিৰ পৰা বঢ়া সত্রঃ

শঙ্কবদেৱে পুত্রদ্বয় বামানন্দ আৰু হৰিচবণ জীৱিত থকা সত্ত্বেও যোগ্যতাব ভিত্তিত পৰমভক্ত মাধৱদেৱক ধৰ্মবাজ্যব উত্তবাধিকাৰী মনোনীত কবি যায়। তেওঁব ববপুত্র বামানন্দব পুত্র পুৰুষোত্তম আৰু হৰিচবণব পুত্র চতুৰ্ভুজ, দুয়ো শঙ্কবদেৱৰ নাতি। শঙ্কবদেৱৰ দেহাৱসনব পিছত পৰিয়ালব চোৱা-চিতা কবা, নাতিক শিক্ষা-দীক্ষাবে ডাঙৰ-দীঘল কবাব দায়িত্ব মাধৱদেৱে লৈ পুৰুষোত্তমক সৰ্বশাস্ত্র বিশাবদ কবি তোলে। পুৰুষোত্তমে ষোল বছৰ বয়সত ককাক শঙ্কবদেৱৰ গবিমাময় ঐতিহ্য আৰু উত্তবাধিকাবব প্রতি সচেতন আৰু দৃঢ়তা অৱলম্বন কবে।[৬৬] সেয়ে সেইকালৰ সমাজব প্রতিপত্তিশালী ব্যক্তি অমৃতকাব দলৈৰ আহ্বানত মহেখোৱাববিত নাবায়ণ ঠাকুব প্রমুখ্যে ধৰ্মগুৰু, ভক্তবৃন্দ আৰু সমাজব গণ্য-মান্য চৌধুৰী, পাটোৱাৰী, মেনা, তালুকদাৰ, ঠাকুৰীয়া প্রভৃতিব উপস্থিতিত বহু জনমেলত সমজুৱাব পৰামৰ্শত মাধৱদেৱে ববনাতি পুৰুষোত্তমক শক্তি-ভক্তি-বল-পৰাক্রমে ধৰ্মভাব সোধায়।[৬৭] তেতিয়া হ'লে শঙ্কবদেৱে ভাৰ্যাব আগত 'নাতিসে আশ[৬৮] বোলা ভবিষ্যত-বাণী ফলিয়ালে

বুলি ধৰি লব পাৰি।

সুন্দৰীদিয়াত আইসকলৰ বিয়োগৰ পিছত পুৰুষোত্তম ঠাকুৰ পাটবাউসীত এঘাৰ বছৰ, জনিয়াত পাঁচ বছৰ থাকি শেষত কোচবিহাৰৰ ভেলাৰৈ গৈ ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ কাৰ্যসূচী গ্ৰহণ কৰি বাৰজন ভক্তক ধৰ্মচাৰ্য নিয়োগ কৰি উজনিলৈ পঠিয়ায়।[৬৯] তেঁও নিয়োগ কৰা বাৰজন ধৰ্ম প্ৰচাৰক বৰবাৰজনীয়া নামে জনাজাত। বাৰজনৰ ছজন অব্ৰাহ্মণ আৰু ছজন ব্ৰাহ্মণ ধৰ্মাচাৰ্য। অব্ৰাহ্মণ ছজন- ১) বাপুকৃষ্ণ এলেঙি, ২) কৃষ্ণচৰণ চুপহা (চিপহা), ৩) হৰিচৰণ-সাউদ (সাও) কুছি, ৪) কমললোচন-কাথাবাপু, ৫) মুৰাৰি-বেঙেনাআটী, ৬) কমললোচন-ঠকবিয়াল আৰু ব্ৰাহ্মণ ছজন— ৭) কেশ আতা-কবচোং, ৮) বাসুদেৱ-চতমিয়া, ৯) পৰশুৰাম-পুণিয়াৰ ফুলবাৰী, ১০) জয়কানাই (ৰামকৃষ্ণ)-গোমোঠা, ১১) পৰমানন্দ-ৰতনপুৰ, ১২) গোপীনাথ (গোবিন্দ)-চেকেৰাতলি। শঙ্কৰদেৱে পতা বৰভকত সদানন্দৰ পুত্ৰ চাৰিকৃষ্ণ জয়কৃষ্ণ, মহাকৃষ্ণ, ত্ৰাহিকৃষ্ণ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ বা বাপুকৃষ্ণৰ পৰাও মধ্য অসমৰ নগাঁও আৰু উজনিত অনেক সত্ৰ বাঢ়ে। পুৰুষোত্তম ঠাকুৰে পতা ধৰ্মাচাৰ্য বাপুকৃষ্ণ এলেঙি সত্ৰসমূহৰ প্ৰতিষ্ঠাপক।

পুৰুষোত্তম ঠাকুৰৰ পিছত চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰেও বাৰজন ধৰ্মাচাৰ্য পাতি সত্ৰ-সভাৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটায়। এইসকলক সৰুবাৰজনীয়া বোলে। সৰুবাৰজনীয়া সত্ৰ হ'ল- ১) কামদেৱৰ- বনগাঁও, ২) জয়কৃষ্ণৰ- খেৰকটীয়া, ৩) জয়কানাইৰ- গোভীৰ, ৪) গোপীনাথৰ- কাৰৈমাৰী, ৫) মুকুন্দৰ- হালধিআটী, ৬) বল্লাকৰৰ- শলগুৰি, ৭) গোবিন্দৰ- বিহামপুৰ (বিহিমপুৰ), ৮) ৰামভদ্ৰৰ (ব্ৰাহ্মণ)— নাচনীপাৰ, ৯) বিষ্ণুদেৱৰ (ব্ৰাহ্মণ)- ভন্দুলাই, ১০) কানাইৰ (ব্ৰাহ্মণ)- চুঙাপাৰ, ১১) কানুৰ- উজনিয়াল, ১২) সনাতনৰ- বেলশিৰীয়া।[৭০] চতুৰ্ভুজৰ বিয়োগৰ পিছত ধৰ্মভাৰ গ্ৰহণ কৰা শঙ্কৰদেৱৰ নাতি বোৱাৰী আই কনকলতা আৰু চতুৰ্ভুজৰ ভাগিনীয়েক দামোদৰ আতাই পতা অনেকজন ধৰ্মাচাৰ্যই বিভিন্ন ঠাইত সত্ৰ-সভা পাতে।[৭১] দামোদৰ আতাৰ পৰা বঢ়া নবোৱা আৰু চতুৰ্ভুজ-কনকলতা (কনকা)ৰ জী সুভদ্ৰা আইৰ পুত্ৰ অনন্তৰায়ৰ পৰা বঢ়া কোৱামৰা (শলগুৰি) সত্ৰৰ উপৰিও, পুৰুষোত্তমৰ জোৱায়েকৰ পৰা বঢ়া দীঘলী, চামগুৰি, চৰাইখোলা, ভোগৰাৰী এই চাৰিসত্ৰ উল্লেখযোগ্য।[৭২] ইয়াৰ লগতে পৰৱৰ্তী কালত বংশ বৃদ্ধি হৈ অনেক সত্ৰ স্থাপিত হয়।

বৈষ্ণৱ যুগত বঙ্গৰ পৰা চৈতন্য দেৱৰ কীৰ্ত্তনীয়া ধৰ্ম প্ৰচাৰক আহি কামৰূপ আৰু অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ মৰিগাঁৱত চৈতনীয় সত্ৰ কেইখনমানো প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই সত্ৰকেইখন অসমৰ স্থানীয় সত্ৰৰ লগত জাহ নগ'লেও অনেক ক্ষেত্ৰত মিল পৰিলক্ষিত হয়।

❑❑❑

১.০৯ পন্থ আৰু সংহতি ঃ

মাধৱদেৱ-দামোদৰদেৱৰ মতানৈক্য ঃ

শঙ্কৰদেৱে একশৰণ ভাগৱতী বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰৱৰ্তন আৰু প্ৰচাৰ কৰাৰ পৰা দামোদৰদেৱৰ পন্থ বা সংহতি স্পষ্ট নোহোৱালৈকে দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ, মাধৱদেৱ প্ৰমুখ্যে সকলো ধৰ্মাচাৰ্য আৰু ভক্ত সমাজ এক মঞ্চতে আছিল। কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ পৰলোকৰ পাছত মাধৱদেৱ আৰু দামোদৰদেৱৰ মতানৈক্য ঘটাৰ ফলত বৈষ্ণৱ সমাজৰ ঐক্য বিঘ্নিত হ'বলৈ উপক্ৰম হয়।

১) শঙ্কৰদেৱৰ মহাজীৱনৰ অন্তিম কালত মাধৱদেৱ আৰু দামোদৰদেৱৰ মাজত মানসিক সংঘাত ঘটে। বিশেষকৈ শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱক ধৰ্মৰ উত্তৰাধিকাৰী পতা কথাটো দামোদৰদেৱে সহজভাৱে লব পৰা নাছিল। দামোদৰদেৱৰ মনৰ ক্ষোভ মাধৱদেৱৰ আগত বেকত কৰিছিল।[৭৩]

২) শঙ্কৰদেৱ বৈকুণ্ঠী হোৱাত পাটবাউসীত অনুষ্ঠিত মাহেকীয়া তিথি-মহোৎসৱলৈ পুত্ৰ হৰিচৰণে ভকত পঠাই নিমন্ত্ৰণ কৰাত আহিব নোৱাৰোঁ বুলি নিমন্ত্ৰণ প্ৰত্যাখ্যান কৰাত, শঙ্কৰদেৱৰ পুত্ৰ স্বয়ং হৰিচৰণে গৈ নিমন্ত্ৰণ জনোৱাতো হৰিকীৰ্ত্তন-সবাহ আদিলৈ দামোদৰদেৱ নহাত মাধৱদেৱ ক্ষুন্ন হয় আৰু দামোদৰদেৱৰ লগত সম্পৰ্ক ছেদ কৰাৰ সিদ্ধান্ত লয়।[৭৪] ৰামচৰণৰ মতে দামোদৰদেৱে ভাগৱত ধৰ্মমতৰ লগত কৰ্ম-পূজা আদিত ৰত হৈ প্ৰথমে শঙ্কৰদেৱৰ ৰবপুত্ৰ ৰামানন্দৰ নিমন্ত্ৰণ প্ৰত্যাখ্যান কৰাত মাধৱদেৱে নাৰায়ণ ঠাকুৰক পঠাই দামোদৰদেৱক বাৎসাৰিক শ্ৰাদ্ধলৈ মাতি আনিছিল আৰু তাতে দামোদৰদেৱে শঙ্কৰদেৱ প্ৰৱৰ্ত্তিত বৈষ্ণৱ ধৰ্মমতৰ পৰা ফালৰি কাটি যোৱাৰ মত দাঙি ধৰে।[৭৫] 'বৰদোৱা গুৰুচৰিত'ত শঙ্কৰদেৱৰ দহা, মাহেকীয়া, আদ্যশ্ৰাদ্ধ, বছৰেকীয়া তিথি-মহোৎসৱলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰা সত্ত্বেও দামোদৰদেৱ নহা বাবে মাধৱদেৱ-দামোদৰদেৱৰ সম্পৰ্ক ছেদ হোৱাৰ বিৱৰণ আছে।[৭৬]

মাধৱদেৱ শঙ্কৰদেৱৰ একান্ত ভক্তই নহয়, তেওঁ শঙ্কৰদেৱক "দৈৱকী নন্দন, দেৱনাৰায়ণৰ অংশ"[৭৭] বুলিও গণ্য কৰে। তেওঁ একশৰণ বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ নীতিত নিষ্ঠাবান আৰু অবিচলিত। অনেক ক্ষেত্ৰত শঙ্কৰদেৱৰ উদাৰতাৰ লগতো মাধৱদেৱৰ বিৰোধ ঘটিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ গৃহত ভোজন কৰিবলগীয়া হোৱাত মাধৱদেৱে ৰান্ধনী ঘৰত সোমাই আই গোঁসানীয়ে থাপনাত ৰখা গণেশৰ মূৰ্ত্তি-ঘট উলিয়াই দি চক-হাৰি পেলোৱাই ঘৰ লিপা-মচা কৰি গুৰু-পত্নীক স্নান কৰোৱাই নতুন পাগ কৰাইহে ভোজন কৰিছিল। [৭৮]

দামোদৰদেৱে বৈদিক ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ ৰীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰৰ প্ৰতি আস্থা আৰু বিশ্বাস পৰিহাৰ কৰিব পৰা নাছিল। বৈদিক নিত্য-নৈমিত্তিক ক্ৰিয়া-কৰ্ম, শালগ্ৰাম, মূৰ্ত্তি-পূজাৰ লগত সহ-অৱস্থান কৰি চলিব বিচাৰিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ তিথি-মহোৎসৱলৈ পিঠি দিয়া সম্পৰ্কত দামোদৰদেৱৰ বক্তব্যত বেদবিহিত যাগ-যজ্ঞাদি আদিৰ প্ৰতি থকা আগ্ৰহৰ কথা মাধৱদেৱে বুজি পাইছিল। [৭৯]

পন্থ ঃ

শঙ্কৰদেৱৰ পৰলোকৰ পিছত ভাগৱতী বৈষ্ণৱ সমাজৰ ঐক্যত আউল লাগিছিল। এক মহাপুৰুষ অনুগামী ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ মাজত মিলা-প্ৰীতিৰ অভাৱ ঘটিল। উল্লেখযোগ্য যে শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱক সকলো 'শক্তি-ভক্তি' দি ধৰ্মৰ উত্তৰাধিকাৰী পদত অধিষ্ঠিত কৰে। মাধৱদেৱক উত্তৰাধিকাৰ পতাত দামোদৰদেৱে ভিতৰি ক্ষুন্ন হৈ মাধৱদেৱৰ পৰা দূৰত অৱস্থান কৰা দেখা গৈছিল। 'নামঘোষা'ত মাধৱদেৱে গোবিন্দৰ গুণ-নাম-যশ জগতত প্ৰকাশ কৰা শঙ্কৰদেৱ গুৰু থাকোঁতে আনজনে লোকৰ মাজত কিয় 'গুৰু বোলোৱে',[৮০] 'সদায় বিবোধ বচন মাত্ৰ বটয়'[৮১] বুলি উল্লেখ কৰাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ সামন্তৰাল গুৰু বুলি কাকো মানিব নোৱাৰে। মাধৱদেৱৰ উক্ত ঘোষাৰ পদ দুটিয়ে শঙ্কৰদেৱৰ বাহিৰে আন কোনোৱে নিজক গুৰু বোলোৱা আৰু সদায় শঙ্কৰদেৱৰ কুৎসা বচনা কৰাৰ আভাস দাঙি ধৰে। বৈষ্ণৱ সন্ত-সজ্জনৰ মাজত শঙ্কৰদেৱ 'মহাপুৰুষ' বুলি স্বীকৃত। দামোদৰদেৱেও প্ৰধান শিষ্য ভট্টদেৱৰ আগত শঙ্কৰদেৱ সম্পৰ্কত "পূৰ্বে মহাপুৰুষে কৰিলা দশস্কন্ধ"[৮২] বুলি ব্যক্ত কৰিছিল। সেয়ে শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ অনুগামীসকল 'মহাপুৰুষীয়া' বুলি খ্যাত হ'ল। আনহাতে শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ পৰা বেলেগাই লৈ গৈ দামোদৰদেৱ আৰু হৰিদেৱক কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁলোকৰ অনুগামীসকলে বৈদিক ক্ৰিয়া-কৰ্ম, পূজা-পাতল পালন কৰোৱাই দামোদৰদেৱী আৰু হৰিদেৱী পন্থৰ সৃষ্টি কৰিলে। তেনে মতানৈক্যৰ ফলতে বিভাজন হৈ পন্থৰ সূত্ৰপাত হয়। হৰিদেৱী পন্থৰ দামোদৰী পন্থৰ লগত সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। হৰিদেৱী পন্থৰ সত্ৰ কামৰূপ-বেহাৰতে সীমাবদ্ধ। অধিভক্ত কামৰূপৰ বাহিৰে মাথোন দৰং জিলাৰ বৈনাবা সত্ৰহে হৰিদেৱী সত্ৰ।[৮৩] নগাঁও বা উজনিৰ আন জিলাত হৰিদেৱী সত্ৰ নাই।

বৈষ্ণৱ যুগতে বঙ্গৰ পৰা অসমলৈ আহি ইয়াৰ মাটি-পানী-বায়ুৰ লগত মিলি স্থায়ী বসতি স্থাপন কৰিবলৈ লোৱা চৈতন্যদেৱৰ কীৰ্ত্তনীয়া লোকৰ দ্বাৰা চৈতন্য পন্থ বা সম্প্ৰদায়ৰ সৃষ্টি হ'ল। চৈতন্য ধৰ্মৰ শিষ্যৰ দক্ষিণ কৰ্ণে ষোল নাম পঞ্চবিংশতিবাৰ জপি শিষ্যক সংকল্প কৰায়। চৈতন্য পন্থৰ মালাৰ গুটিৰ সূত্ৰ হ'ল- ষোল নামৰ আঠ নামে ৰাধাক আৰু আঠ নামে কৃষ্ণক কয়। চৈতন্যদেৱৰ সত্ৰত ৰাধা-কৃষ্ণৰ যুগল উপাসনা পদ্ধতি প্ৰচলিত। তেওঁৰ প্ৰতি প্ৰেমভক্তি বিৰাজমান।[৮৪] ৰুদ্ৰ সিংহৰ ৰাজত্বত অসমলৈ অনা কৃষ্ণৰাম ভট্টাচাৰ্যই শিৱসিংহৰ দিনত মহাপ্ৰতাপী হৈ পৰে। তেওঁ পৰ্বতীয়া গোসাঁই নামে জনাজাত হয় আৰু প্ৰথম চৈতন্যপন্থী সত্ৰ স্থাপন কৰে।[৮৫]

সংহতি ঃ

কামৰূপ বা নামনিৰ পন্থভেদৰ দৰে মধ্য আৰু উজনি অসমৰ সত্ৰসমূহৰ সংহতি বিভাজন সত্ৰৰ সমাজ-সংস্কৃতিত মন কৰিবলগীয়া। সংহতি বিভাজনত মধ্য আৰু উজনি অসমত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ইপাৰ-সিপাৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হয়। শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱক নৱবৈষ্ণৱ

ধৰ্মৰ উত্তৰাধিকাৰী পদত অধিষ্ঠিত কৰাত দামোদৰদেৱ ক্ষুণ্ণ হোৱাৰ গইনা লৈয়ে পৰৱৰ্তী কালত অনুগামীসকলৰ মাজত বিভেদ ঘটাত নামনি অসমত পন্থ আৰু মধ্য আৰু উজনিত সংহতি সৃষ্টি হয়। দামোদৰদেৱৰ নামত পৰৱৰ্তী ধৰ্মাচাৰ্য ভক্তসকলে ফালৰি কাটি যোৱাত মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ ঐক্যত ফাট মেলে আৰু তাৰ ফলতেই পন্থ বা সংহতিৰ সূত্ৰপাত হয়। প্ৰকৃততে সত্ৰৰ সংহতিয়ে আভিধানিক অৰ্থৰ মিলন বা সংযোগ নুবুজায়; নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ বিসংগতি বা বিভাজনহে বুজায়। এই সংহতি মহাপুৰুষীয়া সমাজৰ মহামিলন তথা সত্ৰৰ সমাজ-সংস্কৃতি সমন্বয়ৰ প্ৰতিবন্ধক স্বৰূপ হৈ পৰে। সেইকালৰ কেইবাখনো ৰাজ্যৰ বৃহৎ ভূমিখণ্ডৰ জনসাধাৰণ, শাসক, পণ্ডিত, নানা ধৰ্মাধৰ্মীৰ লোকৰ ঐক্য-সমন্বয়ৰে শঙ্কৰদেৱে সজা ঘৰঘৰ মাজত ৰেখা টানি সঙ্কুচিত কৰি তোলা হ'ল পন্থ বা সংহতি বিভাজনৰ নামত।

অসমৰ মহাপুৰুষীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ চাৰিটা সংহতি হ'ল- নিকা, ব্ৰহ্ম, কাল আৰু পুৰুষ। পন্থ বিভাজনতকৈ সংহতি বিভাজনত অলপ হেৰফেৰ দেখা গ'ল। দামোদৰী আৰু হৰিদেৱী এই দুই পন্থৰ সত্ৰসমূহ ব্ৰহ্ম সংহতিৰ অন্তৰ্গত হ'ল। 'মহাপুৰুষীয়া'ৰ ভিতৰৰে মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ নিকা, ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ অনুগামীৰ কাল আৰু শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তম-চৰ্তুভুজৰ আজ্ঞাপৰ সকলৰ 'পুৰুষ' এই তিনি সংহতিৰ লগত দামোদৰী পন্থৰ ব্ৰহ্ম সংহতিৰে সত্ৰ-ধৰ্মৰ চাৰি সংহতিৰ উদ্ভৱ হ'ল। ভাগৱতী বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰকৰ ধৰ্ম-আচৰণত স্বকীয়ত্ব পৰিলক্ষিত হোৱাৰ ফলস্বৰূপে পুৰুষ সংহতি, ব্ৰহ্মসংহতি, নিকা সংহতি আৰু কাল-সংহতিৰ নাম পোৱা যায়।[৮৬]

মথুৰাদাস বুঢ়া আতা (বৰপেটা), পদ্ম বা বদলা আতা (কমলাবাৰী), বৰবিষ্ণু আতা (চমৰীয়া), লক্ষীকান্ত আতৈ (ধোপগুৰি) প্ৰভৃতি নিকা সংহতি ভুক্ত হ'ল, শঙ্কৰদেৱক গুৰুৰ 'গুৰু পৰমগুৰু' আৰু মাধৱদেৱক 'গুৰুৰ গুৰু' বুলি মনা কালজাৰৰ ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা সংহতি কাল সংহতি নামে জনাজাত হ'ল। গোপালদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্য অনিৰুদ্ধদেৱৰ (মায়ামৰা, দিনজয়, পুৰণি মাটি সত্ৰ) আৰু তেওঁৰ অনুগামী আচাৰ্য ভক্তবৃন্দই অসমৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰৰ উপৰিও ৰাজনীতিক-শক্তিকো প্ৰত্যাহ্বান জনাই বৈপ্লবীক ইতিহাস সৃষ্টি কৰি গৈছে।[৮৭]

শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তম ঠাকুৰে (ৰামানন্দৰ পুত্ৰ) অমৃতকাৰ দলৈৰ আহ্বানত বহা সভাত ভকত আৰু সমাজৰ গণ্য-মান্য লোকৰ মনোভাৱক শ্ৰদ্ধা জনাই মাধৱদেৱে ঠাকুৰক ধৰ্মভাৰ সোধাবলগীয়া হৈছিল।[৮৮] পুৰুষোত্তমৰ পিছত খুৰাকৰ পুত্ৰ, ভাতৃ চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰে ধৰ্মৰ দায়িত্ব লয়। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ নাতি আৰু তেওঁলোকৰ অনুগামীসকলৰ গোট পুৰুষ সংহতি নামে জনাজাত হয়।

এই প্ৰসংগত 'গুৰুচৰিত-কথা'ত পোৱা এটি কথা মন কৰিবলগীয়া ঃ দশমৰ ৰাস কথা লিখা পৰত ৰ'দত শুকাবলৈ কৰণিত থৈ মেলি দিয়াত আঠু কাঢ়ি চুচুৰি ফুৰা শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তমে সেই পাত হাতত লৈ ফালি তিনি চিটা (ফাল) কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱে সেই

পাত পৰম ব্ৰহ্মাই ফালিছে বুলি মাধৱদেৱক কৈছে ঃ তেওঁলোকৰ পিছত ধৰ্ম তিনিটা পথত প্ৰৱৰ্ত্তিব- সেয়া নিৰ্গুণা, কেৱলা আৰু ভাগৱতী অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মঘটি, নিকাঘটি আৰু কালঘটি।[৮৯]

এই তিনি ঘটিয়েই সংহতি। দামোদৰ পন্থীৰ ব্ৰহ্ম, মহাপুৰুষীয়া পন্থাৰ গোপাল আতাৰ অনুগামীৰ কাল আৰু মাধৱদেৱে পতা ধৰ্মাচাৰ্য মথুৰাদাস বুঢ়া আতা, পদ্ম আতা, বৰ বিষ্ণু আতা প্ৰভৃতিৰ নিকা সংহতি। ইয়াত পুৰুষ সংহতিৰ উল্লেখ নাই। সম্ভৱতঃ মাধৱদেৱৰ পৰা ককাক শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মৰ গুৰুভাৰ গ্ৰহণ কৰি নাতি পুৰুষোত্তমৰ অনুগামীসকলে নিকা সংহতিৰ 'নৈষ্কৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তন আৰু কেৱল সত্ব গুণময়' ভাগৱত ধৰ্মত 'অলপ-অলপ কৰ্ম প্ৰৱৰ্ত্তনেৰে অলপ ৰজো আৰু দুভাগ সত্বগুণ মিশ্ৰণেৰে[৯০] 'পুৰুষ সংহতি' উদ্ভাৱন কৰে।

মণিৰাম দেৱানে সংহতি চাৰিটাৰ লক্ষণ সম্পৰ্কে 'বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন'ত উল্লেখ কৰিছে— বিষ্ণুৰ বৈকুণ্ঠ, শ্ৰীনাৰায়ণৰ বৈকুণ্ঠ, গোলোকধাম বৈকুণ্ঠ আৰু কালপুৰুষীয়া নাৰায়ণ বৈকুণ্ঠ- এই চাৰি বৈকুণ্ঠে আনিলে যথাক্ৰমে ব্ৰহ্ম সংহতি, পুৰুষ সংহতি, নিত্য সংহতি আৰু কাল সংহতি। ব্ৰহ্ম সম্প্ৰদায়ভুক্ত ব্ৰহ্ম ঋষি কাঠাৰ ব্ৰহ্ম সংহতিৰ কৰ্ম আৰু নামত সমান গুৰুত্ব; ৰজো গণ দুই ভাগ, সত্ত্ব গুণ এভাগত প্ৰৱৰ্ত্তে। বৈদিক আচাৰ মানে আৰু মূৰ্ত্তি পূজা কৰে। পুৰুষ সংহতি নাৰদী সম্প্ৰদাভুক্ত ৰাজৰ্ষি কাঠাৰ; কৰ্ম সামান্য, ৰজো গুণ অলপ মাত্ৰ, সত্ত্বগুণ দুভাগত প্ৰৱৰ্ত্তে। এই সংহতিৰ ধৰ্মত নাম, দেৱ, গুৰু, ভক্তিত গুৰুত্ব দিয়া হয়। শিৱ সম্প্ৰদায়ভুক্ত হনুমন্তি কাঠাৰ নিকা সংহতিৰ নৈষ্কৰ্মে প্ৰৱৰ্ত্তন, কেৱল সত্ত্ব গুণযুক্ত। সকলোতে বিশুদ্ধ আচৰণত নিষ্ঠা। গুৰু-বৈষ্ণৱ, নাম-কীৰ্ত্তন আৰু শ্ৰৱণত ৰতি। কালপুৰুষীয়া নাৰায়ণ সম্প্ৰদায়ভুক্ত গুৰুচৰণ কাঠাৰ কাল সংহতিৰ স্বস্বন্দাচাৰ (স্বচ্ছন্দাচাৰ) সৰ্ব কৰ্ম ৰহিত প্ৰৱৰ্ত্তন, ৰজো গুণ-তমো গুণ সংমিশ্ৰিত।[৯১] গুৰুসে ঈশ্বৰ ভক্তি, গুৰুত অচলা ভক্তি কাল সংহতিৰ বিশেষত্ব। মূৰ্ত্তি পূজাৰ ব্যৱস্থা নাই।

১.১০ অসমৰ সত্ৰৰ লেখ ঃ

অসমত সত্ৰৰ বিতং লেখ এতিয়াও হোৱা নাই। পূৰ্ণাঙ্গ সত্ৰ-পঞ্জী আজিকোপতি কোনো ব্যক্তি, সমাজ বা মহাসভাই যুগুতোৱা নাই। অৱশ্যে অসমৰ ঐতিহ্য তথা জাতীয় সংস্কৃতি প্ৰেমী ব্যক্তি-গৰেযকে পূৰ্ণাঙ্গ নহ'লেও সত্ৰৰ ইতিহাস বা তালিকা যুগুত কৰাৰ প্ৰয়াস দেখা গৈছে। কিছুমানে অঞ্চল বা জিলা-ভিত্তিক ইতিহাস বা তালিকাও প্ৰকাশ কৰিছে। বৰ্ত্তমানলৈ আমাৰ হাতত পৰা তথ্যমতে অসমৰ সত্ৰৰ সংখ্যা দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল।

মণিৰাম দেৱানে 'বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন'ত অসমৰ সত্ৰৰ ইতিহাস চিত্ৰিত কৰি চাৰি সংহতিৰ সত্ৰৰ লেখ দিছে। সেইমতে ব্ৰহ্ম ৫৭, নিকা ৫৬, পুৰুষ ৬৬ আৰু কাল ৭২ মুঠ ২৫১ খন আৰু তাৰ লগতে চৈতন্যপন্থৰ ৩ খন সহ সৰ্বমুঠ ২৫৪ খন সত্ৰৰ নাম উল্লেখ আছে।[৯২]

ডঃ সত্যেন্দ্র নাথ শৰ্মাৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ[৯৩]ত ব্ৰহ্ম ১৪৫, নিকা ৭৮, পুৰুষ ১০১ আৰু কাল ৮৩ মুঠ ৪০৭ খন, ডঃ কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামীয়ে ব্ৰহ্ম ১৪৩, নিকা ৮০, পুৰুষ ২৩৫ আৰু কাল ৯৭ মুঠ ৫৫৫ খন চাৰি সংহতিৰ সত্ৰৰ নাম উল্লেখ কৰিছে।[৯৪]

ডঃ শৰ্মাৰ তালিকাত উল্লেখ নথকা ১৮৮ খন সত্ৰৰ নাম ডঃ দেৱ গোস্বামীৰ তালিকাত উল্লেখ আছে। আকৌ ডঃ দেৱগোস্বামীৰ তালিকাত উল্লেখ নথকা ৩৯ খন সত্ৰৰ নাম ডঃ শৰ্মাৰ তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। গতিকে দুয়ো গৱাকীৰ লেখত ৫৯৫ খন সত্ৰ পোৱা যায়।

'আহোমৰ দিন' [৯৫] ঐতিহাসিক গ্ৰন্থত চাৰিটা পন্থ আৰু সংহতিৰ প্ৰধান সত্ৰসহ প্ৰায় ২৫০ খন সত্ৰৰ উল্লেখ আছে। 'পৱিত্ৰ অসম'[৯৬] নামৰ বহুমূলীয়া গ্ৰন্থখনত প্ৰায় ৬০০ খন থান-সত্ৰৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে। 'দুজনা গুৰু আৰু আতাসকলৰ চমু পৰিচয়'[৯৭] নামৰ গ্ৰন্থত অসমৰ প্ৰায় ২৭৫ খন সত্ৰৰ নাম পোৱা গৈছে। 'সত্ৰসমূহৰ নাম-প্ৰসঙ্গ আৰু নীতি নিৰ্বন্ধ'[৯৮] গ্ৰন্থত অসমৰ ৬২খন বছা বছা সত্ৰৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে।

ইয়াৰ বাহিৰেও, পন্থ আৰু সংহতি আৰু জিলা বা আঞ্চলিক ভিত্তিক সত্ৰ সম্পৰ্কীয় গ্ৰন্থ কিছুমানত সত্ৰৰ বিষয়ে পোৱা যায়। 'দেৱ দামোদৰ গুৰু'[৯৯] গ্ৰন্থৰ পৰিশিষ্টত ২০০ তকৈ অধিক অকল দামোদৰী সত্ৰৰ নাম পোৱা যায়। 'অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ সত্ৰ আৰু মঠ-মন্দিৰ'[১০০] গ্ৰন্থত প্ৰায় ৬০ খন থান-সত্ৰ আৰু 'সত্ৰৰ সমীক্ষামূলক ইতিবৃত্ত'ত[১০১] (গোৱালপাৰা আৰু উত্তৰবঙ্গৰ সত্ৰৰ ইতিহাস সম্বলিত) প্ৰায় ছকুৰিতকৈ অধিক সত্ৰৰ সম্ভেদ পোৱা যায়।

উপৰোক্ত গ্ৰন্থসমূহত উল্লেখ কৰা সত্ৰসমূহৰ উপৰিও বিভিন্ন অঞ্চলত আৰু অনেক সত্ৰ আছে আৰু আছিল। প্ৰকৃত অনুসন্ধান বা গৱেষণা কৰিলে অসমৰ শদিয়াৰ পৰা উত্তৰ-বঙ্গৰ কোচবিহাৰ মধুপৰলৈ সকলো সত্ৰৰ সম্ভেদ ললে সত্ৰ সংখ্যা হাজাৰ চুবগৈ। অতীতৰ পৰা বৰ্ত্তমানলৈ স্থাপন হোৱা বিলুপ্ত, কোনোমতে বৰ্ত্তি থকা আৰু স্বচ্ছল সকলো সত্ৰৰ লেখ উলিয়ালেহে প্ৰকৃত সত্ৰৰ বুৰঞ্জী এখন যুগুতোৱা হ'ব।

❑ ❑ ❑

প্ৰসংগ টীকা ঃ

১. হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ঃ হেমকোষ, হেমকোষ প্ৰকাশন, গুৱাহাটী, ৬ষ্ঠ সংকলন-১৯৮৫, পৃ: ৯৩৪।
২. সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা ঃ 'সত্ৰৰ উৎপত্তি, ইতিহাস আৰু অৱদান' সত্ৰসূৰ্য, কলিয়াবৰ জিলা সত্ৰ মহাসভা, ১৯৯৭, পৃ: ১
৩. সুনীল কুমাৰ গোস্বামী ঃ 'লোকৰঞ্জন আৰু লোকশিক্ষাৰ কেন্দ্ৰস্থল সত্ৰসমূহ' সত্ৰ সংৰক্ষণ, সংগ্ৰহালয়, সঞ্চালক: অসম: ১৯৯৮ সম্পা: ৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া, পৃ: ১০৮।
৪. তীৰ্থনাথ শৰ্মা ঃ 'আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী'- আউনীআটী, অসম, প্ৰথম তাঙৰণ, ১৯৭৬, পৃ: ৩৬৬।
৫. "সত্ৰে হ জাতাবিষিতা নমোভি কুম্ভে ৰেত ঃ সিষিচতু সমানম্।
তততো হ মান উদিয়ায় মধ্যাত্ততো জাতমৃষিমাহূৰ্বাসিষ্ঠাম্।।"
- ঋগ্বেদ- ৭ ম মণ্ডল ৩৩ নং সুক্ত, ১৩ শ শ্লোক।।
৬. সুকুমার সেন ঃ 'ভারতীয় সাহিত্যের ইতিহাস', গ্ৰন্থ প্ৰকাশ, কলিকাতা-১২, ২য় প্ৰকাশ, ১৩৭৩, পৃ: ৩৯।
৭. উল্লিখিত ঃ পৃ: ৪০-৪১।

৮. অমূল্য চরণ বিদ্যাভূষণ ঃ ভারত সংস্কৃতির উৎসধারা, ভারত লাইব্রেরী, কলিকাতা-১২, ১ম প্রকাশ ১৩৭২, পৃ: ৩৭৩।
৯. উল্লিখিত ঃ পৃ: ৬২।
১০. শঙ্কৰদেৱ ঃ কীৰ্ত্তন আৰু নামঘোষা-উৰেষা বৰ্ণন, পদ ৭৯।
১১. M. Neog : The Vaisnava Faith and Movement in Assam, Lawyer's Book Stall, Gauhati, 3rd Edition - 1998 page : 311.
১২. শ্ৰীমদ্ভাগৱত ঃ ১২শ স্কন্ধ, ৬ষ্ঠ অধ্যায়, শ্লোক-২৭।
১৩. যতীন গোস্বামী ঃ অসমৰ সত্ৰৰ কথা, অসম সত্ৰ মহাসভা, গুৱাহাটী-২০০১, পৃ: ১।
১৪. Kanak Ch. Sarma : On Satra Institution of Assam, Asam Satra Mahasabha, 2001, Page-6.
১৫. প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী ঃ বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ আঁতিগুৰি, সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ১৫।
১৬. সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা ঃ অসমৰ সত্ৰৰ উৎপত্তি, সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ২।
১৭. শঙ্কৰদেৱ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত, প্ৰথম স্কন্ধ, পদ-৫
১৮. তদীয় - ঐ - পদ-৩০৭
১৯. অনন্ত কন্দলী ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত দশম (মধ্য খণ্ড), পদ-৩০৯১.
২০. দেৱদামোদৰ গুৰু ঃ সম্পা- নৱনাৰায়ণ গোস্বামী, গুৱাহাটী, ১৩৭৩ চন, পৃ: ২০৩।
২১. দৈত্যাৰি ঠাকুৰ ঃ পদ- ৮, ৯
২২. শৈলেন ভৰালী ঃ 'শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্ম দৰ্শন', সৌমাৰ তীৰ্থ, স্মৃতিগ্ৰন্থ, পৃ: ৪৪
২৩. চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া ঃ শঙ্কৰদেৱৰ অসম, সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ২৮।
২৪. গৌৰীশঙ্কৰ ভট্টাচাৰ্য ঃ 'সমাজ সংস্কাৰক শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ', সৌমাৰ তীৰ্থ, পৃ- ১৯।
২৫. লক্ষীধৰ শৰ্মা ঃ 'মাধৱদেৱ', স্নাতকৰ কথাবন্ধ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৭৫, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, পৃ: ২৯২।
২৬. বাণীকান্ত কাকতি ঃ পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২য় প্ৰকাশ-১৯৯২, পাতনি, পৃ: ৯।
২৭. মহেশ্বৰ নেওগ ঃ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, পৃ: ১৭৯।
২৮. শঙ্কৰদেৱ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত, ২য় স্কন্ধ, পদ-৪৭৪, ৪৭৫।
২৯. ৰামচৰণ ঠাকুৰ ঃ গুৰুচৰিত, পদ-১৭১৫-১৭১৮।
৩০. সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ঃ স্বৰ্গদেউ ৰাজেশ্বৰ সিংহ, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৭৫, পৃ: ১৩৮।
৩১. বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ গোহাঁই ঃ শ্ৰীঅনিৰুদ্ধদেৱ, পৃ: ৭।
৩২. প্ৰান্তিক ঃ পত্ৰালাপ, ১৬-৩০ নবেম্বৰ, ১৯৯৯, গুৱাহাটী, সম্পা- ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া, প: ৮।
৩৩. প্ৰান্তিক ঃ পত্ৰালাপ, ১৬-৩০ জুন, ২০০০, গুৱাহাটী, সম্পা- ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া, প: ১০।
৩৪. দিনজয় সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীযোগানন্দ গোস্বামীৰ তথ্য।
৩৫. ভবপ্ৰসাদ চলিহা ঃ 'অসমৰ নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলন আৰু ইয়াৰ অৱদান' সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ৫৫।
৩৬. মঙ্গল চণ্ডী ব্ৰহ্ম ঃ 'অসমৰ জনজাতীয় সংস্কৃতিত শঙ্কৰী প্ৰভাৱ' সাপ্তাহিক নীলাচল, ১৭ অক্টোবৰ, ১৯৭৯ খ্ৰী:, সম্পা- মুনীন্দ্ৰ নাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা, পৃ: ৭, ১১।
৩৭. নামঘোষা ঃ ঘোষা-৬১০
৩৮. উল্লিখিত ঃ ঘোষা - ৬১১
৩৯. উল্লিখিত ঃ ঘোষা - ৫১০
৪০. পবিত্ৰ অসম ঃ মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত, অসম সাহিত্য সভা, ২য় তাঙৰণ, ১৯৬৯, গুৱাহাটী, পাতনি। পৃ: ২৮।
৪১. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি।
৪২. ডি, ডি, কোশাম্বী ঃ ভাৰতৰ ইতিহাস : অনুবাদ বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্য, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, গুৱাহাটী, পৃ: ১৭০।
৪৩. জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা ঃ অগ্ৰদূত, সম্পা- কনকসেন ডেকা, ১২শ বছৰ, ১৮ মাৰ্চ, ১৯৮২ খ্ৰী: সংগ্ৰহ- মাণিক দেউৰী।
৪৪. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৫৮।
৪৫. কথা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৩৪।
৪৬. গুৰুচৰিত-কথা ঃ ছেদ- ৭১।
৪৭. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৫৮।
৪৮. ৰামচৰণ ঃ পদ-১৬১৭।
৪৯. গুৰুচৰিত-কথা ঃ ছেদ- ৭১।
৫০. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৫৮।
৫১. লীলাৱতী শইকীয়া বৰা ঃ 'পুৰণি অসমীয়া ভাষাত কামৰূপী উপাদান', মণিকুট, অসম সাহিত্য সভা, ৬৫তম হাজো অধিবেশন, ১৯৯৯, সম্পা- ধ্ৰুৱজ্যোতি চৌধুৰী। পৃ: ১২২।

৫২. দৈত্যাৰি ঠাকুৰ ঃ পদ-২৭১।
৫৩. মহেশ্বৰ নেওগ ঃ পৃ: ১০৫।
৫৪. উল্লিখিত ঃ পৃ: ১১১।
৫৫. উল্লিখিত ঃ পৃ: ১১২।
৫৬. মণিৰাম দেৱান ঃ বুৰঞ্জী বিবেক বত্ন, পাণ্ডুলিপি-বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, অসম, পৃ: ১৭।
৫৭. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি, পৃ: ১।
৫৮. সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা ঃ সত্ৰৰ উৎপত্তি, ইতিহাস আৰু অৱদান, সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ৯।
৫৯. দেৱদামোদৰ ঃ পৃ: ২৪০।
৬০. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ: ২৫।
৬১. শ্ৰীধৰণীধৰ চৌধুৰী ঃ ভাৰতীয় ভক্তিধাৰা বিভিন্ন প্ৰান্তত, প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৯৮, পৃ: ২৪৬।
৬২. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি-২।
৬৩. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ: ২৭, ২৮।
৬৪. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি - ৪।
৬৫. পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১৪৯।
৬৬. শিৱনাথ বৰ্মন ঃ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ যুগৰ বৈষ্ণৱাচাৰ্যসকল, পাহি প্ৰকাশন, ১৯৯৫ চন, পৃ: ১২৪ ।
৬৭. গুৰুচৰিত-কথা ঃ ছেদ - ৬১৩ ।
৬৮. বৰদোৱা ঃ পৃ: ১২৮ ।
৬৯. গুৰুচৰিত কথা ঃ ছেদ-৬১৪।
৭০. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি-৫।
৭১. সত্ৰ-সংস্কৃতি, পৃ: ৯।
৭২. উল্লিখিত, পৃ: ৭।
৭৩. দৈত্যাৰি ঃ পদ - ১৩২৪।
৭৪. দৈত্যাৰি ঃ পদ - ১৩১৫-১৩২০।
৭৫. ৰামচৰণ ঃ পদ- ৩৯৭১-৩৯৭৫।
৭৬. বৰদোৱা ঃ পৃ: ১৭২,১৭৩,১৯৮।
৭৭. মাধৱদেৱ ঃ গুৰু ভটিমা, পৃ: ২৯।
৭৮. মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ ঃ পৃ: ৬৯।
৭৯. গুৰুচৰিত-কথা, ছেদ-৪১০।
৮০. নামঘোষা ঃ ঘোষা - ৬২৫
৮১. উল্লিখিত ঃ - ৬২৬
৮২. ৰামৰায় ঃ গুৰুলীলা - পদ - ৩৩৮
৮৩. অনিল ৰায়চৌধুৰী ঃ অসমৰ সমাজ ইতিহাসত নৱবৈষ্ণৱবাদ, পূৰ্বেকণ প্ৰকাশ, গুৱাহাটী ২০০০, পৃ: ৭১।
৮৪. বুৰঞ্জী বিবেক - ১৩৪।
৮৫. লক্ষ্মীনন্দন বৰা ঃ সত্ৰ আৰু সত্ৰ সংস্কৃতিৰ পম খেদি, সত্ৰ সূৰ্য, পৃ: ৪৮।
৮৬. পৰীক্ষিত হাজৰিকা ঃ পাতনি; হৰকান্ত দাস, জগতগুৰু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ', তেজপুৰ, ১৯৯৭।
৮৭. সত্ৰ-সংস্কৃতি, পৃ: ১৪।
৮৮. গুৰুচৰিত-কথা, অনুচ্ছেদ ৬১১-৬১৪।
৮৯. গুৰুচৰিত-কথা, অনুচ্ছেদ ১১১৯।
৯০. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ: ৯১।
৯১. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ: ৯০-৯১।
৯২. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ ১৮৩৮ খ্ৰী:, পৃ: ২৪-৩৩।
৯৩. S.N. Sarma : 'The New Vaisnavite Movement and the Satra Institution of Assam, 1999, Page 298-314.
৯৪. সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা ঃ বাণী প্ৰকাশ, ১৮৯৫ শক, পৃ: ১০৯-১২৩।
৯৫. হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা ঃ আহোমৰ দিন, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২য় প্ৰকাশ, ১৯৯৭, পৃ: ৫১০-৫২৬।
৯৬. পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১১৭-১৬২।
৯৭. লীলা ভূঞা ঃ দুজনা গুৰু আৰু আতাসকলৰ চমু পৰিচয় ঃ নাৰায়ণপুৰ, পৃ: ১৩-১৫, ১৮৯৬ আগকথা।
৯৮. তিলক দাসঃ সত্ৰসমূহৰ নাম-প্ৰসঙ্গ আৰু নীতি নিৰ্বন্ধ, বৰপেটা, ৫২৪ শঙ্কৰাব্দ, পৃ: ৭৪, ৭৫ ।
৯৯. দেৱদামোদৰ গুৰু ঃ সম্পা- নাৰায়ণ গোস্বামী, গুৱাহাটী, পৃ: ২৪৩-২৭৪।
১০০.জগদীশ পাটগিৰি ঃ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ সত্ৰ আৰু মঠ-মন্দিৰ, মনোৰমা প্ৰকাশ, গুৱাহাটী ১৯৯১।
১০১.দ্বিজেন্দ্ৰ নাথ ভকত ঃ সত্ৰৰ সমীক্ষামূলক ইতিবৃত্ত, ভবানী বুক হাউচ, ধুবুৰী, ১৯৯৫।

□□□

দ্বিতীয় অধ্যায়

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্র

২.০০ সত্রৰ লেখ ঃ

অবিভক্ত নগাঁও জিলাব সত্রব প্রকৃত লেখ নির্ধাৰণ হোৱা নাই। পাঁচশ বছৰ ধৰি সত্র স্থাপন হৈ আছে। কালব গ্রাসত সত্র নিশ্চিহ্ন হৈয়ো গৈ আছে। সত্রৰ সবিশেষ বা বিতং ইতিবৃত্ত জানিব পৰা নাযায় যদিও বিভিন্ন সমলব পৰা সত্রৰ বিষয়ে আভাস পোৱা যায়। বিশেষকৈ চৰিত-পুথি, ইতিহাস-সম্বলিত গ্রন্থ আৰু সত্রৰ গুৰু-ভকত আৰু সাধাৰণ ৰাইজৰ মুখৰ পৰা অনেক সত্র-সম্ভেদ পোৱা যায়। আধুনিক কালত কেইবা গৰাকীও বিজ্ঞ পণ্ডিত, গৱেষকে সত্র সম্পর্কে যুগুত কৰা গ্রন্থত অবিভক্ত নগাঁও জিলাব সত্র সম্পর্কে জানিব পৰা গৈছে।

ডঃ সত্যেন্দ্র নাথ শর্মাই তেওঁৰ গৱেষণামূলক গ্রন্থত[১] জিলা ভিত্তিক সত্রব যি তালিকা যুগুত কৰিছে তাত অবিভক্ত নগাঁও জিলাব ৪৮ খন সত্রব নামোল্লেখ কৰিছে। সেইমতে পুৰুষ সংহতি ১৯, ব্রহ্ম সংহতি ১২, কাল সংহতি ১৪ আৰু নিকা সংহতি ৩ খন, মুঠ সত্র সংখ্যা ৪৮ খন। 'পবিত্র অসম'ত[২] এই জিলাৰ প্ৰায় ১৩৬ খন থান-সত্রৰ নাম আৰু চমু পৰিচয় দিয়া আছে। তাত সত্রসমূহব সংহতি ভাগ কৰা হোৱা নাই। মৰিগাঁৱৰ ৩ খন চৈতন্যীয়া সত্রব উল্লেখ আছে। ডঃ শর্মাই চৈতন্যীয়া এখন (দৈপৰা) সত্রক ব্রহ্ম সংহতিব অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। 'সত্র-সিন্ধু'ত[৩] অবিভক্ত নগাঁও জিলাব ১৩৬ খন সত্রব তালিকা আছে। পবিত্র অসম'ত সন্নিৱিষ্ট সত্রসমূহব নামৰ ভিত্তিত এই তালিকা দিয়া হৈছে।

'জিলা গেজেটিয়াব'ত[৪] অবিভক্ত নগাঁও জিলাব ১০৭ খন সত্রৰ তালিকা দিয়া আছে।

সত্র-সংস্কৃতিব ৰূপৰেখাত[৫] জিলা ভিত্তিক সত্রব নাম নাই, সংহতি ভিত্তিক সমগ্র অসমৰ সত্রব নাম দিয়া হৈছে। গ্রন্থকাৰে নামোল্লেখ কৰা সর্বমুঠ ৫৫২ খন সত্রৰ ভিতৰত প্ৰায় ৯৫ খন মান সত্র অবিভক্ত নগাঁও জিলাব হ'ব।

আমি অবিভক্ত নগাঁও জিলাব ক্ষেত্র অধ্যয়ন কৰি পোৱা সত্রব সংখ্যা উক্ত গৱেষকসকলে উল্লেখ কৰাতকৈ বহুত বেছি পোৱা হৈছে। সত্র প্রতিষ্ঠাব ইতিহাস আৰম্ভৰ পৰা বিভিন্ন সময়ত পতা সত্র, শলাবন্তি বা শাখা বা খাট-পামৰ সত্র, বঢ়া সত্র আৰু বর্তমান

লুপ্ত হোৱা সত্ৰৰ বিষয়ে তথ্য বিচাৰি আৰু বিভিন্ন গ্ৰন্থ অধ্যয়ন কৰি যি সন্ধেদ পোৱা গৈছে, সকলোবোৰ আমাৰ গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সৰ্বমুঠ সত্ৰ ১৯২ খন; ইয়াৰে বৰ্তমান নগাঁও জিলাৰ ১৫৫ আৰু মৰিগাঁও জিলাৰ ৩৭ খন। শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰতিষ্ঠিত আদি সত্ৰ বৰদোৱা কোনো সংহতিভুক্ত কৰা হোৱা নাই। পুনৰুদ্ধাৰৰ পিছত বৰদোৱা মূল সত্ৰ দুফাল হয়। নগাঁও মহকুমাত পুৰুষ ৫০, ব্ৰহ্ম ২৭, কাল ৩৩, নিকা ৫ মুঠ ১১৫; কলিয়াবৰ মহকুমাত পুৰুষ ২৫, ব্ৰহ্ম ৫, কাল, ৯ মুঠ ৩৯। মৰিগাঁও জিলা/মহকুমাত পুৰুষ ২২, ব্ৰহ্ম ৬, কাল ৩, চৈতন্যীয় ৫ মুঠ ৩৬ । শঙ্কৰদেৱৰ আদি সত্ৰ বৰ্তমান নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱা আৰু মৰিগাঁও জিলাৰ অন্তৰ্গত আলিপুখুৰী পাটেকীবৰিৰ সত্ৰ দুখনৰ লগত অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সৰ্বমুঠ সত্ৰ সংখ্যা ১৯২ খন।

২.০১ সত্ৰ পৰিচিতি ঃ

শঙ্কৰদেৱে অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱাত অসমৰ প্ৰথম বৈষ্ণৱ সত্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰে। তিনি কুৰি সাত বছৰ বয়সত তেওঁ বৰদোৱা এৰি উজনি-নামনিলৈ গৈ পুনৰ নগাঁৱলৈ ঘূৰি নাহিল। যি ঠাইলৈ গৈছে তাতেই শঙ্কৰদেৱে সত্ৰ-সভা প্ৰতিষ্ঠা কৰে আৰু কেইবা গৰাকী উপযুক্ত লোকক ধৰ্মাচাৰ্য পাতি সত্ৰৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটায়। পৰৱৰ্ত্তী ধৰ্মাচাৰ্যসকলে উজনি-নামনিৰ দৰে মধ্য অসম নগাঁও জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ঘূৰি ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি সুচল ঠাইত সত্ৰ-সভা পাতি নগাঁৱৰ ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতিত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাই থৈ যায়।

অবিভক্ত নগাঁও জিলা অৰ্থাৎ বৰ্ত্তমানৰ নগাঁও আৰু মৰিগাঁও দুয়োখন জিলাত ধৰ্মাচাৰ্যসকলে পুৰুষ, ব্ৰহ্ম, নিকা আৰু কাল- চাৰিওটা সংহতিৰ সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই জিলাত পুৰুষ সংহতিৰ সত্ৰৰ সংখ্যা আন সংহতিতকৈ বহুত বেছি। শঙ্কৰদেৱৰ কনিষ্ঠ নাতি চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰৰ মনসা ভাগিন দামোদৰ আতাৰ পৰা বঢ়া বৰদোৱা নৰোৱা সত্ৰসমূহ, চতুৰ্ভুজ পত্নী কনকলতা আইৰ জীয়ৰী সুভদ্ৰা তনয় অনন্তৰামৰ পৰা বঢ়া শলগুৰীয়া সত্ৰসমূহ, পুৰুষোত্তমৰ জীয়েক-জোঁৱায়েকৰ ফালৰ পৰা বঢ়া সত্ৰসমূহ, পুৰুষোত্তম-চতুৰ্ভুজ-কনকলতাৰ আজ্ঞাপৰ সত্ৰসমূহ, সত্যানন্দৰ বংশৰ চাৰিকৃষ্ণৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ, অনন্ত আতাৰ কালশিলীয়া সত্ৰসমূহ, মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যসকলৰ সত্ৰসমূহ ধৰি পুৰুষ সংহতিৰ সত্ৰ অবিভক্ত নগাঁও জিলাত আমাৰ অধ্যয়নত সাতানব্বৈখন পোৱা গৈছে। দামোদৰদেৱৰ অনুগামী আচাৰ্যসকল প্ৰতিষ্ঠিত ব্ৰহ্ম সংহতিৰ সত্ৰসমূহৰ ভিতৰত বংশীগোপালদেৱৰ পৰা বঢ়া কুৰুৱাবাহী-ডিফলু সত্ৰসমূহ, মাধৱদেৱে পতা ধৰ্মাচাৰ্য যদুমণিদেৱৰ পৰা বঢ়া মাহৰা আদি সত্ৰ, নগাঁও মূলৰ ব্ৰহ্মচাৰী, জখলাবন্ধা আদি সত্ৰ, অসমৰ সত্ৰৰ মূলত নথকা গোবিন্দ মিশ্ৰ হোৰোসা সত্ৰ, বংশীগোপালদেৱৰ আজ্ঞাপৰ বাবশ্ৰৱণীয় সত্ৰ; আউনীআটী-গড়মূৰ-দক্ষিণপাটৰ খাট-পামৰ বিভিন্ন শাখা-সত্ৰ উল্লেখযোগ্য। ব্ৰহ্মসংহতিৰ সত্ৰ অবিভক্ত নগাঁৱত সকলো মিলি আঠত্ৰিশ খন পোৱা হৈছে। মৰিগাঁৱত স্থিত চৈতন্যীয়া পাঁচখন সত্ৰ ব্ৰহ্ম

সংহতিভুক্ত কৰিলে এই সংহতিৰ সংখ্যা তিবাল্লিশখন।

মাধৱদেৱে পতা ধৰ্মাচাৰ্য ভবানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ পৰা বঢ়া সত্ৰসমূহ কাল-সংহতিৰ সত্ৰ নামে জনাজাত। গোপাল আতাৰ নাতি ৰামকৃষ্ণৰ পুত্ৰ আৰু বংশধৰৰ পৰা কলাকটা-ডৌকাচাপৰি-হেমাৰবৰি-নাচনীপাৰ আৰু চৰিপোতা সত্ৰসমূহ; গোপাল আতাই পতা অসমৰ বাৰজনা আচাৰ্যৰ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বুঢ়া শ্ৰীৰামৰ পৰা বঢ়া খৌৱামোচৰ সত্ৰসমূহ; শ্ৰীৰামআতাৰ পৰা বঢ়া আমগুৰি (কৰতিপাৰ আদি)-আহতগুৰি-ভলাগুৰি আদি সত্ৰসমূহ; নাৰায়ণ আতাৰ পৰা বঢ়া দহঘৰ-হালধিআটী সত্ৰসমূহ; পুৰুষোত্তমৰ পৰা বঢ়া কাঠপাৰ; সৰু যদুমণিৰ পৰা বঢ়া গজলা সত্ৰসমূহ আৰু বৰযদুমণিৰ পৰা বঢ়া সত্ৰসমূহ কাল সংহতিৰ উল্লেখযোগ্য সত্ৰ। আমি পোৱা সমলমতে অবিভক্ত নগাঁও জিলাত এই সত্ৰৰ সংখ্যা পঞ্চল্লিছ খন।

মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যৰ নিকা সংহতিৰ সত্ৰ তেনেই কম। মাধৱদেৱে পতা বাৰজন আচাৰ্য শ্ৰীহৰি আৰু ভাটৌকুছীয়া কেশৱচৰণৰ পঢ়া বঢ়া সত্ৰক নিকা সংহতিভুক্ত কৰি লোৱা হৈছে। শ্ৰীহৰিৰ পৰা বঢ়া লাইআটী সত্ৰৰ তিনিফাল, কেশৱচৰণৰ পৰা বঢ়া বৰজহা সত্ৰ আৰু নামডুমডুমীয়াৰ সত্ৰখনেই নিকা সংহতিৰ সত্ৰ বুলি কোৱা হৈছে। বৰজহা সত্ৰ বিলুপ্তিৰ পথত, লাই আটী সত্ৰ পুৰুষ-ব্ৰহ্ম সংহতিৰ সংমিশ্ৰণত চলি আছে। সেইমতে এই সংহতিৰ সত্ৰৰ সংখ্যা মাত্ৰ পাঁচখন। শঙ্কৰদেৱৰ জন্মস্থান বুলি আলিপুখুৰী-পাটেকীবৰি সত্ৰ আৰু পূৰ্বে উল্লিখিত বৰদোৱা সত্ৰ- এই দুখনৰ লগত অবিভক্ত নগাঁও জিলাত সৰ্বমুঠ এশ বিবানব্বৈখন সত্ৰৰ অনুসন্ধান পোৱা গৈছে।

আমি অধ্যয়ন কৰা অবিভক্ত নগাঁও জিলাত নগাঁও মহকুমা তথা বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ নগাঁও মহকুমাত এশ যোলখন, কলিয়াবৰ মহকুমাত ঊনচল্লিশখন আৰু মৰিগাঁও মহকুমা তথা জিলাত সাতত্ৰিশ খন মুঠ এশ বিবানব্বৈখন সত্ৰ এই গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা কুৰি শতিকালৈ এই কালছোৱাৰ ভিতৰত প্ৰতিষ্ঠিত সকলো সত্ৰ জীৱিত হৈ থকা নাই। প্ৰাকৃতিক, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক কাৰণত সময়ে সময়ে কিছুমান সত্ৰ বিলুপ্ত হৈছে। আমি পোৱা তথ্যমতে প্ৰায় কুৰিখন সত্ৰ বিলুপ্ত হোৱাৰ উপৰিও লুপ্তপ্ৰায় সত্ৰ আৰু নামমাত্ৰ চলি থকা সত্ৰও কুৰিখন মান আছে। সত্ৰসমূহৰ বিৱৰণত তাৰ আভাস দাঙি ধৰা হৈছে।

❑ ❑ ❑

২.০২ বৰ্তমান নগাঁও জিলাৰ নগাঁও মহকুমাৰ সত্ৰ

আদিসত্ৰ বৰদোৱাঃ

বটদ্ৰৱা মৌজাৰ বৰদোৱাত অৱস্থিত। অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত টেম্বুৱনি-বৰদোৱা থান আদি আৰু পূৰ্ণাঙ্গ সত্ৰ। সত্ৰৰ উদ্ভাৱক শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰথম নাতি পুৰুষোত্তমৰ 'থান-বৰ্ণন' গীতত বৰদোৱাক 'বৈকুণ্ঠ দুতয়' দ্বিতীয় বৈকুণ্ঠ বুলি— অভিহিত কৰিছে।[৬] তেওঁৰ গীতটোৰ পৰা বৰদোৱা পূৰ্ণাঙ্গ সত্ৰ বুলি ধৰিব পাৰি। শঙ্কৰদেৱ বৈকুণ্ঠী হোৱাৰ সময়ত ৭ বছৰীয়া নাতি পুৰুষোত্তমে 'থান-বৰ্ণন'ৰ গীতটো তেওঁৰ ২০-২৫ বছৰ বয়সমানত হয়তো ৰচিছিল। গীতটোত অতিৰঞ্জন থাকিলেও থান-সত্ৰৰ গঠন সম্পৰ্কে সুস্পষ্ট আভাস পোৱা যায়। জন্মৰ পৰা ৬০ বছৰ আলিপুখুৰী (তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ বাৰ বৰ্ষ ধৰি)ত কটাই তাত থকাটো অসুবিধাজনক দেখি ভূঞাসকলৰ লগত আলচ কৰি শঙ্কৰদেৱে টেম্বুৱানি-বৰদোৱালৈ গৈ তাত ৭ বছৰ কটায়।[৭] আলিপুখৰী-বৰদোৱাত কীৰ্ত্তন-ঘৰ সাজি ফাকুৱা উৎসৱ, নাম-প্ৰসঙ্গ, নৃত্য-গীত, নাট-ভাওনা আদি নানা উৎসৱ-অনুষ্ঠান পাতে আৰু ধৰ্ম-শাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন কৰে।[৮]

বৰদোৱাৰ কছাৰী উপদ্ৰৱ, যুঁজ-বাগৰত অশান্তি পাই তাৰ পৰা শঙ্কৰদেৱে ৬৭ বছৰ বয়সত বৰদোৱা পৰিত্যাগ কৰে। বৰদোৱাৰ পৰা যোৱাৰ পিছত এনেহেন সত্ৰ, সমাজ-সংস্কৃতিৰে হেন্দোলদোপ লাগি থকা প্ৰাচুৰ্য-ভৰা বৰদোৱা স্তব্ধ হৈ ৰ'ল। তাৰ পিছত বহু বছৰ ধৰি বৰদোৱা থান-সত্ৰ কোনোৱে ধৰি ৰখাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাযায়। বুজা যায়, ভূঞাসকলসহ সকলো ভক্ত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰৰ বৌতা, ভলুকাগুৰি, কোমোৰাকাটা আদি ঠাইৰে উজাই গৈ উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ গাংমৌ আৰু ধুৱাহাট-বেলগুৰিত থান-সত্ৰ পাতি কিছু বছৰ থকাৰ পিছত কামৰূপ-বেহাৰ আদিত সত্ৰ-ধৰ্মৰ প্ৰসাৰ আৰু প্ৰচাৰ কৰে।[৯]

বৰদোৱাত আৰম্ভ হোৱা আধ্যাত্মিক সত্ৰানুষ্ঠান আৰু নৱজাগৰণৰ সমাজ-সংস্কৃতি স্তব্ধ হৈ ৰ'ল প্ৰায় সাতকুৰি বছৰৰ ওপৰ কাল—১৫১৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা ১৬৫৬ খ্ৰীষ্টাব্দলৈ। শঙ্কৰদেৱৰ নাতি বোৱাৰী আৰু দামোদৰ আতাই অটব্য হাবি-জঙ্গল হৈ থকা বৰদোৱা থান আহোম ৰজা আৰু স্থানীয় ৰজাৰ সহায়ত সাত কুৰি বছৰ পিছতহে স্মৃতি-চিহ্নৰ আলমত পুনৰুদ্ধাৰ কৰে।

বৰদোৱা পুনৰ উদ্ধাৰ ঃ

শঙ্কৰদেৱে জন্মক্ষেত্ৰ আৰু আদি লীলাভূমি আলিপুখুৰী-বৰদোৱা ৬৭ বছৰত ত্যাগ কৰি যোৱাৰ পিছত পুনৰ ঘূৰি নাহিল। বাকী ছোৱা কাল আহোম ৰাজ্যত কটাই ১৫৪৩ খ্ৰী:ত প্ৰায় ৯১/৯২ বছৰত কামৰূপ-কোচৰাজ্যলৈ যায়।[১০] কোচবিহাৰত নৰতনু এৰে। আদি সত্ৰ আলিপুখুৰী বৰদোৱা নিঃচিহ্ন হৈ হাবি জঙ্গল-জলাশয়েৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ পৰে। তেওঁৰ পৰলোকৰ পিছতো পুত্ৰ-ভাৰ্যা-নাতি সকলো বৰদোৱালৈ নাহি কামৰূপ-কোচবিহাৰতে

কটায়। নাতি-বোৱাৰী কনকলতাই কালিন্দী আইৰ মুখৰ পৰা শুনা বৰদোৱা থানৰ বৰ্ণনা ভক্তসকলক বেকত কৰি থান উদ্ধাৰৰ কামত মনোনিবেশ কৰিছিল।[১১]

সেইমতে জয়ধ্বজ সিংহ আৰু চেতুৰা বজাৰ সৈন্য-সামন্তৰ সহায়ত শঙ্কৰদেৱৰ নাতি-বোৱাৰী আই কনকলতা আৰু চতুৰ্ভুজৰ মনসা-ভাগিন দামোদৰ আতাই জয়ধ্বজ সিংহৰ ৰাজত্বকালত ১৬৫৬ খ্ৰী:ত শঙ্কৰদেৱে বৰদোৱা ত্যাগ কৰাৰ ১৪০ বছৰ পিছত[১২] অৰ্থাৎ শঙ্কৰদেৱৰ দেহত্যাগৰ ৮৮ বছৰ পিছত বৰদোৱা থান উদ্ধাৰ কৰে।

শঙ্কৰদেৱৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ হৰিচৰণ। হৰিচৰণৰ পুত্ৰ চতুৰ্ভুজ। চতুৰ্ভুজৰ ভনীয়েক গোবিন্দপ্ৰিয়া। তেওঁৰ বিয়া হয় গৌৰীকান্ত বৰুৱাৰ লগত। তেওঁলোকৰ পুত্ৰ সন্তান দামোদৰ। তেওঁ চতুৰ্ভুজ আৰু পত্নী কনকলতাৰ ভাগিন। চতুৰ্ভুজৰ পুত্ৰ সন্তান নথকা বাবে ভাগিনীয়েক দামোদৰকে 'পুত্ৰসম জ্ঞান কৰি ইহাঙ্কে সমস্তে পুত্ৰ বুলি কৈবা'[১৩] বুলিছে।

আই কনকলতাৰ বৰ জীয়ৰী সুভদ্ৰাৰ বিয়া হয় ৰামদেৱ বৰুৱাৰ লগত। তেওঁলোকৰ পুত্ৰৰ নাম অনন্তৰায়। স্বামী চতুৰ্ভুজে দামোদৰক পুত্ৰজ্ঞান কৰি লোৱাৰ দৰে পত্নী কনকলতাই জী-জোঁৱাইৰ পুত্ৰ অনন্তৰায়ক বা অনন্তৰামক নাতি ছেদি নিজ পুত্ৰ কৰি তুলি লৈছিল।[১৪]

সত্ৰৰ বিভাজন ঃ

চতুৰ্ভুজে ভাগিন দামোদৰক আৰু কনকলতাই অনন্তৰায়ক পুত্ৰসম জ্ঞান কৰা বাবে দামোদৰ আতাৰ বিয়োগৰ (১৬৬২ খ্ৰী:) পাছত আই কনকলতাই দামোদৰ আতাৰ পুত্ৰ ৰমাকান্ত আৰু জীয়ৰী সুভদ্ৰাৰ পুত্ৰ অনন্তৰামক ধৰ্মাচাৰ্য পাতে।[১৫] সেই সময়ত ৰমাকান্তৰ বয়স ১৩ বছৰ আৰু অনন্তৰামৰ বয়স ৭ বছৰ। মোগল সেনাপতি মিৰজুমলাৰ প্ৰচণ্ড আক্ৰমণে (১৬৬২-১৬৬৩ খ্ৰী:) অসমত যি লুণ্ঠন, ধ্বংসৰ বিভীষিকা চলালে সেই দুৰ্যোগত আই কনকলতা জখলাবন্ধাত থিতাপি লৈ থাকোঁতে বসন্ত ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ ১৫৮০ শক (১৬৫৮ খ্ৰী:)ত ইহলীলা সম্বৰণ কৰে। ৰমাকান্ত আৰু অনন্তৰামে উজনি পালেগৈ।

জয়ধ্বজ সিংহৰ পিছত ৰাজপাটত বহা চক্ৰধ্বজ সিংহই (১৬৬৩-৬৯ খ্ৰী:) মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ নাতি বংশৰ ৰমাকান্তক ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে লক্ষীমপুৰৰ ঢকুৱাখানাৰ 'নবোৱা' সত্ৰত থাপে আৰু ৰাজমাৰৰ নিৰ্দেশমতে ৰজাই অনন্তৰামক শিৱসাগৰৰ লুইতৰ উৰিকৰ লকৱা সুঁতিৰে আগুৱাই গৈ পোৱা ৰজাৰ কোৱামৰা বাৰীত গোবিন্দপুৰ বা কোৱামৰা সত্ৰ পাতি দি থকাৰ ব্যৱস্থা কৰি দিয়ে।[১৬] এওঁলোকৰ বংশধৰসকলৰ দিনত বৰদোৱা ধৰ্মৰাজ্য বিশেষকৈ মাটি-বাৰী সা-সম্পদক লৈ চতুৰ্ভুজৰ ভাগিন-পুত্ৰ আৰু জীয়ৰী পক্ষৰ মাজত মনোমালিন্য আৰু বিবাদৰ সূত্ৰপাত হয় আৰু বহুধা-বিভক্ত সমাজক ঐক্যবদ্ধ কৰা ধৰ্ম-সমাজ-সংস্কৃতিৰ মহান অনুষ্ঠান অসমৰ আদিসত্ৰ বৰদোৱা দুভাগ হৈ পৰে। তাৰে এভাগ বৰফাল বা বৰহিছা আৰু আন ভাগ সৰুফাল বা সৰু হিছা নামে জনাজাত হয়। বৰফাল বৰদোৱা নবোৱা আৰু সৰুফাল বৰদোৱা শলগুৰি (কোৱামৰা) নামে বিখ্যাত হ'ল।

❑❑❑

ক) পুৰুষ সংহতি

বৰদোৱা নবোৱা ঃ আদিজনা-দামোদৰ । প্ৰতিষ্ঠাপক-বামদেৱ॥

বটদ্ৰৱা মৌজাৰ বৰদোৱাত অৱস্থিত।

সত্ৰ দ্বিখণ্ডিত হোৱাৰ পিছত দামোদৰ আতাৰ পৰিনাতি বামদেৱ বৰদোৱা বৰফালৰ প্ৰথম অধিকাৰ হয়। তেওঁৰ ফাল নবোৱা নামে জনাজাত হয়।

নৰোৱা বালিসত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক-দামোদৰ আতা॥

দামোদৰ আতাই কনকলতাৰ জীয়ৰী সুভদ্ৰাৰ পুত্ৰ অনন্তৰায়ৰ লগত ভৱিষ্যত মনোমালিন্যৰ আশঙ্কা কৰি বৰদোৱাৰ পৰা ৭ কিলোমিটাৰ দূৰত এক প্ৰকাণ্ড বালিত এখনি সত্ৰ স্থাপন কৰে।

নৰোৱা ৰামপুৰ সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক-~~দামোদৰ~~ বামদেৱ আতা॥

বৰদোৱা-ধিং গড়কাপ্তানি পথেৰে আগবাঢ়ি গৈ উত্তৰফালে সোমোৱা এটা জৰাজীৰ্ণ কেঁচা ৰাস্তাৰ পৰা কিছু দূৰ গৈ ৰামপুৰ সত্ৰ পোৱা যায়। বৰ্ত্তমান লুপ্ত।

নৰোৱা ভেটিয়নী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰেন্দ্ৰনাৰায়ণ॥

বৰদোৱাৰ ভেটিয়নীত। বৰদোৱাৰ সত্ৰৰ পূৱফালে অৱস্থিত।

নবোৱা তলিবিল ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক-নবনাথ॥

টিঙৰ তলিবিল সোণাৰী গাঁৱত অৱস্থিত।

শলগুৰি (সৰুফাল) সত্ৰসমূহ॥

বৰদোৱা শলগুৰি ঃ আদিজনা- অনন্তৰাম। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচৰণ॥

কনকলতাৰ জীয়ৰী সুভদ্ৰাৰ পুত্ৰ অনন্তৰাম উজনিলৈ যোৱাত চক্ৰধ্বজ সিংহৰ ৰাজমাৰে কোৱামৰা (গোৱিন্দপুৰ) সত্ৰ পাতি দিয়াৰ পিছত তেওঁ দিহিং নদীৰ পাৰৰ শলগুৰি নামৰ জানৰ পাৰত মধুপুৰ নামৰ এখনি সত্ৰ পাতে। সেই সত্ৰৰ নাম পিছত শলগুৰি সত্ৰ হয়। অনন্তৰামৰ পৰিনাতি ৰামচৰণ বৰদোৱা শলগুৰি সত্ৰৰ অধিকাৰ হয়।

আইভেটি শলগুৰি ঃ আদিজনা- অনন্তৰাম। প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিচৰণ॥

নগাঁও জিলাৰ নগাঁও নগৰৰ পৰা ১০ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে হাতীচোং মৌজাৰ বাইদঙ্গিয়াৰ আইভেটি গাঁৱত।

আইভেটি শলগুৰি ন-সত্ৰ ঃ আদিজনা- অনন্তৰাম। প্ৰতিষ্ঠাপক- শশধৰ॥

হাতীচোং মৌজাৰ বাইদঙ্গিয়াৰ আইভেটি সত্ৰৰ পৰা অলপ দূৰত অৱস্থিত।

লেতেৰী শলগুৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিচৰণ আতা ॥

নগাঁও জিলাৰ ধিং অঞ্চলত। এই সত্ৰখন লেতেৰী সুঁতিৰ পাৰত অৱস্থিত কাৰণে

লেতেৰী সত্ৰও বোলা হয়।

।। শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তমৰ জী-জোঁৱাইৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ।।

কুঢ়িমাৰি ঃ আদিজনা- ইন্দ্ৰজিৎ গাভৰু গিৰি। প্ৰতিষ্ঠাপক- প্ৰদ্যুম্ন।।

হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰি গায়ন গাঁৱত অৱস্থিত।

চেপেটিমৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক-লম্বোদৰ।।

হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰি অঞ্চলত অৱস্থিত। সত্ৰখন বৰ্তমান লুপ্তপ্ৰায়।

।। পুৰুষোত্তমৰ ২য় জোঁৱাইৰ পৰা বঢ়া ।।

দীঘলী চৰাইখোলা ঃ আদিজনা-নিৰঞ্জন গাভৰুগিৰি। প্ৰতিষ্ঠাপক- গদাপাণি।।

নগাঁও নগৰৰ পৰা পশ্চিমে ৭ কিলোমিটাৰ দূৰত হাতীচোং মৌজাৰ ৰাইদঙ্গিয়াত আইভেটি থানৰ ওচৰত গদাপাণিয়ে চৰাইখোলা সত্ৰ স্থাপন কৰে।

দীঘলী বৰপাথৰি পানীগাঁও ঃ আদিজনা-নিৰঞ্জন গাভৰুগিৰি।

প্ৰতিষ্ঠাপক- পদ্মাকান্ত।।

পাখিমৰীয়া মৌজাৰ বৰপাথৰিৰ পানীগাঁৱত অৱস্থিত।

দীঘলী পুৰণা ভোগবাৰী ঃ আদিজনা-নিৰঞ্জন গাভৰুগিৰি।

প্ৰতিষ্ঠাপক- ব্ৰজপাণি।।

হাতীচোং মৌজাৰ ৰাইদঙ্গিয়াৰ সোণাই নদীৰ পাৰত অৱস্থিত।

দীঘলী নতুন ভোগবাৰী ঃ আদিজনা-নিৰঞ্জন গাভৰুগিৰি।

প্ৰতিষ্ঠাপক- মদন আতা।।

হাতীচোং মৌজাৰ ৰাইদঙ্গিয়াৰ আইভেটি গাঁৱত অৱস্থিত। হাতীচোং মৌজাৰ আইভেটিৰ ওচৰৰ এটা বিজাৰ্ভত সত্ৰখন প্ৰতিষ্ঠিত।

চামগুৰি সত্ৰ ঃ ধৰ্মনাৰায়ণৰ বংশধৰে পতা সত্ৰ

ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ চামগুৰি বিলৰ পাৰত অৱস্থিত আছিল। এক সময়ৰ ধৰ্ম-সাহিত্য-ভাস্কৰ্যত চহকী চামগুৰি সত্ৰ বৰ্ত্তমান বিলুপ্ত।

মঠবৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মনোৰথ।।

ৰহাৰ পৰা চাৰি কিলোমিটাৰ পশ্চিমত বাৰপূজীয়াত মঠবৰি নামৰ সত্ৰ অৱস্থিত।

।। পুৰুষোত্তমৰ আজ্ঞাপৰ ।।

চিপহা (চুপহা) নৰৈ ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- দেৱজন।।

নগাঁৱৰ শিঙিয়াপোতনি মৌজাৰ নৰৈ কুমাৰ গাঁৱত অৱস্থিত।

ফুলবাৰীঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- পৰশুৰাম॥
পাখিমৰীয়া মৌজাৰ নন্দৈ উৰিয়াগাঁৱত অৱস্থিত।

শালমৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণ॥
নগাঁও নগৰৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পূবে কৰৈয়ণী গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ পুৰুষোত্তমৰ আজ্ঞাপৰ ॥

লতাবোৱা ঃ আদিজনা- বাসুদেৱ মিশ্ৰ। প্ৰতিষ্ঠাপক- গতিদেৱ॥
ৰূপহীৰ খাটোৱাল মৌজাৰ কলঙৰ উত্তৰ পাৰে অৱস্থিত।

ধুৱলি (ধূলিবালি) ঃ আদিজনা- বাসুদেৱ। প্ৰতিষ্ঠাপক- কমলাকান্ত॥
খাটোৱাল মৌজাৰ সূতাৰ গাঁৱত স্থিত সত্ৰ।

ৰতনপুৰ ঃ আদিজনা- বাসুদেৱ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামদেৱ॥
চামগুৰি অঞ্চলৰ খাটোৱাল মৌজাৰ কলঙৰ পাৰত অৱস্থিত।

তামোলবাৰী ঃ আদিজনা- বাসুদেৱ ।
খাটোৱাল মৌজাৰ তেলিয়াগাঁৱত অৱস্থিত।

॥ চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰৰ আজ্ঞাপৰ ॥

কৰচোং ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক-কেশৱদেৱ ॥
হাতীচোং মৌজাৰ বাইদঙ্গিয়া আইভেটিত অৱস্থিত।

॥ সৰুবাৰজনীয়া ॥

নাচনীপাৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচন্দ্ৰ॥
জাগীয়াল মৌজাৰ বালিগাৱঁত অৱস্থিত।

॥ কনকলতাৰ আজ্ঞাপৰ ॥

নেপালি ঃ আদিজনা- ৰতিকান্ত॥
হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰিত অৱস্থিত।

কোবাইকটা ঃ বটদ্ৰৱা মৌজাৰ (ধনিয়াভেটি ডাকঘৰ) কোবাইকটা গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ জয়কৃষ্ণৰ ঠালৰ পৰা বঢ়া ॥

খুন্দামৰা ভেৰভেৰী ঃ আদিজনা- নৰোত্তম। প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিদেৱ॥
চলচলি মৌজাৰ হালোৱাগাঁৱৰ ভেৰভেৰীত অৱস্থিত।

।। জয়কৃষ্ণ ঠাল।।

খুন্দামবা নৈনে ঃ আদিজনা- নবোত্তম। প্রতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণদেব।।
পাখিমবীয়া মৌজাব নৈনে পোতনীত অৱস্থিত।

খুন্দামবা তুলসীমুখ ঃ আদিজনা- নবোত্তম। প্রতিষ্ঠাপক- পদ্মধব।।
পাখিমবীয়া মৌজাব নৈনে তুলসীমুখত অৱস্থিত।

ৰূপনাবায়ণ এলেঙি বেবেজিয়া ঃ আদিজনা- ৰূপনাবায়ণ।
প্রতিষ্ঠাপক- ব্রহ্মানন্দ জয়দেউ।।
কাছমাবী মৌজাব বিবহ বেবেজিয়াত অৱস্থিত।

গোনামবা ভেলেউগুবি ঃ প্রতিষ্ঠাপক- হবিদেৱ।।
চামগুবিব ভেলেউগুবিত অৱস্থিত আছিল। লক্ষ্মীকান্তব পবলোকব পিছত হবিদেৱ কলিয়াববব মূলসত্রব অধিকাব হ'বলৈ যোৱাত গোনামবা ভেলেউগুবি সত্র লুপ্ত হৈ যায়।

।। মহাকৃষ্ণব ঠালব পবা বঢ়া ।।

শ্যামকানু ঃ আদিজনা- শ্যামকানু।
মহাকৃষ্ণব নাতি শ্যামকানুৱে কলিয়াববত মহাকৃষ্ণ থকা ঠাইত সত্র পাতে। শ্যামকানুব নামেবে সত্রব নাম শ্যামকানু হয়।

শ্যামকানু পাথবি ঃ আদিজনা- শ্যামকানু । প্রতিষ্ঠাপক- ভকতবাম।।
পাথবি চাবিআলি টাঙোন ধবাত প্রতিষ্ঠিত।

।। বাপুকৃষ্ণব পবা বঢ়া এলেঙি সত্রসমূহ।।

মদাবগুৰি জাজবি ঃ আদিজনা- বমানন্দ। প্রতিষ্ঠাপক- শশীকান্ত।।
হাতীচোং মৌজাব জাজবি ঢলপুবীয়া গাঁৱত অৱস্থিত।

মদাবগুবি নৈনে ঃ আদিজনা- বমানন্দ। প্রতিষ্ঠাপক- সূর্যকান্ত।।
পাখিমবীয়া মৌজাব নৈনেত অৱস্থিত।

নিকামূল উৰিয়াগাঁও ঃ আদিজনা- মাধৱানন্দ। প্রতিষ্ঠাপক- লক্ষ্মণদেৱ।।
লক্ষ্মণদেৱ মাজুলীৰ মূলসত্রব পবা আহি কলিয়াববত এখনি সত্র স্থাপন কবে। নিকামূলব আন এটি শাখা নগাঁও উৰিয়াগাঁৱত স্থাপিত।

লেটুগ্রাম পুবণিগুদাম ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচবণ। প্রতিষ্ঠাপক- সর্বানন্দ।।
নগাঁও নগবব পবা ১০ কিলোমিটাব পূৱে পুবণিগুদাম পানীগাঁৱত অৱস্থিত। কলঙব উত্তবত।

বালিসত্ৰ গধবীয়া ঃ আদিজনা- মাধৱানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচৰণ।।
নগাঁও নগৰৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পূৱত কলঙৰ উত্তৰ পাৰত গধবীয়া গাঁৱত অৱস্থিত।

বালিসত্ৰ নগাঁও ঃ আদিজনা- মাধৱানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- বৈষ্ণৱচৰণ।।
নগাঁও নগৰৰ পৰা ৪ কিলোমিটাৰ পূৱত ভোটাইগাঁৱৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পথত অৱস্থিত।

বালিসত্ৰ যমুনামুখ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- উত্তমচৰণ।।
যমুনামুখ অঞ্চলৰ গৰুবাট মৌজাৰ গোঁসাইগাঁৱত।

বৰ এলেঙি দগাঁও ঃ আদিজনা- মাধৰাম। প্ৰতিষ্ঠাপক- পূৰ্ণকান্ত।।
জুবিয়াৰ কোটোহা দগাঁৱত।

বৰ এলেঙি ৰান্ধনি ঃ আদিজনা- বাপুকৃষ্ণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণানন্দ।।
নগাঁও-মৰিগাঁও গড়কাপ্তানি পথত হাতীচোং মৌজাৰ গোঁসাইবৰিত অৱস্থিত।

বৰ বৰসত্ৰ ঃ মাজপোতনি ঃ আদিজনা- পৰশুৰাম।
প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰুদ্ৰকান্ত।।

ৰুদ্ৰকান্ত কলিয়াবৰৰ বৰসত্ৰৰ পৰা ভটীয়াই আহি নগাঁৱৰ মাজ-পোতনিত বৰএলেঙি সত্ৰ স্থাপন কৰে। সেই কালৰ পৰা মাজপোতনিত সত্ৰ চলি আছে।

।। মাধৱদেৱে পতা আচাৰ্য খোৰাগোপালৰ দিচিয়াল সত্ৰসমূহ ।।

দিচিয়াল পকামূৰা ঃ আদিজনা- খোৰাগোপাল। প্ৰতিষ্ঠাপক- পৰশুৰাম।।
জাজৰি থানাৰ অন্তৰ্গত হাতীচোং মৌজাৰ ভোগবাৰী গাঁৱৰ সোণাই নদী আৰু ঢেকিয়াল জানৰ সঙ্গমৰ বাইদঙ্গিয়াত।

দিচিয়াল বিৰহ বেবেজিয়া ঃ আদিজনা- খোৰাগোপাল।
প্ৰতিষ্ঠাপক- চন্দ্ৰকান্ত।।

নগাঁৱৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ পৰা বাওঁফালে সোমাই কাছমাৰীৰ বিৰহ বেবেজিয়াত সত্ৰখন অৱস্থিত।

দিচিয়াল বেবেজিয়া ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কয়মন আৰু ভৱকান্ত।।

খোৰাগোপালৰ বংশধৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা সত্ৰ। নগাঁও চহৰৰ পৰা ৯ কিলোমিটাৰ পশ্চিমত। বৰ্তমান সত্ৰৰ ঐতিহ্য নাই।

দিচিয়াল বাইদঙ্গিয়া ঃ আদিজনা- খোৰাগোপাল প্ৰতিষ্ঠাপক- বিষ্ণুচৰণ।।

হাতীচোং মৌজাৰ নগাঁও-ধিং ৰাস্তাৰ বাওঁফালে বাইদঙ্গিয়াত। এই সত্ৰ স্থাপন কৰা হৈছিল। বৰ্তমান সত্ৰৰ ঐতিহ্য নাই।

দিচিয়াল নৈনে ঃ আদিজনা- গোপালগোপাল প্ৰতিষ্ঠাপক- দেৱকান্ত।।
পাখিমৰীয়া মৌজাৰ নৈনে ভেলাইগাঁৱত অৱস্থিত।

খ) ব্ৰহ্ম সংহতি

কুৰুৱাবাহী নগাঁও ঃ আদিজনা- বংশীগোপালদেৱ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচন্দ্ৰ।।

হাতীচোং মৌজাৰ কুৰুৱাবাহীত অৱস্থিত। নগাঁও নগৰৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰীয় পথেৰে পশ্চিমে ৯ কিলোমিটাৰ দূৰৰ বেবেজিয়া চাৰিআলিৰ পৰা সোঁফালে ঘূৰি পোনে পোনে গৈ মৰিগাঁও পথৰ কাষত।

ডিফলু ঃ আদিজনা- বংশীগোপাল। প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণচন্দ্ৰ।।
নিজ চহৰ মৌজা নগাঁৱৰ পৰা ৩ কিলোমিটাৰ পূবত কলঙৰ উত্তৰ পাৰত অৱস্থিত। পূৰ্বতে সত্ৰভাগ বোকাখাটৰ ডিফলু নদীৰ পাৰত আছিল।

।। নগাঁও মূলৰ সত্ৰ ।।

ব্ৰহ্মচাৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- বিশ্বম্ভৰদেৱ।।
নগাঁৱৰ ভেলেউগুৰি মৌজাৰ খাটোৱাল আৰক্ষী থানাৰ অন্তৰ্গত ব্ৰহ্মচাৰী গাঁৱত অৱস্থিত।

ব্ৰহ্মচাৰী (২) ঃ খাটোৱাল ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ পৰা কিছু দূৰত পূৱত অৱস্থিত।

।। কলিয়াবৰ জখলাবন্ধা সত্ৰৰ পৰা বঢ়া ।।

জখলাবন্ধা ঃ নগাঁও ঃ আদিজনা- দামোদৰ। প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণানন্দ।।
নগাঁও চহৰৰ আমোলাপট্টিত অৱস্থিত।

।। বৰযদুমণিৰ পৰা বঢ়া ।।

মাহৰা ডিমৌ ঃ আদিজনা- বৰযদুমণিদেৱ। প্ৰতিষ্ঠাপক- সোমেশ্বৰদেৱ।।
নগাঁও নগৰৰ পৰা পশ্চিমে ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ ১১ কিলোমিটাৰত কাছমাৰী মৌজাৰ ডিমৌ-শালমৰাত সত্ৰভাগ অৱস্থিত।

ডোখৰামুখ ঃ আদিজনা- জগতানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- তুৱাৰাম।।
নগাঁও নগৰৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পূৱে কবৈয়নীত অৱস্থিত।

শ্ৰৱণী টকৌবাৰী ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- কেশৱচন্দ্ৰ।।
গৰুবাট মৌজাৰ কামপুৰৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পূবে দেউৰীগাৱঁত অৱস্থিত।

॥ বংশীগোপালদেৱৰ আজ্ঞাপৰ সত্ৰ ॥

চেংলাই শালমৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণদেৱ॥

নগাঁও নগৰৰ পৰা ১৪ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাই পথৰ দাঁতিত জাগীয়াল মৌজাৰ ফুলগুৰি শালমৰাত অৱস্থিত।

॥ ৰাৰশ্ৰৱণীয় সত্ৰ ॥

শ্ৰৱণী ঃ দগাঁও ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ভগৱন্ত॥

আলিটাঙনি মৌজাৰ কোটোহা দগাঁও (জুবিয়া)ত অৱস্থিত।

শ্ৰৱণী কুঠৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ভোলাই॥

কলিয়াবৰৰ কুঠৰীত অৱস্থিত। বৰ্ত্তমান সত্ৰ বিলুপ্ত।

॥ আউনীআটীৰ নিৰঞ্জন বাপুৰ আজ্ঞাপৰ ॥

মূৰাৰি, নৰৈ ঃ শিঙিয়া পোতনি মৌজাৰ নৰৈ কুমাৰ গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ অসমৰ বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ মূল নথকা সত্ৰ ॥

॥ হোৰোসা সত্ৰৰ পৰা বঢ়া ॥

ফৰিংমিশ্ৰ সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামজীৱন॥

চলচলি মৌজাৰ ভেৰভেৰীত অৱস্থিত।

॥ আউনীআটীৰ আজ্ঞাপৰ ॥

হৰিমিশ্ৰ ভেৰভেৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিমিশ্ৰ॥

এই সত্ৰখনি পুৱণিগুদামৰ ভেৰভেৰী অঞ্চলত। সত্ৰখনৰ অস্তিত্ব বিপন্ন।

॥ আউনীআটীৰ খাট-পাম শাখা সত্ৰ ॥

আউনীআটী নগাঁও ঃ নগাঁও নগৰৰ পৰা ৭ কিলোমিটাৰ পূৱত ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ সোঁফালে অৱস্থিত।

আউনীআটীৰ বৰবাৰী ঃ চলচলি মৌজাৰ বৰবাৰীতো মূল আউনীআটী সত্ৰৰ খাট-পাম আছে। এই খাট-পামতেই আউনীআটীৰ শাখা সত্ৰ।

আউনীআটী কৃষ্ণাইঘাট ঃ নগাঁও মহকুমাৰ পাখিমৰীয়া মৌজাৰ ডাকৰঘাটত অৱস্থিত।

আউনীআটী থিং ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিদেৱ॥

মাজুলীৰ আউনীআটীৰ খাট-পামৰ শাখা সত্ৰ। থিং নগৰৰ থিং আউনীআটী সত্ৰ নামৰ গাৱঁতে অৱস্থিত।

আউনীআটী চামগুৰি (কুকুৰাবাহী) ঃ ভেলেউগুৰি মৌজাৰ চামগুৰি খুটাবখাট কুকুৰাবাহীত অৱস্থিত।

লাংটা সত্ৰ ঃ আউনীআটীৰ শাখা সত্ৰ। বহা হাবিয়ামুখৰ কুমাৰ গাঁৱত অৱস্থিত।

জগৰাল ঃ পুৰণিগুদাম চলচলি মৌজাৰ ব্ৰাহ্মণগাঁৱত অৱস্থিত।

।। গড়মূৰ সত্ৰৰ শাখা সত্ৰ ।।

ফুলগুৰি গড়মুৰ ঃ ফুলগুৰিৰ বজাৰৰ পৰা অলপ উজাই জাগীয়াল মৌজাত গড়মূৰ শাখা সত্ৰ।

গড়মূৰ পুৰণিগুদাম ঃ নগাঁও নগৰৰ পৰা ১০ কিলোমিটাৰ পূৱত পুৰণিগুদাম ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ কাষতে এই সত্ৰ অৱস্থিত।

।। দক্ষিণপাটৰ শাখা সত্ৰ ।।

কছাৰীপাৰ সত্ৰ ঃ পাখিমৰীয়া মৌজাৰ দক্ষিণপাটত অৱস্থিত।

।। দক্ষিণপাটৰ আজ্ঞা লৈ পতা সত্ৰ ।।

কামপুৰ সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ধনীৰাম শৰ্মা।
কামপুৰ মৌজাত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

।। কুকুৰাবাহীয়ে পতা সত্ৰ।।

ন-ভাগতী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- গোপীনাথ শৰ্মা।
নগাঁও-ৰবদোৱা পথৰ ৮ কিলোমিটাৰ দূৰত বাইদঙ্গিয়াত অৱস্থিত।

গ) কাল-সংহতি

।। গোপাল আতাৰ বংশধৰৰ সত্ৰ ।।

কলাকটা-শেনছোৱা ঃ আদিজনা- দৈৱকীনন্দন
নগাঁৱৰ হয়বৰগাঁৱৰ পৰা ৩ কিলোমিটাৰ পশ্চিমত খুটিকটীয়া শেনছোৱাৰ কলং পাৰত অৱস্থিত।

টুপৰ কলাকটা ঃ কাছমাৰী মৌজাৰ শেনছোৱাত অৱস্থিত।

ডৌকাচাপৰি শেনছোৱা ঃ আদিজনা- যাদৱানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- দয়াময়।। নগাঁৱৰ কলাকটা সত্ৰৰ ওচৰতে কলংপাৰত সত্ৰখন অৱস্থিত।

ডৌকাচাপৰি হুজ-কহুৱাতলী ঃ আদিজনা- যাদৱানন্দ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- চক্ৰপাণি।।
হয়বৰগাঁও বেলষ্টেচনৰ পৰা নগাঁও-জুৰিয়া পথৰ ওচৰতে সত্ৰখন অৱস্থিত।

ডৌকাচাপৰি পাথৰি-ধুৰিয়াগাঁও ঃ আদিজনা- যাদৱানন্দ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- ত্ৰিবিক্ৰম॥
পাথৰি ধুৰিয়াগাঁৱত অৱস্থিত।

নাচনীপাৰ ঃ আদিজনা- ৰামানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- পদ্মনাভ॥
খাটোৱাল মৌজাৰ পুৰণিগুদাম হালোৱা গাঁৱত অৱস্থিত।

হেমাৰবৰি বগৰিগুৰি (জাজৰি) ঃ আদিজনা- ৰামকৃষ্ণ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- চতুৰ্ভুজ॥
হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰিত অৱস্থিত।

হেমাৰবৰি ভেলেউগুৰি-হাঁহচৰা ঃ আদিজনা- ৰামকৃষ্ণ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- বাসুদেৱ॥
ভগবানৰ পৰিনাতি বাসুদেৱে নগাঁৱৰ চামগুৰি অঞ্চললৈ আহি হাঁহচৰাত ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ নিকটে হেমাৰবৰি হাঁহচৰা সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

হেমাৰবৰি ৰৰভেটি ঃ আদিজনা- ৰামকৃষ্ণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ভৱদেৱ॥
চামগুৰি ৰাষ্ট্ৰীয়পথৰ পৰা কলঙৰ উত্তৰ পাৰত খাটোৱাল মৌজাত ৰৰভেটি সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠিত।

॥ যোগমায়া আৰু কেশ আতাৰ পৰা ৰঢ়া ॥

চৰিপোতা উলুবাৰী ঃ হাতীচোং মৌজাৰ কুঁজীডাহত অৱস্থিত।

চৰিপোতা এফলিয়াবৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কেহো/কেশৱআতা॥
হাতীচোং মৌজাৰ এফলিয়াবৰিত অৱস্থিত। সত্ৰৰ ঐতিহ্য সম্পৰ্কত সজাগতা নাই।

চৰিপোতা কোটোহা ঃ আদিজনা- কেহোআতা বা কেশৱ আতা।
প্ৰতিষ্ঠাপক- মহেশ্বৰদেৱ॥
হাতীচোং মৌজাৰ গোঁসাইবৰি থানাৰ অন্তৰ্গত এফলিয়াবৰিত অৱস্থিত।

চৰিপোতা জাজৰি ঃ আদিজনা- গোপাল আতা। প্ৰতিষ্ঠাপক- কেহো আতা॥
হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰিত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

চৰিপোতা বেবেজিয়া ঃ নগাঁৱৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পশ্চিমত ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ পৰা অলপ সোমাই চৰিপোতা বেবেজিয়া সত্ৰ এখন থকাৰ কথা জনা যায়। বৰ্তমান সত্ৰখনৰ ঐতিহ্য বুলিবৰ একো নাই।

হালধিআটী এফলিয়াবৰিঃ আদিজনা- নাৰায়ণ আতা।
প্ৰতিষ্ঠাপক- দেউনাথ॥
হাতীচোং মৌজাৰ এফলিয়াবৰি-গোঁসাইগাঁৱত অৱস্থিত।

হালধিআটী মৰিকলং (শিয়ালখোৱা চুক) ঃ

আদিজনা- নাৰায়ণ আতা। প্ৰতিষ্ঠাপক- লক্ষ্মীনাথ॥

নগাঁও নিজ চহৰ মৌজাৰ মৰিকলং ববঘাট, শিয়ালখোৱা কিচামত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

হালধিআটী মৰিকলং ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কবিচন্দ্ৰ।

নগাঁও-নৈ পথৰ নিজ চহৰ মৰিকলঙত অৱস্থিত।

হালধিআটী শেনছোৱা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কমলচন্দ্ৰ॥

নগাঁৱৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে শেনছোৱাত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

হালধিআটী চকলাঘাট ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মহাদেৱ॥

নাৰায়ণ আতাৰ পুত্ৰ গোপীনাথৰ চতুৰ্থা ভাৰ্যা বাঁহবৰীয়া জীৰ ২য় পুত্ৰ মহাদেৱে চকলাঘাটত হালধিআটী সত্ৰ এভাগ পাতে। তেওঁৰ জ্যেষ্ঠজন সহদেৱে পিছত সত্ৰখন মাজুলীৰ ধৱলমুখলৈ স্থানান্তৰ কৰে।

দহঘৰ কঠালকুছি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মহাদেৱ॥

হাতীচোং মৌজাৰ কঠালকুছিত অৱস্থিত। সত্ৰৰ ঐতিহ্য নিষ্প্ৰভ।

দহঘৰ উলুবাৰী ঃ মহাদেৱৰ বংশৰ পৰা বঢ়া। হাতীচোং মৌজাৰ কুঁজীডাঁহ নামাটিত অৱস্থিত। সত্ৰৰ ঐতিহ্য ম্লান হৈছে।

দহঘৰ ভালুকমাৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মহাদেৱ॥

হাতীচোং মৌজাৰ ভালুকমাৰীত অৱস্থিত।

দহঘৰ জাজৰি ঃ হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰি হেমাৰবৰিত অৱস্থিত।

॥ শ্ৰীৰাম আতাৰ পৰা বঢ়া ॥

আহঁতগুৰি জাজৰি ঃ আদিজনা- ৰামানন্দ।

প্ৰতিষ্ঠাপক- ব্ৰজমোহন॥

সত্ৰখন হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰিত।

আহঁতগুৰি হুজগাঁও ঃ নগাঁও নগৰৰ পৰা ২ কিলোমিটাৰ উত্তৰে নগাঁও-জুৰিয়া পথত অৱস্থিত।

ম'হধৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ব্ৰজনাথদেৱ

এই সত্ৰ নগাঁও নগৰৰ পৰা ৭ কিলোমিটাৰ পূৱে হালোৱা গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ সরু যদুমণিৰ পৰা বঢ়া ॥

আমতলা গজলা ঃ আদিজনা- সৰু যদুমণি। প্ৰতিষ্ঠাপক- মাধৱানন্দ॥

হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰি-বগৰিগুৰিত অৱস্থিত।

গজলা ভোটাইগাঁও ঃ আদিজনা- সৰু যদুমণি। প্ৰতিষ্ঠাপক- গুণাভিৰাম॥
নিজ চহৰ মৌজাৰ পূবে ভোটাইগাঁৱত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

গজলা মদাৰগুৰি ঃ নগাঁও নগৰৰ পূৱে খাটোৱাল মৌজাৰ চামগুৰিত অৱস্থিত।

॥ বুঢ়া শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ পৰা বঢ়া ॥

খৌৱামোচৰ মাজজাজৰি ঃ আদিজনা- শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ (বুঢ়া শ্ৰীৰাম)
প্ৰতিষ্ঠাপক- নাৰায়ণদেৱ॥
হাতীচোং মৌজাৰ মাজজাজৰিৰ মাজগাঁৱত অৱস্থিত।

খৌৰামোচৰ চকলাঘাট ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- বাপুৰাম॥
হাতীচোং মৌজাৰ চকলাঘাটত।

॥ বৰযদুমণিদেৱৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ॥

চেঁচামুখ ঃ আদিজনা- ৰমাই (ৰমানন্দ)। প্ৰতিষ্ঠাপক- পদ্মনাভ॥
নিজ চহৰ মৌজাৰ নগাঁও নগৰৰ পূৱে ডিমৰুগুৰিৰ বিপৰীতে কলঙৰ উত্তৰ পাৰে অৱস্থিত।

দিহিং সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- নিৰ্মলচন্দ্ৰদেৱ।
নগাঁৱৰ পৰা ২৫ কিলোমিটাৰ পশ্চিমত ৰহা হাবিয়ামুখত দিহিং সত্ৰ।

ঘ) নিকা সংহতি

॥ মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্যৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ॥

বৰজহা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কেশৱচৰণ॥
পাখিমৰীয়া মৌজাৰ দক্ষিণপাটৰ বৰজহাত অৱস্থিত।

লাইআটী ঃ আদিজনা- শ্ৰীহৰি। প্ৰতিষ্ঠাপক- পৰীক্ষিত দেৱ।
খাটোৱাল মৌজাৰ চামগুৰি থানাৰ অন্তৰ্গত পানীগাঁৱত অৱস্থিত। বৰ্ত্তমান সত্ৰৰ ভাগ তিনিটা—

লাইআটী বৰফাল ঃ খাটোৱাল মৌজাত তেলিয়াগাঁৱত অৱস্থিত।

লাইআটী মাজুফাল ঃ পুৰণিগুদামৰ পৰা কলংপাৰ হৈ পানীগাঁৱত অৱস্থিত।

লাইআটী সৰুফাল ঃ পুৰণিগুদামৰ লাইআটী মাজুফালৰ পৰা এক ফাৰ্লঙৰ ভিতৰত অৱস্থিত।

নামডুমডুমীয়া ঃ বৰ্ত্তমান ধিং নগৰৰ অন্তৰ্গত নামডুমডুমীয়া ভকতগাঁৱতঅৱস্থিত।

২.০৩ বৰ্ত্তমান নগাঁও জিলাৰ কলিয়াবৰ মহকুমাৰ সত্ৰ ॥

॥ পুৰুষ সংহতি ॥

॥ জয়কৃষ্ণৰ ঠালৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ॥

পুৰণিগড় (পুৰণিঘৰ) ঃ আদিজনা- সতানন্দ। প্ৰতিষ্ঠাপক- জয়কৃষ্ণ॥
কলিয়াবৰ পূৰথৰীয়া মৌজাৰ পূৱথৰীয়া গাঁৱত অৱস্থিত।

মাধতাৰি (মাধৱনাৰায়ণ) ঃ আদিজনা- সদানন্দ বৰভকত।
প্ৰতিষ্ঠাপক- মাধৱনাৰায়ণ॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ মাধতাৰিত অৱস্থিত।

ৰূপনাৰায়ণ পোবাভেটি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰূপনাৰায়ণ॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ মাধতাৰি পোবাভেটি গাঁৱত অৱস্থিত।

তেতেলিগুৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ব্ৰাহ্নিনাৰায়ণ॥
মূলসত্ৰৰ দায়িত্ব কনিষ্ঠ ভাতৃ প্ৰেমনাৰায়ণক অৰ্পণ কৰাৰ পিছত ব্ৰাহ্নিনাৰায়ণে অলপ দূৰত গৈ তেতেলিগুৰিত এখনি সত্ৰ পাতে। পিছত তেতেলিগুৰি সত্ৰ লুপ্ত হয়।

॥ পোবাভেটি সত্ৰৰ পৰা বঢ়া॥

ৰূপনাৰায়ণ খামুচীয়া ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচন্দ্ৰ॥
বৰভগীয়া মৌজাৰ উলুৱনীত অৱস্থিত।

গোনামৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- বিকাৰাম॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ মাধতাৰি গাঁৱৰ গোনামৰাত অৱস্থিত।

গোনামৰা চতিয়াল ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কেশকান্ত॥
কলিয়াবৰৰ চতিয়াল মৌজাৰ চতিয়ালত অৱস্থিত।

খুন্দামৰা বা চেলেং ঃ আদিজনা- জয়কৃষ্ণ। প্ৰতিষ্ঠাতা- নৰোত্তম॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ মাধতাৰিত অৱস্থিত।

ৰবভকতি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ভূষণদেৱ॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ বৰভকতিত প্ৰতিষ্ঠিত।

॥ মাধতাৰিৰ পৰা বঢ়া ॥

মাধতাৰি (বৰভাগ) ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মোহনচন্দ্ৰ॥
মাধতাৰি সত্ৰৰ পৰা ফালি গৈ কলিয়াবৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পথৰ দক্ষিণপাৰে এই সত্ৰ অৱস্থিত।

॥ মহাকৃষ্ণৰ ঠাল॥

শ্যামকানু ঃ আদিজনা- ৰামচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- শ্যামকানু॥

পূৰথৰীয়া মৌজাৰ লাণ্ডি গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ ত্ৰাহিকৃষ্ণৰ ঠালৰ সত্ৰ ॥

মাউৰাগোৱিন্দ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- গোৱিন্দদেৱ॥

কুঁৱৰীটোলৰ পৰা দুই কিলোমিটাৰ পশ্চিমত কলঙৰ উত্তৰ পাৰত অৱস্থিত।

॥ শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰা বঢ়া ॥

বালিভূঁই বৰএলেঙি ঃ আদিজনা- ৰাপুৰামদেউ।

প্ৰতিষ্ঠাপক- পৰশুৰাম॥

বৰভগীয়া মৌজাৰ উলুৱনি গাঁৱৰ ওপৰ বৰভগীয়াত অৱস্থিত।

বালিসত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- মাধৱানন্দ॥

পূৰথৰীয়া মৌজাৰ তেলিয়াগাঁৱত অৱস্থিত।

বৰসত্ৰ বৰএলেঙি ঃ লাঙ্গিচুকৰ ছয়গাঁও আলিৰ কাষত এই সত্ৰ অৱস্থিত। বৰ্ত্তমান সত্ৰ লুপ্তপ্ৰায়।

॥ ৰাপুকৃষ্ণৰ জীৱ পুত্ৰৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ॥

॥ পুৰুষোত্তমৰ আজ্ঞাপৰ॥

লেটুগ্ৰাম ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰাপুৰাম॥

পূৰথৰীয়াৰ মৌজাৰ কুঁৱৰীটোল চাৰিআলিৰ কাষত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

নিকামূল কলিয়াবৰ ঃ আদিজনা- ৰাপুৰাম।

প্ৰতিষ্ঠাপক- লক্ষ্মণদেৱ॥

চতিয়াল মৌজাৰ ওপৰ চতিয়ালত।

॥ পুৰুষোত্তম ঠাকুৰৰ আজ্ঞাপৰ ॥

চিপহা (চুপহা) হাটবৰ ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামচন্দ্ৰ॥

হাটবৰৰ পশ্চিমত কলঙৰ দক্ষিণপাৰত অৱস্থিত।

চিপহা সৰুভগীয়া ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- অনন্তৰাম॥

কলিয়াবৰৰ চতিয়াল মৌজাৰ জখলাবন্ধাৰ সৰুভগীয়াত অৱস্থিত।

চিপহা বৰভগীয়া ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰঙাচৰণ॥

বৰভগীয়া মৌজাৰ উলুৱনী ওপৰ গাঁৱত অৱস্থিত।

॥ চতমীব বাসুদেৱ মিশ্রব পবা বঢ়া ॥

বাকবিয়াল ববভগীয়া ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- অনন্তদেৱ॥

ববভগীয়া মৌজাব নামগাঁও কিচামতত অৱস্থিত।

॥ পুৰুযোত্তমব জোঁৱায়েকব পবা বঢ়া ॥

চামগুৰি ঃ আদিজনা- চক্ৰপাণি।প্ৰতিষ্ঠাপক- বিষ্ণুআতা॥

পূবথবীয়া মৌজাব চামগুবিত অৱস্থিত।

॥ চতুৰ্ভুজ ঠাকুবব আজ্ঞাপব ॥

বিহমপুৰ কুঁৱৰীটোল ঃ আদিজনা- গোৱিন্দ বাপু।

প্ৰতিষ্ঠাপক- গঙ্গাবাম॥

চতুৰ্ভুজ ঠাকুবব আজ্ঞাপব সত্ৰ। ববভগীয়া মাধগাঁৱত অৱস্থিত। বৰ্ত্তমান সত্ৰব অৱস্থা ভাল নহয়।

॥ খোবাগোপালব পবা বঢ়া ॥

দিচিয়াল কলিয়াবব ঃআদিজনা- খোবাগোপাল।

প্ৰতিষ্ঠাপক- প্ৰাণহৰি॥

পোবাভেটি সত্ৰব পবা কিছু দূবত প্ৰাণহৰিদেৱে দিচিয়াল সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

॥ চৈতন্যীয় মহাপুৰুযীয়া সত্ৰ ॥

বাঘৰগঞা ঃআদিজনা- পুৰুযোত্তম (গৌড়ীয়)। প্ৰতিষ্ঠাপক- জাতিবাম দেউ॥

চতিয়াল মৌজাব সৰুভগীয়া কহুৱাতলিত অৱস্থিত।

খ) ব্ৰহ্ম সংহতি

জখলাবন্ধা কলিয়াবৰ ঃ

আদিজনা- কনৌজীয়া দামোদব। প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণানন্দ॥

ববভগীয়া মৌজাব জখলাবন্ধাত অৱস্থিত।

দেৱৰ সত্ৰ ঃ আদিজনা- বনমালীদেৱ।

কলিয়াবব জখলাবন্ধাত অৱস্থিত।

॥ বংশীগোপালব আজ্ঞাপব ॥

শ্ৰৱণী হাটবব ঃ আদিজনা- শ্ৰীপতি (কৃষ্ণচবণ)

পূবথবীয়া মৌজাব শ্ৰৱণী হাটববত।

মূৰাৰি কলিয়াবৰঃ আদিজনা- মূৰাৰি।
পূবথৰীয়াৰ দুলাল মাধৱত মূৰাৰি সত্ৰ।

॥ অসমৰ সত্ৰৰ মূল নথকা সত্ৰ ॥

হোৰোসা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- গোৱিন্দমিশ্ৰ ॥
কলিয়াবৰ-বৰভগীয়া মৌজাৰ নামগাঁৱত অৱস্থিত।

গ) কাল-সংহতি

॥ গোপাল আতাৰ আজ্ঞাপৰ আচাৰ্য শ্ৰীৰাম আতাৰ পৰা বঢ়া ॥

ভলাগুৰি সত্ৰ ঃ আদিজনা- শ্ৰীৰামআতা। প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামানন্দ॥
পূবথৰীয়া মৌজাৰ ভলাগুৰিত অৱস্থিত।

আমগুৰি কৰতিপাৰ পুৰণি সত্ৰ ঃ আদিজনা- শ্ৰীৰাম।
প্ৰতিষ্ঠাপক- পৰমানন্দ॥
কলিয়াবৰ চতিয়ালত অৱস্থিত।

আমগুৰি কৰতিপাৰ নসত্ৰ ঃ আদিজনা- শ্ৰীৰাম।
প্ৰতিষ্ঠাপক- বাসুদেৱ॥
কলিয়াবৰ চতিয়ালৰ হাটবৰত ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ কাযত অৱস্থিত।

॥ শ্ৰীৰামআতাৰ পুত্ৰাদিৰ পৰা বঢ়া ॥

আহঁতগুৰি কলিয়াবৰ ঃ আদিজনা- ৰামানন্দ।
প্ৰতিষ্ঠাপক- কুসুম্বৰ বৰাগী আতা ॥
কলিয়াবৰ পূবথৰীয়া মৌজাত অৱস্থিত।

বগাজন ঃ

আদিজনা- শ্ৰীৰাম। প্ৰতিষ্ঠাপক-যাদৱানন্দ॥
বৰভগীয়া মৌজাৰ কুঁৱৰীটোলত অৱস্থিত।

॥ পুৰুষোত্তমৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ॥

কাঠপাৰ বৰভাগ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ধৰ্মনাথদেৱ।
পূবথৰীয়া মৌজাৰ বৰভকতি গাঁৱত।

কাঠপাৰ সৰুভাগ ঃ
কাঠপাৰ বৰভাগ সত্ৰৰ নাতিদূৰত পূবথৰীয়াতে অৱস্থিত।

॥ নাৰায়ণ আতাৰ পৰা বঢ়া ॥

দহঘৰ কলিয়াবৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণানন্দ॥

কলিয়াবৰৰ পূৱথৰীয়া মৌজাৰ ওপৰ-পূৱথৰীয়াত।

॥ সৰু যদুমণিৰ পৰা বঢ়া ॥

সৌকাজান গজলা ঃ আদিজনা- গোপাল আতা।

প্ৰতিষ্ঠাপক- সৰু যদুমণি॥

কলিয়াবৰৰ শিলঘাট ৰাস্তাৰ দাঁতিত চামধৰাত অৱস্থিত আছিল। বৰ্ত্তমান বিলুপ্ত।

২.০৪ বৰ্ত্তমান মৰিগাঁও জিলা/মহকুমাৰ সত্ৰ ঃ

আলিপুখুৰী-পাটেকীবৰি ঃ

ধিং-মৌৰাবাৰী অঞ্চলত অৱস্থিত।

ক) পুৰুষ সংহতি

॥ চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰৰ আজ্ঞাপৰ অনন্ত আতাৰ সত্ৰ॥

কালশিলা সত্ৰঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- অনন্ত ঠাকুৰ আতা।

মৰিগাঁও জিলাৰ মায়ঙৰ কালশিলা বিলৰ পাৰত অৱস্থিত আছিল। বৰ্ত্তমান সত্ৰ তাত নাই।

॥ কালশিলাৰ পৰা বঢ়া সত্ৰসমূহ ॥

দলৈচুৱা ঃ আদিজনা-অনন্ত আতা। প্ৰতিষ্ঠাপক-ভুৱনেশ্বৰ॥

মৰিগাঁৱৰ দন্দুৱা মৌজাৰ দলৈচুৱাত অৱস্থিত।

নাওকটা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- দৈৱকীনন্দন।

দন্দুৱা মৌজাৰ দলৈচুৱা কালশিলাৰ ওচৰতে অৱস্থিত ।

তৰাবৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণনাথ॥

মিকিৰভেটা মৌজাৰ বৰঙাবাৰীৰ তৰাবৰিত অৱস্থিত।

তামুলিবৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ব্ৰহ্মানন্দ ॥

বৰঙাবাৰী অঞ্চলৰ তামুলিবৰিত অৱস্থিত।

হাবিবৰঙাবাৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- গোপীনাথ॥

বৰঙাবাৰীৰ তৰাবড়িত কৃষ্ণনাথ আৰু গোপীনাথ দুই ককাই-ভাইৰ মনোমালিন্য হোৱাত কনিষ্ঠ গোপীনাথে ন-তৰাবৰিৰ পৰা অলপ দূৰত হাবিবৰঙাবাৰীত থাকিবলৈ লয়। তাতে তেওঁ এখন সত্ৰ পাতে।

।। নবোৱা ঠালৰ সত্ৰ।।

কুঁজী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- দামোদৰ আতা।।
শিলপুখুৰী মৌজাৰ কুঁজীত অৱস্থিত।

নবোৱা তেলাহি সত্ৰ ঃ আদিজনা - দামোদৰ আতা।
প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰেন্দ্ৰ নাৰায়ণ।।
উত্তৰখোলা মৌজাৰ তেলাহিত অৱস্থিত।

।। বৰদোৱা ন-বোৱাৰ পৰা বঢ়া ।।

নবোৱা ইটাখুলি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- যোগেন্দ্ৰ।
মৰিগাঁৱৰ বৰঙাবাৰী অঞ্চলত।

নবোৱা ৰামপুৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- লম্বোদৰ।।
শিলপুখুৰী মৌজাৰ উত্তৰ হাজাৰি গাঁৱত অৱস্থিত।

।। শলগুৰীয়া সত্ৰসমূহ ।।

শুকদল বৰবৰি ঃ আদিজনা- অনন্ত ৰায়। প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিৰায়।।
মৰিগাঁও জিলাৰ শুকদলত অৱস্থিত।

শুকদল সৰুবৰি ঃ আদিজনা- অনন্ত ৰায়। প্ৰতিষ্ঠাপক- সুদ্যুম্ন।।
মৰিগাঁৱৰ শুকদল বৰবৰিৰ পূৰ্বকালে অৱস্থিত।

ইটাকুলি শলগুৰি ঃ আদিজনা- অনন্ত ৰায়। প্ৰতিষ্ঠাপক- ইন্দ্ৰদ্যুম্ন।।
বহাৰ পৰা ৮ কিলোমিটাৰ পশ্চিমত কপাহেৰা অঞ্চলত অৱস্থিত।

শলগুৰি জৰাবাৰী ঃ
আইভেটি শলগুৰিৰ শাখা সত্ৰ। শ্ৰীচক্ৰধৰ প্ৰতিষ্ঠিত।

।। সতানন্দ বৰভকতৰ মহাকৃষ্ণৰ ঠালৰ সত্ৰ ।।

শ্যামকানু বেলগুৰি ঃআদিজনা- শ্যামকানু।
প্ৰতিষ্ঠাপক- জয়কান্তদেৱ ।।
গোভা মৌজাৰ অন্তৰ্গত তেঘেৰীয়াৰ সমীপত বেলগুৰি গাঁৱত, জাগীৰোড ৰাষ্ট্ৰীয় ঘাইপথৰ পৰা ডেৰ কিলোমিটাৰ উত্তৰত অৱস্থিত।

।। জয়কৃষ্ণৰ ঠালৰ সত্ৰ ।।

গোনামৰা তেলাহি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক - বিকাৰাম।।
মৰিগাঁৱৰ উত্তৰ খোলা মৌজাৰ ধৰমতুল-তেলাহিত অৱস্থিত।

|| চতুর্ভুজ ঠাকুৰৰ আজ্ঞাপৰ ||

ঔগুৰি কৰচোং ঃ কেশৰ আতাৰ পৰা বঢ়া। মৰিগাঁও জিলাৰ ভূৰবন্ধা ঔ-গুৰিত অৱস্থিত।

|| পুৰুষোত্তম ঠাকুৰৰ আজ্ঞাপৰ ||

চিপহা বা চুপহা মৰিগাঁও ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচৰণ।

প্ৰতিষ্ঠাপক- কমলাকান্ত।।

মৰিগাঁও নগৰৰ বজাগাঁৱত অৱস্থিত।

|| খোৰাগোপালৰ পৰা বঢ়া ||

দিচিয়াল চকাবহা ঃ আদিজনা- খোৰাগোপাল। প্ৰতিষ্ঠাপক- নৱনাথ।।

মৰিগাঁও জিলাৰ চকাবহাত অৱস্থিত।

দিচিয়াল বাবপূজীয়া ঃ আদিজনা- খোৰাগোপাল।

প্ৰতিষ্ঠাপক- মহানন্দ।।

বহাৰ পৰা ৫ কিলোমিটাৰ পশ্চিমে বাবপূজীয়াত এই সত্ৰ অৱস্থিত।

দিচিয়াল ববঙাবাৰী ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- হৰিদেৱ।

মৰিগাঁৱৰ ববঙাবাৰীত অৱস্থিত।

|| মহাপুৰুষৰ ধৰ্মাদৰ্শত স্থাপিত সত্ৰ ||

গীতা সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক - কৃষ্ণানন্দ ব্ৰহ্মচাৰী।।

মৰিগাঁও নগৰৰ মাজমজিয়াত অৱস্থিত।

খ) ব্ৰহ্ম সংহতি

|| বংশীগোপালৰ আজ্ঞাপৰ ||

ডিফলু সিধাবাৰী ঃ আদিজনা- কৃষ্ণচন্দ্ৰ। প্ৰতিষ্ঠাপক- জগন্নাথদেৱ।।
মৰিগাঁও মহকুমাৰ উত্তৰখোলা মৌজাৰ আঁহতগুৰিৰ সিধাবাৰীত অৱস্থিত।

|| দামোদৰদেৱৰ আজ্ঞাপৰ ||

শিলডুবি (চতাববি) ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক - শিৰোমণিদেৱ।।
মায়ঙৰ মনহা মৌজাৰ জাগীৰ পশ্চিমত শিলডুবি গাঁৱত অৱস্থিত।

|| আউনীআটীৰ শাখা সত্ৰ ||

বৰ্হমপুৰ ঃ
মৰিগাঁৱৰ মনহাৰ পৰা তিনি কিলোমিটাৰ পশ্চিমে বৰ্হমপুৰ সত্ৰ অৱস্থিত।

29682/04

ঔগুৰি ভাগৱতী ঃ

মৰিগাঁৱৰ ঔগুৰিৰ ভূৰবন্ধা অঞ্চলত অৱস্থিত।

বঘৰা ঃ মৰিগাঁৱত বঘবাত অৱস্থিত।

॥ কামৰূপৰ দিহিনা সত্ৰৰ পৰা বঢ়া ॥

বৰ্ণ সত্ৰ ঃ আদিজনা - কৃষ্ণদেৱ।

মৰিগাঁও নগৰৰ পশ্চিমত অৱস্থিত।

গ) কাল-সংহতি

॥ ৰবযদুমণি আজ্ঞাপৰ ॥

কাংসপাৰ ঃ আদিজনা- অনিৰুদ্ধ। প্ৰতিষ্ঠপক- ৰামকানুদেৱ (নগাঁও)॥

বহাৰ পশ্চিমে কলং নদীৰ উত্তৰ পাৰে ৰাবপুজীয়া মৌজাৰ মোলানকটাত অৱস্থিত।

॥ নাৰায়ণ আতাৰ পৰা বঢ়া ॥

দহঘৰ তেলাহি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- সদানন্দ॥

মৰিগাঁও জিলাৰ উত্তৰখোলা মৌজাৰ ধৰমতুলৰ তেলাহিত অৱস্থিত।

॥ শ্ৰীৰাম আতাৰ পৰা বঢ়া ॥

আঁহতগুৰি কপাহেৰা ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কমলনাৰায়ণ॥

ৰাবপুজীয়াৰ কপাহেৰাত অৱস্থিত।

॥ ঘ) গৌৰাঙ্গ বৈষ্ণৱ সত্ৰ ॥

মিছামাৰি ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- কৃষ্ণচন্দ্ৰ॥

মৰিগাঁৱৰ পাণবাৰীত অৱস্থিত। পিছলৈ খোলাগাৱঁত এভাগ সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়।

॥ মিছামাৰিৰ পৰা বঢ়া সত্ৰ ॥

খোলাগাঁও ঃ ঘগুৱা মৌজাৰ দিবিকা নদীৰ পাৰত খোলাগাঁও সত্ৰ অৱস্থিত।

দৈপৰা ঃ দৈপৰা বিলৰ পাৰত মনহাৰ পৰা দুমাইল পশ্চিমত সত্ৰখন অৱস্থিত।

কোমোৰাগুৰিঃ প্ৰেমানন্দ আচাৰ্যই খোলাগাঁৱৰ ওচৰৰ কোমোৰাগুৰিত গাঁওখনৰ নামেৰে কোমোৰাগুৰি সত্ৰ স্থাপন কৰিছিল। বৰ্ত্তমান সত্ৰ লুপ্তপ্ৰায়।

॥ মহাপুৰুষীয়া আৰ্হিৰ চৈতন্যীয়া সত্ৰ ॥

ৰামানন্দী (ৰামআতা) সত্ৰ ঃ প্ৰতিষ্ঠাপক- ৰামানন্দ আচাৰ্য॥

মৰিগাঁও জিলাৰ তেতেলীয়া ৰবঙাবাৰীত অৱস্থিত।

☐☐☐

প্ৰসংগ টীকা ঃ-

১. N.M.S.A. Page- 298-314.
২. পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১১৭-১৬২।
৩. 'সত্ৰ সিন্ধু' ঃ স্মৰণিকা, অসম সত্ৰ মহাসভাৰ ৩৯ তম্ গুৱাহাটী অধিবেশন, ১৯৯০, পৃ: ২৬-২৮।
৪. Assam District Gazetteers, Nowgong District, Ed. D.P. Barooah, 1978, Page 133,134.
৫. সত্ৰ-সংস্কৃতি ঃ পৃ: ১০৯-১২০।
৬. ৰমাকান্ত মুক্তিয়াৰ ঃ বটদ্ৰৱা থানৰ চৰিত্ৰ, নগাঁও - ২য় তাণ্ডৱণ, ৫০৩ শঙ্কৰাব্দ, পৃ: ৪৪।
৭. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৬৭।
৮. কথা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৩৬।
৯. বৰদোৱা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৬৭, ৬৮।
১০. অনিল ৰায়চৌধুৰী ঃ অসমৰ সমাজ ইতিহাসত নৱবৈষ্ণৱবাদ, পূবেকণ প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ ২০০০, পৃ: ৫১।
১১. আইলক্ষ্মী চৰিত ঃ শুকদল বৰবৰি সত্ৰ, পদ- ১৪৪-১৫৪।
১২. হেমচন্দ্ৰ শইকীয়া ঃ দ্বিতীয় বৈকুণ্ঠ বৰদোৱাৰ বুৰঞ্জী, জোনাকী প্ৰকাশ, ১৯৯৮, পৃ: ৫৭।
১৩. ভদ্ৰচাৰু ঃ শ্ৰীশ্ৰী অনন্ত চৰিত ঃ প্ৰকাশিকা- হৰিমাই দত্ত, ডিব্ৰুগড়, ১৯৮৯ খ্ৰী:, পদ-৬৫।
১৪. উল্লিখিত ঃ পদ-১৪৪।
১৫. পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১১৯।
১৬. যোগেন্দ্ৰ নাথ মহন্ত ঃ ধৰ্মালয় শ্ৰীশ্ৰী কোৱামৰা সত্ৰৰ চমু ইতিবৃত্ত, ১ম প্ৰকাশ - ১৯৮৭, পৃ: ৩৯।

❑❑❑

তৃতীয় অধ্যায়

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন

৩.০০ সামাজিক জীৱন ঃ উৎসৱ পৰ্ব

পৰিয়াল ঃ সত্ৰ পৰিয়ালৰ পিতৃ বা জ্যেষ্ঠজন মুৰব্বী আৰু সকলো সা-সম্পত্তি তেওঁৰে বুলি গণ্য কৰা হয়। মুৰব্বীৰ পৰলোকৰ পিছত পুত্ৰ আৰু জীয়ৰী উত্তৰাধিকাৰ হয়। মাক-দেউতাক, ভাই-ককাই, বাই-ভনী, খুৰা-খুৰী, ভতিজা আদি তেজৰ সম্পৰ্ক থকা লোকসকল একেলগে এক চৌহদত ঘৰ-দুৱাৰ বান্ধি একে লগে একে মজিয়াতে খাই-বৈ মিলা-প্ৰীতিৰে বাস কৰে। তাকে যৌথ পৰিয়াল বোলে। সত্ৰ পৰিয়ালসমূহ তেনেদৰে কিছুদিন আগলৈ বাস কৰিছিল। সেইকাৰণে বয়োজ্যেষ্ঠজনৰ মতামতৰ ওপৰত পৰিয়াল চলিছিল। সত্ৰত অধিকাৰজনা জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে পতাৰ গুৰিতে যৌথ পৰিয়াল আৰু জ্যেষ্ঠজন পৰিয়ালৰ মুৰব্বী হৈ থকাটো। তেনে যৌথ পৰিয়ালৰ সংখ্যা সাম্প্ৰতিক পৰিবৰ্ত্তিত সামাজিক-অৰ্থনৈতিক আদি কাৰণত তেনেই নগণ্য বুলি কব পাৰি। যাৰ ফলত বেলেগ হৈ সত্ৰৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাইছে বা আন কামত জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলগীয়া হৈ সত্ৰৰ আদৰ্শলৈ পিঠি দিছে।

বিবাহ ঃ সামাজিক জীৱনত বৈবাহিক জীৱন অপৰিহাৰ্য। জিলাখনৰ সত্ৰ পৰিয়ালৰ প্ৰায় লোকেই বিবাহিত। নগাঁৱত সত্ৰসমূহ বৰ্ত্তমান গৃহী বুলি কব পাৰি। বৈষ্ণৱ যুগত নিকা সংহতিৰ পুৰণিগুদামৰ লাইআটী আৰু বৰজহা এই দুখন উদাসীন সত্ৰ আছিল। বৰ্ত্তমান সেই দুখনো গৃহস্থী সত্ৰ হৈছে। বৰজহা সত্ৰৰ অস্তিত্ব বিপন্ন।

বিয়া-বাৰু নিজ নিজ জাতিৰ ভিতৰতে পাতে। পূৰ্বে একেজন সত্ৰৰ মুৰব্বীয়ে একাধিক পত্নী বিয়া কৰোৱা কথা 'চৰিত পুথি' আৰু বংশাৱলীত উল্লেখ পোৱা যায়।[1] বৰ্ত্তমানৰ তেনে বহু-পত্নীক বিয়া উঠি গৈছে। এক স্বামী-এক পত্নীহে স্বীকৃত হৈছে।

ল'ৰা-ছোৱালী অৰ্থাৎ দৰা-কন্যা দুয়োঘৰৰ সমিলমিলত কথা-বাৰ্ত্তা পাতি বিয়াৰ বন্দবস্ত কৰা হয়। দৰাঘৰে বিদ্যা-শিক্ষা, ধন-সম্পদে স্বচ্ছল হ'লে কন্যাৰ ৰাশি-যোৰা চাই বংশ, পৰিয়াল, গোত্ৰ, ৰাশি-যোৰা চাই

আলোচনা মৰ্মে দৰা-পৰক সিদ্ধান্ত দি গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ চাই শুভ বছৰ, মাহ-বাৰ, লগ্নৰ সময় চাই বিয়াৰ সকলো যা-যোগাৰ কৰে। বিয়া-বাৰুৰ ক্ষেত্ৰত বংশ পৰিয়াল চোৱা হয়। সদানন্দৰ কন্যা চাবলৈ গৈ বামনাথ দ্বিজে কন্যাৰ বংশ-পৰিচয় জানিব বিচাৰিছিল।[২] বিয়াৰ বন্দবস্ত কৰি কিছুদিন আগে কন্যাক আঙঠি পিন্ধোৱা হয় আৰু বিয়াৰ আগদিনা বা এদিন বা দুদিন আগে শুভ দিন-বাৰ সময়ত কন্যাক জোৰণ পিন্ধোৱা হয়। জোৰণ-পৰ্ব সমাজৰ গণ্য-মান্য বছা-বছা মানুহৰ সমাজ। আয়তীসকলে কন্যাক দৰাঘৰৰ পৰা দিয়া আ-অলঙ্কাৰ, বিভিন্ন সাজ-কাপোৰ, প্ৰসাধনৰ সামগ্ৰী আদি পিন্ধায়। জোৰণক টেকেলি বা তেলৰ ভাৰ দিয়া বুলিও কোৱা হয়।[৩] কন্যা ঘৰৰ পৰা দৰালৈ দৰাসাজ, কাঠৰ পালেং, চকী-মেজ, আলমাৰী-আদি উছৰ্গা হিচাবে দিয়ে। কন্যাৰ লগত যৌতুক দিয়া প্ৰথা বিদ্যমান। দেৱহুতিৰ বিয়াত যৌতুকৰ উল্লেখ আছে।[৪] সত্ৰৰ পৰিয়ালে নাম-প্ৰসঙ্গৰ লগতে বৈদিক নিয়মমতে হোম-যজ্ঞ আদিৰে বিয়া সম্পাদন কৰে। পানীতোলা, নোৱনী, সোৱাগ তোলা, জোৰণ, বিয়া সম্পাদন সকলো অনুষ্ঠানতে দৰা আৰু কন্যা পক্ষৰ আয়তীসকলৰ বিয়া নাম, যোৰা নাম অতি আকৰ্ষণীয়। বৰ্তমান ইয়াৰ প্ৰচলন হ্ৰাস পাই আহিছে।

তোলনি বা শান্তি বিয়া ঃ ছোৱালী ডাঙৰ হৈ পুষ্পিতা হোৱাক কন্যাকাল হোৱা বুলি কোৱা হয়। পুষ্পিতা হোৱাৰ লগে লগে সম্পূৰ্ণ আচুতীয়াকৈ কোঠাত ৰাখি মাটিত খেৰ-কাপোৰ পাৰি শোৱা-বহাৰ ব্যৱস্থা কৰি দিয়ে। তিনি দিন ব্ৰত ৰাখি চতুৰ্থ দিনা মাহ-হালধিৰে গা ধুৱাই নিৰামিষ অন্ন ভোজন কৰাই সপ্তম দিনলৈ আচুতীয়াকৈ ৰাখে। ব্ৰতৰ কেইদিন ফলাহাৰ, বুট-মগু খাবলৈ দিয়া হয়। সেই কেইদিন পুৰুষৰ লগত দেখাদেখি বন্ধ। সপ্তম দিনত মাহ-হালধি, ক্ষাৰ, চাবোনেৰে গাই ধুই, কাপোৰ-কানি ধোৱা হয়। কন্যাক নোওৱাই গা ধোৱা হয়। গা-ধোৱাৰ পিছত গোঁসাই ঘৰলৈ গৈ সেৱা-ভক্তি জনায়। কন্যাই সন্মানীয় সকলক শৰাইত তামোল-পাণ আগবঢ়াই সেৱা কৰি আশীৰ্বাদ লয়।

আগবিয়া ঃ অসমৰ যিকোনো পন্থৰ সত্ৰ-পৰিয়াল আৰু গৃহস্থী ভকতসকলৰ ছোৱালী অপুষ্পিতা কালতে বিয়া দিয়াৰ প্ৰথা আছিল। ল'ৰাৰ পক্ষই পছন্দ হোৱা ছোৱালীৰ ঘৰলৈ গৈ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দি শৰাই পেলাই খাটি লৈ দিন-বাৰ চাই বিয়া পাতে। বিয়া সম্পন্ন হৈ যায়; কিন্তু ছোৱালী দৰা-ঘৰলৈ আনি ৰাখি নথৈ পিতৃগৃহলৈ পঠিয়াই দিয়ে। পুষ্পিতা হোৱাৰ পিছতে ৰববিয়া পতা হয় আৰু কন্যাক দৰা-ঘৰলৈ আনি ৰখা হয়। আজিকালি আগবিয়া পতাৰ ব্যৱস্থা সম্পূৰ্ণ বোধ হৈছে।

লগুণ দিয়নী বা উপনয়ন ঃ ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ ল'ৰাক ডাঙৰ হ'লে উপবীত ধাৰণ বা লগুণ দিয়া হয়। বৈদিক প্ৰথামতে এই অনুষ্ঠান কৰা হয়। নিৰ্দিষ্ট সময়ত লৰাৰ উপনয়ন নকৰাটো দোষণীয় বা দণ্ডনীয়। এই অনুষ্ঠানত হোম-যজ্ঞ কৰি পূৰ্ণাহুতি দিয়া হয় আৰু উৰুলি, মঙ্গল আৰু বাদ্যধ্বনিৰে ল'ৰাক উত্তৰী পিন্ধোৱা হয়।[৫] লগুণ পিন্ধোৱাৰ সময়ত

গায়নে-বায়নে গীত-পদ গায়। এই অনুষ্ঠানব 'ববাগ চবা' বিশেষ মন কবিবলগীয়া। ব্রহ্মচর্য পালনার্থে দণ্ড আরু ভিক্ষা পাত্র লৈ ওলাই যোৱাক ববাগ চবা বুলি কোৱা হয়। ববাগ চবিবলৈ ওলাই যোৱাব সময়ত ভূমিকম্প হ'লে বা মেঘে গাজিলে বাব বছব বনবাস খাটিব লাগে। সেইকাবণে তেনে গাজনি বা শব্দ নুশুনিবলৈ নানা বাদ্য-বাজনাব ধ্বনি কবা হয়।[৬] ববাগ চবি থাকোঁতে পবিয়াল-সজ্জন-শিষ্যাদিয়ে ভিক্ষাব পাত্রত টকা-কড়ি দিয়ে। ববাগব পবা কোনোবা এজনে বাবণ কবি ঘূবাই আনে। সকলো সময়ত উপবীত ধাবণ কবি থাকিব লাগে। বিশেষ অশুচিমূলক বা অপবাধমূলক কাম কবিলে বা পচি-চিঙি গলে লগুণ নিয়ম মানি সলোৱা হয়।

জাত-কর্ম, নামকবণ ঃ সন্তান জন্ম হোৱাব পঞ্চম দিনত দৈৱজ্ঞব হতুৱাই ছোৱাই জাত-কর্ম কবি আনন্দ-উৎসৱ পাতি গণনা কবা আরু সন্তানব জন্ম-পত্রিকা কবি নামকবণ কবা হয়।[৭]

বিদ্যাবম্ভ ঃ সত্র-ঘবব ব্রাহ্মণ-কায়স্থই শাস্ত্র-অধ্যয়ন, চর্চাব কাবণে বিদ্যা-শিক্ষা গ্রহণ কবিব লাগে। সেই উপলক্ষ্যে শিশুকালতে শুভ মাহ-তিথি-বাব চাই পাঠ আরু ফলি দি বিদ্যাবম্ভব সূচনা কবা হয়।

চূড়াকবণ ঃ শিশু উমলি ফুবিব ধবাত পঞ্চম বর্ষত চূড়াকবণ কবাব নিয়ম।[৮] শুভ দিন-বাবত নাম-প্রসঙ্গ, হোম-যজ্ঞ, বেদ-বাক্যবে বাদ্য-বাজনা বজাই উকলি ধ্বনি কবি শিশুব চুলি খুবাই গা-পা ধুৱাই নতুন বস্ত্র-অলঙ্কাব পিন্ধোৱা হয়। সেই উৎসৱতে পাদুকা আরু পাগুবি পিন্ধোৱাও হয়।[৯]

অন্নপ্রাসন ঃ যট্‌কর্মব ভিতবত অন্নপ্রাসন বা ভাত মুখত দিয়া এটা গুরুত্বপূর্ণ অনুষ্ঠান। নিয়মমতে ল'বাব ছমাহত এই অনুষ্ঠান সমাপন কবা হয়। নাম-প্রসঙ্গ, হোম-যজ্ঞাদি মাঙ্গলিক অনুষ্ঠান বিধিমতে সম্পন্ন কবি শিশুব মুখত পবমান্ন বা পায়স দিয়া হয়।[১০] মোমায়েক বা সেই স্থানীয় কোনোবা এজনে শিশুক প্রথমে খুৱাই দিয়াব পিছত সম্বন্ধীয়সকলেও ইটো-সিটো খাদ্য খুৱায়। পায়স, ভাতব লগত আন আন খাদ্য-সামগ্রী, কলম, ৰূপ-সোণ, টকা, বঙীন কিতাপ আদি বস্তুও সুন্দবভাবে সজাই ৰাখি শিশুৱে কোনবিধত হাত দিয়ে তাক নিবীক্ষণ কবি সমবেত সকলোৱে আনন্দ-ফূর্তি কবে। সেইদিনা ইষ্ট-কুটুম্ব, নিমন্ত্রিত আলহী সকলোৱে একেলগে খোৱা-বোৱা কবে। অনেকে শিশুক উপহাবো দিয়ে।

□□□

।। জন্মোৎসৱ ।।

শঙ্কবদেবব জন্মোৎসব বা আবির্ভাব তিথি কুবি শতিকাব তৃতীয়-চতুর্থ দশকব পবা পালন কবা নিয়ম প্রবর্তন কবা হয়। বামচবণ ঠাকুবব গুরু চবিতত থকা বর্ষ, মাহ, তিথি-

নক্ষত্ৰমতে অসমৰ সকলো সত্ৰ, বৈষ্ণৱ শিচ-ভকত তথা সমাজে শঙ্কৰদেৱৰ জন্মোৎসৱ পালন কৰিবলৈ লয়। বৰদোৱা গুৰুচৰিত মতে জন্মোৎসৱ ১৩৭১ শক (১৪৪৯ খ্ৰী:)ত পালন কৰা হয়।[১১] নগাঁৱৰ মহাপুৰুষীয়া সত্ৰসমূহে পুৱাৰ প্ৰসঙ্গৰ পৰা সন্ধিয়ালৈ নাম-কীৰ্ত্তন আদিৰে উৎসৱ পালন কৰে। কিছুমানে অনুষ্ঠুপীয়াকৈ পাতে। বিশেষকৈ এই জন্মোৎসৱ আড়ম্বৰপূৰ্ণকৈ ৰাজহুৱাভাবে পতা হয়। উৎসৱৰ কাৰ্যসূচী ৩/৪ দিনীয়াকৈ চলে। অঞ্চলৰ সত্ৰসমূহে সহযোগ আৰু অংশ গ্ৰহণ কৰে। সেই উপলক্ষ্যে উষা-কীৰ্ত্তন-নাম-প্ৰসঙ্গ, ভাওনা, সংস্কৃতিক প্ৰতিযোগিতা, ধৰ্মালোচনী সভা আৰু ভাওনা অনুষ্ঠিত কৰা হয়। আজিকালি ৰাজহুৱাভাৱে অসমৰ চাৰিওদিশে শঙ্কৰদেৱৰ জন্মোৎসৱ ৩/৪ দিনীয়াকৈ বিভিন্ন কাৰ্যসূচীৰে পালন কৰে।

শঙ্কৰদেৱৰ জন্ম-ক্ষেত্ৰ আৰু প্ৰথম সত্ৰ স্থাপন কৰা বৰদোৱা থানত জন্মোৎসৱ কিছু বছৰৰ পৰা পালন কৰি আহিছে। ১৯৬৮ চনত বিশেষ আড়ম্বৰপূৰ্ণভাবে উৎসৱ পালন কৰিছিল আৰু বিশিষ্ট ব্যক্তিয়ে অংশ গ্ৰহণ কৰি উৎসৱ কৃতকাৰ্য কৰি তুলিছিল। উৎসৱ উপলক্ষ্যে কেইবা নিশাও অঙ্কীয়া নাট, ভাওনা অভিনীত হৈছিল আৰু ধৰ্মালোচনী সভাও বিশেষ আকৰ্ষণীয়কৈ অনুষ্ঠিত হৈছিল।[১২]

আজি কেইবছৰমানৰ (১৯৯৭ চন)ৰ পৰা অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰ আৰু ভক্তসকলে মিলি গোপালদেৱ আতাৰ জন্মোৎসৱো পতাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।[১৩] গোপাল আতাৰ জন্ম ১৪৭৩ শক (১৫৫১ খ্ৰী:) বহাগ মাহৰ শুক্লা সপ্তমী তিথিত। সেই তিথিতে ২/৩ দিনীয়াকৈ বছৰি বেলেগ বেলেগ স্থানত জন্মোৎসৱ পালন কৰে। উৎসৱত উষা-কীৰ্ত্তন, নাম-প্ৰসঙ্গ, ধৰ্মালোচনী সভা, নাট-ভাওনা আদি অনুষ্ঠিত কৰা হয়।

।। বিহু উৎসৱ ।।

বিহু অসমৰ লোক উৎসৱ। অসমৰ সকলো জাতি-উপজাতিৰ লোকৰ বিহু অতি আনন্দ, উলহ-মালহৰ উৎসৱ। বছৰটোত তিনিটা বিহু পালন কৰা হয় তিনি মাহৰ তিনিটা সংক্ৰান্তি বা দোমাহীত। চ'তৰ সংক্ৰান্তিত বহাগ বিহু, আহিনৰ সংক্ৰান্তিত কাতি বিহু আৰু পুহৰ সংক্ৰান্তিত মাঘ বিহু পালন কৰা হয়। বহাগৰ ১ তাৰিখৰ পৰা নৱবৰ্ষৰ আৰম্ভ। সেইকাৰণে সংক্ৰান্তিৰ দিনা গৰু বিহু, ১ বহাগৰ দিনা মানুহৰ বিহু উদ্‌যাপন কৰা হয়। এই বিহু কিছুমানে ৭ দিনলৈ পালন কৰে। কাতি বিহু আহিন-সংক্ৰান্তিৰ দিনা এদিনীয়াকৈ পাতে। পুহৰ সংক্ৰাতিত ভেলাপুজি বা মেজিঘৰ জ্বলাই পুহৰ ঠৰঙা লগা ঠাণ্ডা খেদি উত্তৰায়ণলৈ গতি কৰায় আৰু মাঘৰ পহিলা তাৰিখলৈ বিহুৰ বতাহ লাগি থাকে।

উল্লেখযোগ্য যে শঙ্কৰদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ অসমৰ লোক-অনুষ্ঠান বিহুৰ ওপৰত বিশেষভাবে পৰিছে। যাৰ ফলত, বিহু সত্ৰ-সভাতো পালন কৰি সত্ৰ-ধৰ্মৰ লগত

জনসাধাৰণৰ সম্পৰ্ক গাঢ় কৰি তুলিছে। বিহুক অতি পবিত্ৰ জ্ঞান কৰা হৈছে। কীৰ্ত্তনৰ 'উৰেষা-বৰ্ণন'ত বিযুদিনাৰ শুভ্ৰতা-পবিত্ৰতাৰ কথাৰ উল্লেখ আছে।[১৪]

আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰ-সত্ৰত বিহুৰ পবিত্ৰ দিনত নাম-প্ৰসঙ্গ কৰা হয়। সেইদিনা সিংহাসন বা গুৰু আসনত নৱবস্ত্ৰ প্ৰদান কৰি গছা, চাকি-বাতি আৰু আন আন সামগ্ৰী ঘঁহি-পিহি সুন্দৰভাৱে সজায়। সত্ৰৰ মণিকূটত থকা সাঁচিপাতৰ পুথি আৰু কাঠৰ বাকচ তেল দি চাফ-চিকুণ কৰা হয়। থাপনা আৰু প্ৰসঙ্গ, পাঠ পঢ়াত ব্যৱহাৰ কৰি থকা কীৰ্ত্তন, ভাগৱত, বৰ্গীৱলী, নামঘোষা পুথি চাই-চিতি নৱবস্ত্ৰ দিয়া হয়।

বহাগৰ বিহুত গুৰু-ভকতক নৱবস্ত্ৰ (আজিকালিৰ বিহুৱান) দিয়াৰ নিয়ম। বেহাৰত বজাৰ আইধায়ে মাধৱদেৱ আৰু ভকতসকলৰ কাৰণে গামোচা, পছৰা আৰু দোপাটী—তিনি প্ৰকাৰৰ কাপোৰ উপহাৰ দিয়াৰ কথা আছে।[১৫] সিদিনা অনেকে গুৰু-গোঁসাইলৈ বস্ত্ৰ দান কৰে।

বিহু কেইটাত নগাঁৱৰ সকলো সংহতিৰ সত্ৰই নাম-প্ৰসঙ্গ কৰে। পুৰাৰ গীত, ভটিমা, ঘোষা, খোল-প্ৰসঙ্গ, দুপৰীয়া প্ৰসঙ্গ, পাঠ পঢ়া আদিৰে বিহু-দিন উদ্‌যাপন কৰা হয়। বিশেষ উল্লেখযোগ্য বহাগ বা মাঘ বিহুৰ পবিত্ৰতাৰ কাৰণে পহিলা তাৰিখত সত্ৰত থকা সেৱাৰ বস্তু নাম-প্ৰসঙ্গ কৰি ভক্ত বাইজৰ আগত প্ৰদৰ্শন কৰে আৰু বাইজে পৰম-ভক্তিৰে দৰ্শন কৰি পৰমানন্দ লাভ কৰে। এই প্ৰসঙ্গত শলগুৰি আইভেটি ন-সত্ৰৰ গুৰুজনাৰ এপাত খৰম, জুলি বস্ত্ৰ, পদশিলা[১৬] প্ৰদৰ্শন কৰোৱা কথা উল্লেখযোগ্য। মাধৱদেৱে পতা আচাৰ্য কেশৱচৰণ আতাই প্ৰতিষ্ঠা কৰা বৰজহা সত্ৰত থকা মাধৱদেৱৰ হস্তাক্ষৰৰ 'নামঘোষা' পুথি-ভাগ পহিলা বহাগত বাইজক দেখুওৱা আৰু পাঠ কৰা পৰম্পৰা[১৭] আছিল। পূৰ্বতে কিছুমান সত্ৰত ভকত আৰু আইসকলে বেলেগে বেলেগে মাহ-হালধি প্ৰায় গৃহস্থত দি সকলোকে নিমন্ত্ৰণী দি আনন্দ-ধেমালি কৰে। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে ধোপ, গুদু, কড়ি আদি খেল খেলিছিল। মাঘবিহুত বটা কাটি আনি মেজি সাজে, কাঠৰ মেজিও সাজে। উৰুকাৰ নিশা নাম-কীৰ্ত্তন আৰু উলহ-মালহত বাপু-ভকতে একেলগে খোৱা-বোৱা কৰে। বিহুৰ দিনা তামোল-পাণ দি মেজিত জুই দিয়ে আৰু তাৰ পিছত সত্ৰৰ নামঘৰত নাম-প্ৰসঙ্গ কৰে। কাতি বিহুতো অভাৱ-অনাটনৰ মাজতো মনৰ পবিত্ৰতাৰে নাম-কীৰ্ত্তন কৰে। কিছুমানে সন্ধিয়া তুলসী ভেটিত চাকি-বন্তি দি নাম গায়।[১৮]

৩.০১ সত্ৰৰ নিত্য প্ৰসঙ্গ ঃ চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ

সত্ৰত নিত্য-নৈমিত্তিক কৃত্য কিছুমান থাকে। যিবোৰ নিতৌ সত্ৰৰ লোকে কৰিব লাগে সেয়া নিত্য আৰু যিবোৰ কোনো উপলক্ষ্য বা নিমিত্ত লৈ বছৰত কোনো নিৰ্দিষ্ট তিথি-দিৱসত কৰা হয় সিবোৰ নৈমিত্তিক। নিত্যকৃত্যৰ ভিতৰত নাম-প্ৰসঙ্গ অপৰিহাৰ্য। সত্ৰৰ অধিকাৰ আৰু ভকতবৃন্দই দিনটোৰ প্ৰাতৰ পৰা নিশালৈ আধ্যাত্মিক চিন্তা-চৰ্চাৰ কাৰণে

প্ৰসঙ্গ কৰি কীৰ্ত্তন আৰু শ্ৰৱণেৰে পৰমানন্দ লাভ কৰে। শৰীৰ আৰু মনৰ উৎকৰ্ষ আৰু সংযমেৰে আত্মাৰ বিকাশ সাধন কৰা সত্ৰৰ ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ উপাদানসমূহৰ ভিতৰত নিত্য-প্ৰসঙ্গ অন্যতম। সত্ৰ-শৰীৰৰ প্ৰাণ নাম-প্ৰসঙ্গ।

শঙ্কৰদেৱে প্ৰথম বৰদোৱা-আলিপুখুৰী সত্ৰ স্থাপন কৰি তিনি প্ৰসঙ্গ[১৯] কৈ ধৰ্ম-চৰ্চা কৰিছিল। এই তিনি প্ৰসঙ্গ হ'ল— পুৱা, আবেলি আৰু সন্ধ্যা বা নিশাৰ প্ৰসঙ্গ। তাৰ পিছত চাৰি প্ৰসঙ্গৰ প্ৰত্যেকটো ভাগকে সজাই চৈধ্য-প্ৰসঙ্গলৈ বিস্তৃত কৰা হ'ল। গোকুল পাঠকৰ মতে বৰপেটাত মাধৱদেৱে পতা আচাৰ্য মথুৰাদাস বুঢ়া আতাই প্ৰথম চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ শাখা বিভাগ কৰে বুলি কোৱা হৈছে।[২০] কেশবানন্দ দেৱগোস্বামীয়ে পুৰুষোত্তম ঠাকুৰে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ নীতি-নিয়মেৰে সজাই পৰাই তোলে বুলি উল্লেখ কৰিছে।[২১] শঙ্কৰ-মাধৱৰ তিনি প্ৰসঙ্গতে চৈধ্য প্ৰসঙ্গৰ আভাস আছিল। তাকে পৰৱৰ্ত্তী ধৰ্মাচাৰ্যই ভাগ ভাগ কৰি চৈধ্য প্ৰসঙ্গৰ পূৰ্ণ ৰূপ দিছিল বুলি বুজিব পাৰি।

সত্ৰৰ প্ৰসঙ্গ বুলিলে প্ৰত্যেকে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ কথাকে কয়। কিছুদিনৰ আগলৈ দামোদৰী-মহাপুৰুষীয়া বা ব্ৰহ্ম-পুৰুষ-কাল-নিকা চাৰিওটি সংহতিয়ে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গক হেৰফেৰ হ'ব নিদিয়াকৈ চলাইছিল। কিন্তু কিছু বছৰৰ পৰা জীৱনৰ ব্যস্ততা, যুগৰ পৰিবৰ্ত্তন, অৰ্থনৈতিক দুৰৱস্থা, সাংস্কৃতিক সজাগতাৰ অভাৱ, অজ্ঞতা আদি কোনো কাৰণত কিছুমান সত্ৰত চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ নচলা হৈ পৰিছে।

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ চাৰিও সংহতিৰ সত্ৰসমূহৰ প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে মিল পৰিলক্ষিত হয়। চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ বাদ মাহত প্ৰধান প্ৰধান সত্ৰ কেইখনমানত কৰি আছে। এই প্ৰসঙ্গত পুৰুষ, কাল, নিকা, ব্ৰহ্ম চাৰি সংহতিৰ ভিতৰত নগাঁৱত নিকা সংহতি প্ৰায় বিলোপ হৈছে। নিকা সংহতিৰ মাধৱদেৱে পতা আচাৰ্য ভাটৌকুছীয়া কেশৱচৰণ আতাৰ বৰজহা সত্ৰ প্ৰায় নিতাল মৰাত বৰ্ত্তমান পুৰণিগুদামৰ মাধৱদেৱে পতা আন এজন আচাৰ্য শ্ৰীহৰিৰ পৰা বঢ়া লাইআটী সত্ৰৰ নাম লব পাৰি। সত্ৰখন ত্ৰিধা বিভক্ত হৈ বৰ্ত্তমান এটা ভাগহে সক্ৰিয় হৈ আছে। সেই ভাগে পুৰুষ আৰু ব্ৰহ্মাৰ লগত সমন্বয় সাধন কৰি চলিছে।[২২]

পুৰুষ, ব্ৰহ্ম আৰু কাল সংহতিৰ ঘাই ঘাই সত্ৰকেইখনে আন নহ'লেও পবিত্ৰ ভাদ মাহত চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ পৰম্পৰা ৰক্ষা কৰাৰ প্ৰয়াস মন কৰিব পাৰি। আনকালত চাৰি-প্ৰসঙ্গ কৰে। আইসকলৰ দুই প্ৰসঙ্গ চলে। কিছুমান সত্ৰই কোনোমতে দুই প্ৰসঙ্গ চলাই আছে। আমাৰ ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নত শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ তিথিত কেইখামানো সত্ৰলৈ গৈ যেনেতেনে প্ৰসঙ্গ কৰি সত্ৰ চলাই থকা দেখিছোঁ।

শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন-স্মৰণ তিনিওৰে সমন্বয়েই প্ৰসঙ্গ। শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্ত্তনৰ অঙ্গাঙ্গী সম্পৰ্ক। মানুহৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি আৰু ইন্দ্ৰিয় সংযম কৰি কায়-বাক্য-মন-চিত্ত স্থিৰপূৰ্বক ভগৱন্তক ভজনা কৰিবলৈ প্ৰসঙ্গৰ প্ৰয়োজন। পঞ্চ-কৰ্মেন্দ্ৰিয়, পঞ্চ-জ্ঞানেন্দ্ৰিয়, মন-বুদ্ধি-চিত্ত-অহংকাৰ— এই চৈধ্য ইন্দ্ৰিয়ৰ সংযমাৰ্থে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ।[২৩] ডঃ কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামীৰ মতে

চৈধ্য-প্রসঙ্গৰ ভাগবোৰৰ আভাস দাঙি ধৰা হ'লঃ[১৪]

ক) পুৱাৰ প্ৰসঙ্গ ঃ

১) তাল কোবোৱা ঃ দোকমোকালিতে সত্ৰৰ বুঢ়া ভকতে হাতত ভোৰতাল লৈ কীৰ্ত্তন ঘৰত বহি "ভকত বান্ধৱ হৰিবোল, হৰিবোল......" বুলি এটি পুৱাৰ গীত গাই উঠি চাৰিজনা ঘোষা গাই হাটীয়ে হাটীয়ে ঘূৰি ফুৰি পুনৰ নিজৰ স্থানলৈ ঘূৰি আহি প্ৰসঙ্গ ভাগ সামৰে।

২) মঙ্গিৰা নাম ঃ নাম লগোৱাই তাল বজাই ৰাগৰ গীত দিয়ে আৰু পালিসকলে চাপৰি বজাই ধৰি গায়। নাম শেষ হ'লে একে তালত নামছন্দৰ ঘোষা আৰু চাৰিজনা আন ঘোষা গাই কীৰ্ত্তন নানা সুৰত গাই হৰিধ্বনিৰে নাম সামৰি উপদেশ গায়। শেষত হৰিধ্বনিৰে প্ৰসঙ্গ সামৰে।

৩) আইসকলৰ প্ৰসঙ্গ ঃ আইসকলে পুৱাৰ প্ৰসঙ্গত বন্তি জ্বলাই শিৰ আৰু দোহাৰত বহি মূল নামতী গৰাকীয়ে নাম লগায় আৰু বাকীবোৰে দোহাৰি গাই যায়। আইসকলৰ নামৰ চাপৰিতে তাল ৰক্ষা কৰা হয়। নামছন্দৰে আৰম্ভ কৰি ঘোষা কেইফাঁকি মান গাই কীৰ্ত্তনৰ নাম গায়। আইসকলৰ নামত দিহা বিশেষ আকৰ্ষণীয়। নামৰ শেষত ৰাম-ৰাম তিনিবাৰ বুলি নাম সামৰি হৰিধ্বনি কৰে।

খ) দেৱপৰীয়া প্ৰসঙ্গ ঃ

৪) ঘোষা-প্ৰসঙ্গ ঃ ডবা-কাঁহ ধ্বনিৰে গায়নে-বায়নে খোল-তালেৰে ঘোষা গায়। প্ৰথমে গুৰু-ঘেটা বজাই পাতনি ঠেলা, ৰাগ তালনি আদি বজাই উঠি নিৰ্দিষ্ট তালৰ ঘোষা গাই শেষ কৰি হৰিধ্বনি দি সামৰে।

৫) ঘাই-প্ৰসঙ্গ ঃ নাম লগোৱাই পাতি তাল বা ভোৰতাল আৰু পালিসকলে হাত চাপৰিৰে প্ৰসঙ্গ লয়। প্ৰথমে ৰাগ দি উঠি নামছন্দৰ ঘোষা গাই কেইজনামান ঘোষা গায়। তাৰ পিছত এটি কীৰ্ত্তন গায় আৰু দুটি দুলড়ি ঘোষা গাই নাম সামৰি হৰিধ্বনি কৰে আৰু তাৰ পিছত মাহ-প্ৰসাদ, ফলাহাৰ বিতৰণ কৰে।

৬) উপদেশ /পাঠ ঃ দেৱপৰীয়াৰ নাম-প্ৰসঙ্গৰ পিছত ভাগৱত, ৰত্নাৱলী বা কীৰ্ত্তনৰ অধ্যায়ৰ শেষৰ ফালে থকা 'উপদেশ' পুথি পঢ়া সুৰত বা ৰাগত গোৱা হয়। কিছুমানত নামান্তে কোনো এখন পুথিৰ পৰা একোটা অধ্যায়ো পাঠ কৰে।

গ) বিয়লিৰ প্ৰসঙ্গ ঃ

৭) যোৰা/খোল-প্ৰসঙ্গ ঃ দেৱপৰীয়াৰ পিছত বিয়লি প্ৰসঙ্গ কৰা হয়। বিয়লি-প্ৰসঙ্গৰ যোৰা বা খোল-প্ৰসঙ্গ গায়নে-বায়নে কৰে। খোল-তালেৰে এটি গীত ৰাগত গায়।

৮) ঘোষা-কীৰ্ত্তন ঃ ঘাইত বহা আৰু দোহাৰৰ সকলোৱে ৰাগ দি গীত টানে আৰু তাৰ পিছতে নামছন্দৰ ঘোষা গাই আন চাৰিজনা ঘোষা শেষ কৰি কীৰ্ত্তন গায়। শেষত দুলড়ি

ঘোষাৰে নামৰ সামৰণি মাৰে।

৯) আইসকলৰ বিয়লিৰ নাম ঃ কিছুমান সত্ৰত আইসকলৰ প্ৰসঙ্গ এভাগ যদিও অনেক সত্ৰত পুৱা আৰু আবেলিৰ দুপ্ৰসঙ্গ চলে, তাল-চাপৰিৰে গীত গাই নামছন্দ, ঘোষা গাই কীৰ্ত্তনৰ নাম গায়। মাজে মাজে কীৰ্ত্তনৰ বিষয়ৰ লগত সম্পৰ্ক থকাকৈ দিহা নাম দিয়ে। শেষত অ'হৰি অ'ৰাম— হৰিধ্বনিৰে প্ৰসঙ্গ-কাৰ্য সামৰে।

ঘ) সন্ধিয়াৰ প্ৰসঙ্গ ঃ

১০) তাল কোবোৱা ঃ পুৱাৰ তাল কোবোৱাৰ দৰে একে। বেলি মাৰ যোৱাৰ পিছতেই বন্তি জ্বলাই ডবা-কাঁহ বজাই এই প্ৰসঙ্গ কৰা হয়।

১১) সন্ধিয়াৰ প্ৰসঙ্গ ঃ নাম লগোৱাজনে বহি বাগ দি এটি গীত গাই গুণমালাৰ অধ্যায় গাই উঠি লীলামালা, উপদেশ, চপয়, দেৱভটিমা, টোটয়, গুৰু-ভটিমাৰে গুণ গোৱা কাৰ্য কৰে। তাৰ পিছত সন্ধিয়াৰ বাগ দি গীত গাই নামছন্দ, ঘোষা পাঁচজনাৰে কীৰ্ত্তন এটি গাই উপদেশ বা পাঠ পঢ়ি জয়ধ্বনিৰে প্ৰসঙ্গৰ অন্ত পেলায়।

১২) যোবা/খোল-প্ৰসঙ্গ ঃ সত্ৰত দেৱপৰীয়া, আবেলি আৰু সন্ধিয়া এই তিনি সময়ত তিনিবাৰ খোল-প্ৰসঙ্গ কৰা হয়। গুটীয়া তাল বজাই গায়নে-বায়নে এই প্ৰসঙ্গ কৰে।

১৩) ঘোষা/কীৰ্ত্তন-প্ৰসঙ্গ ঃ খোলৰ যোবা প্ৰসঙ্গৰ পিছতে ঘোষা-কীৰ্ত্তন গাই ঘোষা-কীৰ্ত্তন প্ৰসঙ্গ কৰা হয়।

১৪) শেষ পাল যোবা ঃ এই প্ৰসঙ্গৰে দিনটোৰ প্ৰসঙ্গৰ সামৰণি পৰে। প্ৰসঙ্গীয়া নামৰ শেষত বিয়লিৰ প্ৰসঙ্গৰ দৰে কীৰ্ত্তন-দিহা গাই উঠি গায়ন-বায়নে খোল-তালেৰে গীত এটি গাই প্ৰসঙ্গৰ সামৰণি মাৰি জয়ধ্বনি কৰে।

অবিভক্ত নগাঁৱৰ কিছুমান সত্ৰত পুৱা, দেৱপৰীয়া বা দুপৰীয়া, বিয়লি আৰু সন্ধ্যা বা নিশা— এই চাৰি প্ৰসঙ্গৰ সময়তে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ ভাগে ভাগে চলে। আন সময়ত তিনি বা দুই প্ৰসঙ্গ চলে। কাল-সংহতিৰ সত্ৰত শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ বা গোপাল আতাৰ ৰচিত যিকোনো এটি গীত মেলান সুৰত গাই 'নাম-জয়-জপ' ঘোষাৰে নাম আৰম্ভ কৰি নামছন্দ, শৰণ, ভজন, প্ৰাৰ্থনা, উপদেশ যিকোনো এভাগী ঘোষা গাই দিহাৰ ঘোষা, কীৰ্ত্তন সামৰণি উপদেশ, পাঠ, সেৱা-প্ৰাৰ্থনা বা অপৰাধ ভঞ্জন গায়। সন্ধ্যা বা ৰাতিৰ নিত্য প্ৰসঙ্গত গীতৰ আগত ভটিমা আৰু গুণমালা গোৱা হয়। পুৱা আৰু দুপৰীয়াৰ প্ৰসঙ্গৰ লগত ভটিমা, টোটয়, চপয়, চতিহা, লীলামালা গাই সন্ধ্যা চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ তোলা হয়।[২৫] কাল সংহতিৰ সত্ৰসমূহে দিনৰ ভাগত বন্তি প্ৰজ্বলন নকৰে আৰু প্ৰসঙ্গত তাল আৰু চাপৰি একেলগে পেলায়। তেওঁলোকৰ নিৰ্মালিৰ ব্যৱস্থা নাই।[২৬]

উক্ত চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ সংহতি ভেদে বা সত্ৰ বিশেষে অলপ ইফাল-সিফাল হয় যদিও বিশেষকৈ ভাদ মাহ আৰু কোনো কোনো তিথি-উৎসৱত ক্ৰম ৰক্ষা কৰি চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ কিছুমান

সত্ৰত পৰম্পৰা বক্ষা কৰি চলাই আছে। প্ৰসঙ্গত খোল, তাল, ভোৰতাল, কৰতাল আৰু আৱশ্যকমতে ডবা, বৰকাঁহ, নেগেৰা আদি বাদ্য প্ৰয়োগ কৰা দেখা যায়।

৩.০২ ভাদ মাহৰ পৰম্পৰাগত অনুষ্ঠান-উৎসৱ ঃ

নৈমিত্তিক অনুষ্ঠান : উৎসৱ ঃ

অসমৰ সত্ৰ পৰম্পৰাত নিত্যকৃত্যৰ দৰে কিছুমান নৈমিত্তিক-কৃত্যও বিশেষ উল্লেখযোগ্য। জনজীৱন বা সমাজ-সংস্কৃতিৰ লগত সম্পৰ্ক থকাকৈ কিছুমান অনুষ্ঠান সত্ৰসমূহত প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা হ'ল। এই অনুষ্ঠানসমূহ ভক্তিমূলক আৰু জনচিত্ত-বিনোদক। প্ৰতি বছৰে বিশেষ নিমিত্ত বা কাৰণত নিৰ্দিষ্ট তিথি-নক্ষত্ৰত এই অনুষ্ঠানসমূহ পালন কৰা হয় কাৰণে নৈমিত্তিক কৃত্য বোলা হয়। গুৰু-ভকত-শিচ তথা সমূহে গাম্ভীৰ্যপৰ্ণ পৰিবেশত প্ৰসঙ্গ, গীত-মাত, নৃত্য-বাদ্য, ভাওনাদিত পালন কৰা এই অনুষ্ঠানসমূহ সত্ৰ-পৰম্পৰাত পৰিণত হৈছে। সত্ৰৰ এই অনুষ্ঠানসমূহে জন-জীৱনৰ নৈতিক, আধ্যাত্মিক, সামাজিক ঐক্য আৰু শৃঙ্খলা, চিন্তা-চৰ্চা, শিক্ষা-দীক্ষা, সাংস্কৃতিক চেতনা জগাই ৰাখিছে। আজিও ধৰ্মীয়-সামাজিক-সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত এই নিত্য-নৈমিত্তিক অনুষ্ঠানসমূহৰ কাৰণে সত্ৰৰ প্ৰভাৱ জন-সমাজত ম্লান হৈ যোৱা নাই।

নৈমিত্তিক অনুষ্ঠানকেইটা বিশেষকৈ ভাদ মাহতে অনুষ্ঠিত কৰা হয়। সত্ৰ পৰম্পৰাত ভাদ মাহ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু পুণ্য মাহ। কিয়নো এই মাহতে অসমৰ ভক্তি-ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্ত্তক তথা সত্ৰৰ উদ্ভাৱক গুৰু শঙ্কৰদেৱৰ উপাস্য একদেৱ শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্ম-দিৱস অৰ্থাৎ জন্মাষ্টমী, গুৰু শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ ধৰ্মৰাজ্যৰ অধিকাৰী মাধৱদেৱৰ তিৰোভাৱ বা মৃত্যু তিথিও ভাদ মাহতে। সেইকাৰণে বৈষ্ণৱ সন্ত-মহন্ত আৰু অসমীয়া ৰাইজে এই মাহক পবিত্ৰ মাহৰূপে গণ্য কৰি জন্মাষ্টমী, গুৰু-কীৰ্ত্তন নানা ভক্তিমূলক আৰু সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ জৰিয়তে পালন কৰি আহিছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত জন্মাষ্টমী উপলক্ষ্যে পতা নাম-কীৰ্ত্তন, দিহানাম, জন্মযাত্ৰা, নন্দোৎসৱ, পাঁচতি বা বোকাযাত্ৰা ভাওনা; দুজনা গুৰু-কীৰ্ত্তন উপলক্ষ্যে পতা নাম-প্ৰসঙ্গ, গীত-মাত, গুৰু-অঙ্কীয়া বিশেষ উল্লেখযোগ্য। ইয়াৰ উপৰিও, সকলো সত্ৰতে পতা নাম-সামৰণি, কোনো কোনো সত্ৰৰ হীৰা নাম, থিয় নাম প্ৰভৃতি অনুষ্ঠানৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি।

ক) শ্ৰীকৃষ্ণ-জন্মাষ্টমী ঃ

শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ তিৰোভাৱ তিথিৰ লগতে ভাদ মাহৰ কৃষ্ণ-পক্ষৰ অষ্টমী তিথিৰ ৰোহিণী নক্ষত্ৰত আবিৰ্ভাৱ হোৱা বৈষ্ণৱ ভক্তৰ এক ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমী বিশেষ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎসৱ। মাধৱদেৱৰ তিথিৰ দুদিন পিছতে জন্মাষ্টমী। তাৰ পিছত শুক্লা দ্বিতীয়াত শঙ্কৰদেৱৰ তিথি। এটা মাহতে প্ৰায় পোন্ধৰ দিনৰ ভিতৰতে তিনিওটা অনুষ্ঠান পালন কৰিব লাগে। শঙ্কৰ-মাধৱৰ সত্ৰৰ থাপনাত প্ৰতিষ্ঠা কৰা শ্ৰীমদ্ভাগৱত 'দশম',

'কীৰ্ত্তন', 'নামঘোষা', 'ভক্তি-বত্নাৱলী'ৰ মুখ্য চৰিত্ৰ তথা উপাস্যদেৱতা পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মই সত্ৰ গৃহক বৈকুণ্ঠৰূপ দিয়ে আৰু ভক্তই পৰমানন্দত উলহ-মালহেৰে জন্মাষ্টমী পালন কৰি জীৱন সাৰ্থক কৰি তোলে।

জন্মাষ্টমী উপলক্ষ্যে সত্ৰত পুৱাৰ পৰা নাম-কীৰ্ত্তন ধ্বনিত হয়। দুপৰীয়া ভকত-বৈষ্ণৱ সমবেত হৈ প্ৰসঙ্গীয়া নামেৰে এক গহীন পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে।

পুৱাৰ, দুপৰীয়াৰ, আবেলিৰ আৰু সন্ধ্যাৰ চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ বৰগীত, ভটিমা, নাম-প্ৰসঙ্গ, ভাগৱত পাঠ, খোল-প্ৰসঙ্গ, গুণমালা, লীলামালাৰে প্ৰসঙ্গৰ সামৰণি পেলায়। আইসকলেও দুবেলা নাম-কীৰ্ত্তন কৰে। সন্তান জন্মৰ উলহ-মালহ আইসকলৰ বেছি। তাৰেই প্ৰতিফলন আইসকলৰ নাম-কীৰ্ত্তন আৰু দিহানামত ঘটিছে।[২৭] বসুদেৱ দৈৱকীৰ বিয়া, কৃষ্ণৰ জন্ম, কংস ৰজাৰ উৎপীড়ন আদিৰ দিহানাম অতি শ্ৰুতিমধুৰ আৰু আকৰ্ষণীয়কৈ আইসকলে গায়। দিহানামৰ নমুনা ঃ [২৮]

১) বসুদেৱে বোলে দেৱী মন্দিৰলৈ যোৱা।
পূৰ্ণকৃষ্ণ ভগৱন্তক আৰাধনা কৰা॥

২) পুত্ৰ লাভে দৈৱকীয়ে ব্ৰত পালন কৰে।
সপোনে আসিয়া দেখা দিলা নাৰায়ণে॥

৩) ভাদ্ৰ মাসতে ৰোহিণী নক্ষত্ৰ
অষ্টমী তিথিৰে ৰাতি।
পদুমৰ পাততে গোঁসাই উপজিলে
সুগন্ধিৰ লগালে বাতি॥

৪) আজি মধ্য ৰাতি শিলা বৰষিলে
নুশুনি প্ৰজাৰ মাত।
পালি পহৰীয়া সবে নিদ্ৰা গৈল
উপজিল জগন্নাথ॥

খ) নন্দোৎসৱ : বোকাযাত্ৰা বা পাঁচতি ঃ

নন্দ-যশোদাৰ পুত্ৰ জন্মাত নন্দ ৰজাৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হ'ল। সেইকাৰণে 'নন্দ-যশোদা পঞ্চ শৱদ সম্বাদ বজাই পৰম হৰিষে মহোৎসৱ কয়ল।' বৃদ্ধ কালত পুত্ৰ ওপজা শুনি সকলোৱে "নন্দগৃহে আসি মহামহোৎসৱ কয়ল।'[২৯] কৃষ্ণ জন্মদিনত জন্মযাত্ৰাৰ ভাওনা পতা হয়। সত্ৰবোৰত এদিন, তিনিদিন বা পাঁচদিনত নন্দোৎসৱ-বোকাযাত্ৰা ভাওনা কৰা হয়। শঙ্কৰদেৱৰ দশমৰ পদৰ পৰা চিত্ত-বিনোদনৰ কাৰণে গোপাল আতাই ৰচনা কৰা 'জন্মযাত্ৰা' আৰু 'নন্দোৎসৱ' অভিনীত হয়।[৩০]

এই নাট দুভাগ অসমৰ সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ অমূল্য সম্পদ। সেইকাৰণে জন-আকৰ্ষণীয়

এই নাটৰ ভাওনা জন্মাষ্টমীৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি সত্ৰসমূহত কৰা হয়। ভাওনাত বিভিন্ন চৰিত্ৰ দেখুৱা গ্ৰাম্য বা সামাজিক জীৱনৰ প্ৰতিফলনে সমজুৱা বা দৰ্শকক পৰিতৃপ্ত কৰে। এই উৎসৱৰ ভাওনাকে বোকাযাত্ৰা বা পাঁচতিও বোলা হয়। বোকা-ভাওনাত লোক-নাট্যৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিব পাৰি।[31] গোপাল আতাই নাটৰ শেষত "ওহি জন্মযাত্ৰা-বোকাযাত্ৰা সম্পূৰ্ণ ভেল"[32] বুলি কৈছে। ভকত-বৈষ্ণৱৰ প্ৰসঙ্গৰ অন্তত গায়ন-বায়নৰ যোৱা উঠে আৰু পৰিচালক বা সূত্ৰধাৰৰ নিৰ্দ্দেশত 'বোকাযাত্ৰা' ভাওনা আৰম্ভ হয়। 'বোকাযাত্ৰা' বা পাঁচতিত সত্ৰৰ নামঘৰ বা সন্মুখৰ চোতালত বোকা-পানী ঢালি নানা বাদ্য-ধ্বনি আৰু গীতৰ সুৰত নাচি-নাচি বগৰা-বাগৰি কৰে আৰু দধি, দুগ্ধ, ঘি, লৱণু, পিঠাগুৰি, লাৰু ছটিওৱা হয়। পুত্ৰ জন্মত আইসকলৰ উলহ-মালহ অপাৰ। তেওঁলোকে মুখে মুখে গীত-পদেৰে চৰিত্ৰসমূহৰ ভাওনা কৰে। নন্দ, গৰ্গ, গোপ-গোপী, বৃদ্ধ-বদ্ধাৰ ভাও লৈ মহিলাসকলে কৰা উৎসৱে অসমীয়া সামাজিক চিত্ৰ সুন্দৰভাৱে দাঙি ধৰে। মহিলাসকলৰ দিহা নামে[33] নন্দোৎসৱৰ কাহিনীৰ চিত্ৰ সুন্দৰভাৱে ফুটাই তোলে ঃ

১) আহাঁ সখি আহাঁ ৰাই নন্দৰ গৃহে যাওঁ।
যশোদাৰ পুত্ৰ হৈছে নয়ন ভৰি চাওঁ॥

২) সখিসৱ এ গোকুলত কিনো অদ্ভুত।
কাঠবাজি যশোদাই দেখে পুত্ৰমুখ॥

৩) আজি ডবা বাজে বাজে মৃদং খোল।
নন্দৰজাৰ পুত্ৰ হৈছে জয় হৰি বোল॥

৪) দধি দুগ্ধ ঘৃত মধু লৱণুৰ বাটি।
নন্দৰ ঘৰে যায় গোপী শাৰী শাৰী॥

৫) অ' হৰি এ গৰ্গে গণিলা।
ৰাম-কৃষ্ণ নাম বুলি কোষ্ঠীত লিখিলা॥

গ) গুৰু-কীৰ্ত্তন : শঙ্কৰদেৱৰ তিথি ঃ

সত্ৰৰ প্ৰৱৰ্ত্তক শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰথম বাৰ্ষিক তিৰোভাৱ তিথি মাধৱদেৱে পাটবাউসীত প্ৰথম পালন কৰে। সকলো ধৰ্মাচাৰ্য-ভকত-শিষ্যক মাধৱদেৱে বছৰেকীয়া তিথিৰ জান দিয়াত নানা সামগ্ৰীৰে সকলো লোক আহি পাটবাউসীত উপস্থিত হয়। ৰামচৰণৰ চৰিতত আছে ঃ[34]

চৌৰাশী লক্ষৰ যত লোক নিৰন্তৰ।
হেন মহোৎসৱ শুনিলন্ত শঙ্কৰৰ॥
বাল্য-বৃদ্ধ দুখী-সুখী লোক যত যত।
নাথাকিল ঘৰে কেহো সবে আসিলন্ত॥
পদ-৩৯৫৬।

শঙ্কৰদেৱৰ তিথি ভাদ মাহত শুক্লা দ্বিতীয়াত পালন কৰা হয়। তিথি উপলক্ষ্যে সত্ৰৰ আগদিনা ৰাতি যোৰা-প্ৰসঙ্গত 'গন্ধ' আৰু তাল-খোলেৰে ঘোষা গোৱাৰ পিছত অধিকাৰে গুৰু আসনত প্ৰাৰ্থনা জনাই বাপু-ভকতক সুকলমে গুৰু-কীৰ্ত্তন ভাগ কৰাৰ নিৰ্দেশ দিয়ে। অনেক সত্ৰত ভাদৰ তিথিত গুৰু-কৰ শোধোৱা আৰু ভকতৰ লেখ লোৱাবো নিয়ম আছে।

সত্ৰৰ চৈধ্য-প্ৰসঙ্গই গোটেই অঞ্চলত ভক্তিৰ সোঁত বোৱায়। আগদিনাৰ পৰা আয়োজন কৰা মতে দোকমোকালিৰ পৰা সন্ধিয়ালৈ বিভিন্ন প্ৰসঙ্গত নিৰ্ধাৰিত গীত-ভটিমা কীৰ্ত্তন, ঘোষা, পাঠ, গুণমালা আদি একাদিক্ৰমে চলে।[৩৫] কিছুমান সত্ৰত চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ উপৰঞ্চি গীত-মাত, ঘোষা, কীৰ্ত্তন আদিও গায়।

আইসকলে পুৱা আৰু আবেলিৰ প্ৰসঙ্গত কীৰ্ত্তনৰ নাম গায়। কিছুমান সত্ৰত গুৰুৰ যশ-বন্দনামূলক দিহানাম[৩৬] দিয়ে।

১) নামে নদী নামে সাগৰ নামে সৰোবৰ।
সৰোবৰৰ পদুমকলি শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ॥

২) শঙ্কৰগুৰু আমাৰে, জগতগুৰু আমাৰে।
লুকাই আছা দেখা নেদা মণিকূটৰ ভিতৰে॥

৩) কিনো তোমাৰ লীলা গুৰু কিনো তোমাৰ লীলা।
নামধৰ্ম দিয়া প্ৰভু ভকতক ৰাখিলা ॥

৪) কি নামে বান্ধিলা ভেটি শঙ্কৰ গুৰু
কি নামে বান্ধিল ভেটি।
তোমাৰ গীতে-মাতে কবিতা সুৰেৰে
আমি অসমীয়া জাতি॥

৫) বহি আছে শঙ্কৰদেৱ পাতি আছে মেলা।
চৌপাশে ভকত আছে হাতে শিৰে মালা॥

৬) শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে সত্ৰ পাতিলে
পাতিলে কীৰ্ত্তন-ঘৰ।
সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ থাপনা পাতিলে
কবিৰলৈ অসমক বৰ॥

গুৰু-কীৰ্ত্তনত দিনৰ প্ৰসঙ্গৰ লগত মাধৱদেৱ ৰচিত দিন-ভাওনা 'ভোজন-বিহাৰ', 'চোৰধৰা', 'পিম্পৰা-গুচোৱা', 'ভূমি-লুটিয়া'; আবেলি বা সন্ধ্যা 'অৰ্জুন-ভঞ্জন' নাটৰ ভাওনা পাতে। নিশা শঙ্কৰদেৱৰ 'ৰুক্মিণী হৰণ', 'কালি-দমন', 'ৰাম-বিজয়', 'পাৰিজাত হৰণ' অঙ্কীয়া নাটৰ ভাওনা পতা হয়। কিছুমান সত্ৰত সত্ৰৰ ৰচকে ৰচনা কৰা নাট বা কংস-বধ' আদি নাটৰ ভাওনা পাতে।

মাধৱদেৱৰ তিথি ঃ

শঙ্কৰদেৱৰ একান্ত শিষ্য বান্ধৱ মাধৱ। শঙ্কৰদেৱৰ দৰে মাধৱদেৱেৰো বৈকুণ্ঠী হয় ভাদ মাহতে কৃষ্ণা পঞ্চমী তিথিত। অসমৰ সকলো সত্ৰই মাধৱদেৱৰ তিথি শঙ্কৰদেৱৰ তিথিৰ লেখিয়াকৈ একে ধৰণৰ কাৰ্য-ক্ৰমণিকাৰে পয়োভৰেৰে পালন কৰে। তিথিৰ আগদিনা অৰ্থাৎ চতুৰ্থীত খোল-প্ৰসঙ্গৰ যোৰাৰে গন্ধ গায় আৰু মূল তিথিৰ দিনাৰ বাবে যাবতীয় ব্যৱস্থা-পাতি কৰে।

গুৰু-ভকত-শিচ সকলোৱে পুৱা, দুপৰীয়া, আবেলি আৰু সন্ধ্যাৰ চৈধ্য প্ৰসঙ্গ দিন-যোৱা কাৰ্য্যসূচীৰে পালন কৰে। সেই দিৱসৰ বাবে সমৰ্থ সত্ৰই কেইভাগমান অতিৰিক্ত প্ৰসঙ্গও কৰে। দুপৰীয়াৰ প্ৰসঙ্গৰ লগতে মাধৱদেৱ বিৰচিত দিন-ভাওনা আৰু সন্ধ্যা দধিমথন ভাওনা পতাৰ নিয়ম। ৰাতি কোনো এখন গুৰু-অঙ্কীয়া ভাওনা কৰাৰ প্ৰথা। সম্প্ৰতি সত্ৰসমূহত তিথিত ভাওনা নপতা হৈছে বা পাতিবলৈ সমৰ্থ নাইকিয়া হৈছে।

আজি-কালি অঙ্কীয়া নাট দূৰৰ কথা দিন ভাওনা ক'ৰবাতহে পতা হয়। বৰদোৱা, জাজৰি, কলিয়াবৰ, নগাঁৱ আৰু মৰিগাঁৱৰ চুপহা আদি সত্ৰত দিন-ভাওনা মাজে সময়ে পাতে।

আইসকলৰ নাম-কীৰ্ত্তন পুৱা আৰু আবেলি গোৱা হয়। তিথিৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি দিহানামো[৩৭] গায় ঃ

১) জয় জয় শঙ্কৰদেৱ জয়জয় মাধৱদেৱ ।
জয় জয় দুজনা গুৰু ঐ ৰাম ৰাম।।

২) শঙ্কৰ-মাধৱ কিনো উপকাৰী।
চিনাই দিলা নিজ গুৰু ঈশ্বৰ মূৰাৰি।।

৩) শঙ্কৰদেৱ আসিবাৰ শুনি মাধৱদেৱ আসিলা।
মণিকাঞ্চন ৰূপ লৈ জীৱক তৰিলা।।

৪) শঙ্কৰদেৱ চলিলে বৈকুণ্ঠধামলৈ
মাধৱক দি গ'ল মালা।
ভকতক দি গ'ল নামৰে অমিয়া
গুচাই সংসাৰৰ মায়া ।।

।। ভাদ মাহৰ অন্যান্য উৎসৱ ।।

ক) নাম-সামৰণি উৎসৱ ঃ

সত্ৰৰ উদ্ভাৱক শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ একান্ত শিষ্য মাধৱদেৱৰ তিৰোভাৱ তিথি, শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমী ভাদ মাহ পৰাত গোটেই মাহটো পবিত্ৰ বুলি জ্ঞান কৰে আৰু গীত-মাত, নাট-ভাওনা, ভটিমাদিৰে মাহটো পালন কৰে। শাওণ মাহৰ সংক্ৰান্তিৰ পৰা ভাদ মাহৰ

সংক্ৰান্তিলৈ কোনো কোনো সত্ৰত পুৱা, দুপৰীয়া, দেৱপৰীয়া, সন্ধ্যা— চাৰি-প্ৰসঙ্গ আৰু কিছুমানে চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰে সমগ্ৰ মাহটো উদ্‌যাপন কৰে। বৈষ্ণৱ-ভক্তই পৰমানন্দত নিমগ্ন হৈ সত্ৰত সুন্দৰ পৰিবেশ ৰচনা কৰে আৰু সকলো শ্ৰেণীৰ লোক সমবেত হৈ সামাজিক ঐক্য প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

ভাদ-সংক্ৰান্তিত নাম-সামৰাৰ কিবা অসুবিধা থাকিলে সুবিধানুযায়ী আহিনৰ প্ৰথম বা দ্বিতীয় দিনত নাম সামৰে। নাম-সামৰা অনুষ্ঠান নগাঁৱত বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ। সেইদিনা চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ উপৰিও আন কেইটামান নান্দী, ঘোষা, কীৰ্ত্তন, তাল বজাই বাৰটা ঘোষা নাচি নাচি গোৱা হয়। বাৰটা ঘোষাৰ লগত নচা নৃত্য কেইভাগৰ নাম— 'চিৰল চিটিকা, সৰুযুতি, এপৰীয়া চিটিকা, বৰযুতি, দুপৰীয়া চিটিকা, খুৰলি পিছলা, সৰুচলা, আদযুতি, বহি চিৰল, কালি খুটিওৱা আদি বাৰটি নৃত্য বাৰটি ঘোষাৰ লগত বাদ্য-সঙ্গত কৰি নচা হয়।[৩৮] শঙ্কৰদেৱৰ 'গুণমালা'ৰ প্ৰথম অধ্যায় খোল-তাল-বাদ্য বজাই সুৰ লগাই গাই নৃত্য কৰি ঘোষা-দুলড়িৰে অনুষ্ঠানৰ অন্ত পেলায়। এই প্ৰসঙ্গত নগাঁৱৰ নবোৱা থুলৰ সত্ৰকেইখন উল্লেখযোগ্য। পূৰ্বে কিছুমান সত্ৰত নিশা ভাওনাও অনুষ্ঠিত হৈছিল বুলি সত্ৰৰ সুধীসকলৰ পৰা জনা যায়।

খ) হিৰা নামঃ

অসমত সত্ৰৰ নাম-কীৰ্ত্তনৰ ইতিহাসত হিৰা নামো অন্যতম।

নগাঁৱৰ ব্ৰহ্মচাৰী আদি সত্ৰত এইবিধ নামৰ প্ৰচলন আছে। হিৰা নাম মাথোন পবিত্ৰ ভাদ মাহতে গোৱা হয়। নাম-প্ৰসঙ্গৰ অন্তত ৯ যোৰৰ পৰা ১১ যোৰ বৰতাল বজাই হিৰা নাম গায়। তাল লৈ নাম গোৱা ভকতসকলে ধুতি, চেলেং, গামোচা এই ত্ৰিবস্ত্ৰ পৰিধান কৰি লয়।[৩৯] তাল বজোৱা আৰু হিৰা নামত অংশ গ্ৰহণ কৰা ভকতসকল শৰণ-ভজন লোৱা হ'ব লাগে। নামৰ মূলত অধিকাৰ। সত্ৰৰ অধিকাৰে হিৰা নাম ডাকিব লাগে।[৪০] প্ৰথম নামত তাল আগত ৰাখি গোপীনাথলৈ সেৱা-ভক্তি নিবেদন কৰি নাম আৰম্ভ কৰে। থিয় হৈ সকলোৱে 'জয় জয় ৰাম ৰাম' গাই ৫ খোজ আগলৈ ৫ খোজ পাছলৈ যায়। এদৰে গাই গাই ৭ বাৰ অগা-পিছা কৰে— যাক ৭ বৈকুণ্ঠ পৰিভ্ৰমণ কৰা বুলি ক'ব পাৰি। প্ৰতিবাৰৰে প্ৰতিখোজৰ লয়লাস গতি মন কৰিবলগীয়া।

দ্বিতীয়তে আকৌ নাম গাৱ—

মহাপ্ৰভু গোপীনাথ এ দেৱৰ মধ্যে সাৰ।
সিংহাসনত বহি আছে ৰূপে চমৎকাৰ॥

এই অংশক ধ্ৰুপদ কৰি ভাগৱতৰ পদ গাই সামৰণি পেলাই সকলোৱে আসনত বহে। তাৰ লগে লগে অধিকাৰ প্ৰভুৱে ঘাইত বহি কীৰ্ত্তন লগায় আৰু সমূহ ভকতে লগত গায়। সত্ৰত শৰাই থাকিলে দুভাগ আৰু শৰাই নাথাকিলে এভাগ কীৰ্ত্তন গোৱা হয়। কীৰ্ত্তনৰ পাছত জগন্নাথক স্মৰণ কৰি হিৰা নাম কাৰ্য সমাপন হয়।[৪১]

তীৰ্থ নাথ শৰ্মাই আউনীআটী সত্ৰত জন্মাষ্টমীত নিত্য-প্ৰসঙ্গৰ কামখিনি হৈ যোৱাৰ পাছত হিবা নাম, ওজা আদিৰে দিনৰ কাম সমাপ্ত হৈ যায় বুলি উল্লেখ কৰিছে।"[১]

□□□

৩.০৩ আন সময়ত উদ্‌যাপিত উৎসৱ :

ক) ৰাসোৎসৱ ঃ

অসমৰ সত্ৰ-সমাজৰ ৰাস অতি পবিত্ৰ উৎসৱ। এই উৎসৱ শৰত কালত কাতি বা আঘোণৰ পূৰ্ণিমা তিথিত উদ্‌যাপন কৰা হয়। সেইদিনা পুৱা গীত-প্ৰসঙ্গ, ঘোষা গাই কীৰ্ত্তনৰ ৰাস-ক্ৰীড়াৰ তিনিটা অধ্যায় গায়। ভাগৱত পাঠ ব্যাখ্যা আৰু চৰিত-তোলাও হয়। আইসকলৰ নাম-কীৰ্ত্তনৰ প্ৰসঙ্গও কৰা হয়।

শঙ্কৰদেৱে ৰাস-লীলাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। সেইকাৰণে শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ উপৰিও একে বিষয়কে লৈ 'কীৰ্ত্তন-ঘোষা' পুথিত ৰাসক্ৰীড়া খণ্ড আৰু 'কেলি-গোপাল' নামৰ নাট এখনিও ৰচনা কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱে নাম-প্ৰসঙ্গত 'কীৰ্ত্তন-ঘোষা'ৰ প্ৰসঙ্গ-পাঠতো ভাগৱতৰ 'ৰাসলীলা'ৰ পাঠ আৰু ভাওনাত ৰাস-ভাওনা অৰ্থাৎ 'কেলি গোপাল' নাটৰ ভাওনা কৰাৰ দিহা কৰি থৈছে। নাটখন শঙ্কৰদেৱৰ ভায়েক ৰামৰায়ৰ অনুৰোধক্ৰমে পাটবাউসীত ৰচনা কৰি অভিনয় কৰা হৈছিল।[৪৩] সেইকাৰণে শঙ্কৰদেৱৰ দিনৰে পৰা ৰাস-ভাওনা চলি আহিছে বুলি কোৱা হৈছে।

ৰাস-ক্ৰীড়াক জীৱাত্মা-পৰমাত্মাৰ মিলন বুলি মানি ভক্তসকলে ৰাসক খুব গুৰুত্ব দান কৰিছে। কৃষ্ণ আৰু আন আন গোপীসকলৰ ভাও ল'বাই লোৱাটো পৰম্পৰা। ৰাসৰ পূৰ্ণিমাত নগাঁৱৰ সত্ৰসমূহত যেনেকৈ ভাওনা কৰা হৈছিল আজিকালি তেনেকৈ নহয়। বিশেষকৈ গাঁৱৰ ৰবনামঘৰবোৰত বাইজে সামূহিকভাৱে ৰাস-ভাওনা পাতিবলৈ লোৱাৰ পৰা। তাতে ছোৱালী ৰাস ৰাজহুৱাভাৱে পতা হয়, কিন্তু সত্ৰৰ ৰাসত ল'ৰাই গোপীৰ ভাও লব লাগে। হাতীচোঙৰ উলুৱাৰী সত্ৰ, দহগন সত্ৰৰ উদ্যোগত এতিয়াও প্ৰতিবছৰে ল'ৰাৰ ৰাস-ভাওনা হৈ আছে।[৪৪] অবিভক্ত নগাঁৱৰ ৰাজহুৱা নামঘৰ বা মুকলি স্থানত পতা ৰাসত সত্ৰই উদ্যোগ লোৱা দেখা যায়।

খ) ফাগু বা ফাকুৱা ঃ

ফল্গু উৎসৱেই অসমৰ ফাগু বা ফাকুৱা। এই উৎসৱ বসন্ত-কালৰ বঙৰ উৎসৱ বুলি জনাজাত। ফাগুন মাহৰ পূৰ্ণিমা তিথিত ৰাস উৎসৱ পতা হয়। বসন্ত কালৰ প্ৰকৃতিৰ শোভাই মন-প্ৰাণ উখল-মাখল লগাই ৰঙীন কৰাৰ লগতে শৰীৰতো ৰং লগাই সুন্দৰ কৰি তোলাৰ প্ৰয়াসতে ফল্গু উৎসৱৰ সূচনা।

শঙ্কৰদেৱে ফাকু খেলেৰে শৰীৰ উদ্ভাসিত আৰু মন পুলকিত কৰা লোক-অনুষ্ঠান ফাকুৱাত আত্মাক পৰমানন্দত নিমগ্ন কৰি তোলাৰ খোৰাক যোগালে। সেয়ে এই উৎসৱৰ

লগত অসমৰ পবিত্ৰ আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰ সত্ৰৰ নেনাপেৰা সম্পৰ্ক হৈ পৰিল। নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে শঙ্কৰদেৱক ফাকুৱাৰ প্ৰৱৰ্ত্তক আৰু শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ[৪৫] পৰা এই উৎসৱ পতাৰ আভাস লোৱা বুলি কৈছে।[৪৬] বৰদোৱা, বৰপেটা, কমলাবাৰী, সুন্দৰীদিয়া, মধুপুৰ আদি মুখ্য মুখ্য সত্ৰসমূহলৈ ফাকুৱাত অজস্ৰ যাত্ৰী গৈ ধন্য মানে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ প্ৰায় সকলো সত্ৰতে ফাকুৱা উৎসৱ অনুষ্ঠিত হয়।

চৰিতকাৰ ৰামচৰণৰ মতে শঙ্কৰদেৱে ২১ বছৰ বয়সত বৰদোৱা-টেম্বুৱানিত ফাকুৱা বা দৌল-উৎসৱৰ পাতনি মেলে।[৪৭] আনহাতে বৰদোৱা গুৰু-চৰিতে তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ পৰা ঘূৰি আহিয়ে ৰামৰায়ৰ অনুৰোধ মতে মাধৱদেৱে ফাকু উৎসৱ পাতি বাইজক দেখুৱাই চমৎকৃত কৰে।[৪৮] ফাকু উৎসৱ পাতিবলৈ শঙ্কৰদেৱে ভূঞা আৰু ভক্তবৃন্দৰ দ্বাৰা, কোৰ-চাঙিৰে মাটি দি দৌল-ভেটি সম্পূৰ্ণ কৰি তুলি বলৰাম নামৰ সজ্জনক পঠাই মকৰাপুৰ নামৰ ঠাইৰ পৰা কড়ি টকা দিয়াই ফলহ্ ভৰাই ফাকু অনায় টেম্বুৱানিলৈ আৰু দৌল নিৰ্মাণ কৰি গীত-মাত খোল-তাল বাজনাৰে শঙ্কৰদেৱে ৰচনা কৰা গীত গাই, খোল-তাল বজাই দৌলত মূৰ্ত্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰি 'মেলাত' সমাপণ কৰি গন্ধ গাই পিছদিনা উলহ-মালহেৰে ফাকু উদ্যাপন কৰে।[৪৯] শঙ্কৰদেৱে সেই উপলক্ষে ৰচনা কৰা গীত কেইটা কি কি আছিল জনা নাযায়।

শঙ্কৰদেৱে বৰদোৱাত ফাকুৰ পাতনি মেলাৰ পৰা সত্ৰানুষ্ঠানত পৰম্পৰাগতভাৱে ফাকুৱা বা দৌলযাত্ৰা চলি আহিছে।

সত্ৰত দৌল পূৰ্ণিমাৰ আগদিনা গন্ধ যোৱা হয়। মণিকূটৰ পৰা গোঁসাই উলিয়াই আনি দৌলত প্ৰতিষ্ঠা কৰি ফাকু সম্পৰ্কীয় গীত-মাত গাই খোল, তাল, ডবা, কাঁহ, শঙ্খ বজাই হৰিধ্বনি কৰে। মূল উৎসৱৰ দিনা ৰাতিপুৱাৰ পৰা খোল-প্ৰসঙ্গ, নাম-কীৰ্ত্তন কৰে। কীৰ্ত্তনত "ৰঙ্গে ফাগু খেলে চৈতন্য বনমালী। দুই হাতে ফাগুৰ গুৰা সিঞ্চন্ত বনমালী॥"[৫০] আৰু দুভাগমান কীৰ্ত্তন যোৱা হয়। ফাকু সম্পৰ্কিত মাধৱদেৱৰ ৰচিত বৰগীত গায়ন-বায়নে গায়। এই বিষয়ৰ তেওঁৰ তিনিটা বৰগীত আছে—

১) ভাই দেখো কমলাপতি দৌলৰ ওপৰে।
বৈকুণ্ঠৰ নাথ দৌল ৰগে কেলি কৰে॥ ....

২) ফাগু খেলায় কৰুণাময় এ নন্দকুমাৰ।
দেৱৰ দুৰ্লভ কেলি ফাগুৰ বিহাৰ॥ ....

৩) দোলায় গোবিন্দ পৰম আনন্দে
ৰত্ন সিংহাসনে বহি।
কনক বিৰচিত দৌলৰ মণ্ডপ
শোভে যেন ৰবি শশী॥ ....

সেইদিনা সত্ৰত ভাগৱত ব্যাখ্যা, পাঠৰ লগতে শঙ্কৰদেৱে ফাগু পতাৰ বৰ্ণনা চৰিত পুথিৰ পৰা যোৱা হয়। গোঁসাইৰ মূৰত সভক্তিৰে ফাকু দিয়াৰ পিছতে ভক্তসমূহে শ্ৰদ্ধাৰে

ফাকু গ্ৰহণ কৰে। ফাকুৱাৰ পিছদিনা গোঁসাইৰ বিগ্ৰহ অজস্ৰ ভক্তই গীত-মাত, খোল-তাল, হুলি-গীতেৰে গাঁও-চহৰ পৰিভ্ৰমণ কৰায় আৰু প্ৰত্যেক গৃহস্থই পদূলিত বন্তি জ্বলাই ধূপ-ধূনা দি শৰাইত টকা-সিকি দি সেৱা জনাই আশীৰ্বাদ লয়।

ফাকুৱাৰ আনন্দ-উৎসৱত ভক্ত আৰু দৰ্শকে মানসিক আৰু আধ্যাত্মিক প্ৰশান্তি তথা পৰমানন্দ লাভ কৰে।

গ) পালনাম ঃ

অসমৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ 'পালনাম' একশৰণ নামধৰ্মৰ এবিধ উৎকৃষ্ট উপাসনা-প্ৰণালী। সত্ৰৰ চাবি-প্ৰসঙ্গ, চৈধ্য-প্ৰসঙ্গ, গুৰু-সেৱা, শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন, দিহানাম, উঠানাম, হিৰা নাম, খোল-তাল-ডবা-কাঁহ-নেগাৰা আদি বাদ্যৰে কৰা উপাঙ্গ নামৰ জৰিয়তে কৰা উপাসনাতকৈ পালনামৰ পদ্ধতি আৰু বৈশিষ্ট্য মন কৰিবলগীয়া। পালনামত সকলোৱে অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ নিয়ম নাই; মাথোন শৰণ-ভজন লোৱা ভক্তসকলেহে অংশ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। অৱশ্যে সন্ধ্যা আৰু মধ্যাহ্ন প্ৰসঙ্গত সকলোৱে যোগদান কৰাত বাধা নাই। পালনাম নিবিড় আৰু সাত্ত্বিক, ইয়াৰ পৰমাৰ্থিক তত্ত্ব অতি গূঢ়। নৱবিধ ভক্তিৰ আচৰণ যোগে বৈকুণ্ঠৰ নিবক্ষৰী চাবিঘোষা উচ্চাৰণ কৰি ভগৱন্তক স্তুতি কৰা নামেই পালনাম। প্ৰপন্ন ভক্তসকলৰ ভিতৰত পাল পাতি গোৱাৰ কাৰণে এই নামক পালনাম বোলা হয়। এই নামত তাল-খোল আদি কোনো বাদ্য বজোৱা নহয়, আনকি চাপৰি বজায়ো তাল ৰক্ষা কৰা নহয়। কেৱল নিবিড়ভাৱে ভগৱন্তক কাকূতি জনোৱা হয়। পালনামৰ সাধন প্ৰণালী বাহ্যিকতাবৰ্জিত, আড়ম্বৰশূণ্য আৰু নিতান্ত সাত্ত্বিকতাপূৰ্ণ। মায়াৰ প্ৰপঞ্চই অস্থায়ী সুখৰ প্ৰলোভনেৰে আত্মাক বিপথে টানে। অশুভ শক্তিৰ গৰাহত পৰি জীৱাত্মাই যাতনা ভোগে আৰু পৰমাত্মাই বিকাৰ গুচাই মোহমুগ্ধ কৰি নিজৰ মাজলৈ জীৱাত্মাক টানি নিয়ে অৰ্থাৎ জীৱাত্মা-পৰমাত্মাৰ মিলন ঘটায়। এই উদ্দেশ্যই পালনামৰ জন্ম আৰু ইয়েই পালনামৰ পৰমাৰ্থিক তত্ত্ব।[৫১]

পালনাম ধুৱাহাট-বেলগুৰিত শঙ্কৰদেৱে ১৪৫০ শকত কাতি মাহত বেকত কৰে।[৫২] শঙ্কৰদেৱক নেতৃত্ব দি ভূঞাসকলক আহোম বজাই হাতী ধৰা কামত নিয়োজিত কৰাত গড় ভাঙি হাতী পলোৱাত মাধৱদেৱ আৰু হৰি জোঁৱাইক ধৰি নিয়ে আৰু ৰাজ বিচাৰত হৰি জোঁৱাইক কাটে আৰু মাধৱদেৱ বন্দী হৈ থাকি বেলগুৰিলৈ ঘূৰি নোযোৱাত শঙ্কৰদেৱে জীৱৰ মঙ্গল প্ৰাৰ্থনা কৰি কীৰ্ত্তন-ঘৰত এবিধ নাম গোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰে। নাম গোৱাৰ সপ্তম দিনত মাধৱদেৱ বেলগুৰিত উপস্থিত হৈ গুৰুক সেৱা জনায়। সেইদিনা নামৰ সামৰণি পৰে। সাতদিন সাতনিশা পাল পাতি একেৰাহে নাম গোৱা হৈছিল।[৫৩] পিছলৈ সেই নাম সত্ৰত প্ৰচলিত হৈ থাকে আৰু 'পালনাম' বুলি ভক্ত-সমাজত জনাজাত হয়। নগাঁও-মৰিগাঁও জিলাৰ পুৰুষ, ব্ৰহ্ম, কাল সংহতিৰ প্ৰায় সত্ৰই পালনাম পাতে। পালনাম ভাগ অতি আকৰ্ষণীয় আৰু গুৰু-গম্ভীৰ।

পালনামত সাধাৰণতে চাবিখন শৰাই সজোৱা হয়। উদ্দেশ্য গুৰু, দেৱ নাম আৰু

ভকত।[৫৪] পালনাম কোনো উদ্দেশ্য বা সকামত পতা বুলি সকামীসকলে কয় যদিও শঙ্কবদেৱে নিজ জোঁৱায়েক হৰি নিবাপদে থাকক বা আন কোনো পাবিবাবিক উদ্দেশ্য সাধনাব কাবণে পালনামব অনুষ্ঠান পতা নাছিল। সকামীব দৃষ্টিত মাধৱদেৱতকৈ হৰি জোঁৱায়েকব কথা বেছি প্রয়োজন। বাজ্যত চলা কুশাসন, অমানবীয় কার্য, অবিবেচনা আদিব ফলত মানব সমাজত দেখা দিয়া সন্ত্রাস, বীভৎসতাব উপশম ঘটাই জনসাধাবণ আৰু বাজ্যব মঙ্গল সাধন কৰিবলৈ সকলোবে মানসিক আৰু আত্মাব প্রশান্তিব কাবণে ভগৱানব ওচবত ভক্তি নিবেদন জনাবলৈ এই ভাগ নাম-প্রসঙ্গ কবা হৈছিল। মানৱ তথা জীৱব মঙ্গল আৰু আত্মা-পবমাত্মাৰ মহামিলনব পথ-নির্দেশনাব কাবণে শঙ্কব-মাধৱব ভক্তি-ধর্মব নাম-প্রসঙ্গ, গীত-মাত, ভাওনা আদিব দবে পালনামো অমূল্য অৱদান।

মূলতঃ শঙ্কবদেৱে সাতদিন সাতবাতি পালনাম চলাইছিল যদিও সুবিধানুসবি পাচ, তিনি বা এদিন (বাতিসহ)ব ভিতবতে পালনাম গোৱাব ব্যৱস্থা হ'ল। আর্থিক অনাটন যাতে পালনামব অন্তবায় নহয়, তাব কাবণে সময়াব হ্রাসব লগতে শক্তি-সামর্থ অনুযায়ী খবচ-পাতিবে পালনাম চলোৱাব ব্যৱস্থা আছে।

পালনামব পূর্বে নিত্য-প্রসঙ্গ সত্র-সমাজব প্রচলিত নিয়ম অনুসবি সমাপ্ত কবে। মূলত বহা আচার্যই অর্ধবৃত্তাকাবে ভক্তসকলক লৈ নিবক্ষবী চাবিঘোষা একে লেঠাবীয়ে চাবিবাব উচ্চাবণ কবি পাঠকক দিয়া নির্দেশমতে প্রথম চাবিজন ঘোযাক দুবাবলৈ পাঠ কবি তাব পবমার্থিক তত্ত্ব 'নাবায়ণ'ব গুৰু (না-বিজ্ঞান), দেৱ (বা-জ্ঞান), নাম (য়-বহস্য), ভকত (ণ-তদঙ্গ) এই চাবিবস্তুব প্রকাশ ভক্তব অন্তবত সাঁচ বহুৱাকৈ আৰু ভক্তি-ভাব সঞ্চাব হোৱাকৈ শুনায়।[৫৫] লগে লগে আচার্যই নাম ডাকি অর্ধবৃত্তাকাবে বহা ভক্তসকলব প্রত্যেকব মুখে একোবাবকৈ নাম উচ্চাবণ কবায়। তাব পাছত পাঠকে গোৱা চাবিজন ঘোযাব অন্তবে অন্তবে একোবাবলৈ নাম উচ্চাবণ কবি যাব। নামাচার্য, পাঠক আৰু সমজুৱা ভক্তসকলব যিকোনো এজনে নাম ডাকিব পাবে। ঘোযাব তত্ত্ব ব্যাখ্যাদি কবি গোটেই নিশা কটায়। প্রতিদিনা পালনাম যেই দিন চলে সদায় বাতিপুৱাব প্রসঙ্গবে আবম্ভ হয়। নির্দিষ্ট সময়ত ভক্তসকলে সেৱা জনাই আশীর্বাদ লয় আৰু মাহ-প্রসাদ বিতবণ কবি পালনামব সামবণি মাবে।

৩.০৪ সত্ৰাধিকাব অভিযেক উৎসৱ ঃ

সত্রব গবাকী প্রমুখ্যে শিচ্-ভকত আৰু অনুগামী সহ একোখন সত্র একোটা ডাঙব পৰিয়াল। অসমব বিভিন্ন অঞ্চল বা জিলাত একোখন সত্রব শিচ-অনুগামী সিচঁবতি হৈ আছে। নগাঁৱব চাবিওটা সংহতি বা সম্প্রদায়ব সত্র কামৰূপ, দবং, শোণিতপুৰ, শিৱসাগব, যোবহাট, গোলাঘাট আদি বিভিন্ন জিলাব ভিন ভিন অঞ্চলত থকাব কথা জনা যায়। নানা জাতি-উপজাতিব শিচ্-ভকত একোখন সত্রব দহ-বাব হাজাবব অধিক থাকে। ইমান বেছি

শিচ্-ভকত বিস্তৃত হৈ থকা সত্ৰ আৰু সত্ৰখনৰ অধিকাৰজনা সবাবো ভক্তি-শ্ৰদ্ধা আৰু সন্মানৰ গৰাকী হ'ব লাগিব। আহোম শাসন কালত কিছুমান সত্ৰত অধিকাৰ নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত ৰজাকো অবগত কৰিব লাগিছিল আৰু ৰাজ-প্ৰতিনিধি অভিষেক উৎসৱত যোগদান কৰিছিল। সত্ৰাধিকাৰ অভিষেক উপলক্ষে উৎসৱৰ আয়োজন কৰা হয়, যাক সত্ৰাধিকাৰ নিৰ্মালি লোৱা বা ঢোপ (মালা) লোৱা উৎসৱ বোলা হয়।

অসমৰ সত্ৰৰ ইতিহাসত মাধৱদেৱে প্ৰথম মালা-বস্ত্ৰ-ৰূপ দি সত্ৰাধিকাৰ পতাৰ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন কৰে। শঙ্কৰদেৱ, দামোদৰদেৱে ধৰ্মৰাজ্য তথা সত্ৰ ধৰ্মৰ-দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিছিল— তেওঁলোকৰ প্ৰিয় ভক্ত-শিষ্যক যোগ্যতাৰ মাপকাঠীত। শঙ্কৰদেৱে পুত্ৰ ৰামানন্দ জীৱিত থাকোঁতেও মাধৱদেৱকহে উপযুক্ত দেখি সত্ৰ-ধৰ্মৰ উত্তৰাধিকাৰ পাতি থৈ গৈছিল। শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱক উত্তৰাধিকৰত্ন দি দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ আৰু নাৰায়ণ দাস ঠাকুৰক ধৰ্মাচাৰ্য পাতি থৈ যায়।[৫৬] দামোদৰদেৱেও নিজৰ ভতিজা কৃষ্ণদেৱ পাটবাউসীত লগত থকা সত্ত্বেও বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্যক ধৰ্মৰ অধিকাৰ পাতে। পিছলৈ যোগ্যতাৰ ভিত্তিত সত্ৰসভাৰ দায়িত্ব অৰ্পণ নকৰি পুত্ৰানুক্ৰমে বা জ্যেষ্ঠতাৰ অনুক্ৰমে সত্ৰৰ মূলদী বা অধিকাৰ পতাৰ পৰম্পৰা হ'ল। সম্ভৱতঃ সামাজিক প্ৰতিপত্তি, ৰজাঘৰীয়া সা-সুবিধাৰ লগতে সত্ৰৰ বহুল সা-সম্পত্তিয়েও এই ক্ষেত্ৰত ক্ৰিয়া কৰিলে।

অসমৰ সত্ৰৰ ইতিহাসত মাধৱদেৱে প্ৰথম মালা দি সত্ৰাধিকাৰ পতাৰ ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন কৰে। মাধৱদেৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰা বৰপেটা সত্ৰ মথুৰাদাস বুঢ়া আতাই ভকত-সজ্জনৰ লগত চলাই থকাত এদিন বনপোৰা জুইৰ ফিৰিঙতিয়ে ভস্মীভূত কৰিলে। সেইসময়ত মাধৱদেৱ বেহাৰৰ ভেলাদঙ্গা সত্ৰত আছিল। বুঢ়া আতাই তালৈ গৈ মনৰ দুখ-বেদনা ব্যক্ত কৰাত মাধৱদেৱে সান্ত্বনা দি বুঢ়াআতাক এধাৰি মালতী ফুলৰ মালা (ঢোপ), বস্ত্ৰ আৰু ৰূপৰ দুটকা[৫৭] কৰ দি বৰপেটা সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতি পঠায়।[৫৮] শঙ্কৰদেৱৰ তিথিত ঠাকুৰ আতাই অসংখ্য লোকৰ আগত মাধৱদেৱে বুঢ়া-আতাক বৰপেটাৰ সত্ৰাধিকাৰ পতাৰ কথা ৰাজহুৱাভাৱে ঘোষণা কৰে আৰু লগে লগে বিষ্ণু আতা, ঠাকুৰ আতা প্ৰভৃতিয়ে শৰাইত গুৰুকৰ আগবঢ়াই মথুৰাদাস বুঢ়াআতাক সত্ৰাধিকাৰৰ স্বীকৃতি দিয়ে।

ব্ৰহ্ম-সংহতিৰ প্ৰৱৰ্তক দামোদৰদেৱে উপযুক্ত, শাস্ত্ৰজ্ঞ, পণ্ডিত, সুসাহিত্যিক বৈকুণ্ঠনাথক (ভট্টদেৱ) শিৰত তুলসীৰ মালাধাৰ পিন্ধাই পাটবাউসী সত্ৰৰ অধিকাৰ পাতে।[৫৯] পুৰুষ সংহতিৰ প্ৰৱৰ্তক শঙ্কৰদেৱৰ নাতি পুৰুষোত্তমে ভ্ৰাতৃ চতুৰ্ভুজক সত্ৰ-সভাৰ দায়িত্ব দি অধিকাৰ পদত অধিষ্ঠিত কৰে।[৬০] এনেদৰে বিভিন্ন আচাৰ্যক সত্ৰৰ অধিকাৰ পতাৰ প্ৰথা সত্ৰ-সমাজত প্ৰৱৰ্তন আৰু প্ৰচলিত হয়।

সেই অৱধি অসমৰ আন সত্ৰৰ দৰে অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ চাৰিও সংহতিৰ সত্ৰসমূহত মালা (ঢোপ) নিৰ্মালি দি সত্ৰাধিকাৰ অভিষেক কৰাৰ পৰম্পৰা চলিল। কামৰূপৰ বৰপেটাৰ দৰে গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিত নগাঁৱত কতো সত্ৰাধিকাৰ নিৰ্বাচন কৰা নহয়। এই জিলাত

বংশগতভাবে পুত্ৰানুক্ৰমে আৰু জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে সত্ৰাধিকাৰ পতা হয়। সৰহ সংখ্যক সত্ৰতে জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে অধিকাৰ অভিষেক কৰা হয়। পুৰুষ সংহতিৰ বৰদোৱাৰ নৰোৱা ঠালৰ সত্ৰসমূহ আৰু মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ পুৰণিগুদাম লাইআটী সত্ৰৰ অধিকাৰ পুত্ৰানুক্ৰমে আৰু বৰদোৱা শলগুৰিৰ সত্ৰসমূহ, সতানন্দী, চতৰী, কালশিলীয়া আদি পুৰুষ সংহতিৰ সত্ৰসমূহ; ব্ৰহ্ম সংহতিৰ কুকুৰাবাহী, ডিফলু, চেংলাই, ব্ৰহ্মচাৰী, মাহৰা আদি সত্ৰ; কাল সংহতিৰ গজলা, নাচনীপাৰ, চেঁচা, চৰিপোতা, দহঘৰ আদি সত্ৰৰ অধিকাৰ জ্যেষ্ঠানুসৰি পতাৰ পৰম্পৰা।

পুত্ৰানুক্ৰম বা জ্যেষ্ঠানুক্ৰম সত্ৰৰ গৰাকী পতাত কিছুমান সত্ৰত শাস্ত্ৰজ্ঞানহীন, অশিক্ষিত, অক্ষম লোক সত্ৰৰ অধিকাৰ হোৱাৰ ফলত তেনে সত্ৰসমূহ বিপৰ্যস্ত হোৱাটো মন কৰিবলগীয়া।

যেতিয়া কাৰ্য চলাই থকা সত্ৰাধিকাৰৰ মৃত্যুকাল সন্নিহিত হয় বা মৃত্যু হয়, তেতিয়া নতুন সত্ৰাধিকাৰ পতা হয়। যদি পৰা যায় বৃদ্ধ অধিকাৰজনাৰ অন্তিম কালত তেওঁৰ জ্ঞাতে নিৰ্মালি অনাই হ'বলগীয়া জনৰ শিৰত দি ঈশ্বৰত ভক্তি ৰাখি বৈষ্ণৱ প্ৰতিপালন কৈ ধৰ্ম-বস্তু প্ৰতিপালন কৰিবলৈ আশীৰ্বাদ দিয়ে আৰু পিছত তেওঁৰ মৃত্যু-তিথি বা আন সুবিধাজনক শুভ মাহৰ শুভ দিনসত নিৰ্মালি লোৱা উৎসৱৰ আয়োজন কৰা হয়। অনুষ্ঠান উপলক্ষ্যে নিম্নতম তিনিজন বা ততোধিক আন সত্ৰৰ অধিকাৰক নিমন্ত্ৰণ কৰি অনা হয়। এই উৎসৱলৈ শিষ্য-ভকতসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰাটো অপৰিহাৰ্য আৰু বিভিন্ন অঞ্চলৰ শিষ্যৰ প্ৰতিনিধিয়ে যোগদান কৰে।[৩১]

অধিকাৰ প্ৰাৰ্থী গৰাকী আগদিনাৰ পৰা ব্ৰত-উপবাসে থাকে। নিৰ্দিষ্ট দিনত নিমন্ত্ৰিত অধিকাৰ প্ৰমুখ্যে সন্ত-ভকত, শিষ্য সমবেত হৈ কীৰ্ত্তন ঘৰত বহি নাম-প্ৰসঙ্গ কৰে। হ'বলগীয়া সত্ৰাধিকাৰক বিশেষ সংৰক্ষিত আসনলৈ আদৰি আনে আৰু তেওঁ আসনত সোৱা জনাই উপৱিষ্ট হয়। নিমন্ত্ৰিত গুৰু সত্ৰাধিকাৰজনাই সঁফুৰা, দণ্ড, পাগুৰি আগবঢ়ায় আৰু মূলত বয়সজনাই ফুল, তুলসীৰ মালা, বগা চন্দনৰ ফোট দি শিৰত পুষ্প আৰু মাল্য প্ৰদান কৰে। সমবেত ৰাইজে হৰিধ্বনি কৰে, আইসকলে উৰুলি দিয়ে। নিৰ্মালি দিয়াৰ ক্ষণত খোল-তাল, ডবা-কাঁহ শঙ্খ ধ্বনি মুখৰিত হৈ পৰে।[৩২] আয়োজিত অনুষ্ঠানত সত্ৰৰ অধিকাৰৰ স্বীকৃতি সদৰী হয়। সত্ৰাধিকাৰজনাৰ সত্ৰৰ আদিজনাৰ পৰা প্ৰয়াত অধিকাৰসকলৰ নাম, গুণ-গৰিমা আৰু সত্ৰৰ ঐতিহ্যৰ খটিয়ান অনুষ্ঠানত দাঙি ধৰা হয়। উপস্থিত মুখ্য মহন্তই অধিকাৰজনাক পালিবলগীয়া গুৰু দায়িত্ব আৰু কাৰ্য-বিধি তথা সত্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তন কৰা সম্পৰ্কত সৎ পৰামৰ্শ, উপদেশ অৱগত কৰে। মণিৰাম দেৱানে[৩৩] এই বিষয়ে সুন্দৰ বৰ্ণনা দিছে :- মহন্তসকলে মহাপ্ৰভুৰ সোৱাৰে সত্ৰৰ চাৰিহাটীয়া, ধন-ভাণ্ডাৰ, চাউল-ভাণ্ডাৰ, দাস-দাসী, গো-মহিষ প্ৰতিপালন কৰাৰ উপৰিও অহং বুদ্ধি ত্যাগ কৰি সকলো ঈশ্বৰৰ আমি একোজন ভকতৰ লগৰ বুলি ভাবিবলৈ, সোণ এটকা দিয়া আৰু কচুশাক দিয়া শিষ্যক সমান দেখি কচুশাক দিয়াজনক আগে নিৰ্মালি দিবলৈ, সকলো ঈশ্বৰৰ আৰু ঈশ্বৰক সমৰ্পণ কৰি গ্ৰহণ

কৰিবলৈ, সকলো প্ৰাণীক ঈশ্বৰময় দেখিবলৈ, ভূত-দায়া মুখ্যধৰ্ম বুলি জ্ঞান কৰিবলৈ, মুখেৰে অহৰহ হৰিনাম লবলৈ, বৈষ্ণৱ-ভকতৰ ভোজনেই নিজৰ ভোজন বুলি মানিবলৈ আৰু সত্ৰ, সভা, ধৰ্ম, ভক্তলোক ঈশ্বৰ-মূৰ্ত্তি সকলো মহাপুৰুষৰ বুলি মানি— সেৱা চলোৱা অধিকাৰী ৰবলোক গোঁসাই বুলি মনত অহংকাৰ নকৰি সত্ৰ-ধৰ্ম প্ৰতিপালন কৰিবলৈ মুখ্যজনাই নানা বোধ, উপদেশ দিয়ে।

সমবেত মহন্ত আৰু ভক্ত-বাইজে ভাগৱত ব্যাখ্যা, উঠানাম, দিহা-কীৰ্ত্তন গাই, তালে-খোলে গীত গাই, নটুৱা-নৰ্ত্তন কৰি, বিয়াহ গাই নবীন অধিকাৰক আশীৰ্বাদ দান কৰে। উৎসৱৰ সামৰণিত মাহ-প্ৰসাদ-বিতৰণ, মান্য অনুযায়ী বস্ত্ৰ, দান-দক্ষিণা দি ভোজনান্তে বিদায় দিয়া হয়। অভিষেক উপলক্ষ্যে নিশা নাট-ভাওনা কৰা হয়।

ৰজাঘৰৰ লগত সম্পৰ্কিত সত্ৰসমূহৰ ফুকন বা বৰুৱাই সেই অভিষেকলৈ গৈ ৰাজ-সমৰ্থন আৰু আজ্ঞা দান কৰি ৰাজ্যৰ হৈ আশীৰ্বাদ গ্ৰহণ কৰে।

নবীন সত্ৰাধিকাৰজনক সত্ৰ প্ৰতিপালনৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ পৰামৰ্শ আৰু সহায় কৰিবলৈ সেই দিনাৰ অভিষেক উৎসৱতে ডেকাঅধিকাৰ এজনো নিৰ্বাচন কৰি সত্ৰৰ অধিকাৰজনাই মালা বা চোপৰ নিৰ্মালি প্ৰদান কৰে।

পূৰ্বে অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহত উক্ত পৰম্পৰাত সত্ৰাধিকাৰে নিৰ্মালি লৈছিল আৰু নিৰ্মালি লোৱাটো বাধ্যবাধক আছিল। বৰ্ত্তমান কেইখনমান সত্ৰতহে নিৰ্মালি লোৱা অধিকাৰ আছে। এই উৎসৱ ব্যয়বহুল আৰু সত্ৰত উপযুক্ত লোকৰ অভাৱৰ লগতে সত্ৰ-ধৰ্মৰ প্ৰতি অনাস্থাৰ কাৰণে অনেক সত্ৰ এই বিষয়ত নীৰৱ হৈছে।

৩.০৫ সত্ৰানুষ্ঠানৰ বিষয়ববীয়া ঃ

সত্ৰৰ মুখ্য পৰাকী কাৰ্যনিৰ্বাহক সত্ৰাধিকাৰ বা সত্ৰীয়া। সত্ৰাধিকাৰে উপযুক্ততা চাই নিৰ্বাচন কৰা ডেকা সত্ৰাধিকাৰৰ উপৰিও সত্ৰ-পৰিচালনা বা তদাৰক কৰিবলৈ আন কিছুমান সত্ৰীয়া বিষয়-ববীয়া থাকে। সেই বিষয়-ববীয়াসকল সত্ৰাধিকাৰ আৰু সমূহে বাছনি কৰি লয়। এজনাৰ পিছত আনজনা নিৰ্বাচন কৰিব লগা হ'লে উপযুক্ততালৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ পৰিয়ালৰ পৰা জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে বা পুত্ৰানুক্ৰমে বাছনি কৰা হয়। যদি তেনে কোনো নাথাকে সমূহ বা ভকতৰ মাজৰ পৰা উপযুক্ত চাই বাছি লোৱা হয়। অবিভক্ত নগাঁৱৰ পূৰ্বৰ পৰা বৰ্ত্তমানলৈ থকা সত্ৰৰ বিষয়-ববীয়াসকলৰ চমু উল্লেখ কৰা হ'ল—

মেধি ঃ সত্ৰাধিকাৰ, ডেকা অধিকাৰৰ পিছতে সত্ৰৰ বিষয়-ববীয়াজনক মেধি বোলে। সকলো সত্ৰতে মেধি নাথাকে। বিশেষকৈ অসমৰ নানা ঠাইত শিষ্য সিঁচৰতি হৈ থকা সত্ৰত মেধি থাকে। মেধিয়ে বিভিন্ন অঞ্চলৰ শিচ্-ভকতৰ লগত সম্পৰ্ক, গুৰু-কৰ, পঁচা, বৰঙণি আদি সংগ্ৰহ কৰে। কিছুমান সত্ৰত ৰাজমেধি, বৰমেধি, পাখিমেধি পৰ্যায়ক্ৰমে থাকে। নগাঁৱৰ সত্ৰসমূহত তিনি পৰ্যায়ৰ মেধি নাই। কম সংখ্যক সত্ৰতহে মেধি আছে। সত্ৰাধিকাৰ অবিহনে

ৰাজমেধিয়ে প্ৰভুৰ আজ্ঞা লৈ শৰণ দিয়াৰ আজ্ঞা লভে।[৮৮] নগাঁৱত থকা আউনীআটী, দক্ষিণপাট, গড়মূৰ সত্ৰৰ খাট-পামৰ শাখা সত্ৰসমূহত মেধিৰ দায়িত্ব গধুৰ।

পাঁচনি ঃ ৰাজমেধিৰ অধীনত পাঁচনি থাকে। ৰাজমেধিৰ অবৰ্তমানত শিষ্যৰ লগত পাচনিয়ে সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰিবলগীয়া হয়। সত্ৰৰ শিষ্যসকলৰ বা-বাতৰি পাঁচনিৰ জৰিয়তে লোৱা হয়। পাঁচনিয়ে বছৰি কৰ-পচাঁ তুলিবলৈ যায়।

মুক্তিয়াৰ/মজুমদাৰ ঃ সত্ৰত মুক্তিয়াৰ বা মজুমদাৰ এজন থাকে। বজাঘৰীয়া খাট-পাম থকা সত্ৰত মুক্তিয়াৰ আৰু বিভিন্ন ঠাইত শাখা থকা সত্ৰত মজুমদাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়া। এওঁ বিষয়াই সত্ৰৰ হিচাপ-পত্ৰ, শিচ-ভকতৰ তালিকা, বিভিন্ন শিতানৰ আয়-ব্যয়, নিয়ম-কানুন আদি জাননী জাৰি কৰে। ইয়াৰ উপৰি সত্ৰৰ ধন, চাউল, সামগ্ৰীৰ সকলো তদাৰক কৰিব লাগে।

ভৰাঁলী ঃ 'গুৰুচৰিত-কথা'ত বৰপেটা সত্ৰৰ মনপুৰ ভৰাঁলীৰ উল্লেখ আছে।[৮৯] ভৰাঁলী সত্ৰৰ এজন মান-ভগীয়া। সত্ৰ চলাবলৈ যিমান বস্তু-বাহানি অৰ্থাৎ চাউল, মগু, বুট, কল, আদা, লোণ, তেল, ঘিউ আদি সামগ্ৰীৰ আৱশ্যক সেইবোৰৰ তদাৰক ভৰাঁলীয়ে কৰে। ভাওনা-সবাহ আদিৰ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীও ভৰাঁলত ভৰাঁলীৰ দায়িত্বত থাকে।

দেউৰী ঃ সত্ৰ-নামঘৰত দেউৰী বা বিলনীয়া ঠাঁৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ভগৱন্তলৈ ভক্তিৰে আগবঢ়োৱা নৈবেদ্য বা শৰাইত মাহ, বুট, চাউল, ফল, কেঁচা ভোগ আদি থাকে। ইবোৰ সজাই-পৰাই দেউৰীয়ে শৰাইত সাজে। দেউৰীয়ে নীতি-নিয়ম মানি মুখত কাপোৰ বান্ধি ভগৱন্তলৈ প্ৰসাদ অৰ্পণ কৰি বাইজক বিলায়। দেউৰী হ'বলৈ শৰাই দি গুৰুজনাৰ আশীৰ্বাদ লৈ বঢ়া-টুটা দোষৰ বাবে বাইজৰ ওচৰত মূৰ দোৱাই প্ৰাৰ্থনা জনায়। 'কথা-গুৰুচৰিত'ত[৯০] দেউৰীৰ উল্লেখ আছে। নগাঁৱৰ ডাঙৰ ডাঙৰ সত্ৰসমূহত বৰদেউৰী আৰু পালিদেউৰী আছে।

পাঠক ঃ সত্ৰ-নামঘৰত নামৰ সামৰণিৰ লগে লগে ভাগৱত পাঠ কৰা হয়। ভাগৱত, ভক্তি ৰত্নাৱলী', ভক্তি-ৰত্নাকৰো পাঠ কৰা হয়। এই পাঠ অতি গহীন-গম্ভীৰভাৱে সুৰ লগাই গোৱা হয় আৰু শ্ৰোতাসকলে একান্তমনে শ্ৰৱণ কৰে। পাঠ কৰোঁতাজনক পাঠক বোলা হয়। আধলীয়া যদুমণি[৯১], ৰামচৰণ ঠাকুৰ[৯২] আদি সত্ৰৰ পাঠক আছিল।

নাম লগোৱা ঃ হৰিনামৰ ৰসে অমৃত বৰষে। এই নাম শ্ৰুতিমধুৰ আৰু নামে ভক্তিভাৱৰ উদ্ৰেক কৰে। নাম-গোৱাত এজন নাম লগাই দিয়া কণ্ঠ-শিল্পী থাকে। তেওঁ ঘাইত ৰহি নাম লগাই দিয়ে আৰু বাকীবোৰে নাম ধৰি যায়। মূলৰ নাম লগোৱা আৰু দোহাৰৰ নাম লগোৱা দুজন থাকে। তিথি-উৎসৱ আদিত নামৰ দায়িত্ব নাম লগোৱাই পালন কৰে।

খাটনিয়াৰ ঃ আহোম ৰাজত্বত সত্ৰবোৰৰ লগত ৰজাঘৰৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠে। সেয়ে ৰজাঘৰৰ লগত যাৱতীয় খা-খবৰৰ কথা-বতৰা পাতিবলৈ আৰু কোনো আগোঁৱাহ বা ভগৰৰ কথা আদি খাটনিয়াৰৰ জৰিয়তে সমাধা কৰা হৈছিল।[৯৩] সেইকাৰণে খাটনিয়াৰ পদ দায়িত্বপূৰ্ণ

আছিল। আজিকালি ৰজাঘৰ বা চৰকাৰৰ লগত সত্ৰৰ সম্পৰ্ক নোহোৱা হোৱাত খাটনিয়াৰ নিয়োগ আৰু অনাৱশ্যক হৈ পৰিল।

ভাগৱতী/বাগীশ ঃ সত্ৰত ভাগৱত বা গীতা শাস্ত্ৰ পঢ়ুৱৈজনক ভাগৱতী বোলা হয়। এইজনা সংস্কৃত পণ্ডিত, শাস্ত্ৰজ্ঞ লোক। ভাগৱত[১১], গীতা পাঠ কৰাৰ লগতে অৰ্থ-ভাঙনি আৰু ব্যাখ্যা কৰে। আন সত্ৰত ভাগৱতী বোলাজনক মাজুলীৰ আউনীআটীত বাগীশ বুলি কোৱা হয়।

শ্ৰৱণী ঃ ভাগৱত পাঠৰ নিৰ্দিষ্ট শ্ৰোতা কেইজনমান থাকে। সত্ৰত বাৰ-শ্ৰৱণী বিশেষ উল্লেখযোগ্য। নগাঁৱত বাৰ-শ্ৰৱণীৰ সত্ৰ হৈছে কলিয়াবৰ-হাটবৰৰ কৃষ্ণ-শ্ৰৱণী আৰু মূৰাৰি সত্ৰ। নৈনেতো মূৰাৰি সত্ৰৰ শাখা আছে। বংশীগোপালদেৱে পাঁচ শ্ৰৱণী নিয়োগ কৰিছিল।[১২]

লিখক/লিপিকাৰ ঃ গুৰুসকলে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম-বিষয়ক পুথি-পাঁজি ৰচনা কৰি সাহিত্য-ভঁৰাল চহকী কৰিছিল। সেই সময়ত সেইসকলে সাঁচিপাতত এখন পুথি অনেক শ্ৰমকৈ লিখি উলিয়াইছিল। তাৰ পিছত আন আন সত্ৰই সেই পুথি নকল কৰি লৈ যায়। সেই কাৰণে পুথিৰ প্ৰতিলিপিৰ কাৰণে ভাল আখৰৰ লোকক লিখক বাৰ দিয়া হৈছিল। একোজন ৰচকৰ মূলগ্ৰন্থ এই লিখকসকলৰ কাপ-মৈলামেৰে লিখা হৈছিল আৰু বিভিন্ন সত্ৰত বিস্তাৰিত হৈছিল।

পূজাৰী ঃ সত্ৰত বিগ্ৰহ বা মূৰ্ত্তি পূজাৰ গুৰুত্ব নাই যদিও আহোম ৰজাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত সত্ৰত বিগ্ৰহ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। মূল আসনৰ ওচৰত শ্ৰীকৃষ্ণৰ যিকোনো নামৰ এটা বিগ্ৰহ স্থাপন কৰা হয়। এই বিগ্ৰহত পূজা-অৰ্চনা কৰাৰ কাৰণে পূজাৰী থাকে।[১৩]

হাটীমতা ঃ একোখন সত্ৰত শাৰী শাৰীকৈ ভকত থকা বাসগৃহৰ চাৰিহাটী আছিল। বৰ্তমানো তেনে হাটী থকা সত্ৰ কেইখনমান আছে। হাটীত থকা ভকতসকলক সত্ৰৰ বিশেষ অনুষ্ঠান বা আলোচনা সভাইলৈ মতা বা আহ্বান কৰা জনক হাটীমতা বোলে।

নামঘৰীয়া ঃ সত্ৰৰ নামঘৰ সাৰি-মচি চাফচিকুণকৈ ৰখোঁতাজনক নামঘৰীয়া বোলা হয়। নামঘৰীয়াই প্ৰত্যেক দিনা পুৱা-আবেলি-সন্ধ্যা নামঘৰ সৰা-মচা কৰি থাকে। সত্ৰৰ নামঘৰৰ বাহিৰ-ভিতৰ চাফচিকুণকৈ ৰখাৰ দায়িত্ব নামঘৰীয়াৰ।

আলধৰা ঃ অতিথিক প্ৰভুৰ খোৱা-বোৱা সামগ্ৰী অৰ্থাৎ ভোজনৰ যোগাৰ-পাতিৰ দিহা কৰি দিবলৈ এজন আলধৰা থাকে। আলধৰাই যোগাৰ কৰি দিয়া বস্তু-বাহানিৰে অধিকাৰে ভাত ৰন্ধা-বঢ়া কৰে।

পালধৰীয়া ঃ সত্ৰৰ সকলো বিষয় চোৱা-চিতা কৰিবলৈ পাল পাতি সত্ৰৰ লোকক দায়িত্ব দিয়া হয়। সত্ৰৰ চাৰিওফাল, হাটী, নামঘৰ আদিৰ প্ৰতি তেওঁ সদায় চকু দি থাকিব লাগে। পাল পাতি দায়িত্ব দিব লাগে কাৰণে তেওঁক পালধৰীয়া বোলে।

সাতোলা ঃ কোনো কোনো সত্ৰত সাতোলা বা সাজতোলা নামৰ বিষয়া এজনো থাকে।

দেৱগৃহ বা সত্ৰৰ কাষৰে সাতোলাই শিষ্যসকলৰ ধানবোৰ সংগ্ৰহ কৰে।[৭৪] কাল সংস্কৃতিত চাউল তোলা সকলক সাজতোলা বোলে।[৭৫]

গায়ন-বায়ন : সত্ৰৰ সংগীতানুষ্ঠান তথা ধৰ্ম-সংগীতৰ অপৰিহাৰ্য বিষয়-ববীয়া গায়ন-বায়ন। নাম-প্ৰসঙ্গ, খোল-প্ৰসঙ্গ, নৃত্য-ভাওনা সকলোতে গায়ন আৰু বায়ন থাকে। গীত-পদ, কীৰ্ত্তন, বৰগীত আদিত সুৰ-সংযোগ আৰু বাদ্য সঙ্গত গায়ন-বায়নে কৰে। যিসকলে সুৰ-বাগত গীত-বৰগীত গায় তেওঁলোক গায়ন আৰু খোল, মৃদঙ্গ, তাল বোৱা সকলক বায়ন বোলা হয়। গায়নৰ দলৰ মুখ্যজনক বৰগায়ন বা গায়নাচাৰ্য আৰু বায়নৰ দলৰ মুখ্যজনক বৰবায়ন বা বায়নাচাৰ্য বোলা হয়। বৰগায়ন আৰু বৰবায়নে গায়ন আৰু বায়নসকলক অনুষ্ঠানত পৰিচালনা কৰে।

সূত্ৰধাৰ : সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ সম্পদ ভাওনা। ভাওনা এখনৰ পৰিচালক সূত্ৰধাৰ। সূত্ৰধাৰে নাটৰ গায়ন-বায়ন, নটুৱা আৰু নাটৰ ভাৱৰীয়াসকলক শিকাই-বুজাই ভাওনা পৰিচালনা কৰে। সূত্ৰধাৰক একেধাৰে গায়ন, বায়ন, ভাৱৰীয়া, নৰ্ত্তক, নাট-পৰিচালক আদি বুলি আখ্যা দিয়া হয়। অসমৰ প্ৰথম ভাওনা 'চিহ্নযাত্ৰা'ত শঙ্কৰদেৱে সূত্ৰধাৰৰ ভাও লৈছিল আৰু নাট পৰিচালনা কৰিছিল।[৭৬]

খনিকৰ : সত্ৰৰ ঘৰ-দুৱাৰ, খুটা-বেৰ, আসন, থগা আদিত চিত্ৰ-বিচিত্ৰকৈ ৰং দিয়া আৰু ভাওনাৰ মুখা, গদা, ধেনু-কাঁড় আদিত ৰং সানি সৌন্দৰ্য চৰোৱা কাম কৰাৰ উপৰিও প্ৰত্যেকজন শিল্পী-ভাৱৰীয়া, নটুৱা আদিক ৰং-বিৰঙেৰে সজাই-পৰাই সৌন্দৰ্যময় আৰু আকৰ্ষণীয় কৰি তোলে খনিকৰে। খনিকৰ এজন নিপুণ চিত্ৰশিল্পী আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞ লোক। কাঠ-বাঁহ-মাটিৰ কাৰুকাৰ্যখচিত শিল্প-কৰ্ম খনিকৰে কৰে।

সত্ৰীয়া ওজাপালি : অসমৰ থলুৱা আকৰ্ষণীয় অনুষ্ঠান ওজাপালি। চৰিত-পুথিত মাধৱদেৱ দাইনা পালি হোৱা আৰু ৰামৰামগুৰু, ৰামদাস ওজা হোৱাৰ কথা উল্লেখ আছে।[৭৭] সত্ৰৰ ওজাপালিয়ে ভাগৱত-পুৰাণৰ কাহিনী নাটকীয় ৰূপত গাই নাচি পৰিবেশন কৰে। এইবিধ ওজাক পদ্মপুৰাণ গোৱা ওজাৰ পৰা পাৰ্থক্য দেখুৱাবৰ বাবে সত্ৰীয়া ওজাপালি বোলা হয়।

এইদৰে সত্ৰাধিকাৰ আৰু ভক্তবৃন্দই বিভিন্ন বিষয়ৰ দায়িত্ব পালন কৰি সত্ৰ নিয়াৰিকৈ চলোৱাটো পৰম্পৰা। প্ৰত্যেকজন বিষয়ববীয়াই ভগৱন্তৰ দাস হৈ গুৰুৰ আজ্ঞাৰে আধ্যাত্মিক-সামাজিক-সাংস্কৃতিক দায়িত্ব পালন কৰি সত্ৰৰ ভক্তিধৰ্মৰ প্ৰতি সত্ৰ-সমাজ আৰু ৰাইজৰ আস্থা অটুট ৰাখিছিল। সম্প্ৰতি অনেক সত্ৰত উক্ত বিষয়-ববীয়াৰ কিছুমান পদত কোনো নাই। নগাঁৱৰ সত্ৰসমূহৰ কিছুমান সত্ৰাধিকাৰ নিৰ্মালি বা ঢোপ নোলোৱা। সত্ৰ সমূহত গায়ন-বায়ন, সূত্ৰধাৰ, খনিকৰ, পালধৰা বা আলধৰা, মুক্তিয়াৰ, দেউৰী, ভৰাঁলী, নাম লগোৱা পাঠক আদি বিষয়ববীয়া আছে। এই সকলৰ সত্ৰ পৰিচালনাৰে সত্ৰ যেনেতেনে জীয়াই আছে। আজিকালি কিছুমান সত্ৰত সভাপতি, সম্পাদক আদি বিষয়-ববীয়াৰে সত্ৰ

পৰিচালনা কৰা হয়। তেনে সত্ৰতো সত্ৰাধিকাৰ, মেধি, ভঁৰালী, দেউৰী আদি অত্যাৱশ্যকীয় বিষয়-বৰীয়া সমূহে থাকে।

□□□

প্ৰসংগ টীকাঃ-

১. অনন্ত চৰিত ঃ পৃ: ৪৫, শ্ৰীৰাম আতাৰ চৰিত্ৰ ঃ পৃ ২৭, পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১৪১।
২. নীলকণ্ঠ দাস ঃ শ্ৰীশ্ৰী দামোদৰদেৱ চৰিত, পৃ: ৫২।
৩. M.A.S. Page-451.
৪. অনন্ত চৰিত ঃ পদ-২৭৯।
৫. ৰামচৰণ ঃ পদ-১০৮০।
৬. নিৰুপমা মহন্ত ঃ সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা, পৃ: ৯০।
৭. কথা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ২০, ২১।
৮. ৰামচৰণ ঃ পদ-১০৭১।
৯. উল্লিখিত পদ-১০৭৪।
১০. অনন্ত চৰিত ঃ পদ-১২৯।
১১. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৪৫।
১২. কমল চন্দ্ৰ বৰা ঃ শ্ৰীশ্ৰী বটদ্ৰৱা থানৰ ইতিহাস, বৰদোৱা, স্মৃতিগ্ৰন্থ, ১৯৭৬, পৃ: ১৪৩-১৪৪।
১৩. পূৰ্ণস্মৃতি ঃ স্মৃতিগ্ৰন্থ, সম্পাদকৰ শৰাই সম্পা- সুনীল বৰা, ২০০০।
১৪. শঙ্কৰদেৱ ঃ কীৰ্তন-উৰেষা বৰ্ণন, পদ-২০৮।
১৫. বৰদোৱা গুৰু-চৰিত ঃ পৃ: ২১৭।
১৬. আউনীআটী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰী পীতাম্বৰ মহন্তৰ তথ্য (২০০১ খ্ৰী:ৰ পহিলা বহাগত আমি উৎসৱ প্ৰত্যক্ষ কৰিছো।)
১৭. পবিত্ৰ অসম ঃ পৃ: ১২৮।
১৮. কৰচোং সত্ৰৰ অধিকাৰ শ্ৰীনিত্যানন্দ গোস্বামীৰ লিখিত তথ্য।
১৯. বৰদোৱা চৰিত ঃ পৃ: ৫৮।
২০. গোকুল পাঠক ঃ বৰপেটা সত্ৰৰ ইতিহাস, প্ৰকাশক- সৰ্বানন্দ বৰুৱা, ১৯৬৬ চন, পৃ: ২২।
২১. সত্ৰ-সংস্কৃতি, পৃ: ৩৫।
২২. লাইআটী সত্ৰৰ শ্ৰীযুগল চন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীৰ পৰা পোৱা তথ্য।
২৩. জনাবড়ি কালশিলা সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ প্ৰয়াত মহেন্দ্ৰ নাৰায়ণ মহন্তৰ লিখিত তথ্য।
২৪. সত্ৰ-সংস্কৃতি, পৃ: ৩৮-৪৪।
২৫. নগাঁও জাখলি আমতলা গড়লা সত্ৰৰ শ্ৰীডিম্বেশ্বৰ মহন্ত আৰু হালধিআটী এফলীয়াবড়ি সত্ৰৰ শ্ৰীভবেন্দ্ৰ নাথ মহন্তৰ লিখিত টোকা।
২৬. আদি হালধিআটী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীপূৰ্ণচন্দ্ৰ মহন্তৰ লিখিত টোকা।
২৭. চিপহা নৰৈ, বাঁহগোৰাং গোসাঁইমনা, খাগৰীবাৰী, বৰোৱা, শালগুৰি আদি সত্ৰৰ পৰা পোৱা তথ্য।
২৮. নীৰদা মহন্ত, নাম প্ৰেমৰ জৰী, নতুন শ্ৰৱণী সত্ৰ, ডিমৰুগুৰি, প্ৰকাশ ২০০০, পৃ: ১৫-১৬।
২৯. অঙ্কাৱলী ঃ গোপাল আতা ঃ জন্মযাত্ৰাৰ লোকাযাত্ৰা, পৃ: ৪১৩।
৩০. সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা : অসমীয়া নাট্য সাহিত্য, পৃ: ৮।
৩১. দুলাল বৰা : লোকনাট্য লোকাযাত্ৰা, কলংপাৰ, ৪ চেপ্তেম্বৰ ২০০২, সম্পা- বলেন বৰা, পৃ: ৬।
৩২. গোপাল আতা : জন্মযাত্ৰাৰ লোকাযাত্ৰা, অঙ্কাৱলী, পৃ: ১৯।
৩৩. নীৰদা মহন্ত : নাম প্ৰেমৰ জৰী, পৃ: ২৩-২৪।
৩৪. ৰামচৰণ : পদ ৩৯৫৬।
৩৫. সত্ৰৰ নিত্য-প্ৰসঙ্গ: নৈমা-প্ৰসঙ্গ দ্ৰষ্টব্য।
৩৬. নীৰদা মহন্ত : নাম প্ৰেমৰ জৰী, পৃ: ৫১-৫৬।
৩৭. নাম প্ৰেমৰ জৰী : পৃ: ৫১, ৫২, ৫৩, ৫৫।
৩৮. সত্ৰ-সংস্কৃতি, পৃ: ৩১-৩৩।
৩৯. ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ অধিকাৰ শ্ৰীধৰ্মকান্ত গোস্বামী আৰু শ্ৰীমোহন শৰ্মাৰ পৰা পোৱা টোকা।

৪০. মহীকান্ত গোস্বামী : বৈষ্ণৱ ধৰ্মকৃত্য, পদ ৩৫-৩৮।
৪১. ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ অধিকাৰ শ্ৰীধৰ্মকান্ত গোস্বামী আৰু শ্ৰীমোহন শৰ্মাৰ পৰা পোৱা লিখিত তথ্য।
৪২. তীৰ্থনাথ শৰ্মা : আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী, পৃ: ৩৮৬।
৪৩. নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী : সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা, পৃ: ১৩১।
৪৪. উলুবাৰী সত্ৰৰ শ্ৰীঅতুল মহন্তৰ পৰা পোৱা তথ্য।
৪৫. শঙ্কৰদেৱ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত : ২য় স্কন্ধ পদ- ২৭,২৮,২৯।
৪৬. সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা ঃ পৃ ১৪১।
৪৭. ৰামচৰণ : পদ-১৬৩৫-৩৬।
৪৮. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৬২।
৪৯. ৰামচৰণ ঃ পদ ১৬৪১-১৬৪৩।
৫০. কীৰ্ত্তন ঃ উৰেষা-বৰ্ণন, বিংশ কীৰ্ত্তন।
৫১. মৰিগাঁও কালশিলা তৰাবৰি সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ প্ৰয়াত মহেন্দ্ৰ নাৰায়ণ মহন্তৰ হাতেলিখা
'পালনামৰ তত্ত্ব' গ্ৰন্থ।
৫২. মহীকান্ত গোস্বামী ঃ বৈষ্ণৱ ধৰ্মকৃত্য : পদ ৭০ (সন্তমালাৰ পৰা সংগৃহীত), নগাঁও ১৯০৭ শক।
৫৩. বেজবৰুৱা ঃ পৃ: ৭৬।
৫৪. মোহন মহন্ত ঃ পালনামৰ স্বৰূপ কথা ঃ 'পালনাম আৰু ৰাবেগঞা ভাওনা', প্ৰকাশ, ১৯৮৯,
সম্পা: গিৰিকান্ত গোস্বামী, পৃ: ৩।
৫৫. মৰিগাঁও কালশিলা তৰাবৰি সত্ৰৰ প্ৰয়াত মহেন্দ্ৰ নাৰায়ণ মহন্তৰ হাতেলিখা পালনাম তত্ত্ব গ্ৰন্থ।
৫৬. বেজবৰুৱা ঃ ওপৰঞ্চি ১।
৫৭. গোকুল পাঠক ঃ বৰপেটা সত্ৰৰ ইতিহাস, ১ম প্ৰকাশ, ১,৩৬৬ চন, পৃ: ১৮৩।
"মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ ৰাজত্বকালত প্ৰস্তুত কৰা ৰূপৰ মুদ্ৰা। টকাৰ গাত লিখা কথাখিনি দেৱনাগৰী হৰফত লিখা বাবেই ইয়াক নাগেৰী টকা বুলিও কোৱা হৈছিল। এই টকাৰ সন্মুখৰ ফালে "শ্ৰীশ্ৰীমন্নৰনাৰায়ণ ভূপালস্য ১৪৭৭ শাকে .... বুলি লিখা থকা দেখা যায়। বৰপেটা সত্ৰত এতিয়াও এই টকা দুটা 'সেৱাৰ-বস্তু' হৈ আছে।"— গোকুল পাঠক, বৰপেটা সত্ৰৰ ইতিহাস, পৃ: ১৮৩।
৫৮. কথা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৫১৩, গুৰুচৰিত-কথা : ছেদ-৯২৬।
৫৯. গোকুল পাঠক ঃ বৰপেটা সত্ৰৰ ইতিহাস, পৃ: ২০-২১।
৬০. দামোদৰদেৱৰ চৰিত ঃ পদ-৫৩৩।
৬১. ঠাকুৰ চৰিত ঃ পদ-৪২৭।
৬২. লতাবোৰা সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ প্ৰয়াত চাক গোস্বামীৰ তথ্য।
৬৩. মৰিকলং, বৰঘাটৰ আদি এলেঙি সত্ৰ (সৰুফাল)ৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীপূৰ্ণচন্দ্ৰ মহন্ত, শালমৰা চেংলাই সত্ৰৰ অধিকাৰ শ্ৰীধৰ্মানন্দ গোস্বামী, ৰূপনাৰায়ণ খাটুটীয়া সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীদেৱকান্ত মহন্ত, গোনামৰা সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীমথুৰাকান্ত গোস্বামী, চিগহা নৰৈৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীবিশ্বনাৰায়ণ গোস্বামী, দলৈচুৱা কালশিলা সত্ৰৰ শ্ৰীনৰ মহন্ত প্ৰভৃতিৰ লিখিত তথ্য।
৬৪. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ: ১৪০, ১৪১, ১৪২ ।
৬৫. আউনীআটী ঃ পৃ: ৩৯৪।
৬৬. গুৰুচৰিত-কথা ঃ ছেদ- ৩০৪, ৪০২।
৬৭. কথা-গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৪২৭, ৪৭৫।
৬৮. দৈত্যাৰি ঃ পদ ৯৭০।
৬৯. উল্লিখিত , পদ-৯৭১।
৭০. আউনীআটী ঃ পৃ: ৩৯১।
৭১. উল্লিখিত, পৃ: ৩৮৯।
৭২. শ্ৰীশ্ৰীবংশীগোপালদেৱৰ চৰিত ঃ পদ-৮১০-৮১৩।
৭৩. নগাঁও কুৰুৱাবাহী সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ গোস্বামীৰ টোকা।
৭৪. বাকৰিয়াল সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীতপন চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ লিখিত টোকা।
৭৫. বুৰঞ্জী বিবেক ঃ পৃ : ১৩৭।
৭৬. ৰামচৰণ ঃ পদ ১৫০১-১৫০৪।
৭৭. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ : ৮৭।

□□□

চতুৰ্থ অধ্যায়

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ নাট-ভাওনা

৪.০০ সত্ৰৰ নাট্য-সম্ভাৰ ঃ

অঙ্কীয়া নাট-ভাওনাৰ জন্মদাতা শঙ্কৰদেৱ। শঙ্কৰদেৱৰ জন্মস্থান অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱা-আলিপুখুৰী। বৰদোৱাতে শঙ্কৰদেৱে নাটৰ সূচনা কৰে। মাধৱদেৱৰ ভাগিনীয়েক ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ চৰিত মতে শঙ্কৰদেৱে উনৈশ বছৰ বয়সত 'চিহ্নযাত্ৰা' অভিনয় কৰি দৰ্শকক বিমুগ্ধ কৰিছিল।[১] কোনো কোনো চৰিতত তীৰ্থ-ভ্ৰমণৰ পৰা ঘূৰি আহি 'চিহ্নযাত্ৰা' ৰচনা কৰা বুলি উল্লেখ আছে।[২] তীৰ্থ-ভ্ৰমণলৈ যোৱাৰ আগতে হওক বা ঘূৰি আহিয়েই হওক--- শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ মহাজীৱনৰ প্ৰথম স্তৰতে বৰদোৱা-আলিপুখুৰীত যে নাটৰ শুভ-আৰম্ভ কৰিছিল এই বিষয়ে সন্দেহ নাই।

'চিহ্নযাত্ৰা'ৰ পিছত শঙ্কৰদেৱে ৰচনা কৰা উদ্ধাৰ হোৱা 'পত্নী-প্ৰসাদ', 'কালিদমন', 'কেলি-গোপাল', 'ৰুক্মিণী-হৰণ', 'পাৰিজাত হৰণ' আৰু 'ৰাম-বিজয়' এই ছখন নাটৰ 'কালি দমন' বৰদোৱাত ৰচনা কৰা বুলি কালিৰাম মেধিয়ে অনুমান কৰিছে যদিও সকলো তথ্য ফহিয়াই পণ্ডিতসকলে এই নাটখন পাটবাউসীত ৰচনা কৰা বুলি মত দাঙি ধৰিছে।[৩]

৬৭ বছৰ বয়সত শঙ্কৰদেৱে নগাঁও-বৰদোৱা ত্যাগ কৰি যোৱাৰ পিছত বিশেষকৈ নামনি অসমৰ কামৰূপতহে নাট ৰচনা কৰিলে। কিন্তু শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তি-আন্দোলন তথা সত্ৰ-সভা মধ্য আৰু উজনি অসমলৈ বিস্তৃত হৈ পৰাত কিছু বছৰ পিছত অৰ্থাৎ শঙ্কৰোত্তৰ যুগত অবিভক্ত নগাঁও জিলাত পুনৰ সত্ৰ-সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ উদ্গতি হয়। যাৰ ফলত, পৰৱৰ্ত্তী কালত নগাঁও জিলাত সত্ৰ-সংখ্যা বৃদ্ধি পায় আৰু নাট-ভাওনা সমৃদ্ধ হৈ উঠে। অঙ্কীয়া পদ্ধতিত নাট ৰচনা কৰা সত্ৰসমূহৰ নাট্যকাৰ আৰু নাটৰ লেখ আগবঢ়োৱা হ'ল ঃ

বৰদোৱা-নৰসাল নবোনা ঠালত সত্ৰসমূহে নাট কটা বা ৰচনা কৰাৰ চেষ্টা অব্যাহত ৰাখিলে। যাৰ ফলত অষ্টাদশ শতাব্দীৰ পৰা কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধলৈ বিভিন্নজন নাট্যকাৰৰ ভাওনা-নাটৰ সন্ধান পোৱা গৈছে। বৰদোৱাৰ ৰমাকান্ত আতাই 'স্যমন্ত হৰণ' নাট, তেওঁৰ পুত্ৰ ৰামচন্দ্ৰ আতাই 'কংস বধ' নাট ৰচনা কৰে।[৪] এই দুজনাৰ পিছত কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত বংশীধৰে 'হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান' আৰু 'কুলাচল বধ' নাট লিখে।[৫] বৰদোৱাৰ পৰা গৈ ৰামপুৰত

সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা ভদ্ৰদেৱ বা যদুদেৱে 'সীতা-হৰণ' নাট ৰচনা কৰে।[৬] নবোৱা ঠালৰ সত্ৰসমূহৰ ভিতৰত শালিসত্ৰৰ নাটৰ সংখ্যা সৰ্বাধিক।

ভদ্ৰদেৱৰ পুত্ৰ লক্ষ্মীদেৱ অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষাৰ্ধৰ নাট্যকাৰ। তেওঁৰ ৰচিত পাঁচখন নাট 'বাৰণ-বধ', 'কুমৰ-হৰণ', 'নৃসিংহ যাত্ৰা', 'জন্মযাত্ৰা' আৰু 'গোবৰ্দ্ধন যাত্ৰা'।[৭] কেশৱানন্দদেৱ গোস্বামীয়ে উক্ত পাঁচখন নাটৰ লগতে 'হৰমোহন' নামৰ নাট এখনো লক্ষ্মীদেৱে লিখা বুলি কৈছে।[৮]

লক্ষ্মীদেৱৰ ছয়জন পুত্ৰৰ কনিষ্ঠ ধনেশ্বৰ ওৰফে ভৱকান্তই 'বালিবধ', 'দ্ৰোপদী সয়ম্বৰ' আৰু 'বামন বিজয়' নাট লিখে।[৯]

ধনেশ্বৰ-পুত্ৰ শিৱেন্দ্ৰদেৱে 'শাল্বদৈত্য বধ', 'ত্ৰিশঙ্কুৰ স্বৰ্গলাভ' আৰু 'বিৰাট পৰ্ব' নাট ৰচনা কৰে।[১০] ডঃ কেশৱানন্দ গোস্বামীয়ে কুৰি শতিকাৰ নাট্যকাৰ ধনেশ্বৰৰ পুত্ৰ শিৱেন্দ্ৰদেৱৰ ছখন নাটৰ ভিতৰত উদ্ধাৰ হোৱা 'শাল্বদৈত্য বধ', 'সুভদ্ৰা হৰণ', 'কৰ্ণপৰ্ব'; মহেশ চন্দ্ৰৰ 'অভিমন্যু বধ' আৰু 'ৰাজসূয়', অসিতচন্দ্ৰৰ 'কিৰাট-পৰ্ব' আৰু কেশৱানন্দৰ 'নৰকাসুৰ', 'অমৃত-মন্থন' নাটৰ উল্লেখ কৰিছে।[১১]

ভেটিয়নীত সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৰেন্দ্ৰ নাৰায়ণৰ 'দুৰ্বাসা ভোজন', 'বভ্ৰুবাহনৰ যুদ্ধ', 'গদা পৰ্ব', 'পুতনা বধ' আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ যোগেন্দ্ৰদেৱৰ 'ৰাধা হৰণ'[১২] আৰু তেওঁৰ আন দুখনি নাট 'অমৃত মন্থন', 'ধ্ৰুৱ আখ্যান' উল্লেখযোগ্য।[১৩]

তলিবিল সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা লক্ষ্মীদেৱৰ ৩য় পুত্ৰ নৱনাথৰ নাতি তিলকচন্দ্ৰই 'দেৱজিৎ' আৰু 'খটাসুৰ বধ' নাট[১৪] লিখাৰ উপৰিও 'ভীষ্মপৰ্ব' নাট[১৫] ৰচনা কৰে।

ববদোৱাৰ শলগুৰীয়া সত্ৰসমূহেও নাট ৰচনা অব্যাহত ৰাখিলে। শলগুৰি সত্ৰৰ পূৰ্ণকান্তৰ 'লঙ্কা দহন', 'বালী বধ', 'হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান' (মৰিগাঁৱৰ মেদেলুৱা গাঁৱত থকা) পূৰ্ণকান্তৰ পুত্ৰ লৱকান্তৰ 'ভীষ্ম-পৰ্ব', 'অভিমন্যু-বধ', 'পাতালী কাণ্ড' আৰু 'কাল পৰ্ব', 'লেতেৰী শলগুৰিৰ যদুকান্তৰ 'ৰাৱণ-বধ', আইভেটি ন-সত্ৰৰ আত্মানন্দৰ 'দণ্ডী পৰ্ব', 'অগ্নি-পুৰাণ', 'পাণ্ডৱ-স্বৰ্গাৰোহণ', 'অভিমন্যু বধ' আৰু 'শ্ৰীবৎস চিন্তা'; আইভেটিৰ ৰমাকান্তৰ 'বিজয়সুৰ বধ', চৰাইখোলাৰ শম্ভুদেৱৰ 'অমৃত মন্থন' আৰু 'গোৱৰ্দ্ধন যাত্ৰা' ভোগবাৰীৰ মোহকান্তৰ 'বালী-বধ', প্ৰিয়কান্তৰ 'দ্ৰোণপৰ্ব' প্ৰভৃতি অষ্টাদশ-ঊনবিংশ শতিকাৰ উল্লেখযোগ্য নাট।[১৬] আইভেটি নসত্ৰৰ মহীকান্তৰ 'বলী-বাসৱৰ যুদ্ধ', বজ্ৰেশ্বৰৰ 'ৰাজসূয়-যজ্ঞ', আত্মানন্দৰ 'লৱণ দৈত্য বধ', নবীন মহন্তৰ 'পাণ্ডৱ বিজয়' উল্লেখযোগ্য নাট।[১৭]

কৰচোং সত্ৰৰ ভগবান আৰু ভগীৰথে লিখা নাট 'পুতনা বধ',[১৮] ৰামভদ্ৰৰ 'কুমৰ হৰণ', ৰামচন্দ্ৰৰ 'সীতা-হৰণ', লক্ষ্মীনাথৰ 'ৰাৱণ বধ', অনামী ৰচকৰ 'ধেনুকাসুৰ বধ' নাট ববদোৱাৰ শঙ্কৰদেৱ গৱেষণা কেন্দ্ৰত সংৰক্ষিত।[১৯] এই সত্ৰৰ ধৰ্মচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে 'অভিমন্যু বধ' আৰু চামগুৰিৰ বিশ্বগুৰে 'কংস বধ' আৰু 'বালী-বধ', সোণাৰী গাঁৱৰ হৰিচৰণে 'বিৰাট-পৰ্ব', কুশকান্তই 'ভীষ্ম-বিহাৰ', 'শঙ্খচূড় বধ' আৰু 'কুলাচল বধ' নাট ৰচনা কৰে।[২০]

নগাঁৱত চুপহা বা চিপহা সত্ৰ কেইখনো আছে। কাব্য, গীত, নাট আদি ৰচনাত চিপহা সত্ৰৰ বৰঙণি লেখত লবলগীয়া। নৈৰ চিপহা সত্ৰৰ পৰা অনেক সাঁচিপতীয়া পুথি সংৰক্ষণৰ বাবে বৰদোৱা গৱেষণা কেন্দ্ৰক দিছে। তাত সংৰক্ষিত নাটসমূহ শঙ্কৰদেৱৰ 'ৰুক্মিণী-হৰণ', 'পাৰিজাত-হৰণ', 'ৰাম-বিজয়'; গোপাল আতাৰ 'জন্মযাত্ৰা'ৰ উপৰিও পৰৱৰ্ত্তী নাট্যকাৰৰ নাটসমূহ চিপহাৰ অমূল্য সম্পদ। গৱেষণা কেন্দ্ৰত থকা নাটসমূহ হ'ল-- বলোচন্দ্ৰৰ 'জঙ্ঘাসুৰ বধ' আৰু 'লক্ষ্মণ বিজয়'; ভবানন্দৰ 'মহীৰাৱণ বধ', কৃশচন্দ্ৰৰ 'শঙ্খচূৰ বধ', ধৰ্মেশ্বৰৰ 'সম্বৰাসুৰ বধ', দ্বিজ দামোদৰৰ 'শতস্কন্ধ ৰাৱণ-বধ', দ্বিজ দীনৰ 'বস্ত্ৰ-হৰণ', দেৱজনৰ 'সত্য হৰণ', গোপালৰ 'সীতা-হৰণ' আৰু 'বামন বিজয়', পূৰ্ণকান্তৰ 'হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান', বলোচন্দ্ৰৰ পুত্ৰ নৰোত্তমৰ 'তাৰকাসুৰ-বধ' আৰু অনামী নাট্যকাৰৰ 'দণ্ডীপৰ্ব', 'কুৰুক্ষেত্ৰ' আৰু 'সীতা-হৰণ'।[২১]

মাজজাজনিৰ সৌৰামোচৰ সত্ৰত কমলচন্দ্ৰই 'পাণ্ডৱৰ ৰাজসূয় যজ্ঞ', 'অশ্বকৰ্ণ বধ' আৰু 'ৰামৰ অশ্বমেধ যজ্ঞ' নাট ৰচনা কৰিছিল।[২২]

নগাঁৱৰ শেনছোৱাৰ ধৰ্মেশ্বৰ বৰকাকতিৰ ঘৰৰ পৰা পোৱা গোপাল আতাৰ পুত্ৰ কলাকটা সত্ৰৰ অধিকাৰ দৈৱকীনন্দনৰ 'অজামিল উপাখ্যান' আৰু যাদৱানন্দনৰ 'অমৃত-মন্থন' নাট উল্লেখযোগ্য। চিপহা সত্ৰত হালধিআটী সত্ৰৰ লক্ষীকান্তৰ 'ৰাধা-হৰণ' নাট পোৱা গৈছে।[২৩]

কাল সংহতিৰ নাচনীপাৰ সত্ৰত মহেশ চন্দ্ৰ মহন্তৰ আৰু পূৰ্ণকান্ত মহন্তৰ 'ৰাসলীলা' আৰু 'কালিয়-দমন'[২৪] ভোটাইগাঁও গজলা সত্ৰৰ অচিন্ত্য নাৰায়ণৰ 'বৃত্ৰাসুৰ বধ', 'বিচিত্ৰাৰ সয়ম্বৰ-শনিৰ দৰ্পচূৰ্ণ' আৰু 'শ্বেতাৰ্জুনৰ বৈকুণ্ঠ পয়াণ'[২৫] কুৰি শতিকাত ৰচনা কৰা নাট।

নগাঁৱৰ ব্ৰহ্মা সংহতিৰ কুকুৰাৱাহী সত্ৰৰ ডিম্বচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে 'কুলাচল-বধ'[২৬] কামপুৰ টকৌবাৰী শ্ৰৱণী সত্ৰৰ দুৰ্লভ চন্দ্ৰ মহন্তই 'কুৰুক্ষেত্ৰ', 'কৃষ্ণ-জন্মলীলা', 'স্যমন্ত-হৰণ' আৰু 'ব্ৰজমোহন' এই চাৰিখন নাট[২৭] লিখে।

পুৰণিগুদাম লাইআটী সত্ৰৰ লীলাকান্ত গোস্বামীয়ে 'কংস বধ' আৰু 'জন্মাষ্টমী' নাট কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত ৰচনা কৰে।[২৮]

কলিয়াবৰ ছয়খন এখন সত্ৰৰ স্থান বুলি জনাজাত। বৰ্তমান ঠাল-ঠেঙুলিৰে সত্ৰ সংখ্যা আৰু বৃদ্ধি হৈছে। ইয়াৰ কেইখনো সত্ৰত নাট্য-চৰ্চা আৰু ৰচনা কৰা হৈছিল। সকলো সত্ৰৰ ভিতৰত শ্ৰীৰাম আতাৰ নাতি ৰামগোবিন্দই পতা কাল সংহতিৰ সত্ৰৰ নাটৰ সংখ্যাধিক্য মন কৰিবলগীয়া। 'মঞ্জুলেখা'[২৯] আৰু 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ'[৩০] গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰা মতে সত্ৰৰ নাট্যকাৰ আৰু নাটৰ লেখ হ'ল— আদিজনা শ্ৰীৰাম আতাৰ 'সুভদ্ৰা-হৰণ' আৰু 'অমতোজন' (ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ গ্ৰন্থত নাই), ৰামানন্দৰ 'ব্ৰজমোহন' আৰু 'ৰাস', ৰামগোবিন্দৰ 'কালযৱন বধ', ৰামগোপালৰ 'পাণ্ডৱৰ ৰাজসূয়', কণ্ঠভূষণৰ 'খটাসুৰ-বধ', বাসুদেৱৰ 'যাণ্ড মৰ্দন', জগন্নাথৰ 'বকাসুৰ বধ', কৃষ্ণনাথৰ 'দন্তাসুৰ বধ' আৰু 'বলি

ছলনা', নবনাথব 'ভীষ্ম-নির্যাণ', খর্গেশ্বরব 'ধ্রুব চবিত', ঈশ্বব চন্দ্রব 'বামব বনবাস', 'বালী বধ' আৰু 'বাৱণ বধ'; মোহন চন্দ্রব 'বাধা-হবণ', 'কুলাচল-বধ', 'মহীবাৱণ-বধ' আৰু 'অজামিল উপাখ্যান'; (পিছব দুখন 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবব'ত উল্লেখ আছে।); দামোদব-চন্দ্রব 'দ্রোণপর্ব', 'কর্ণপর্ব', 'বিবাটপর্ব', 'কংস বধ', 'পাণ্ডৱব অশ্বমেধ', 'নল-চবিত্র' শাল্বদৈত্য-বধ', 'হবমোহন', 'অজামিল উপাখ্যান', 'অমৃত মন্থন', 'বাম-নির্যাণ', 'বামব অশ্বমেধ', 'বামব স্বর্গাবোহণ', 'দাতা-কর্ণ' আৰু 'কূর্মাৱলী বধ', ('ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবব'ত উল্লেখ থকা পিছব তিনিখন নাটব লগত দামোদব চন্দ্রব নাট ১৫ খন); ঈশ্বৰচন্দ্রব 'দাতা কর্ণ', 'পাতালী কাণ্ড বামায়ণ' আৰু 'কার্তবীজার্জুন বধ', জয়ানন্দদেৱব 'অশ্বকর্ণবধ'; 'হবিশ্চন্দ্র উপাখ্যান', 'নৃসিংহ যাত্রা', 'নহুষব বাজ্যপ্রাপ্তি' আৰু 'হংসডিম্ব উপাখ্যান', (শেষবখন ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াববত নাই); মদনচন্দ্রব 'দ্রৌপদীব সয়ম্বব', 'সিন্ধুবা বধ', 'জটাসুব বধ', আৰু ভীষ্মব দিগবিজয়' (পিছব তিনিখন 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবব'ত উল্লেখিত); পদ্মকান্ত দেৱব 'বাম পবাজয়', 'সীতা-হবণ', 'হিড়িম্বাসুব বধ', 'বকাসুব বধ' আৰু 'অভিমন্যু বধ' (শেষবখন 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবব'ত উল্লিখিত); কেশৱচন্দ্রব 'সিন্ধুবা বধ', আৰু 'ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবব'ত উল্লেখ থকা লক্ষীনাথব 'কুৰুক্ষেত্র' আৰু বজ্রেশ্বরব 'পাণ্ডৱব স্বর্গাবোহণ' প্রভৃতি।

কাল সংহতিব আন এখনি সত্র কলিয়াবব আমগুবি কবতিপাব (পুবণি)। জয়ধ্বজ সিংহব বাজত্বকালত শ্রীবামআতাব পুত্র পবমানন্দই অবিভক্ত কামৰূপব কালবাবব পবা আহি আমগুবি কবতিপাব সত্র পাতে। এই সত্রয়ো নাট্য-সাহিত্যলৈ অৱদান আগবঢ়াইছে। যোগেশ্বব আতাব 'হবিশ্চন্দ্র উপাখ্যান', 'অশ্বমেধ-পর্ব, 'বাৱণ-বধ' আৰু 'অমৃত মন্থন'; অনন্তদেৱব 'তবণীসেন বধ', 'পাতালী কাণ্ড বামায়ণ', 'শ্রীকৃষ্ণ-নির্যাণ' আৰু 'শিৱ-শক্রভঙ্গ'; কন্দ্রকান্তব 'হবমোহন', 'কর্ণপর্ব', শৈল্য-পর্ব', 'ভীষ্ম পর্ব', 'ভীষণ দৈত্য বধ', 'অভিমন্যু-বধ', 'জয়দ্রথ বধ', 'বৃহৎ দৈত্য বধ', 'শ্রীবাম-অৱতাব', 'কুৰুক্ষেত্র', 'কহিতব সিদ্ধিলাভ', 'মেঘনাদ বধ', 'কর্ণপাল দন্দপাল বধ', 'বৃন্দা-হবণ', 'সীতা হবণ-বালিবধ' আৰু 'কর্মফল';[৩১] বাসুদেৱ আতাই স্থাপন কৰা আমগুবি কবতিপাব ন-সত্রব জয়দেউ আতাব 'বাম-বনবাস', 'দ্রোণপর্ব', 'সাবিত্রী উপাখ্যান', 'কর্ণ-পর্ব' আৰু 'ভীষ্ম-পর্ব'; কনকচন্দ্রব 'পাশাপর্ব', 'অভিমন্যু বধ' আৰু 'জয়দ্রথ বধ'; যুক্তিদেৱব 'দ্রৌপদীব সয়ম্বব', 'যযাতিব উপাখ্যান', 'শঙ্খচূড় বধ' আৰু 'প্রহ্লাদব দিগ্বিজয়' আৰু মঙোবামব 'বাম জন্ম' উল্লেখযোগ্য নাট।[৩২]

পবমানন্দব পুত্র মাধবানন্দই পাতা নগাঁওব সত্রব হবিচন্দ্রদেৱব 'ভীষ্মপর্ব', 'দ্রোণপর্ব', 'কর্ণপর্ব', 'শৈল্যপর্ব', 'বিবাট পর্ব', 'বকাসুব বধ', 'বিন্দ্রাসুব বধ', 'বৃত্রাসুব বধ', 'হবিশ্চন্দ্র উপাখ্যান', 'শ্রীবংস চিন্তা', 'সীতা-হবণ', 'সীতা হবণ-বালীবধ', 'বনমালীন সয়ম্বব', 'মদালসা উপাখ্যান', 'বাম বনলৈ যোৱা', 'লঙ্কা দহন', 'বাৱণ-বধ', 'ধুন্ধুদৈত্য বধ', 'বীবেন্দ্র বিজয়', 'যযাতি উপাখ্যান', 'বলিছলন' আৰু 'কংস বধ' প্রমুখ্যে ২২ খন নাট।[৩৩]

কাল-সংহতিৰ পুৰুষোত্তমৰ বংশধৰ কলিয়াবৰ কাঠপাৰ সত্ৰৰ ধৰ্মনাথে 'বৃত্ৰাসুৰ বধ', ব্ৰজনাথে 'গিৰিজা পৰ্ব', 'লক্ষণ বৰ্জন' আৰু 'কিৰাট-পৰ্ব', যোগেন্দ্ৰদেৱে 'অৰ্জুনৰ বনবাস' আৰু 'সুভদ্ৰা হৰণ' নাট আৰু আহঁতগুৰি সত্ৰৰ কোনো কোনো নাট্যকাৰে 'সুভদ্ৰা হৰণ', 'দ্ৰৌপদীৰ সয়ম্বৰ', 'কাৰ্তবীজাৰ্জুন বধ', 'ক্ষান্ত মোচন' নাট লিখি সত্ৰৰ নাট্য সম্পদ বঢ়ায়।[৩৪]

চামগুৰি সত্ৰৰ বিশ্বগুৰু আতাই 'কংস-বধ'[৩৫] আৰু বালীবধ,[৩৬] তেওঁৰ পুত্ৰ সম্ভুদেৱে 'অমৃত মন্থন' আৰু 'বলী চলন', তেওঁৰ পুত্ৰ হৰিচৰণে 'দুৰ্বাসা ভোজন যাত্ৰা', কমলাকান্তই 'কুমৰ হৰণ' আৰু 'সম্বৰাসুৰ বধ', বল্লকান্তই 'সুভদ্ৰা হৰণ' আৰু 'কৰ্ণ-বধ' নাট ৰচনা কৰে।[৩৭]

শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰথম নাট 'চিহ্নযাত্ৰা' আছিল[৩৮] বুলি কোৱা কলিয়াবৰৰ জয়কৃষ্ণ ঠাকুৰ খুন্দাগৰা সত্ৰৰ মহেশ চন্দ্ৰই 'ভীষ্ম নিৰ্যাণ', 'দ্ৰোণপৰ্ব', 'কৰ্ণপৰ্ব', 'গদাপৰ্ব', 'বিৰাট পৰ্ব', 'পাণ্ডৱৰ অশ্বমেধ' আৰু 'হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান' লিখি[৩৯] নাট-ভাওনাৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰিছিল।

কলিয়াবৰ শ্ৰৱণী সত্ৰৰ গিৰিকান্ত মহন্তই 'শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ জন্মযাত্ৰা' নাট ৰচনা কৰে।

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ (বৰ্তমান মৰিগাঁও জিলা) কালশিলা সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা হৃদয়ানন্দ কায়স্থ বা অনন্ত আতাৰ 'সীতা হৰণ', 'দুৰ্বাসা ভোজন', যোগানন্দৰ 'দক্ষযজ্ঞ', 'বধাসুৰ বধ', পাএৰিৰিত পোৱা পূৰ্ণকান্তৰ 'বালী বধ', কুশকান্ত আৰু হৰিকান্তৰ 'কৰ্ণপৰ্ব', কালশিলাৰ পৰা বড়া দলৈচুবাৰ গোপালৰ নামত 'পাতালীকাণ্ড', 'দুৰ্বাসা ভোজন', 'জৰাসন্ধ বধ', 'সীতাহৰণ' আৰু 'সীতাৰ পাতাল প্ৰবেশ'; শুকদল বৰবৰিৰ ৰবিচন্দ্ৰ 'ৰাজসূয়', তামুলীবাৰিৰ তোৰ্কৰ 'যদুবংশ ধ্বংস', শুকদল সৰুবৰিৰ মদনৰ নামত 'কুমৰ হৰণ'[৪০] প্ৰভৃতি অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ নাট্যকাৰৰ উল্লেখযোগ্য নাট।

৪.০১ ভাওনাৰ জনক শঙ্কৰদেৱ : বৰদোৱাত চিহ্নযাত্ৰা :

মহান শিল্পী শঙ্কৰদেৱৰ জন্মস্থান তথা আদি লীলাভূমি বটদ্ৰৱা বা বৰদোৱা থানতেই সৃষ্টি হৈছিল সত্ৰীয়া বা শংকৰী সংস্কৃতি। শঙ্কৰদেৱ এই সংস্কৃতিৰ স্ৰষ্টা। তেওঁৰ সাংস্কৃতিক কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণৰ সহকৰ্মী আৰু সহযোগী আছিল ভূঞাসকল আৰু ভিন্ন শ্ৰেণীৰ সাধাৰণ অশিক্ষিত গঞা ৰাইজ। এক বিৰাট অঞ্চলৰ গঞা ৰাইজৰ মাজৰ পৰাই গায়ন-বায়ন, নটুৱা, ভাৱৰীয়া, খনিকৰ আদি বাছি উলিয়াই সেইখন জনসমাজৰ মনঃপূত আৰু আকৰ্ষণীয়কৈ এক অভিনৱ, অপূৰ্ব সংস্কৃতি 'ভাওনা'ৰ সৃষ্টি কৰিলে।

অসমৰ ৰঙ্গমঞ্চৰ প্ৰথম ভাৱৰীয়া বা অভিনেতা শঙ্কৰদেৱ আৰু নাট্যকাৰো শঙ্কৰদেৱ। তেওঁৰ প্ৰথম ভাওনা 'চিহ্নযাত্ৰা' বৰদোৱাত অভিনীত হয় ঊনৈশ বছৰ বয়সত[৪১]। কথা-গুৰুচৰিত[৪২] আৰু 'বৰদোৱা চৰিত' মতে তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ পিছত অৰ্থাৎ ৪৪ বছৰৰ বয়সৰ পিছত চিহ্নযাত্ৰাৰ ভাওনা হয়।[৪৩] 'চিহ্নযাত্ৰা' সংলাপহীন ভাওনা। শঙ্কৰদেৱে আৰাধ্য বিষ্ণু বা কৃষ্ণৰ

অলৌকিক লীলা-মাহাত্ম্য ভূঞাবাজ্যব জনসাধাবণক বেকত কবাটোৱেই 'চিহ্নযাত্রা' ভাওনাব লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য আছিল। সেহাক বুঢ়াখাঁ, জয়ন্ত, মাধৱ, কৰ্ণপুৰ, চতুৰ্ভুজ আৰু সুহৃদ-সজ্জনে শঙ্কবদেৱক এই বিষয়ে জনোৱা কথা উল্লেখযোগ্য।[৪৪] চিহ্নযাত্রা ভাওনা কবি (১৪৬৮ চন) শংকবদেৱে অসমব নাট্য-জগতত প্রথম 'দীপাৱলী' পাতিছিল বুলি অতুল চন্দ্র হাজবিকাই মন্তব্য কবিছে।[৪৫] এই ভাওনাব পূৰ্বে প্রাচীন কামৰূপ তথা অসমত কোনো নাট-ভাওনাব প্রচলন নাছিল। অৱশ্যে নাটকীয়তাব আভাস থকা থলুৱা লোক-অনুষ্ঠান ওজাপালি, পুতলা-নাচ, ঢুলীয়া ভাও আদিব প্রচলন আছিল। সেই কালব সাধাবণ লোকক সমবেত কবাবলৈ সংলাপযুক্ত নাটক এখনব গুৰুত্বতকৈ চৰিত্রব ভাও দেখুৱাতহে বেছি গুৰুত্ব আৰোপ কবা হৈছিল। সংলাপহীনভাৱে চিত্রপটত আঁকি বং-বিবঙেবে মনোমোহা কবি নৃত্য-গীত বাদ্য-শ্লোক-সূত্রবে ভাওনা কবাব উদাহৰণ অকল কামৰূপ-অসম তথা ভাবততে নহয়, সমগ্র বিশ্বত পাবলৈ নাই। 'চিহ্নযাত্রা' ভাওনাব কলা-কৌশলব কাবণে শঙ্কবদেৱক অভিনয় মঞ্চব দৃশ্যপটব প্রথম উদ্ভাৱক আৰু প্রৱৰ্ত্তক বুলি কোৱা হৈছে।[৪৬] চিত্রকলাব লগত নাট্যকলাব সংযোগ ঘটাই সমজুৱা বা দৰ্শকক প্রভাবান্বিত কবাব এনে দৃষ্টান্ত বিবল আৰু সম্ভৱত: বিশ্বত সেইকালত তেনে উদাহৰণ পোৱা নাযাব।

উল্লেখযোগ্য যে সংলাপব বাহিৰে সংস্কৃত নাটক আৰু পৰৱৰ্তী কালত সৃষ্টি হোৱা যিকোনো ভাষাত বচনা কবা নাট আৰু অভিনয়ব সকলোবোব উপাদান 'চিহ্নযাত্রা'ত প্রয়োগ কবা হৈছিল। ববঞ্চ, আন ক'তো পূৰ্বে ব্যৱহাৰ নোহোৱা হেঙুল-হাইতালেবে পটত বোল বা বিবিধি বং দি দৃশ্যসমূহ আন আন উপাদানেবে প্রদৰ্শন কবাত দৰ্শক বা সমজুৱাক চমক লগাইছিল। পটত বোল দি ছবি বা চিত্র অঙ্কন কবা 'চিহ্নযাত্রা'ক আধুনিক কালব কেমেবা বা বৈদ্যুতিক পোহৰ আৱিষ্কাবব পূৰ্বে সৃষ্টি কবা বৰ্তমান যুগব বোলছবি বা কথাছবিব পূৰ্বাভাস বুলি চিন্তা কবিব পাবি। সাম্প্রতিক কালত শঙ্কবদেৱক বিশ্ব চলচিত্রব জনকৰূপে প্রতিষ্ঠা কবাব যুক্তিও দাঙি ধবা হৈছে।[৪৭] শঙ্কবদেৱক বচনা, পৰিচালনা আৰু পৰিবেশনাবে বিশ্বব সৰ্বপ্রথম গতিচিত্র (Going Image)কৌশলব আৱিষ্কাবক বুলি আনন্দমোহন ভাগৱতীয়ে বক্তব্য দাঙি ধৰিছে।[৪৮]

৪.০২ চিহ্নযাত্রা ভাওনা : কলা-কৌশল

প্রকৃততে ভাওনা বা অভিনয়ব বাবেহে 'চিহ্নযাত্রা'ব উদ্ভাৱনা আৰু ই অভিনীত হৈ নাট্যৰূপ গ্রহণ কৰে। চিত্র-সম্বলিত পটত অঙ্কন কবি সপ্ত বৈকুণ্ঠ প্রদৰ্শন কবিব লগা হোৱাত জন-আকৰ্ষণীয় কবিবলৈ কাহিনীব লগত সামঞ্জস্য থকাকৈ নৃত্য-বাদ্য, ধেমালি (গায়ন-বায়ন), ঘোষা, শ্লোক, সূত্র, ভটিমা, গীত-পদ, বিভিন্ন চৰিত্রসমূহব যাব য'ত যেনেকুৱা স্থান তাক 'চিহ্নবে বিভাগ' কবি সকলো প্রস্তুতিবে শঙ্কবদেৱে ভাওনা কবি দৰ্শক-শ্রোতাক মুগ্ধ কবিছিল।

অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতি তথা আধ্যাত্মিক জীৱনলৈ শঙ্কৰদেৱে আগবঢ়োৱা নাট্যসৃষ্টিৰ প্ৰথম অৱদান 'চিহ্নযাত্ৰা' ভাওনা উদ্ধাৰ হোৱা নাই। উদ্ধাৰ হোৱাটো কল্পনাও কৰিব নোৱাৰি। কিয়নো শঙ্কৰদেৱে চিহ্নযাত্ৰাৰ কাৰণে পটত ৰং-বিৰং অঙ্কন কৰি সাতবৈকুণ্ঠ প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। তেওঁৰ অঙ্কিত সেই পট বৰদোৱাত কছাৰী উপদ্ৰৱত লৰা-ঢপৰাকৈ যাবলগীয়া হোৱাত এৰি যোৱা বুলি ভাবিব পাৰি। কছাৰীৰ খেদাত উপায়হীন হৈ ভূঞাসকলে খোল-তাল পানীত পেলাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ সাঁতুৰি পাৰ হৈ গৈছিল।[৪৯] তাৰ উপৰি, চিত্ৰপট লগত নিয়াহেঁতেন ধুৱাহাট-বেলগুৰি, চুণপোৰা-বৰপেটা, পাটবাউসী আদি পুণ্যস্থানসমূহত তাৰ ভাওনা হ'লহেঁতেন আৰু আৱশ্যকমতে 'চিহ্নযাত্ৰা'ৰ পট অংকনো কৰিলেহেতেঁন । দ্বিতীয়তে, শঙ্কৰদেৱে কঠোৰ সাধনা আৰু সূক্ষ্মদৃষ্টিৰে অঙ্কন আৰু অভিনয় কলা-কৌশলেৰে বৰদোৱাত কৰা 'চিহ্নযাত্ৰা'ৰ ভাওনা দেখা আন কোনোৱে পটত বোল দি ছবি অকাঁৰ প্ৰচেষ্টা বা সাহস নকৰিলে যেন লাগে।

দৰ্শক ঃ কলিয়াবৰৰ পৰা কাজলীমুখলৈ সুবিস্তৃত ভূঞা ৰাজ্যৰ সকলোকে নিৰ্দিষ্ট দিনত ভাওনা পতাৰ জাননী দিয়া মতে দহ হাজাৰ দৰ্শক বৰদোৱাৰ ৰভাথলীত সমবেত হয়।[৫০] দৰ্শকে সাত দিন সাত নিশা চিহ্নযাত্ৰাৰ ভাওনা চাই থাকি ৰাতি দিনৰ পাৰ্থক্য বুজি নাপালে, ভাও লোৱা শিল্পীসকলক নিজৰ স্ত্ৰী, পুত্ৰসকলেও চিনি নাপালে।[৫১] চাৰিওদিশে ভাওনাৰ কথা ৰজনজনাই গ'ল। শঙ্কৰদেৱৰ শিক্ষাগুৰু মহেন্দ্ৰ কন্দলি প্ৰমুখ্যে কবিৰত্ন-বিদ্যাৰত্ন-বাগ্‌সৰস্বতী প্ৰভৃতি পণ্ডিতবৰ্গৰ পৰা অন্ত্যজলৈ সকলো দৰ্শক হৈ[৫২] বিৰ-দি বাট নোপোৱা কৰি তুলিছিল।

চিত্ৰকলা ঃ সেই কালত বৰদোৱাত সাধাৰণ স্তৰৰ লোকৰো শিল্প সচেতনাৰ আভাস পোৱা যায়। শঙ্কৰদেৱ, দামোদৰদেৱ আৰু তেওঁলোকৰ উপৰি-পুৰুষ, শিক্ষাগুৰু মহেন্দ্ৰ কন্দলি, ৰামৰাম গুৰুৰ দৰে মহীয়ান লোকৰ বাসভূমি বৰদোৱা অঞ্চল সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ কেন্দ্ৰস্বৰূপ আছিল। আৰু সেইবাবে সাধাৰণৰো শিল্পজ্ঞানৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে। সাতবৈকুণ্ঠৰ গোলোকধাম পৰ্যন্ত বৈকুণ্ঠৰ নক্সা আঁকি শেষ কৰি শঙ্কৰদেৱক হাতত লেখনী লৈ লিৰিকি-বিদাৰি ভাবি-গুণি থকা দেখা পাই চোতালত বাঢ়নী হাতত লৈ ধান মেলি থকা দাসী চন্দৰীয়ে কল্পতৰু বৃক্ষৰূপী শ্ৰীমন্দিৰবৰ কাষতে সপ্তমদ্বাৰৰ আগকৈ বহুৱাবলৈ দেখুৱাই দিছিল।[৫৩]

পূৰ্বে কোনো আৰ্হি নথকা 'চিহ্নযাত্ৰা'ৰ অভিনয়ৰ বৰ্ণনাৰ পৰা বুজা যায় কঠোৰ সাধনা, চিন্তা-চৰ্চাৰে নাট্যকলাৰ উদ্ভাৱনা কৰি শংকৰদেৱে ভাওনা প্ৰদৰ্শন কৰাইছিল। সভাথলীত সাত বৈকুণ্ঠৰ সাতোটা ঠাই কৰি চিহ্ন বিভাগ কৰি যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিছিল।

পোহৰ ঃ পোহৰৰ কাৰণে ৯টা মতা (মহতা), আঁৰিয়া, অগ্নিগড়ত খণ্ডশলা, ফুলজাৰি জ্বলাই চাৰিওফাল আলোকিত কৰি তোলা হৈছিল।[৫৪]

গায়ন-বায়ন ঃ অগ্নিগড়ৰ তলত ৰভাত আঁৰ-কাপোৰ টানি ভাৱৰীয়াৰ প্ৰৱেশৰ ব্যৱস্থা আৰু গায়ন-বায়নসহ শঙ্কৰদেৱে খোল লৈ বায়ন হৈ আন কেইজনমান বায়নৰ লগত নাট ধেমালি, চোট-ধেমালি, বৰ-ধেমালি, ৰাগ-ধেমালি, ঘোষা-ধেমালি; দেৱ-ধেমালি আদিৰে ভাওনাৰ প্ৰস্তাৱনা সূচনা কৰে। দেৱ ধেমালিত শঙ্কৰদেৱে আগে-পাছে লৈ ৯টা খোল বজাই দৰ্শকক আচৰিত কৰি তোলে।[৫৫]

ভাওনা বায়ুমণ্ডলীত ৰাগ টানি প্ৰবল বায়ু প্ৰৱাহিত কৰি পুনৰ মেঘমণ্ডলী ৰাগেৰে বৰষুণ নমাই বায়ু নিবাৰণ কৰে।[৫৬]

চোঁ-ঘৰ ঃ চৰিত্ৰসমূহৰ সাজ-পাৰ, মুখা-বাহন আদি চোঁৰোৰ সভাঘৰলৈ নি চাৰিওকালে আঁৰ-কাপোৰেৰে ঢাকি চোঁঘৰ সজালে।[৫৭] এই চোঁঘৰৰ পোচাক, মুখা আদি ভাৱৰীয়াবোৰে পৰিধান কৰি ৰং-বিৰঙেৰে অলংকৃত হৈ মঞ্চত ভাও দিলে।

চিহ্নযাত্ৰাৰ সপ্ত বৈকুণ্ঠ[৫৮] প্ৰদৰ্শনৰ কাৰণে সাত বৈকুণ্ঠ পাতি ছয়গৰাকী লক্ষ্মী, পৰিষদবৰ্গ[৫৯] ব্ৰহ্মা, হৰ, ইন্দ্ৰ, কুবেৰ, বৰুণ আদি চৰিত্ৰসমূহ অঙ্কন কৰা হৈছে। ৰামচৰণৰ চৰিত মতে গায়ন-বায়ন, নটুৱা আৰু বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ ভাৱৰীয়াসকল ঃ[৬০]

গায়ন-বায়ন-নটুৱা ঃ শঙ্কৰদেৱ, কেতাইখাঁ, বলোৰাম, হৰিধন, মথুৰা, বুঢ়াশ্ৰীৰাম, শূলধৰা, লক্ষ্মণ, ভোৰোৰা দামোদৰ, সনাতন, যদু, হৰি আদি।

পুৰুষ চৰিত্ৰৰ ভূমিকাত ঃ শঙ্কৰদেৱ (সূত্ৰধাৰ), ৰামৰাম (গোঁসাই), ধ্বজা, লক্ষ্মণ, যদু, ৰামচৰণ, বলাই, মথুৰা (ছয় লক্ষ্মীপতি), নৰহৰি, জয়া, জয়ৰাম, পূৰ্ণানন্দ, হৰি, ৰঘু আদি পৰিষদৰ ভূমিকাত।

স্ত্ৰী চৰিত্ৰৰ ভূমিকাত ঃ সৰ্বজয়, বলৰাম, শ্ৰীৰাম, কমলিধৰা, ৰঘুপতি ৰজকৰ পুত্ৰ চিদা আৰু হৰিধন - এই ছয়জনক বৈকুণ্ঠৰ লক্ষ্মীৰ ভাওত অভিনয়ৰ কাৰণে ভৰিত নুপূৰ, হাতত খাৰু, গাত পাটশাৰী, মাথাত সুন্দৰ উচ্চ খোপা বান্ধি তিৰোতাৰ সাজ-পাৰ, আ-অলঙ্কাৰেৰে ভূষিত কৰিছিল। পুৰুষক স্ত্ৰী-চৰিত্ৰত অৱতীৰ্ণ কৰোৱাটো শঙ্কৰদেৱৰ এক মহান সৃষ্টিমূলক শিল্প-প্ৰতিভা। উল্লেখযোগ্য যে ভাওনা অভিনয়ৰ ক্ষেত্ৰত জাত-পাতৰ গুৰুত্বতকৈ যোগ্যতানুসৰি ভাও দিয়া হৈছিল। ৰজক (ধোবা) চিদাকো স্ত্ৰী চৰিত্ৰৰ ভাও দিছিল।

মুখা বাহন ঃ প্ৰথম ভাওনাতে শঙ্কৰদেৱে চৰিত্ৰৰ বাবে মুখা আৰু বাহনৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বৈকুণ্ঠৰ চৰিত্ৰসমূহে মুখা পিন্ধি মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰিছিল। সৰ্বজয় আতৈয়ে গৰুড়-মুখা পিন্ধি প্ৰৱেশ কৰাত লক্ষ্মীপতি হৈ শঙ্কৰদেৱে লাম্ফ দি পিঠিত উঠি বহিছিল। সন্তৰাক ব্ৰহ্মাৰ মুখা, শিৱজাক হৰৰ মুখা আৰু আন আন চৰিত্ৰকো ভাও অনুসৰি মুখা পিন্ধি সাজন-কাচন কৰাই ভাৱৰীয়া সজালে।[৬১]

খোল-তাল ঃ ভাওনা জন-আকৰ্ষণীয় কৰিবৰ কাৰণে নৃত্য-গীতৰ লগত বাদ্য-বাজনাৰ

কথাও ভবা হ'ল। নগাঁৱৰ কপিলী পাৰৰ কুমাৰৰ হতুৱাই দাইনা সাত আঙুল, বেঞা তেৰ আঙুল জোখৰ মাটিৰ খোল তৈয়াৰ কৰাৰ ব্যৱস্থা হ'ল। শালমবাৰ মুচিয়াৰ আনি খোল চিয়ালে যদিও মাত শ্ৰুতিমধুৰ নোহোৱাত চিয়াই ৰ'দত শুকাবলৈ দিয়াত তাতে কাউৰীয়ে কব্‌কবা ভাত ঠোটেৰে ঘঁহি খুটিয়াই থকাত তাৰ শব্দ শুনি সেইমতে শঙ্কৰদেৱে কব্‌কবা ভাত আৰু লোৰ গুৰিৰে কৰাল বা ঘৃঁণ দিয়াই সুৰীয়া শুৱলা শব্দত মৃদঙ্গ সদৃশ খোল-বাদ্যৰ সৃষ্টি কৰে।[৬২] খোল-বাজনাৰ লগত তাল ৰক্ষা কৰিবই লাগিব। খোলে-তালেহে বাজনা। সেয়ে জনশিল্পী শঙ্কৰদেৱে কঁহাৰৰ হতুৱাই খুটিতাল, মন্দিৰা, ৰবতাল আদি তাল-বাদ্যও প্ৰস্তুত কৰে।

মুঠতে শঙ্কৰদেৱে ৰৰদোৱাত উক্ত উপাদানেৰে সৃষ্টি কৰা প্ৰথম নাট চিহ্নযাত্ৰাৰ ভাওনাৰে অসমত নাট্যজগতৰ সূচনা কৰি এক অভিনৱ অৱদান আগবঢ়াই থৈ গ'ল।

নগাঁৱৰ ৰৰদোৱাত অসমীয়া সংস্কৃতিৰ নৱযুগৰ সূত্ৰপাত কৰি শঙ্কৰদেৱে উজনি-নামনিলৈ গৈ বিভিন্ন ঠাইত সত্ৰ-সভা পাতি কেইখনো নাট ৰচনা কৰে আৰু সেই নাটসমূহ বিভিন্ন ঠাইত অভিনীত হয়। মাধৱদেৱ, গোপাল আতা, ৰামচৰণ, ভূষণদ্বিজ, দৈত্যাৰি ঠাকুৰ প্ৰভৃতিও অনেক নাট ৰচে। অসমৰ নানা থান-সত্ৰত ভাওনা এবাৰ নোৱাৰা জন-সাংস্কৃতিক সম্পদ হৈ পৰিল।

৪.০৩ ভাওনাৰ আধ্যাত্মিক তাৎপৰ্য ঃ

জনতাৰ মন ভাগৱতমুখী কৰি তুলিবলৈ একান্ত ভক্তি আৰু পৰম নিষ্ঠাৰে ভাওনা কৰা হয়। বিশেষকৈ শঙ্কৰ-মাধৱৰ নাট অভিনয়ৰ ক্ষেত্ৰত পূৰ্বত নিৰ্ধাৰণ কৰা ৰীতিৰ হেৰফেৰ নোহোৱাকৈ ভাওনা কৰা হয়। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহে ভাওনাৰ আধ্যাত্মিক নিয়ম ৰক্ষা কৰি আহিছে। আজি পৰ্যন্ত সত্ৰত গুৰু-অঙ্কীয়া বুলিলে গায়ন-বায়নৰ পৰা কৃষ্ণ-নৃত্য, সূত্ৰ নৃত্য, শ্লোক, বচন বা সংলাপ, সূত্ৰ, গীত আদিৰ কোনো কথা বাদ নপৰাকৈ ভাওনা কৰাৰ পৰম্পৰা আছে, যাৰ ফলত গুৰু-অঙ্কীয়া নাটৰ ভাওনা বিৰল হৈ পৰিছে।

নাটমেলা ঃ নাটৰ ভাওনাৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ কথা হ'ল— কোনো নাটৰ ভাওনা কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে প্ৰথমতে মাঙ্গলিক অনুষ্ঠান এটি কৰা হয়। এই অনুষ্ঠানে কোনো এটা শুভ দিন নিৰ্দিষ্ট কৰি গায়ন-বায়ন, ভাৱৰীয়া তথা সমূহ গোট খাই সম্মিয়া থাপনা পাতি শৰাই দি নাম-গুণ গাই গুৰুঘাত বজাই সুহাই আৰু সিন্ধুৰা ৰাগৰ গীত দুটি গাই নাট্যকলাৰ জনক শঙ্কৰদেৱলৈ সেৱা-ভক্তি নিবেদন কৰি ভাওনা যাতে কোনো বাধা-বিঘিনি নোহোৱাকৈ সমাপ্ত কৰিব পাৰে তাৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা জনোৱা হয়।[৬৪] সেইদিনা বচন বিলাই ভাওনাৰ নিৰ্দিষ্ট দিনৰ আগলৈ নৃত্য-বাদ্য-গীত-আখৰাৰ সূচনা হয়।

ভাওনাৰ আগদিনাকে গন্ধ নাদন লোলে। সেইদিনা ভাওনাৰ কাৰণে মঞ্চ তৈয়াৰ কৰা হয়। ভাওনা মঞ্চস্থ কৰিবলৈ ঠিক কৰা স্থানৰ পূৱ পিনে থাপনাত শ্ৰীমদ্ভাগৱত প্ৰতিষ্ঠা কৰা

হয়। এয়া পূৰ্ণব্ৰহ্ম বা পৰমব্ৰহ্মৰ প্ৰতীক। থাপনাৰ ওচৰত ভোটা জ্বলোৱা হয়। মূঢ়াৰে সৈতে কলগছ পুতি মাজত খোৰোং কৰি তাত আখৈ চাউল আৰু সৰিয়হৰ তেল দি বাঁহৰ চটা এডালত জুই জ্বলোৱা ভোটা একশৰণ ধৰ্মৰ প্ৰতীক। কিছুমানে মাটিৰ টেকেলিত সৰিয়হৰ তেল ভৰাই মাজেদি বিন্ধা দি সূতা-শলা সুমুৱাই দিও ভোটা জ্বলায়। ভাওনাৰ প্ৰবেশ পথৰ গুৰিত অৰ্ধচন্দ্ৰাকাৰ বা ধেনুভজুৱা বাঁহ বা কাঠৰ ওপৰত সূতা মেকুৱাই নডাল খণ্ডশলা জ্বলোৱা হয়। ইয়াৰ নাম অগ্নিগড়। নডাল খণ্ডশলা শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন, স্মৰণ আদি নৱবিধা ভক্তিৰ প্ৰতীক। ভাৱৰীয়াৰ প্ৰবেশৰ মুহূৰ্ত্তত টনা আঁৰ-কাপোৰ মায়াৰ প্ৰতীক। আঁৰ-কাপোৰ অৰ্থাৎ মায়া ভেদ কৰিব পাৰিলে ভগৱদমুখী হ'ব পাৰি। যোৰা উঠাৰ সময়ত গায়ন-বায়নৰ সোঁৱে-বাৱে আগে আগে দুজনে হাতত আঁৰিয়া লৈ যায়। আঁৰিয়া দীঘলীয়া ফলাবাঁহ বা বাঁহৰ কাঠিত সূতা বা কাপোৰ মেৰিয়াই খোৱা তেলত জুবুৰিয়াই জ্বলোৱা হয়। আৰিয়া নৱবিধ ভক্তিৰ সবাতোকৈ শ্ৰেষ্ঠ শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্ত্তনৰ প্ৰতীক। কোনো কোনোৱে বিদ্যা আৰু অবিদ্যাৰ প্ৰতীক বুলিও কয়।

থাপনাৰ দুয়োকাষে মূলখুটাৰ গুৰিত পাৰি দিয়া আসনত বহে অধিকাৰ আৰু সাধু-সন্তসকল। এই সকলৰ মাজৰ পৰা জ্যেষ্ঠজনে যোৰা উঠা সময়ত আঁৰ-কাপোৰৰ ওচৰলৈ গৈ গায়ন-বায়নক মটা বা মহটা জ্বলাই আদৰণি জনায়। এই মটা ভক্তক ভক্তি-প্ৰদীপ দান কৰাৰ প্ৰতীক। যোৰা উঠাৰ আৰম্ভণিতে 'হৰি নাম'ৰ ধ্বনি কৰি ভাওনা থলীৰ ভোটাৰ সন্মুখত ৪ (চাৰি) সংখ্যাৰ আকাৰত ৭ (সাত) বাৰ গায়ন-বায়ন ঘূৰে। ৪ৰ আকাৰ হৈছে ধৰ্ম-অৰ্থ-কাম-মোক্ষ চাৰি পদাৰস পোৱাৰ ইঙ্গিত আৰু দাইনাত আৰম্ভ কৰি 'ওঁম তৌ তৌ তদৌ যিনি যেই' বুলি খোলত বগৰ দি ৭ (সাত) বাৰ মঞ্চত ঘূৰাটো সপ্ত-বৈকুণ্ঠ পৰিভ্ৰমণৰ ইঙ্গিত।[৬৫]

এইদৰে ভাওনাৰ নাট আৰম্ভ কৰাৰ পূৰ্বৰে পৰা এক আধ্যাত্মিক পৰিবেশ সৃষ্টি কৰা হয়। তাৰ পিছতে সূত্ৰধাৰী নৃত্য, নান্দী-শ্লোক, ভটিমা, শ্ৰীকৃষ্ণ-নৃত্য আদিৰে নাটৰ বিষয়-বস্তু মতে ভাৱৰীয়াসকলক মঞ্চত প্ৰবেশ কৰাই সূত্ৰ-শ্লোক-বচন-গীত-পদ-ভটিমা, কল্যাণ-খৰমানেৰে ভাওনা সমাপ্ত কৰে।[৬৬]

৪.০৪ সত্ৰৰ ভাওনা ঃ

শঙ্কৰ-মাধৱৰ পৰৱৰ্তী ধৰ্মাচাৰ্যসকলে বৰপেটা, পাটবাউসী, মধুপুৰ, কালঝাৰ আদিৰ পৰা সময়ত অসমতে নানা ঠাইত সত্ৰ স্থাপন কৰি নামধৰ্মৰ লগতে ভাওনাৰ চল বোৱাই দিয়ে। প্ৰতিখন সত্ৰতে গুৰুসকলৰ তিথি, সত্ৰাধিকাৰৰ অভিষেক, ৰাস, জন্মাষ্টমী আদি উপলক্ষ্যে ভাওনা পতাটো এটাৰ নোৱাৰা প্ৰথা হৈ পৰিল। সেইকাৰণে ভকত-বৈষ্ণৱৰ পৰা ৰজা, প্ৰজা, আমোলা, ডুনাল, ডেকা-বুঢ়ালৈ ভাওনা অতি আদৰণীয় আৰু জনপ্ৰিয় সামাজিক অনুষ্ঠান হৈ পৰে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ কলিয়াবৰ, মৰিগাঁও, নগাঁও অঞ্চলত অনেক

ধৰ্মাচাৰ্যই সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। সত্ৰসমূহত প্ৰথমতে শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ দুজনা গুৰুৰ আৰু পিছলৈ গোপাল আতা, ৰামচৰণ, ভূষণদ্বিজ, ৰামদেৱ প্ৰভৃতি আৰু পৰৱৰ্ত্তী কালত সত্ৰৰ আন আন আচাৰ্যসকলে ৰচনা কৰা নাটৰ ভাওনা চলিল।

শঙ্কৰ, মাধৱ, গোপাল, ৰামচৰণৰ নাটসমূহৰ ভাওনা অতি ভক্তিভৰা অন্তৰেৰে সত্ৰসমূহত কৰা হয় আৰু সেইসকলৰ নাট নগাঁৱৰ কেইবাখনো সত্ৰত সিঁচৰতি হৈ আছিল। কালিৰাম মেধি সম্পাদিত 'অঙ্কাৱলী'ত উল্লেখ কৰা কেইবাখনো নাট নগাঁৱৰ কেইবাখনো সত্ৰৰ পৰা সংগৃহীত। এই প্ৰসঙ্গত নগাঁও উলুবাৰী সত্ৰৰ মহীকান্ত মহন্তৰ পৰা পোৱা শঙ্কৰদেৱৰ 'পত্নীপ্ৰসাদ', 'ৰুক্মিণী হৰণ', 'পাৰিজাত হৰণ'; মাধৱদেৱৰ 'অৰ্জুন ভজন', 'চোৰধৰা', 'ভূমি লুটিয়া', 'ভোজন বিহাৰ', 'ভূষণ হৰণ'; গোপাল আতাৰ 'উদ্ধৱ যান', ভূষণ দ্বিজৰ 'অজামিল উপাখ্যান', কাংসপাৰ সত্ৰাধিকাৰৰ পৰা পোৱা 'ৰুক্মিণী হৰণ' আৰু বটদ্ৰৱাৰ হৰেন্দ্ৰ নাৰায়ণ গোস্বামীৰ পৰা সংগৃহীত ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ 'কংস বধ' নাট উল্লেখযোগ্য।[৩]

নগাঁৱত এই নাটসমূহৰ ভাওনা অতি আদৰৰ আৰু জনপ্ৰিয়। গুৰু-অঙ্কীয়া (অংকীয়া নাট)ৰ ভাওনা প্ৰায় সত্ৰতে আজি কিছু বছৰ আগলৈ কৰা হৈছিল। বৰ্তমান কাটিং ক'ৰবাতহে গুৰু-অঙ্কীয়া ভাওনা পতা হয়। নগাঁৱত গুৰু-অঙ্কীয়া বা ভাওনা দুটা ভাগত কৰা হয় ১) দিন ভাওনা আৰু ২) নিশাৰ ভাওনা। মাধৱদেৱ বিৰচিত 'ভোজন বিহাৰ', 'চোৰধৰা', 'পিম্পৰা গুচোৱা', 'দধি-মথন বা 'অৰ্জুন ভজন', 'ভূমি লটিয়া' নাট বা ঝুমুৰা আৰু গোপাল আতাৰ 'নন্দোৎসৱ' বা 'বোকা যাত্ৰা' আদি নাট দিনৰ ভাগত কৰাৰ পৰম্পৰা।

দীৰ্ঘাৱয়ৱৰ পূৰ্ণাঙ্গ কাহিনীযুক্ত শঙ্কৰদেৱৰ 'কালি-দমন', 'ৰুক্মিণী হৰণ', 'পাৰিজাত-হৰণ', 'কেলি-গোপাল', 'ৰাম-বিজয়'; গোপাল আতাৰ 'গোপী উদ্ধৱ সংবাদ', ৰামচৰণৰ 'কংসবধ', ভূষণ দ্বিজৰ 'অজামিল উপাখ্যান' আৰু ৰমাকান্ত, ৰামচন্দ্ৰ প্ৰভৃতি নাট্যকাৰৰ নাটৰ ভাওনা নিশা কৰা হয়। এই ভাওনাসমূহ গায়ন-বায়নেৰে সন্ধ্যাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গোটেই ৰাতি কৰা হয় আৰু ৰাতিপুৱা কল্যাণ-খৰমানেৰে সামৰা হয়।

অবিভক্ত নগাঁও জিলা এলেকাত ধৰ্মাচাৰ্যসকলে সত্ৰ-সভা প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰে পৰা ভাওনাৰ পুনৰ প্ৰৱৰ্তন হয়। বিশেষকৈ উত্তৰ-বৈষ্ণৱ যুগৰ পৰা ভাওনাৰ সোঁত প্ৰৱাহিত হয়। থলুৱা লোক-অনুষ্ঠানৰ ছিটিকনি বা প্ৰভাৱ ভাওনাত পৰা বাবে জনসমাজৰ বিশেষ আকৰ্ষণীয় আৰু জনপ্ৰিয় হৈ পৰে। শ্ৰীকৃষ্ণ-চৰিত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি ভক্তিভাৱৰ গুৰুত্বৰে শঙ্কৰ-মাধৱ-গোপাল প্ৰভৃতিৰ নাটকৰ লগতে ৰোমাঞ্চকৰ কাহিনীযুক্ত ৰামায়ণ, মহাভাৰত, বিভিন্ন পুৰাণ-উপপুৰাণৰ আধাৰত পৰৱৰ্তী নাট্যকাৰসকলে অনেক নাট ৰচনা কৰি বিভিন্ন উদ্দেশ্য বা অনুষ্ঠানত অভিনয় কৰাৰ ব্যৱস্থাৰে জিলাখনৰ সকলো শ্ৰেণী বা সমাজৰ লোকৰ অন্তৰত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাইছিল। জনসাধাৰণ অলৌকিক ঘটনাৰ প্ৰতি বিশেষ আকৰ্ষিত। শঙ্কৰদেৱৰ 'কালি-দমন' নাটৰ ভাওনা নগাঁৱৰ শ্ৰোতা-দৰ্শকৰ অতি আকৰ্ষণীয় ভাওনা। প্ৰচণ্ড শক্তিৰ সৰ্পৰাজ কালিৰ সহস্ৰ ফণাৰ ওপৰত দেও দি দি বালক শ্ৰীকৃষ্ণই নৃত্য কৰি কালি সৰ্পক নাকে-মুখে

৩ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়ন/৯০

তেজ উলিয়াই দমন কৰি অদ্ভুত মহিমা প্ৰদৰ্শন কৰোঁৱা 'কালি-দমন' নাটৰ ভাওনা অতি চাঞ্চল্যকৰ বা লোমহৰ্ষক। নাটখনৰ ভাওনাৰ অদ্ভুত অলৌকিক প্ৰভাৱ তথা কালিৰ চৈতন্য-ৰূপ প্ৰাপ্তিৰ বিষয়ে কেইখাখনো সত্ৰৰ পৰা জানিব পৰা যায়।

কলিয়াবৰৰ সতানন্দী ৰূপনাৰায়ণ খামুটীয়া সত্ৰৰ অধিকাৰৰ পৰা জনামতে বৈকুণ্ঠী সত্ৰাধিকাৰ লৱকান্তৰ দিনত খহনীয়া বিলৰ পাৰত কালি-দমন ভাওনা পাতিছিল। ভাওনা চলি থাকোঁতে সৰ্পৰাজ কালি চৈতন্য প্ৰাপ্ত হৈ ফোঁচ ফোঁচ শব্দেৰে গগণ কঁপাই তোলে আৰু ভাৱৰীয়া, গায়ন-বায়ন, ভাগৱত মূৰ্ত্তি, শৰাই, খোল-ডবা-বাদ্যসহ নিচেই কাষৰ খহনীয়া বিলৰ পানীত ডুব যায়। তাৰ পিছৰ পৰা হেনো গঞা বাইজে তাত মধ্য নিশাৰ পৰা খোল-তাল-ডবা নৃত্যাদিৰ শব্দ শুনি থকা হ'ল। তেতিয়াৰে পৰা খহনীয়া বিলৰ পাৰত বন্তি জ্বলাই ধূপ-ধূনা, গুৱা-দণ্ড শৰাই আগবঢ়োৱাৰ প্ৰথা প্ৰবৰ্ত্তন হয় আৰু ১৯৩৫ খ্ৰী:লৈ এই প্ৰথা চলি আছিল।[৬৮]

শিৱসিংহৰ ৰাজত্বকালত ঐতিহ্যপূৰ্ণ নবোৱা সত্ৰৰ পূৰ্বপুৰুষ ৰামচন্দ্ৰদেৱৰ সময়ত বাসুদেৱ থানত 'কালি-দমন' ভাওনা কৰি থাকোঁতে কৃষ্ণ আৰু কালিসৰ্প চৈতন্যপ্ৰাপ্ত হৈ আগবাঢ়ি গৈ ওচৰৰ চামপৰা নামৰ বিলত পৰিছিল।[৬৯] তেতিয়াৰে পৰা এই থূলৰ সত্ৰকেইখনৰ 'কালি-দমন' ভাওনা নিষিদ্ধ হ'ল বুলি কোৱা হৈছে।[৭০]

আন এখন ঐতিহ্যমণ্ডিত চতমীয়া লতাবোৱা সত্ৰৰ শিচ-ভকত-বৈষ্ণৱে তেজপুৰ (জামুগুৰি) নাগশঙ্কৰৰ ওচৰৰ গাঁৱত কালি-দমন ভাওনা কৰোঁতে ইমান তন্ময় হৈ পৰিছিল, কালি, কৃষ্ণ আৰু নাগপত্নী আদি ভাৱৰীয়াসকলে সকলো পাহৰি ওচৰত থকা বিলৰ পানীত পৰি নৃত্য কৰিবলৈ লয় আৰু পানীত ডুবি কেইবাজনো লোক মৃত্যুমুখত পৰে। কালিৰ এনে জীৱন্ত ৰূপ আৰু তাৰ ফলত হোৱা দুৰ্ঘটনাৰ কাৰণে তেতিয়াৰ পৰা চতমী সত্ৰ কেইখনেও 'কালি-দমন' ভাওনা অনুষ্ঠিত নকৰা হ'ল।[৭১]

'কালি-দমন' নাটৰ ভাওনা সম্পৰ্কত প্ৰচলিত কাহিনীসমূহ অলৌকিক বা মুখৰোচক হ'লেও এটা কথা বুজিব পাৰি যে ভাওনাৰ উপস্থাপনা, ভাৱৰীয়াৰ সাজ-পাৰ, বচন, নৃত্য-গীত, বাজনা আদি অতি চমৎকাৰ আৰু জন-আকৰ্ষণীয় হৈছিল। বিশেষকৈ বাঁহৰ কাঠিৰে সহস্ৰ-ফণাৰ আৰু ফটা-চিটা কাপোৰ বা মৰাপাট আদি গোটকৈ দীঘলকৈ বান্ধি মাটি লেপি, ৰং সানি ভয়ঙ্কৰ আকৃতিৰ যি কালিৰাজ সজোৱা হৈছিল; সেয়া নিখুঁত সঁচা যেন হৈ পৰিছিল আৰু ফণাৰ ওপৰত কোমল বালক শ্ৰীকৃষ্ণই দেও দি দি নৃত্য কৰাত দৰ্শক সৰ্প-ত্ৰাসত আতঙ্কিত হোৱাটো একো অস্বাভাৱিক নাছিল। ভাওনাৰ এই দৃশ্য ইমান মন:পুত আৰু উপভোগ্য হৈছিল যাক দেখি দৰ্শকে কালিসৰ্প জীৱন্ত বা চৈতন্যপ্ৰাপ্ত হোৱা বুলি বোধ কৰিছিল। যাৰ ফলত, অলৌকিক কাহিনীক বিশ্বাস্য বুলি গ্ৰহণ কৰাত শঙ্কৰদেৱ বিৰচিত 'কালি-দমন' নাটৰ ভাওনা কিছুমান সত্ৰত পতাটো বন্ধ হৈ থাকিল।[৭২] নগাঁৱত শঙ্কৰদেৱৰ 'কালি-দমন' নাটৰ ভাওনা কিছুমান সত্ৰত পতাটো বন্ধ হৈ থাকিল।

কেইখন, বামচবণ ঠাকুবৰ 'কংস বধ', গোপাল আতাব 'জন্মযাত্রা', 'বোকা ভাওনা' আদি কেইখনমান নাট কোনো কোনো সত্রত মাজে সময়ে অভিনীত হৈ আছে। বিভিন্ন উৎসব-পর্বত বিলাপযুক্ত ভাওনা কিছুমান বাজহুৱা ভাবে কৰা দেখা যায়। কিছু বছৰ আগলৈ সত্রাধিকাৰ অভিযেক আৰু চলাজনা অধকাবৰ তিথিত অধিকাৰসকলে বচনা কৰা নাটৰ ভাওনা কৰাৰ পৰম্পৰা আছিল।

বজাঘৰতো নগাঁৱৰ ভাওনাৰ স্থান আছিল। বালিসত্ৰৰ নাট্যকাৰ লক্ষ্মীদেৱে স্বৰ্গদেউ চন্দ্রকান্ত সিংহৰ অনুবোধত 'কুমাব হৰণ নাট' বচনা কৰি ভাওনাৰ দল আহোম বজাৰ বাজধানীলৈ নি উক্ত ভাওনা কৰাইছিল।[১৩]

৪.০৫ সমাজত ভাওনাব প্ৰভাৱ ঃ

নগাঁৱা সত্র-সমাজ আৰু বাইজে ভাওনাক খুব গুৰুত্ব দি আহিছে। সত্ৰৰ ভাওনাৰ প্ৰভাৱত বাজহুৱা উৎসৱ-অনুষ্ঠানত ভাওনা পতাব উদ্যোগ চলিল। সেয়ে নামঘৰত ভাওনা পতাব উপৰিও বাজহুৱা ভাবেও ভাওনা অনুষ্ঠিত কৰা হয়। ১৮৮৭ খ্ৰী:ত ৰাণী ভিক্টোৰিয়াৰ বাজত্বৰ সোণালী জয়ন্তী উৎসৱ সমগ্ৰ ভাৰতত জাকজমককৈ পতা হৈছিল। সেই উপলক্ষ্যে নগাঁৱৰ বৰ্তমানৰ জুবিলি পথাৰত মুকলি মঞ্চ সাজি 'জৰাসন্ধ বধ' নাটৰ ভাওনা পাতিছিল। নাটখন দেৱনাথ বৰদলৈ বচিত (অপ্ৰকাশিত)।[১৪]

নগাঁৱা বাইজৰ ওপৰত ভাওনাৰ প্ৰভাৱ ইমান বেছি যে তেওঁলোকে অকল এখন সত্ৰত বা অনুষ্ঠানতে আৱদ্ধ নাথাকি একোটা বিৰাট অঞ্চলক লৈ নানা খেল, জাতি-উপজাতি-বৰ্ণৰ লোকে একে বভাব তলত ১০ৰ পৰা ১৮ খনলৈ সামূহিক ভাওনা একে নিশাই কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। এনে ভাওনাক হাজাৰী, বাবেগঞা, বাৰখেলীয়া বা কমিটি ভাওনা বোলা হয়। এনে ভাওনাসমূহ ঊনৈশ-বিশ শতিকাৰ উদ্ভাৱনা। এইবোৰৰ ভিতৰত আহোম শাসনত আৰম্ভ কৰা কলিয়াবৰৰ হাজাৰী, মৰিগাঁৱৰ চৰাইবাহীৰ কমিটি ভাওনা (১৮৫১ খ্ৰী:ৰ পৰা), কবৈয়নী কলংপৰীয়া হেজাৰী ভাওনা (১৯৬৯ খ্ৰী:), দক্ষিণ-পূৰ নগাঁও পাথৰি অঞ্চলৰ ঐতিহ্যপূৰ্ণ বাবেগঞা ভাওনা, নগাঁও নেহেৰুবালিত চতুৰঙ্গ সাংস্কৃতিক গোষ্ঠীৰ বাবেগঞা ভাওনা (১৯৮৯) আদি উল্লেখযোগ্য। এই ভাওনাত বহু হাজাৰ তথা লাখ পৰ্যন্ত মানুহৰ সমাগম হয়। ব্যয়বহুল আৰু কষ্টকৰ কাৰণে ৩ ৰ পৰা ৫ বছৰৰ ভিতৰত দৌল-পূৰ্ণিমা বা ৰাস-পূৰ্ণিমাত এনে সামূহিক ভাওনা অনুষ্ঠিত হয়।[১৫] কামপূৰত চলি অহা সামূহিক ভাওনাক বাৰখেলীয়া ভাওনা বোলা হয়।[১৬]

১৯৬৮ চনত বৰদোৱা থান কমিটিয়ে ৪০০ বছৰীয়া গুৰু-তিথি আৰু ৫২০ তম গুৰু-জন্মোৎসৱ উপলক্ষ্যে আয়োজিত কাৰ্যসূচীত বিভিন্ন অঞ্চলৰ সত্ৰ আৰু বাইজে কেইবা নিশাও ভাওনা কৰে। বৰভেটিৰ 'কুবালশ্ব উপাখ্যান', হাবি বৰঙাবাৰীৰ 'কালি-দমন', আঞ্চলিক সত্ৰসমূহৰ মহন্তসকলৰ 'ৰাম-বিজয়', খিং আঠগাঁৱৰ 'ভক্ত-প্ৰহ্লাদ', কামপুৰৰ

'অশ্বকর্ণ বধ'ৰ উপৰিও নগাঁও জিলাৰ বাহিৰৰ মাজুলীৰ চামগুৰি সত্ৰৰ 'সীতা হৰণ-বালি বধ' নাটৰ ভাওনা উল্লেখযোগ্য।[৭৭]

১৯৭৭ চনত কুজীডাঁহত অনুষ্ঠিত 'নগাঁও জিলা অঙ্কীয়া নাট অভিবৰ্তন' নগাঁৱৰ ভাওনাৰ ইতিহাসত এক স্মৰণীয় ঘটনা। জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ পৰা অহা কেইবাটাও অঞ্চলে শঙ্কৰদেৱ বিৰচিত গুৰু-অঙ্কীয়া ভাওনা প্ৰদৰ্শন কৰি এক উদ্যম আৰু আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এই প্ৰসঙ্গত নগাঁও জিলাৰ কলিয়াবৰৰ 'ৰামবিজয়', কামপুৰৰ 'ৰুক্মিণী হৰণ', বৰদোৱাৰ 'ৰুক্মিণী হৰণ', শালমৰাৰ 'কালি-দমন' আৰু কুজীডাঁহৰ 'ৰুক্মিণী হৰণ' পাঁচখন ভাওনাৰ লগতে মাজুলী বেলগুৰিৰ 'ৰাম-বিজয়' উল্লেখযোগ্য।[৭৮] ২০০২ চনতো তেলিয়াগাঁও যুৱক সঙ্ঘই কলংপাৰ খেল-পথাৰত শঙ্কৰদেৱৰ অঙ্কীয়া নাট সমাবোহ চাৰিদিনীয়াকৈ অনুষ্ঠিত কৰিছে। এই সমাবোহত শঙ্কৰদেৱ বিৰচিত 'পাৰিজাত হৰণ' (বাবগঞা সমাজ, কবৈয়নী), 'ৰাম-বিজয়' (বটদ্ৰৱা সাংস্কৃতিক গোষ্ঠী), 'ৰুক্মিণী হৰণ' (হাটবৰ কেন্দ্ৰীয় নাট্য সমাজ আৰু 'কালি-দমন' (শালমৰা সম্মিলিত সংস্থা) নাটৰ ভাওনা কৰা হয়।

প্ৰথমতে অঙ্কীয়া ভাওনা সত্ৰৰ ভিতৰতে আৱদ্ধ আছিল যদিও ইয়াৰ জনপ্ৰিয়তা ইমান বাঢ়িল যে পিছলৈ গাঁৱে গাঁৱে স্থাপিত নামঘৰ বা ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানৰ গঞা ৰাইজে ভাওনা কৰিবলৈ ধৰিলে। অঙ্কীয়া ভাওনাৰ প্ৰসাৰতালৈ চাই কব পাৰি যে এইবোৰৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া সমাজৰ ওপৰত বাককৈয়ে পৰিছিল, যাৰ ফলত অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ সংহতি স্থাপনত নাট্য-কলা বৰ সহায়ক হৈছিল।[৭৯]

কিছু বছৰ পূৰ্বে গাঁও-ভূঁই ৰজনজনাই থকা সত্ৰসমূহৰ ভাওনাৰ অৱনতি ঘটা পৰিলক্ষিত হৈছে। সত্ৰত গুৰু-অঙ্কীয়া ভাওনা তিথি, উৎসৱ আদিত তেনেকৈ কৰা পৰম্পৰা নাইকিয়া হৈছে। কোনো কোনো সত্ৰত দিন-ভাওনা পতা হয়, সেয়াও যেনেতেনে সামৰে। ভাওনাৰ তথ্য সংগ্ৰহৰ বাবে নগাঁও পুৰণিগুদাম চামগুৰিৰ কেইবাখনো সত্ৰত গুৰু-অঙ্কীয়া বা দিন-ভাওনাৰ কেমেৰা-ফটো ল'বলৈ ১৯৯৯-২০০২ চনত গুৰু-তিথিত দুদিন গৈও বিফল মনোৰথ হৈ ঘূৰি অহা হৈছে। কলিয়াবৰ আৰু মৰিগাঁৱতো খবৰ কৰি তিথিত ভাওনা পতা সত্ৰৰ খবৰ পোৱা নগ'ল। সত্ৰৰ শিচ-ভকত কিছুমান ধৰ্ম সমাজ-সংস্কৃতিৰ আন অনুষ্ঠানলৈ ফালৰি কাটি যোৱা বাবে কলা-কুশলী, গায়ন-বায়ন, ভাৱৰীয়াৰ সংখ্যা টুটি যোৱাত সত্ৰত পূৰ্ণাঙ্গ ভাওনা পতাৰ শক্তি-সামৰ্থ নাইকিয়া হৈ পৰিছে। তাৰ উপৰি, সত্ৰৰ নিজা মানুহখিনিও পাশ্চাত্য শিক্ষাৰে উচ্চ শিক্ষিত হৈ দামী-নামী চাকৰি, ব্যৱসায়, ৰাজনীতিত ব্যস্ত হৈ পৰাত সত্ৰৰ ঐতিহ্য বা পৰম্পৰাৰ প্ৰতি মনোনিবেশ নকৰা হৈছে। সত্ৰৰ প্ৰতি অনাস্থাত শিচ কমি যোৱাত আৰু চৰকাৰে ভূমি অধিগ্ৰহণ কৰাৰ ফলত সত্ৰৰ অৰ্থনীতি দুৰ্বল হৈ পৰাত সত্ৰ-সংস্কৃতি সুচাৰুৰূপে ৰূপায়ন কৰাটো অসম্ভৱ হৈ পৰিছে। আজিকালি অসম সত্ৰ মহাসভাৰ অধিবেশন পতা সত্ৰ বা স্থানত সত্ৰই ভাওনা অনুষ্ঠিত কৰা দেখা যায়।

□□□

প্ৰসংগ-টীকা ঃ

১. ৰামচৰণ ঃ পদ-১৪৪৭।
২. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৬৫।
৩. সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা ঃ অসমীয়া নাট্য সাহিত্য, নিউ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী, ১৯৭৩, পৃ: ৪৬।
৪. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮৩।
৫. P.S.V.C. : 236, 137.
৬. অঙ্কমালা ঃ ভূমিকা, পৃ: ৩৮।
৭. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮২।
৮. অঙ্কমালা ঃ ভূমিকা, পৃ: ৩৯।
৯. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৪৫।
১০. উল্লিখিত ঃ পৃ: ৮২।
১১. P.S.V.C. : Page 235-238.
১২. উল্লিখিত ঃ Page 236, 237, 238.
১৩. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮২।
১৪. P.S.V.C. : Page 235-237.
১৫. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮২।
১৬. সত্ৰ-সংস্কৃতি ঃ পৃ: ১০৫, ১০৬, ১০৭।
১৭. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীভুবনেশ্বৰ দেৱ মহন্তৰ তথ্য ভিত্তিত।
১৮. P.S.V.C. : Page 237.
১৯. M.S.G.K. : Bardowa, Page 11, 20, 18.
২০. সত্ৰ-সংস্কৃতি ঃ ১০৬।
২১. M.S.G.K. : Page 3-24.
২২. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮৪।
২৩. M.S.G.K. : Page 2/3, 20.
২৪. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীমনকান্ত মহন্তৰ লিখিত তথ্য।
২৫. গড়লা সত্ৰৰ শ্ৰীদ্বিজেন্দ্ৰ নাৰায়ণ গোস্বামীৰ লিখিত তথ্য।
২৬. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ গোস্বামীৰ লিখিত তথ্য।
২৭. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীদুৰ্লভ চন্দ্ৰ মহন্তৰ লিখিত তথ্য।
২৮. শ্ৰীযুগল চন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীৰ পৰা পোৱা তথ্য।
২৯. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮৫।
৩০. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ ঃ পৃ: ৯৩।
৩১. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ (প্ৰয়াত কদ্ৰকান্ত গোস্বামীৰ সহায়ত যুগুতোৱা) ঃ পৃ: ১০৪।
৩২. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ (প্ৰয়াত যুক্তিদেৱ গোস্বামীৰ আৰু সুনন্দ শইকীয়াৰ সহায়ত যুগুতোৱা) ঃ পৃ: ১০৫।
৩৩. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ (প্ৰয়াত যোগেন্দ্ৰ মহন্তৰ সহায়ত যুগুতোৱা) ঃ পৃ: ১০৬।
৩৪. উল্লিখিত ঃ পৃ: ১৬।
৩৫. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৮৪।
৩৬. P.S.V.C. : Page 235, 236.
৩৭. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ ঃ পৃ: ১১৩, ১১৪ (প্ৰয়াত বংশীদেৱ গোস্বামীৰ তথ্যভিত্তিত যুগুতোৱা)
৩৮. উল্লিখিত ঃ পৃ: ৮৬।
৩৯. উল্লিখিত ঃ পৃ: ৮৬।
৪০. P.S.V.C. : Page 235-238.
৪১. ৰামচৰণ ঠাকুৰ ঃ পদ-১৪৪৭।
৪২. কথা গুৰুচৰিত ঃ পৃষ্ঠা ৩৬।
৪৩. বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ পৃ: ৬২।
৪৪. ৰামচৰণ ঃ পদ-১৪৫৩।
৪৫. মঞ্চলেখা ঃ পৃ: ৫।
৪৬. K.R. Medhi : Studies in Vaisnava Literature & Culture of Assam, Asam Sahitya Sabha, 1978, Page-80.
৪৭. অতুল মজুমদাৰ ঃ চিত্ৰযাত্ৰাই চলচিত্ৰৰ আদি পৰ্যায়, দৈনিক অসম, ৭ ছেপ্তেম্বৰ ২০০২, পৃষ্ঠা ১।
৪৮. উল্লিখিত।

৪৯. ৰবদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৭।
৫০. ৰবদোৱা গুৰু চৰিত : ৬৫।
৫১. ৰামচৰণ পদ : ১৫০৩।
৫২. ৰামচৰণ : পদ-১৫৬৭।
৫৩. ৰবদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৪।
৫৪. ৰামচৰণ : পদ-১৪৯৩।
৫৫. উল্লিখিত : পদ-১৪৮৯।
৫৬. ৰবদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৫।
৫৭. ৰামচৰণ : পদ-১৪৮০।
৫৮. সপ্ত বৈকুণ্ঠ : শ্বেতবিলাস, চিত্ৰবিলাস, ৰুক্মিণীবিলাস, অম্বৰবিলাস, পুষ্পবিলাস, কনকদণ্ড বিলাস আৰু পঙ্কজবিলাস।
৫৯. পাৰিষদ চৈধ্য : সুনন্দ, কুমুদ, নন্দ, পুষ্পদন্ত, প্ৰবল, বিজয়, জয়, উদ্ধৱ, জয়ন্ত, কুমুদাক্ষ, বিশ্বসেন, শ্ৰুতদেৱ, গৰুড় আৰু সাত্যকি॥
৬০. ৰামচৰণ : পদ-১৪৮৬-১৫২৩।
৬১. ৰামচৰণ : পদ- ১৪৯৬-১৪৯৯।
৬২. ৰবদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৪।
৬৩. ৰবদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৫।
৬৪. মাজগাঁও মৌৰামোচৰ সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীনন্দন চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ তথ্য।
৬৫. হাতীচোঙৰ শ্ৰীপ্ৰফুল্ল হাজৰিকা : অসমীয়া নাটৰ কলা-কৌশল আৰু অনুষ্ঠান প্ৰসঙ্গ, স্মৃতিগ্ৰন্থ : নগাঁও জিলা অসমীয়া নাট অভিনৰ্তন, ফুলীডাহ, ৫২৮ শঙ্কৰাব্দ, সম্পা- সুশীল বৰা, পৃ: ১০৩-১০৪।
৬৬. ৰবদোৱা, পাথৰি, কবৈয়াৰী, হাতীচোং, লেবেজীয়া, হাটবৰ শ্ৰৱণী আদি বিভিন্ন ঠাইত দেখা অসমীয়া ভাওনাৰ অভিজ্ঞতা আৰু সুধীসকলৰ পৰা পোৱা তথ্য।
৬৭. অঙ্কাৱলী : পৃ: ৪৯, ১৬৯, ২২৬, ৩০৮, ৩২১, ৩৩১, ৩৫২, ৩৭৭, ৪৫৫, ৫২০, ১৬৯, ৪৯৯।
৬৮. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীদেৱকান্ত মহন্তৰ লিখিত তথ্য।
৬৯. মধ্যৰেখা : পৃ: ৪৩।
৭০. সত্ৰ-সংস্কৃতি : পৃ: ৫৬।
৭১. প্ৰয়াত সত্ৰাধিকাৰ চাৰুচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ বাণীবদ্ধ তথ্য।
৭২. আমি নগাঁৱৰ বিভিন্ন ঠাইত ভাওনা চাবলৈ গৈ উদ্যোক্তা আৰু সত্ৰৰ লোকৰ পৰা 'কালি-দমন'ৰ ভাওনাত কালিয়সৰ্প, শ্ৰীকৃষ্ণ চৈতন্যপ্ৰাপ্ত হোৱা ঘটনাবোৰ ঘটা বুলি শুনি সেই নাটৰ ভাওনা নকৰা হোৱা কথা জানিব পাৰিলোঁ। এনে এখন চমৎকাৰপূৰ্ণ আকৰ্ষিত ভাওনা সত্ৰ সমূহে বা বাইজে অলৌকিকতাৰ দোহাই দি নকৰা হোৱা বাবে নাট্যকলাৰ অৱনতিলৈ লক্ষ্য কৰি নাটখনৰ ভাওনা কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈ আমাৰ পৰিচালনাত নগাঁও সংস্কৃতি সেৱাসত্ৰৰ শিল্পী ভাৰবীয়াৰে নগাঁও কলংপাৰৰ জিলা প্ৰেক্ষাগৃহত ১৯৯০ খ্ৰী:ত অভিনীত কৰা হয়। সেই একেখন ভাওনা ১৮.৬.১৯৯০ ত দূৰদৰ্শন, গুৱাহাটী কেন্দ্ৰ যোগেও সম্প্ৰচাৰিত হয়। কিছুমান ঠাইত কোনো কোনো অনুষ্ঠানে 'কালি-দমন' ভাওনা কৰা কথা শুনা যায়।
৭৩. বালিসত্ৰৰ চমু ইতিবৃত্ত : পৃ : ১৩।
৭৪. সাহিত্যৰ জিলিঙনি, পৃ: ১০৬।
৭৫. তিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ : 'অবিভক্ত নগাঁৱৰ সামূহিক ভাওনা', বুঢ়াগোসাঁই, স্মৃতিগ্ৰন্থ ডেকশ বছৰীয়া জয়ন্তী চৰাইবাহী : পৃ: ৬।
৭৬. শ্ৰীগোলাপ শৰ্মা : সংস্কৃতিৰ লাইখুটা নগাঁওৰ বাৰপেলীয়া ভাওনা 'কপিলী' স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভাৰ ৫২ তম অধিবেশন, কামপুৰ, ৫৩৭ শঙ্কৰাব্দ, সম্পা - ধীৰেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ কাকতি, পৃ: ২০০।
৭৭. ৰবদোৱা : স্মৃতিগ্ৰন্থ, শ্ৰীশ্ৰী বটদ্ৰৱা থান পৰিচালনা সমিতি বটদ্ৰৱা ১৯৭৬, পৃ: ১৪৪।
৭৮. নগাঁও জিলা অসমীয়া নাট অভিনৰ্তন: ফুলীডাহ, স্মৃতিগ্ৰন্থ (১৯৭৭) সম্পাদক- শ্ৰীসুশীল বৰাৰ তথ্য।
৭৯. পৰীক্ষিত হাজৰিকা : 'অসমীয়া নাট আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱ' স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সংঘৰ ৪২ তম অধিবেশন, নগাঁও-১৯৭৩ পৃ: ৯।

পঞ্চম অধ্যায়

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ কলা-সংস্কৃতি

৫.০০ সত্ৰৰ সঙ্গীত কলা ঃ

শঙ্কৰদেৱ-সৃষ্ট বৈষ্ণৱ বা সত্ৰীয়া সঙ্গীতৰ ধাৰাটি অতি গৌৰৱোজ্জল আৰু মহিমামণ্ডিত। প্ৰাচীন অসমীয়া কাব্য বা বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰাজি গীতমুখৰ আছিল। কাব্যসমূহ সুৰ লগাই গোৱাটো সমাজৰ নিয়ম। আনকি শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ প্ৰভৃতিৰ ভাওনাৰ সূত্ৰ, বচন বা কথাতো সুৰৰ মূৰ্চ্ছনা ধ্বনিত হয়। গীতৰ সুৰ শ্ৰুতিমধুৰ আৰু আনন্দদায়ক কৰিবলৈ বাদ্যৰ প্ৰয়োগ কৰা হ'ল। গীত-বাদ্য-নৃত্য তিনিওটাৰ সমন্বয়ত সঙ্গীত।

ক) গীত ঃ অবিভক্ত নগাঁৱৰ বৰদোৱাত 'চিহ্নযাত্ৰা' ভাওনা কৰাৰ পৰা বৈষ্ণৱ-সঙ্গীতৰ সূত্ৰপাত হয়। সপ্ত-বৈকুণ্ঠৰ চিত্ৰ আঁকি প্ৰদৰ্শন কৰোঁতে গায়নে গীত, বায়নে খোল-তাল-বাদ্য আৰু নটুৱাই নাচিছিল।[১] শঙ্কৰদেৱে জনসমাজত সঙ্গীতৰ আকৰ্ষণৰ কথা ভালদৰে বুজিছিল। বৰদোৱাত সৃষ্ট সঙ্গীতেই পৰৱৰ্তী কালত সত্ৰীয়া সঙ্গীত নাম পায়। আলোচকসকলে সত্ৰীয়া সঙ্গীতৰ তিনিটা ধাৰা নিৰূপণ কৰিছে— বৰপেটা, বৰদোৱা আৰু মাজুলীৰ ধাৰা।[২] অৰ্থাৎ নামনি, মধ্য অসম আৰু উজনি— এই তিনি অঞ্চলৰ গায়ন-ৰীতি। মূলবস্তু একে যদিও গায়ন-বায়ন ভেদে সাধাৰণ তাৰতম্য শুনিবলৈ পোৱা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে 'স্বৰৰেখাত বৰগীত'ত[৩] বীৰেন্দ্ৰ নাথ ফুকন আৰু পুৰুষোত্তম দাসে স্বৰলিপিৰে তিনিওটা অঞ্চলৰ গায়ন-পদ্ধতিৰ সামঞ্জস্য আৰু তাৰতম্যৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে। সাঙ্গীতিক গুণৰ বিশ্লেষণ কৰি ধনশ্ৰী ৰাগৰ 'নাৰায়ণ কাহে ভকতি কৰোঁ তেৰা'ৰ তিনি অঞ্চলৰ তিনি গৰাকী গায়ক মণিৰাম গায়ন মুক্তিয়াৰ (উজনি-কমলাবাৰী), যাদৱচন্দ্ৰ পাঠক (নামনি-বৰপেটা-সুন্দৰীদিয়া) আৰু গিৰিকান্ত মহন্ত (মধ্য অসম-বৰদোৱা-কলিয়াবৰ)ৰ দ্বাৰা গোৱাই স্বৰলিপি কৰোঁতে তিনিওগৰাকীয়ে একে 'একতালি' তালতে (বৰগীতত তালৰ নাম উল্লেখ নাথাকে) গোৱাত সুৰৰ গঠন একে পাইছে' কিন্তু ছন্দ আৰু তালৰ মাত্ৰা (যথাক্ৰমে ২৪,২০ আৰু ১২ মাত্ৰা)ত পাৰ্থক্য দেখিছে। আন এটা বৰগীত আশোৱাৰী ৰাগৰ "জয় জয় যাদৱ জলনিধি জাধৱ-ধাতা ..... ।" গাওঁতে উজনিৰ গায়ন মুক্তিয়াৰে ৰুক্তাল ১৬ মাত্ৰা, নামনিৰ গায়ন পাঠকে বচক একতালি ৮ মাত্ৰা, মাজালি বা মধ্য অসমৰ গায়ন মহন্তই পৰিতাল ১৪ মাত্ৰা

প্ৰয়োগ কৰি গোৱা পাইছে। তিনিও গৰাকীৰ গোৱাত তাল আৰু মাত্ৰাৰ তাৰতম্য ঘটিছে। কৌ-ৰাগৰ বৰগীত "উঠৰে উঠ ৰাপু ......" গোৱাত তিনিও গৰাকীয়ে একতালি ১৪ মাত্ৰা প্ৰয়োগ কৰা দেখা গৈছে। এনেদৰে বিশ্লেষণৰ পৰা উজনি-মাজালী বা মধ্য অসম আৰু নামনিৰ গীতৰ সুৰৰ গঠনৰ সামঞ্জস্যৰ আভাস পোৱা গৈছে। গতিকে মধ্য অসম বা নগাঁওৰ ধাৰাটিৰ ৰাগ, তাল, ছন্দৰ তাৰতম্য বা বৈশিষ্ট্য মন কৰিবলগীয়া। মহেশ্বৰ নেওগৰ মতে : বৰপেটা আৰু কমলাবাৰীৰ আৰ্হি একে। আনফালে বৰদোৱা থানৰ আৰ্হি বেলেগ। আৰ্হিৰ পাৰ্থক্য অনুসৰি সুৰ-সঞ্চাৰৰ কিছু লৰচৰ হ'ব পাৰে। কিন্তু মূলগত পাৰ্থক্য নাই।[৪]

নগাঁৱৰ বৰগীতত গায়ন-পদ্ধতিত ৰাগ দিয়া আৰু গা-মানক গিৰিকান্ত মহন্তই 'উগাৰ' আৰু 'সঞ্চৰ' বুলি গাইছে। 'উগাৰ'ত কৃষ্ণ শঙ্কৰ গুৰু হৰি ৰাম ৰাম' বুলি গাই 'সঞ্চৰ' খণ্ডত হৰি-ৰাম ৰাম ..... এ ..... ৰাম হৰি-ৰা-ম-ৰাম-' বুলি ৰাগ টানে।[৫] এই বিশেষত্বটো নগাঁৱৰ বাহিৰে উজনি-নামনিৰ আন ঠাইত নাই।

শঙ্কৰ-মাধৱ দুজনাৰ উদ্ধাৰ হোৱা বৰগীতৰ ৰাগ ২৯ টা। শঙ্কৰদেৱে ৩৪ টা বৰগীতত ১৩ টা ৰাগ ব্যৱহাৰ কৰিছে— মাধৱদেৱৰ বৰগীতত শঙ্কৰদেৱে ব্যৱহাৰ কৰা কল্যাণ আৰু ভূপালী এই দুটা ৰাগৰ বাহিৰে আন ১১ (এঘাৰ)টা ৰাগৰ উল্লেখ আছে। ইয়াৰ উপৰি মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীতত নথকা আন ১৬টা ৰাগ বৰগীতত ব্যৱহাৰ কৰিছে। সেইমতে মাধৱদেৱে ৰচনা কৰা ১৫৭ টা বৰগীতৰ ৰাগৰ সংখ্যা ২৭ টা। এই হিচাবত শঙ্কৰদেৱৰ ৩৪ টা বৰগীতৰ লগত বৰগীতৰ মুঠ সংখ্যা ১৮১ টা।[৬]

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সকলো সত্ৰতে শঙ্কৰ-মাধৱ দুজনাৰ বৰগীত নিৰ্দিষ্ট ৰীতিমতে গাই থকা হৈছে। শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীত চৰ্চাৰ স্থান বৰদোৱা। তীৰ্থ ভ্ৰমণলৈ যোৱাৰ পথত কামৰূপৰ বৌমাৰিতে[৭] "ৰাম, মেৰি হৃদয় পঙ্কজে বৈছে...।" ৰচা হওক নাইবা ঘূৰি আহোঁতে বদৰিকাশ্ৰমতে[৮] "মন মেৰি ৰাম চৰণহি লাগু ..." ৰচা হওক, তেওঁৰ ৩২ বা ৪৪ বছৰত প্ৰথম বৰগীতটো ৰচনা কৰা হয়। দিনটোৰ দোকমোকালিৰে পৰা নিশালৈ সত্ৰৰ চাৰি বা চৈধ্য-প্ৰসঙ্গৰ অন্তৰ্গত কৰি লৈ বৰগীত গোৱাৰ পৰম্পৰা। বৰগীতৰ নিৰ্দিষ্ট সময়ত নিৰ্দিষ্ট ৰাগ গোৱা হয়। ৰাতিপুৱা বেলা ঃ কৌ, কল্যাণ, শ্যাম, অহিৰ, ললিত, শ্যামগড়া; দুপৰীয়া- আবেলি ঃ ভাটিয়ালী, গৌৰী, বসন্ত, তুড় বসন্ত, গান্ধাৰ, শ্ৰীগান্ধাৰ, ধনশ্ৰী, বৰাৰী, কেদাৰ, মাহুৰ, শ্ৰী আৰু তুড় ভাটিয়ালী; গধূলি ঃ আশোৱাৰী, বেলোৱাৰ; নিশা ঃ সুহাই, সিন্ধুৰা, কানড়া, মল্লাৰ, নাট মল্লাৰ, ভূপালী আৰু কামোদ গোৱা হয়।[৯] নগাঁৱৰ সত্ৰসমূহত প্ৰসঙ্গত বৰগীত গোৱাত এই ক্ৰম ৰক্ষা কৰা হয় যদিও কেইবাটাও ৰাগ আজিকালি অব্যৱহৃত হৈছে আৰু কোনো কোনো সত্ৰত এই নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম ঘটিছে।

শঙ্কৰদেৱে বৰদোৱাতে 'কীৰ্ত্তন-ঘোষা' পুথি ৰচনাৰ কাম আৰম্ভ কৰিছিল। 'কীৰ্ত্তন- ঘোষা'ৰ কেইটামান খণ্ড উৰেষা-বৰ্ণন, অজামিল-উপাখ্যান, প্ৰহ্লাদ-চৰিত, হৰমোহন, বলি- ছলন,

গজেন্দ্ৰ উপাখ্যান, ধ্যান-বৰ্ণনা— বৰদোৱাত ৰচনা কৰে।[10] কীৰ্ত্তন পুথি 'ঘোষা' আৰু 'পদ'ৰ দ্বাৰা শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলা চৰিত্ৰযুক্ত সত্ৰৰ প্ৰসঙ্গ-সঙ্গীত। বৰদোৱাত স্থাপন কৰা কীৰ্ত্তন-ঘৰৰ নাম-প্ৰসঙ্গৰ প্ৰয়োজনীয়তালৈ লক্ষ্য কৰি শঙ্কৰদেৱে কীৰ্ত্তন পুথিৰ ৭টা খণ্ড প্ৰথম পৰ্যায়ত ৰচনা কৰে। তাৰ পিছৰ খণ্ড কেইটা বৰদোৱাৰ পৰা গৈ আন আন থানত ৰচনা কৰা। প্ৰসঙ্গ-সঙ্গীত হিচাবে কীৰ্ত্তন এক প্ৰকাৰ ৰাগযুক্তকৈ তালৰ সহায়ত গোৱা হয়। আজিকালি কোনো কোনো সত্ৰত ঢবাও ব্যৱহাৰ কৰে। নাম-প্ৰসঙ্গতে কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ লগত বৰগীত ৰাগ-তালত গোৱা হয়।

গীতৰ প্ৰসঙ্গত বৰগীতৰ লগতে অঙ্ক বা নাটৰ গীতৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। অঙ্কৰ গীত মুঠ ১৫৩ টা— শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ ১২৮ টা আৰু মাধৱদেৱৰ নাটৰ ২৫ টা।[11] ইয়াৰে দুটা গীত বৰগীতত সন্নিৱিষ্ট। নগাঁৱত দুজনা গুৰুৰ নাটসমূহৰ ভাওনা বিশেষ উল্লেখযোগ্য। ৰাগ-তালত বন্ধা অঙ্কৰ গীতসমূহ সত্ৰসমূহৰ সূত্ৰধাৰ, গায়ন-বায়ন আৰু কিছু কিছু ভাৱৰীয়াৱেও গায়। বৰগীতৰ দৰে ধ্ৰুৱ (ধ্ৰুপদ) আৰু পদ আছে যদিও ভাওনা আগনিশাৰ পৰা পুৱাৰ মুহূৰ্ত্তলৈ আৰু দিনত (দিন-ভাওনা) কৰা হয় কাৰণে ৰাগ গোৱা সময়ৰ নিৰ্দিষ্টতা ৰক্ষা কৰা নহয়। শঙ্কৰ-মাধৱৰ অনুকৰণত ৰচনা কৰা পৰৱৰ্ত্তী কালৰ নগাঁৱৰ নাট্যকাৰৰ নাটৰ ভাওনাসমূহতো গীত-পদ-বিলাপ অতি সুন্দৰভাৱে গোৱা হয়।

কাল-সংহতিৰ প্ৰবৰ্ত্তক গোপাল আতা আৰু তেওঁৰ জীয়ৰী পদ্মাপ্ৰিয়াৰ গীতসমূহ— এই সংহতিৰ ভকতসকলে বৰগীত সদৃশ জ্ঞান কৰি ৰাগ-তালত গায়। ঠিক তেনেকৈ শ্ৰীৰাম আতা আৰু ৰামানন্দদেৱৰ গীতসমূহৰ কথাও উল্লেখযোগ্য। বৰদোৱা নৰোৱা সত্ৰৰ ৰমাকান্তই 'স্যামন্ত হৰণ' নাটত 'চালেঙী আৰু ৰামগিৰি, লক্ষ্মীদেৱৰ 'ৰাৱণ বধ' নাটত ইমন-কল্যাণ ৰাগৰ প্ৰয়োগ দেখা গৈছে।[12] কলিয়াবৰ ভলাগুৰি সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা ৰামানন্দ ৰচিত ৭৮ টা গীত পোৱা যায়। তেওঁ ৰামগিৰি, চালেঙী ৰাগৰ উপৰিও জয়শ্ৰী, চুৰট, ভৈৰৱী, বিহগোড়া নামৰ ৰাগ-গীত ব্যৱহাৰ কৰিছে।[13] এইদৰে দেখা যায় শঙ্কৰ-মাধৱৰ পৰৱৰ্ত্তী কালত নগাঁৱৰ বৈষ্ণৱ নাট্যকাৰ আৰু গীতিকাৰে শঙ্কৰ-মাধৱে ব্যৱহাৰ নকৰা চালেঙী, ৰামগিৰি, ইমন-কল্যাণ, জয়শ্ৰী, চুৰট, ভৈৰৱী, বিহগোড়া এই কেইটা ৰাগ গীতত প্ৰয়োগ কৰিছে।

খ) নাচ ঃ শঙ্কৰী ভাওনাৰ প্ৰধান অঙ্গ নাচ বা নৃত্য। ভাওনাৰ নৃত্যই সত্ৰীয়া নাচ। নৃত্যতকৈ নাচ শব্দ বেছি জনপ্ৰিয়। ভাওনাত নাচৰ জৰিয়তে আধ্যাত্মিক বিকাশ সাধন কৰা হৈছে। সেইকাৰণে নাচ অকল ভাওনাতে আৱদ্ধ নাথাকি সত্ৰৰ আন অনুষ্ঠান বিশেষতো প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। শঙ্কৰদেৱে 'চিহ্নযাত্ৰা' ভাওনাৰে আধ্যাত্মিক নৃত্য আৰম্ভ কৰে। সেইকাৰণে বায়ন আৰু পালিৰ লগতে নটুৱা (নাচোঁতা) শিকাই ভাওনাত উলিয়াইছিল।[14] অঙ্কীয়া নাটৰ ভাওনাত নৃত্য মূলনাট আৰম্ভৰ আগৰ পৰা অৰ্থাৎ পূৰ্বৰঙ্গ অনুষ্ঠান বা ধেমালি (গায়ন-বায়নৰ খোলা)ৰ পৰা আৰম্ভ হৈ সূত্ৰধাৰ, শ্ৰীকৃষ্ণ, ৰাম, বিভিন্ন নাৰী চৰিত্ৰ, ৰজা-ৰাণী, ঋষি, দেৱতা,

দৈত্য-অসুৰ যিকোনো চৰিত্ৰৰ ভাৱৰীয়াই মঞ্চত প্ৰৱেশ কৰে নাচি নাচি। নগাঁৱত ধেমালিৰ গায়ন-বায়নৰ যোৱাক গানিকাও বোলা হয়। গানিকা ভাওনাৰ আদিভাগ বা পূৰ্বৰংগ।[১৬] মাধৱদেৱৰ দিন-ভাওনা কেইখনতো শিশু বা বালক কৃষ্ণ, গোপবালক, যশোদা, গোপিনী সকলোৱে নৃত্য কৰিছে। পিছলৈ আন আন নাট্যকাৰসকলৰ নাটৰ ভাওনাও নৃত্য-প্ৰধান হৈ পৰে। ভাওনাৰ নৃত্যৰ পৰাই সত্ৰীয়া নাচৰ উদ্ভৱ। নগাঁৱৰ সকলো সত্ৰতে সত্ৰীয়া নাচৰ প্ৰচলন আছে। ভাওনাৰ প্ৰচলন হ্ৰাস পাই আহিছে যদিও বিভিন্ন অনুষ্ঠানত সত্ৰীয়া নাচ কম-বেছি পৰিমাণে চলি আছে।

বৰ্ত্তমান অবিভক্ত নগাঁৱত প্ৰচলিত সত্ৰীয়া নাচসমূহ হ'ল সূত্ৰধাৰী নাচ, শ্ৰীকৃষ্ণ নাচ, ভাৱৰীয়া প্ৰৱেশৰ নাচ, নাদুভঙ্গী, ৰাসনৃত্য, বান্দৰৰ নাচ, যুদ্ধৰ নাচ, চালি নাচ, ঝুমুৰা, গোপীনাচ, সত্ৰীয়া ওজাপালি আদি প্ৰধান। কলিয়াবৰৰ শ্ৰৱণী সত্ৰৰ গিৰিকান্ত মহন্তই গা-মান-ঘাত বিভিন্ন ভঙ্গীৰে সূত্ৰধাৰী, কৃষ্ণনৃত্য, ভোজন ব্যৱহাৰৰ কৃষ্ণ-নৃত্য (গা-মান-ঘাত, চোক আদিৰে সৈতে) ভঙ্গী আৰু ঘাতৰে গোপীনাচৰ আৱৰ্তণি; ভঙ্গী, চোক আৰু ঘাতেৰে সখী নাচৰ আৱৰ্তণি; ৰজা, বীৰ, অসুৰ, সুগ্ৰীৱ, হনুমান আদি বান্দৰৰ নাচ, ঋষি, নঙ্গাৰ চৰিয়া, বছৰা, শিৱ আৰু ৰাক্ষস প্ৰৱেশৰ নাচ, ঝুমুৰা নাচ, চালি নাচ আদিৰ উল্লেখ কৰিছে।[১৭] ভঙ্গী, চোক, ঘাত, বিভিন্ন বাজনাত উক্ত চৰিত্ৰবোৰে নাচে।

সত্ৰীয়া নাচৰ কাৰণে নটুৱা শিক্ষা দিয়াৰ নিয়ম। অবিভক্ত নগাঁৱৰ ঐতিহ্যপূৰ্ণ সত্ৰসমূহত বায়নে সত্ৰীয়া নাচৰ শিক্ষা দিয়ে। সত্ৰ-সভাৰ ল'ৰাবোৰক কম বয়সতে নাচ-শিক্ষা সত্ৰতে দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। বায়নে প্ৰথমে শৰীৰ-চৰ্চা আৰু তাল-মানৰ শিক্ষা দিয়ে। কমলাবাৰী আদি উদাসীন সত্ৰত অভিভাৱকে চাৰি-পাঁচ বছৰতে ল'ৰাক সত্ৰত দিয়ে আৰু সেই ল'ৰাই আঠ-ন বছৰৰ পৰা নটুৱা শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে। সত্ৰত নৃত্য-গীত-বাদ্যৰ শিক্ষা বাধ্যতামূলক।[১৮] কিন্তু অবিভক্ত নগাঁৱত তেনে উদাসীন সত্ৰ নাই। সেয়ে গৃহস্থ ঘৰৰ ল'ৰাবোৰে সত্ৰত নাচ চৰ্চা কৰে। বৰ্ত্তমান আগৰ দৰে শিক্ষা দিয়া আৰু লোৱাৰ তেনে উদাম হ্ৰাস পাইছে। চৰ্চা আৰু সাধনাৰ অভাৱত বৰ্ত্তমান পূৰ্বৰ সুৰ বিকৃত হৈ পৰিছে।

সত্ৰত নৃত্য শিকিবৰ কাৰণে শৰীৰ-চৰ্চা কৰাক মাটি আখৰা বোলা হয়। সত্ৰীয়া সংস্কৃতি নগৰ আৰু মঞ্চলৈ উত্তৰণ হোৱাৰ পৰা কমলাবাৰী সত্ৰৰ মাটি আখৰাৰ বিস্তৃতি ঘটে। নগাঁৱত মাটি আখৰাৰ জনপ্ৰিয় নাম "দেহসাধা ভঙ্গী"।[১৯] আগেয়ে দেহসাধা ভঙ্গী আৰু সত্ৰীয়া নৃত্য-শিক্ষাই সত্ৰ-সভাত উখল-মাখল লগাই আছিল। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱা থূলৰ সত্ৰ, মৰিগাঁৱৰ কালশিলীয়া সত্ৰ, কলিয়াবৰৰ আটাইকেইটা সংহতিৰ সত্ৰ, ব্ৰহ্মচাৰী, লতাবোৱা আদি চতমীয়াল সত্ৰ, কুকুৰাবাহী, এলেঙী থূলৰ সত্ৰ, সতানন্দী সত্ৰ, বৰজহা, লাইআটী, গজলা, দহপৰ, চলিপোতা আদি সত্ৰত মাটি আখৰা বা দেহসাধা ভঙ্গী আৰু নৃত্য-চৰ্চা শিক্ষাৰ পয়োভৰ আছিল।[২০] বৰ্ত্তমান পাশ্চাত্য শিক্ষাৰ প্ৰভাৱ, সত্ৰৰ লোকৰ

চাকৰি ব্যৱসায়-জীৱন, আৰ্থিক সংকট, সামাজিক-ৰাজনৈতিক বাতাবৰণৰ ফলত সত্ৰৰ চৰ্চা-শিক্ষাৰ পৰম্পৰা প্ৰায় লোপ পালে বুলি সত্ৰসমূহৰ পৰা জনা যায়। মাটি আখৰা বা শৰীৰ সাধনৰ চৰ্চাত পোনতে হাতৰ চাপৰিৰ তালেৰে হাত-ভৰিৰ সঞ্চালন কৰায়। কিছুমানে মন্থৰ গতিৰ পৰা মধ্য-দ্ৰুতলৈ ১,২ আৰু ১,২,৩,৪ ..... ওলট-পালটকৈ বহুবাৰ হাতৰ চাপৰিৰে ভৰি গতিশীল (পদ সঞ্চালন) কৰি খোলৰ চাৰিটা চাপৰ ধেই, দাও, খিত, তাক বজাই নাচ শিকাৰ পাতনি মেলে।[২১]

ভৰতৰ নাট্য শাস্ত্ৰত 'চাৰি' আৰু 'কৰণ'ৰ উল্লেখ আছে। এটা ভৰিৰে গতি কৰাক 'চাৰি' আৰু দুটা ভৰিৰে গতি কৰাক 'কৰণ' বোলা হৈছে।[২২] এইদৰে দুই ভৰিৰে গতি কৰি হাতৰ সঞ্চালনৰ সমন্বয়ত দুই বা তাতকৈ অধিক কৰণৰ সমষ্টিৰে অঙ্গহাৰ হয়।[২৩] নাচৰ কৰণ আৰু অঙ্গহাৰৰ সম্পৰ্কত ডঃ কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামীয়ে সত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা পাক, খৰপাক, থিয়পাক, মান চলনা দিয়া, ঘেতা, ছটা, চালি, চিৰল, বহি চিৰল, আঠুৱা, থিয় আঠুৱা, খৰ, থিয় খৰ, খৰ-বাগৰ, ছত্ৰাৱলী আদিৰ উল্লেখ কৰিছে।[২৪]

এইদৰে পৰ্যায়ক্ৰমে আগবাঢ়ি সত্ৰীয়া নাচত পটু হৈ ভাওনা আৰু সত্ৰৰ বিভিন্ন নাচেৰে নটুৱা-ভাৱৰীয়াই সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ পৰম্পৰা ৰক্ষা কৰি আহিছে।

শঙ্কৰদেৱৰ সত্ৰীয়া নাচ নাচোঁতাসকল অপেস্বৰা স্বৰূপ, গায়কসকল গন্ধৰ্বস্বৰূপ আৰু বায়নসকল বিদ্যাধৰস্বৰূপ।

গ) বাদ্য ঃ নৃত্যৰ লগত বাদ্যৰ সম্পৰ্ক এটা মুদ্ৰাৰ ইপিঠি-সিপিঠি। বাজনা বাজিলেহে নটুৱাৰ গা-মন নাচি উঠে। শঙ্কৰদেৱে বৰদোৱাত প্ৰথম ভাওনা পাতিবলৈ নটুৱাৰ নাচৰ লগত বাজনাৰ প্ৰয়োজনীয়তা বুজি খোল-বাদ্যৰ সৃষ্টি কৰে। এই খোল যেন স্বৰ্গৰ দেৱবাদ্য মৃদঙ্গহে। কপিলীমুখৰ কুমাৰৰ হতুৱাই মাটিৰ খোল সজাই শালমৰা গাঁৱৰ মুচিয়াৰৰ দ্বাৰা চিয়াই শঙ্কৰদেৱে খোলবাদ্য তৈয়াৰ কৰে।[২৫] নৃত্যৰ লয় আৰু তাল ৰক্ষাৰ কাৰণে খোলৰ লগত তাল বাদ্যও ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহত নৃত্য-গীতত প্ৰধানত খোল আৰু তালত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হয়। কোনো কোনো সত্ৰত মৃদঙ্গও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। পিছলৈ ডবা, নেগেৰা, ভোৰতাল, পাতিতাল, খুটিতাল, মঞ্জিৰা, খঞ্জৰী, কাঁহ, ঘন্টা আদি বিভিন্ন বাদ্যৰ প্ৰচলন হ'ল। কিছুমান সত্ৰত ভাওনাত কালিও বজোৱা দেখা যায়। আজিকালি গীত-বৰগীতত হাৰমনিয়াম, বাঁহী, বেহেলা বা চেতাৰ আদি স্বৰাশ্ৰয়ী বাদ্য প্ৰয়োগ কৰিবলৈ লৈছে।

সত্ৰীয়া সঙ্গীতত বিভিন্ন তালৰ প্ৰয়োগ আছে। সত্ৰৰ তালৰ তিনিটা ভাগ মন কৰিব পাৰি— ১) মূল বাজনা বা গা-মান ২) ঘাত আৰু ৩) চোক। এই তিনিটা ভাগ খোল আৰু তাল বজাই বায়ন-গায়নে চমৎকাৰ কৰি তোলে। বাৰখন তাল আৰু বাৰখন উপতালৰ কথা সত্ৰসমূহত প্ৰচলিত। মন কৰিবলগীয়া যে শঙ্কৰ-মাধৱৰ বৰগীতত তালৰ উল্লেখ তেনেকৈ

কৰা হোৱা নাই। মাথোন, শঙ্কৰদেৱৰ বিৰচিত বৰগীত পুথিৰ শেষত 'ষড়ছন্দ'ৰ গীতত ছখন তালৰ উল্লেখ আছে— ভূপালী ৰাগৰ গীতত চুটা আৰু খৰমান, ধনশ্ৰী ৰাগৰ গীতত পৰিতাল আৰু একতালি আৰু অহিৰ ৰাগৰ গীতত জতি আৰু চোকতাল। নাট বা অঙ্কৰ গীতত একতালি, পৰিতাল, জতিমান (জৌতি), দোমানী, ৰূপক, খৰমান, বিষম, চুটা তালৰ প্ৰয়োগ কৰা দেখা যায়।[২৬] কোনো কোনো গীতত দুই-তিনিখন তালো ব্যৱহাৰ কৰিছে— যেনে ৰুক্মিণী হৰণ নাটৰ "চান্দমুখী পেখিতে মধাই ...... " গীতত দোমানী-জতি (দুখন তাল), কালি-দমন নাটৰ "কালাকানু নাচে চৰণ চলাই....." গীতত দোমানী-পৰিতাল-জতি (তিনিখন তাল) প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।[২৭] একাধিক তালৰ আৰু গীত আছে। ইয়াৰ উপৰিও সত্ৰত ব্যৱহৃত আন আন তালবোৰ হ'ল— ধৰণজতি বা জৌতি, মাথজৌতি, ৰূপগঞ্জল, দহবাৰি, ৰৰবিষম, বসক, উনজতি, সূতাৰগঞ্জল, আঠতলা।[২৮] মাজুলীৰ কমলাবাৰী সত্ৰত ইয়াতোকৈ আৰু দহখনমান অধিক তাল ব্যৱহাৰ কৰা হয়।[২৯] তেতিয়াহ'লে তাল-উপতাল ২৪তকৈ কম নহ'ব।

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহৰ ৰাগ-নাচ-বাজনা অৰ্থাৎ গীত-নৃত্য-বাদ্য সত্ৰৰ পৰম্পৰা মতে প্ৰয়োগ কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয় যদিও ইয়াক যথাযথ ৰক্ষা কৰিব পৰা নাই।

৫.০১ সত্ৰৰ চিত্ৰকলা ঃ

অসমৰ চিত্ৰকলাৰ ইতিহাসত শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰবৰ্ত্তিত সত্ৰসমূহৰ চিত্ৰশিল্প গৌৰৱময় স্থানত উপৱিষ্ট। চিত্ৰসমূহত ধৰ্মীয় বিষয়-বস্তু বা কাহিনীক চিত্ৰৰূপ দি জন-আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। সত্ৰ-ধৰ্মৰ বিষয়-বস্তুৰ পবিত্ৰতা ৰক্ষা কৰি চিত্ৰশিল্পীয়ে দৰ্শকৰ মনত সৌন্দৰ্যৰ সৃষ্টি কৰি আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰিব পৰা চিত্ৰসমূহক সত্ৰীয়া চিত্ৰকলা বা সত্ৰীয়া চিত্ৰশৈলী বুলি কোৱা হৈছে। উত্তৰ ভাৰতীয় ৰাজপুত চিত্ৰকলা আৰু উৰিষ্যাৰ জগন্নাথ মন্দিৰৰ পট বা চিত্ৰ সম্ভাৰৰ সংযোগ ঘটাই অসমৰ চিত্ৰশিল্পীয়ে সত্ৰীয়া চিত্ৰকলাক নতুন ৰূপ দিয়ে বুলি কলাকাৰ যুগল দাসে সম্ভাৱনা ব্যক্ত কৰিছে।[৩০] অসমৰ কিছুমান সত্ৰত বিভিন্ন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ লগতে মাজে মাজে অঙ্কিত চিত্ৰপুথিও পোৱা গৈছে।

আমাৰ অধ্যয়নৰ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ কেইখনমান সত্ৰত কিছু চিত্ৰপুথি সংৰক্ষিত হৈ আছে। ইতিমধ্যে প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ আৰু মানৱ দুৱাৰ উৎপীড়নত সত্ৰগৃহ পুৰি পেলোৱা আৰু লণ্ডভণ্ড কৰাৰ ফলত আৰু অযত্ন-অৱহেলাত অনেক আপুৰুগীয়া পুথি বিনষ্ট হোৱাৰ কথা দোহৰাৰ সকাম নাই। তলত অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰৰ চিত্ৰশিল্পৰ আভাস দাঙি ধৰা হ'ল।

অসমৰ সত্ৰৰ প্ৰৱৰ্ত্তক শঙ্কৰদেৱক সত্ৰীয়া চিত্ৰকলাৰো উদ্ভাৱক বুলি কব লাগিব। তেওঁ প্ৰথম সত্ৰ-ক্ষেত্ৰ বৰদোৱাতে চিত্ৰ অঙ্কন কৰি ভাগৱতৰ মুখ্য চৰিত্ৰ বিষ্ণু বা শ্ৰীকৃষ্ণ

আৰু বিষ্ণুক্ষেত্ৰ-বৈকুণ্ঠৰ চিত্ৰ আন আন চৰিত্ৰসহ অঙ্কন কৰিছিল। সেই সময়ত পূৰ্বে অজ্ঞাত হৈ থকা ভূঞা আৰু সাধাৰণ ৰাইজক বৈকুণ্ঠ আৰু বৈকুণ্ঠৰ বিষ্ণুৰ লীলা দৰ্শন কৰাবলৈ শঙ্কৰদেৱে সাত বৈকুণ্ঠৰ পট আঁকিলে। তাত কল্পতৰু, উপবন, সৰোবৰ, অনন্ত-শয্যা, লক্ষ্মী, সৰস্বতী, সাত বৈকুণ্ঠৰ নাথ সকলো যথাস্থানত দি চিত্ৰ অঙ্কন কৰিলে।[৩১] 'চিহ্নযাত্ৰা' পাবলৈ নাই যদিও চৰিত-পুথিৰ বিস্তৃত বিৱৰণৰ পৰা সবিশেষ বুজিব পাৰি। শঙ্কৰদেৱে সাত বৈকুণ্ঠৰ পট আঁকি ধেমালিৰ যোগা, শ্লোক, সূত্ৰ-ভটিমা, গীতেৰে চিহ্নসমূহ ভাগ কৰি প্ৰদৰ্শন কৰাত সমজুৱা বা দৰ্শকে তন্ময় হৈ চাইছিল।[৩২] শঙ্কৰদেৱৰ বৈকুণ্ঠৰ চিত্ৰপট আঁকাৰ সময়ত বাঢ়নী হাতত লৈ ধান সাৰি-জাৰি কাম কৰি থকা সাধাৰণ মহিলা চন্দৰী বুঢ়ীয়ে আঁসোৱাহ ধৰি কল্পতৰু বৃক্ষজুপী অঙ্কন কৰা ঠাই দেখুৱাই দিয়া কথাৰ পৰা চিত্ৰকলাৰ জনপ্ৰিয়তাৰ আভাস পোৱা যায়।[৩৩]

সত্ৰীয়া চিত্ৰকলাৰ সবাতোকৈ প্ৰাচীন আৰু উৎকৃষ্ট চিত্ৰ পুথি হ'ল— নগাঁৱৰ বৰদোৱাৰ নৰোৱা বালিসত্ৰত সংৰক্ষিত শঙ্কৰদেৱ বিৰচিত ভাগৱতৰ আদ্য-দশমৰ 'চিত্ৰ-ভাগৱত'। এই চিত্ৰপুথিখন হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱাই নালিসত্ৰৰ শিৱেন্দ্ৰনাৰায়ণ দেৱাধিকাৰৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰি ৫০১ শঙ্কৰাব্দত (১৯৫০ খ্ৰী:ত) ছপা কৰি ২৫২ পৃ:ত উলিয়ায়। সাঁচিপাতৰ মূল পুথিখন ১৯" X ৭" জোখৰ ৩১২ খন চিত্ৰ সম্বলিত— নীলা, কলা, ৰঙা, হালধীয়া, সেউজীয়া, বগা ৰঙেৰে চিত্ৰসমূহ ৰঞ্জিত। চিত্ৰপুথিত ১৪৬১ শকৰ (১৫৩৯ খ্ৰী:) উল্লেখ থকাৰ পৰা শঙ্কৰদেৱৰ জীৱিত কালতে ৰচনা কৰা বুলি বুজা যায়। দত্তবৰুৱাই চিত্ৰবোৰ শঙ্কৰদেৱৰ অনুমোদিত চিত্ৰৰ অনুৰূপে অঙ্কন কৰা বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে।[৩৪] চিত্ৰকৰৰ নাম উল্লেখ থকাহেতুকে কাল নিৰ্ধাৰণ কৰাটো সহজ হ'লহেতেন। বৰ্তমান মূল সাঁচিপতীয়া চিত্ৰ-পুথিখন ডঃ কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামীৰ লগত আছে বুলি জানিব পৰা গৈছে।

গোপাল আতাই পতা আচাৰ্য সৰু যদুমণিৰ পৰা বঢ়া হাতীচোং মৌজাৰ জাজৰি আমতলা গজলা সত্ৰ কাব্য, বৰগীত, গীত, নাট-ভাওনাত সত্ৰ সংস্কৃতিৰ আগশাৰীৰ সত্ৰ। এই সত্ৰৰ 'সচিত্ৰ কীৰ্তন' পুথি উৎকৃষ্ট সত্ৰীয়া শৈলীৰ চিত্ৰপুথি। ১০৪ পাতৰ চিত্ৰপুথিখনিত ৬২ পাতৰ তলে-ওপৰে লতা, ২৪ পাতত দেৱদেৱীৰ চিত্ৰ, দুই মূৰ আৰু মাজত বিভিন্ন চিত্ৰ-সম্বলিত কীৰ্তন পুথিখন অতি মনোৰম আৰু হৃদয়স্পৰ্শী।[৩৫]

আন এখন উল্লেখযোগ্য চিত্ৰপুথি হ'ল আইভেটি ন-সত্ৰৰ 'সচিত্ৰ পাৰিজাত হৰণ'। সত্ৰীয়া চিত্ৰ শিল্পীয়েনো কি অৱদান দিয়া নাই ! নাটক এখন ভাওনা কৰাটোৱে যথেষ্ট। শঙ্কৰদেৱৰ 'পাৰিজাত হৰণ' নাটৰ সাঁচিপতীয়া পুথি নগাঁৱৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত প্ৰতিখন সত্ৰৰে সম্পদ আৰু এই নাটৰ ভাওনাও অতি ভক্তি-ভাবেৰে পৰম্পৰাগতভাৱে কৰি আহিছে। এনে এখন জনপ্ৰিয় নাটকৰ প্ৰতিটো ঘটনাৰ চৰিত্ৰৰ সাজ-পোচাক, কাৰ্যসহ ৰং-বিৰঙেৰে অঙ্কন কৰি থৈ গৈছে ন-সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সত্ৰাধিকাৰ শশধৰ আতাই। হয়তো ভাওনাৰ

সাজ-পাৰ অলংকৰণ আদিৰ অৱনতিলৈ লক্ষ্য কৰি মহান শিল্পী শশধৰ আতাই ১৮৩৩ খ্ৰী:ত 'পাৰিজাত হৰণ' নাট নাটকীয় কাহিনীসহ সচিত্ৰ কৰি থৈ গৈছে। সত্ৰ-ঘৰীয়াৰ পৰা জনাগতে আপূৰুগীয়া সচিত্ৰ নাটখন নগাঁৱৰ এজন গৱেষক পণ্ডিতে কুৰি বছৰমান পূৰ্বে চাবলৈ নি আজি পৰ্যন্ত ঘূৰাই দিয়া নাই। আনকি পুথিখন নিয়া বুলি এখন লিখিত পত্ৰও দিয়া নাই। এনে এটা অমূল্য ৰতন থাকিও নথকাৰ দৰে হোৱাত সত্ৰপক্ষই ক্ষোভ প্ৰকাশ কৰিছে।[৩৬]

সতানন্দ ৰৰভকতৰ নাতি মাধৱনাৰায়ণ স্থাপিত মাধতাৰি বা মাধআতা সত্ৰত থকা অতি মনোগ্ৰাহী আৰু চিত্তাকৰ্ষক চিত্ৰপুথি ৰাঙলী কীৰ্ত্তন। ১৭৫৯ খ্ৰী:ত এই 'সচিত্ৰ কীৰ্ত্তন' লিখা হৈছিল— কৃষ্ণৰ শিশুলীলাৰ দুটি কাহিনীৰ ৰঙীন চিত্ৰৰ বেটুপাতেৰে। প্ৰতি পাতৰ পৃষ্ঠাত চাৰিওকাষে আৰু নাভিত লতাফুল অংকন কৰি পাতবোৰৰ সৌন্দৰ্য চৰোৱা হৈছে। চিত্ৰপুথিখনৰ আৰম্ভণিতে কেশী আৰু বকাসুৰ বধৰ চিত্ৰ খোদিত কৰা হৈছে।[৩৭]

কলিয়াবৰৰ কৰতিপাৰ ন-সত্ৰত ১৬৫৩ শক (১৭৩১ খ্ৰী:)ত থাপনাৰ অন্যতম গ্ৰন্থ মাধৱদেৱৰ 'ভক্তি ৰত্নাৱলী' সচিত্ৰ পুথিখন অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ চিত্ৰকলাৰ অপূৰ্ব পুথি। ১৪৫ পৃষ্ঠাযুক্ত পুথিখনিত ১৯৪ খন চিত্ৰ সন্নিৱিষ্ট কৰা আছে। ভক্তি-তত্ত্বৰ ব্যাখ্যাৰে ৰঙা, নীলা, হালধীয়া, বগা, কলা, গুলপীয়া, আকাশী, ঈষৎ সেউজীয়া উপবৰ্ণ ভাৱবাধক হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰি চিত্ৰ মাধুৰিমাময় কৰি তোলা হৈছে।[৩৮] সচিত্ৰ ৰত্নাৱলী পুথিখন এই সত্ৰৰ অনেক প্ৰাচীন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ লগত অসম চৰকাৰৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগে নি সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছে।[৩৯]

সত্ৰীয়া কলা-সংস্কৃতিত নৈপুণ্যৰ পৰিচয় দিয়া কলিয়াবৰৰ চামগুৰি সত্ৰত অনেক বহুমূলীয়া সাঁচিপতীয়া পুথিৰ লগতে দুখনি সচিত্ৰিত পুথিও পোৱা গৈছে। ১) 'নিমিনৱসিদ্ধ সংবাদ' আৰু ২) 'ভক্তি-প্ৰদীপ'। শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তি-তত্ত্বমূলক অমূল্য গ্ৰন্থ দুখনিৰ 'নিমিনৱসিদ্ধ সংবাদ'ত ৭ খন আৰু ভক্তি-প্ৰদীপত ৩ খন চিত্ৰ সন্নিৱিষ্ট হৈ আছে।[৪০]

কলিয়াবৰৰ ঐতিহ্যমণ্ডিত আঁহতগুৰি সত্ৰ গীত, পদ, ঘোষা, নাট-ভাওনা, শিল্পকলাৰে মহিমামণ্ডিত সত্ৰ। অসমৰ সত্ৰৰ চিত্ৰশিল্পীয়ে কৃষ্ণ-কথাৰ লগত ৰাম-কথাকো সমানে গুৰুত্ব দি ৰামকো পৰমপুৰুষৰ স্থানত বহুৱাইছে। কলিয়াবৰৰ আঁহতগুৰি সত্ৰত ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ সচিত্ৰ পুথি এখন উদ্ধাৰ হোৱাৰ কথা জনা যায়।[৪১]

কলিয়াবৰৰ প্ৰাচীন সত্ৰ জখলাবন্ধা কাব্য, গীত, পদ, শিক্ষা, সংস্কৃতি, স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য-শিল্পৰে ঐতিহ্যমণ্ডিত সত্ৰ। এই সত্ৰৰ চিত্ৰকলাও উল্লেখযোগ্য। দুখন চিত্ৰপুথি আৰু কেইখনমান একক চিত্ৰ আৰু আন চিত্ৰ পোৱা গৈছে। শঙ্কৰদেৱৰ বিৰচিত আদ্য দশম, অনন্ত কন্দলি বিৰচিত শেষ দশমৰ চিত্ৰ-সম্বলিত পুথি দুখন, গোবৰ্দ্ধনগিৰি আৰু গোকুলৰ বৰ্ণনাৰ একক চিত্ৰ, ভাগৱতৰ প্ৰথম পাতটোত আঁকা চিত্ৰ, শঙ্কৰ-মাধৱ-চৈতন্য-ভক্ত হৰিদাস আৰু বিল্বমঙ্গলৰ ডাঠ কাগজত আঁকা চিত্ৰসমূহ সত্ৰীয়া চিত্ৰশিল্পৰ মূল্যবান সম্পদ।[৪২] চিত্ৰৰ প্ৰকৃতি,

আধুনিক ৰং ব্যৱহাৰ আদিৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি চিত্ৰসমূহ ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষৰ ভাগে অংকন কৰা বুলি ডঃ নবেন কলিতাই মত দিছে।[৪৩] নগাঁও জখলাবন্ধা সত্ৰৰ পৰা নি আন এখন সচিত্ৰ কীৰ্ত্তন পুথি ৰবদোৱাৰ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ গৱেষণা কেন্দ্ৰত সংৰক্ষিত হৈ আছে।[৪৪] শঙ্কৰদেৱ বিৰচিত আন এখন ভক্তি-তত্ত্বমূলক কাব্য অনাদি-পাতন। ৰবদোৱাৰ নবোৱা কুঁজীসত্ৰৰ চিত্ৰাঙ্কিত 'অনাদি-পাতন'খন আন এখন ঐতিহ্যপূৰ্ণ চিত্ৰকলা সম্বলিত পুথি। পুথিখন বৰ্ত্তমান অসম ৰাজ্যিক সংগ্ৰাহলয়ত থকা বুলি জনা গৈছে।[৪৫]

মাধৱদেৱৰ আজ্ঞাপৰ খোৰাগোপালৰ পৰা বঢ়া কেইবাখনো দিচিয়াল সত্ৰৰ ভিতৰত বাইদঙ্গিয়াৰ দিচিয়াল সত্ৰ অন্যতম। অনন্ত কন্দলি বিৰচিত 'কুমাৰ হৰণ' এখন জনপ্ৰিয় গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থখনি এই সত্ৰত চিত্ৰ-সম্বলিত কৈ পোৱা গৈছে। পুথিখনৰ চিত্ৰসমূহ ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ ৰাজত্বকালৰ বুলি অনুমান কৰা হৈছে।[৪৬]

ৰবদোৱা পুনৰুদ্ধাৰত কনকলতাৰ সহযোগী ভগবান আতাৰ কৰচোং সত্ৰৰ সংস্কৃত শ্ৰীমদ্ভাগৱত গ্ৰন্থৰ ৬ষ্ঠ আৰু ৭ম স্কন্ধ আন এখন ঐতিহ্যমণ্ডিত চিত্ৰাঙ্কিত পুথি। পুথিখন বৰ্ত্তমান ৰবদোৱাৰ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ গৱেষণা কেন্দ্ৰত সংৰক্ষিত। পুথিখন ১৭৮৫ খ্ৰী:ত লতা বছা হৈছিল বুলি ডঃ নবেন কলিতাই উল্লেখ কৰিছে।[৪৭] চামগুৰি ভেলেউগুৰিৰ ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ দুচটা বাকলিত পোৱা ৰাম, সীতা, লক্ষ্মণ, নীল, বিভীষণ, হনুমান আদিৰ ৰঙীণ চিত্ৰই এখন সচিত্ৰ ৰামায়ণ বিষয়ৰ পুথিৰ সন্ধান দিছে।[৪৮] মানৱ অমানবীয় অত্যাচাৰত এই সত্ৰৰ সিংহাসন, পুথি-পাঁজি, সা-সম্পদ বিনষ্ট হয় আৰু য'তে ত'তে পৰি থকা সম্পদ বহুতে বুটলি লৈ যায়।[৪৯]

সমগ্ৰ অসমৰ আঙুলিৰ মূৰত লেখিব পৰা চিত্ৰপুথিৰ ভিতৰত বৰ্ত্তমানলৈ জানিব পৰা মতে অবিভক্ত নগাঁও জিলাত পোৱা চিত্ৰপুথিৰ সংখ্যাই সৰহ। সত্ৰত থকা আন পুথিৰ দৰে চিত্ৰপুথিৰ সংখ্যা যথেষ্ট নহয়। সাঁচিপাতৰ উপৰিও, ৰং-তুলিকাৰে হুবহু ঘটনা প্ৰকাশ কৰিব পৰাকৈ অংকন কৰা চিত্ৰশিল্পীৰ সংখ্যা নিশ্চয় সীমিত আছিল। তাৰ উপৰি অনাদৰ, অৱহেলা, প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, অত্যাচাৰী ৰজা আৰু মানৱ অৱৰ্ণনীয় অত্যাচাৰ আৰু পোক-পৰুৱাৰ কুটন আদিৰ ফলত যি অলপ-অচৰপ পুথি আছিল সেয়াও বিলুপ্ত হয়। তথাপি এতিয়াও অনেক পুথি কিছুমান লোকৰ ঘৰত আৰু সত্ৰত আছে। আন্তৰিকতাৰে সকলোৰে সহযোগিতাৰে পুথিসমূহৰ অনুসন্ধান কৰিলে আৰু কিছু চিত্ৰপুথি আৰু আপুৰুগীয়া পুথিৰ সন্তেদ পোৱা যাব পাৰে।

৫.০২ সত্ৰৰ কাৰুকলা আৰু আপুৰুগীয়া সম্পদ ঃ

ভক্তি-ধৰ্ম প্ৰবৰ্ত্তন আৰু প্ৰচাৰ কৰা সত্ৰসমূহে ধৰ্ম-কথা সাঁচিপাতৰ পুথি আৰু চিত্ৰকলাত প্ৰকাশ কৰাৰ উপৰিও শাঁহ, লোহ, কাঠ, মাটি আদিৰ চাৰু কাৰু-শিল্পকৰ্মৰ দ্বাৰা সৌন্দৰ্যবোধৰ পৰিচয় বহন কৰিছে। সত্ৰৰ সিংহাসন, দুৱাৰ, চৌ-কাঠ, তোৰণ, ভাওনাৰ

ভোঁ-মুখা, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, সাজ-পাৰ; কাঠৰ আৰু ধাতুৰ মূৰ্ত্তি, স্তম্ভ, ভোগজৰা, বহা আসন, চিত্ৰ-বিচিত্ৰ বিচনী, জাপি, পাটী, গঁফুৰা, কাঠৰ ডবা, ৰবপীৰা, গছা, শৰাই, দোলা-খাটোলা, ঠগা, সাঁচিপাত, কাপ-মৈলাম, পুথি বন্ধা বাকচ আদি কাৰুকাৰ্য খচিত শিল্প-সম্পদসমূহ সত্ৰৰ ব্যৱহাৰ্য সামগ্ৰী আৰু লগতে শিল্পীৰ অনুপম সৃষ্টিৰ চানেকি। সত্ৰৰ শিল্পসম্পদসমূহৰ কাৰণে সত্ৰক ভাস্কৰ্যৰ শিল্পালয় বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি।

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ অনেক সত্ৰত চাৰু-কাৰু-শিল্পৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। শ-শ বছৰ অতিক্ৰম কৰি ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ জ্যোতিৰে অন্তৰ আলোকিত কৰা কাৰুকাৰ্যখচিত বাঁহ-বেত-কাঠ বা ধাতুৰ সামগ্ৰীসমূহ কালৰ গৰ্ভত বিনষ্ট হৈ গৈ আছে। বিনষ্ট হৈ গ'লেও তেনে সম্পদ সত্ৰৰ শিল্পীয়ে মেৰামতি বা পুনৰ তৈয়াৰ কৰি ঠাই পূৰাই লোৱাটো ধৰ্ম-সাংস্কৃতিক কৰ্তব্য আৰু পৰম্পৰা বুলি গণ্য কৰিছিল। বৰ্ত্তমানৰ যান্ত্ৰিক যুগত তেনে প্ৰচেষ্টা প্ৰায় নিঃশেষ হৈ গৈ আছে বুলি কব পাৰি।

অসমৰ প্ৰথম সত্ৰ নগাঁৱৰ বৰদোৱাতে সত্ৰ শিল্পৰ সূচনা হয়। ধেনুৰ আগেদি চাপাকৃতিৰ চাপ দি বটবৃক্ষ দ্ৰবীভূত কৰি গঙ্গা আনয়ন অৰ্থাৎ পবিত্ৰ জলধাৰা বোৱাই বটদ্ৰৱা— বৰদোৱা নাম হোৱাৰ পিছতে শঙ্কৰদেৱে শাস্ত্ৰ-চৰ্চা, লিখা-পঢ়া আদি সুবিধাৰ কাৰণে ৰামৰায়ক কেইখনমান পীৰা কৰি দিবলৈ কোৱাৰ পৰা ৰামৰায়ে শিলাকুটিৰে যি চাৰিখন পীৰা তৈয়াৰ কৰি দিলে— তাতে শৈল-শিল্পৰ নিদৰ্শন প্ৰকাশ পাইছে। চাৰিখন পীৰাৰ শঙ্কৰদেৱে এখনিত বহি পুথি লিখে, এখনিত বহি স্নান কৰে, এখনিত বহি ভোজন কৰে, আনখনত শৌচৰ পিছত মাটি-পানী লয়।[৪০] তাৰ পিছতে কাঠৰ পীৰাত পুথি-পাঁজি থোৱা, লিখা-পঢ়া কৰা, স্নান-ভোজন কৰা আদি নিয়মিত ভাবে চলে। শঙ্কৰদেৱে 'চিহ্নযাত্ৰা' ভাওনা কৰোঁতে কপিলীপাৰৰ কুমাৰৰ হতুৱাই মাটিৰ খোল কৰি শালমৰাৰ মুচিৰে ছিয়াই লোৰ গুৰি আৰু কল্‌কৰা ভাতৰ কৰাল বা ঘূণ দি গুৰলা শব্দৰ খোল সৃষ্টি কৰা, কঁহাৰৰ হতুৱাই মন্দিৰা, খুতিতাল, বৰতাল প্ৰস্তুত কৰোৱা কাৰ্যৰ দ্বাৰা মৃৎশিল্প, চৰ্মশিল্প, কাঁহশিল্পক সত্ৰৰ লগত জৰিত কৰা হৈছে।[৪১] তাৰ উপৰি, 'চিহ্নযাত্ৰা'ত আৰু আন আন ভাওনাত ব্যৱহাৰ কৰা বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ মুখা, অগ্নিগড়, ভোটা, মহটা, আৰিয়া, গদা, ধেনু-কাঁড়, তৰোৱাল, সাজ-পাৰ, হেঙুল-হাইতালেৰে সজোৱা সামগ্ৰীসমূহ বাঁহ-কাঠ-বস্ত্ৰ শিল্পৰ উল্লেখযোগ্য সম্পদ।

অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ সত্ৰসমূহত বৰ্ত্তমানলৈ তিনিৰ পৰা সাত খলপীয়াকৈ সজা কাঠৰ সিংহাসন, থাপনাৰ সাঁচিপতীয়া পুথি, শৰাই, গছা, ডবা, খোল, তাল, চৰিয়া, চৌ, কাঁহ-ঘন্টা, শঙ্খ, কাঠৰ চ'তি-দুৱাৰ-চৌ-কাঠত কটা লতাফুল আৰু বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ মূৰ্ত্তি; ভাওনাৰ ভোঁ মুখা; সাধাৰণতে ভাগৱত কেন্দ্ৰিক বিষ্ণু-শ্ৰীকৃষ্ণৰ চতুৰ্ভুজ, কলিয়া গোঁসাই, মদনমোহন, শ্যামৰায়, বংশীবাদন, বাসুদেৱ, লাৰুৱা গোপাল, বিষ্ণু, দৌলগোবিন্দ, ব্ৰজনাথ,

অনন্ত, ৰাধাকৃষ্ণ আদিৰ বিগ্ৰহ দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিছুমান সত্ৰত একেবাৰে জৰাজীৰ্ণ অৱস্থাত অনাদৰতো কিছুমান সম্পদ পৰি আছে আৰু কিছুমানত নিশ্চিহ্ন হৈয়ো গৈছে।

. সত্ৰৰ ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ গুৰুত্ব বুজি কিছুমান সত্ৰই আজিও শ্ৰদ্ধা-ভক্তিৰে সম্পদসমূহ ৰক্ষণাবেক্ষণ দি ৰাখিছে। তেনে সত্ৰসমূহে কাৰুকাৰ্যখচিত শিল্প-কৰ্মবোৰ আপুৰুগীয়া সম্পদৰূপে গণ্য কৰি আহিছে। আমাৰ অনুসন্ধানত পোৱামতে সত্ৰৰ কাৰুকলা আৰু আপুৰুগীয়া সম্পদৰ চমু আভাস দাঙি ধৰা হ'ল ঃ

বৰদোৱা সত্ৰত থকা গৰুড়মূৰ্ত্তি, মহীৰাৱণৰ হাতৰ পৰা ৰাম-লক্ষ্মণক উদ্ধাৰ কৰি বীৰস্বৰে হনুমানে কান্ধত তুলি অনা মূৰ্ত্তি, আমকাঠত কটা বিষ্ণুৰ ত্ৰিবিক্ৰম মূৰ্ত্তি, বৃষভ বাহনত শিৱ, বীণাধাৰী নাৰদ, গৰুড়বাহনত বিষ্ণু, চতুৰ্মুখ ব্ৰহ্মা, হলধৰ আদিৰ স্তম্ভ-মূৰ্ত্তি বা প্ৰতিমা, চিত্ৰ-সম্বলিত কাঠৰ আৰু পিতলৰ দুৱাৰ আদি সত্ৰৰ অধিকাৰ, খনিকৰ শিল্পীৰ মহান সৃষ্টি। বৰদোৱা নৰোৱা বালিসত্ৰৰ অপূৰ্ব সম্পদ 'আদ্য দশম'ৰ 'চিত্ৰ ভাগৱত'ৰ উপৰিও কাঁহৰ ঘন্টা, ধৰ্মাসনৰ খুটা, গুৰু পদশিলা, সাগৰ জুলি বস্ত্ৰ, বৈকুণ্ঠৰ মূৰ্ত্তি আদি; লেতেৰি শলগুৰি সত্ৰৰ বৰপেৰা, পিতলৰ সিংহ দুৱাৰ, আঢ়ৈ ফুট ওখ বংশীবাদন মূৰ্ত্তি; তলিবিল সত্ৰৰ সাতখলপীয়া সিংহাসন, দশমূৰীয়া ৰাৱণ, কুঁজী মন্থৰাৰ মুখ্য আদি উল্লেখযোগ্য সম্পদ। আইভেটি ন-সত্ৰই সেৱাৰ বস্তু সোণৰ চুলা দিয়া এপাত গুৰু-খৰম, গুৰু পদশিলা, সাগৰ জুলি বস্ত্ৰ আৰু তামৰ শৰাই, মাইহাং, পিতলৰ বৰশৰাই সযত্নে ভক্তিসহ সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছে। দীঘলী চলাইগোলা সত্ৰৰ সিংহাসন, মুখা আদি কাঠৰ কাৰুকাৰ্যখচিত ভাস্কৰ্য কাম লেখত লবলগীয়া। কৰচোং সত্ৰৰ পঞ্চমুখীয়া ঘন্টা, বৰচৰিয়া, মানকাঁহ, ওলোমা টৌ আদি; লাইআটী সত্ৰৰ পিতলৰ দুৱাৰ, গুৰু-পাদুকা; ভেলেউগুৰি ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ অত্যাচাৰী মানে ভাঙি-চিঙি লণ্ড-ভণ্ড কৰা সংৰক্ষিত সাতখলপীয়া সিংহাসন, পিতলৰ বৰ ডবা; কুঁজী সত্ৰৰ সাতখলপীয়া সিংহাসন, বৰথাল; ডিফলু সত্ৰৰ দোলা-খাটোলা, ছোঁ-মুখা; চতমিয়াল লতাবোৱা সত্ৰৰ শিলৰ ডাঙৰ খুৱলিত গোলাকৃতিত শিৰকটা আৰু ফুলৰ নক্সা অকোঁৱা সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা খুটা; ৰাঙ্গনি এলেঙি সত্ৰৰ ফুলকটা দুৱাৰ, ম'ৰা চৰাই, গৰুড় পখী আদি; হালোৱা গাঁও নাচনীপাৰ আৰু ভোটাইগাঁও গজলা সত্ৰৰ ফুলকটা কাঠৰ চ'তি-দুৱাৰ, থাপনাৰ সিংহাসন, বৃহৎ পিতলৰ টৌ, বৰকাঁহ, মাইহাং (সোণ-ৰূপৰ খুৰা লগোৱা পাত্ৰ); হালধিআটী সত্ৰৰ বৰজাপি, ভোগজৰা আদি; নৰৈ টিপহা সত্ৰৰ সিংহাসনৰ পৌৰাণিক চিত্ৰকলা, কাঠৰ দুৱাৰৰ মেহনাজি, কাঠৰ মুখা, পিতলৰ দুৱাৰ, চেংলাই সত্ৰৰ লতা-ফুলে চিত্ৰকলা সম্বলিত দুশনছন প্ৰাচীন কাঠৰ সিংহাসন, দোলা-খাটোলা, ফুলকটা গঁফুৰা আদি; ডিমৌৰ মাহুৰা সত্ৰৰ কাৰুকাৰ্যখচিত সাতখলপীয়া সিংহাসনৰ উপৰিও যদুমণিদেৱৰ গুৰু-পাদুকা, গুৰু-বস্ত্ৰৰ অংশ বিশেষ আদি অতি সমাদৰৰ শিল্পকলা আৰু আপুৰুগীয়া সম্পদ। কলিয়াবৰৰ চামগুৰি সত্ৰৰ গুৰু-পাদুকা, শিশুস্নানৰ চৰিয়া, চান্দসায়ে দিয়া চোলাৰ সঞ্চ, কাঠৰ চিত্ৰ-

বিচিত্র সাতখলপীয়া সিংহাসন, ১০৮ গাছি বাঁও লগোৱা বৰগছা, ফুল-চিত্র আঁকি থকা বিবণ্ডব দুৱাবব চৌকাঠ, তোবণ আদি; চিপহা সত্ৰীয়া সত্ৰব কাঠব ডবা, সূবণীয়া কাঠী, কাঠব গৰুড়, হনুমান, দোলা-খাটোলা আৰু ঐতিহাসিক মাটিৰ মূৰ্ত্তি; নাগনাৰায়ণ গোসাঁইৰ সত্ৰব আঠকুট ব্যাসব সবল কাঠব খুটা লগোৱা সত্ৰ-গৃহত থকা দুশবছৰীয়া পুৰণি গুৰু-আসন, গুৰু-পদশিলা আদি সত্ৰব অমূল্য সম্পদ। আমগুৰি কবতিপাৰ পুৰণি সত্ৰব সাতপুৰা (প্রায় ৩৫ কেজি) মাহ-চাউল ধৰা পিতলব বৃহৎ শৰাই, বাবকুবি চাকি জ্বলোৱা দুটা বৰগছা; কবতিপাব ন-সত্ৰব বৰশবাই, বৰগছা, ছোঁ-মুখা, কাৰুকাৰ্যখচিত দুৱাব-চৌকাঠ-চ'তি আদি উল্লেখযোগ্য শিল্প সম্পদ। মৰিগাঁৱৰ কালশিলীয়া সত্ৰসমূহ, গুৰুদল বৰবাৰি, সৰুবাৰি, চিপহা, দহঘব তেলাহি আদি সত্ৰব সিংহাসন, দুৱাবব চৌ-কাঠ, চ'তি, ভাওনাৰ মুখা আদি অমূল্য কলা-সম্পদে সত্ৰব ঐতিহ্য বক্ষা কবি আছে। অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ চিত্ৰকলা, কাৰুকলা আৰু বিভিন্ন সাঁচিপতীয়া পুথিসমূহ ভালদৰে সংৰক্ষণ কবি ৰখাটো সত্ৰ তথা বাইজব জাতীয় কৰ্ত্তব্য।

॥॥

প্রসংগ-টীকা ঃ

১. বামচৰণ ঃ ১৪৫৯, ১৪৬০।
২. কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামী ঃ সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু ইয়াৰ পৰম্পৰা, কলিকা, অসম সাহিত্য সভাৰ ৫১ তম কামপুৰ, অধিবেশন, ১৯৮৬, পৃঃ ১৯৫।
৩. স্মৰবেখাৰ বৰগীত ঃ প্রতিবেদন সঙ্গীতাংশ, সঙ্গীত নাটক একাডেমি, শিলং, ১৯৫৮ সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, পৃঃ ৪১-৪৪।
৪. উল্লিখিত ঃ প্রতিবেদন সাধাৰণ, পৃঃ ২৫।
৫. স্মৰবেখাত বৰগীত ঃ পৃঃ ৯৪।
৬. তিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ ঃ প্রাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ প্রাণধাৰা, বীণা লাইব্ৰেৰী, গুৱাহাটী, ১৯৮৭, পৃঃ ১০৪।
৭. কথা গুৰু চৰিত, পৃঃ ৫১২।
৮. বৰদোৱা গুৰু চৰিত ঃ পৃঃ ৫৭
৯. স্মৰবেখাত বৰগীত ঃ পৃঃ ৩১।
১০. S.H.T., Page. 160.
১১. অঙ্কাৱলী দ্রষ্টব্য।
১২. সত্ৰ-সংস্কৃতি ঃ পৃঃ ৭০,৭১।
১৩. শ্রীৰাম আতা আৰু শ্রীৰামানন্দৰ গীত ঃ গুৱাহাটী, সাহিত্য প্রকাশ, ১৯৫৪, দ্রষ্টব্য। সম্পা- গিৰিন্দ্ৰ কুমাৰ নকবা।
১৪. নগেশ্বৰ গোস্বামী ঃ শ্রীৰাম আতাৰ চৰিত্ৰ, পৃঃ ৪৯।
১৫. বামচৰণ ঃ পদ - ১৪৬০।
১৬. গিৰিকান্ত মহন্ত ঃ অসমত সত্ৰীয়া নৃত্য-গীতৰ চৰ্চা আৰু সত্ৰীয়া নৃত্য-গীতত নগাঁৱৰ অৰিহণা, নগাঁৱ ৰঙ্গমঞ্চ, ৫৩১ শকাব্দ, পৃঃ ২৪০।
১৭. গিৰিকান্ত মহন্ত ঃ ... সত্ৰীয়া নৃত্য-গীতত নগাঁৱৰ অৰিহণা, নগাঁৱ ৰঙ্গমঞ্চ, পৃঃ ২৪২।
১৮. উত্তৰ কমলাবাৰী সত্ৰৰ শ্রীপৰমানন্দ বৰবায়নৰ ভাষ্য।
১৯. যতীন গোস্বামী ঃ 'শংকৰ দেৱ আৰু সত্ৰ', শ্রীমন্ত শংকৰ সংঘ, ২য় প্রকাশ ২০০১, পাতনি।
২০. সত্ৰসমূহৰ চিহ্নিত ঠাইত আৰু কেন্দ্ৰ সম্পাদনা পৰা তথ্য যুক্ত কৰা হৈছে।
২১. কালিয়াবৰ শ্রেণীৰ সত্ৰৰ প্রয়াত গিৰিকান্ত মহন্তৰ আলোচনাৰ তথ্য।
২২. ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ ঃ অসমীয়া অনুবাদ, 'অসম নাট্য সন্মিলন' প্রথম প্রকাশ ১৯৯১, পাতনি- মুকুন্দ মাধৱ শৰ্মা।

২৩. গোপাল চন্দ্ৰ বৰদলৈ : 'সত্ৰীয়া নৃত্যৰ আঙ্গিক আৰু' ১ম প্ৰকাশ ১৯৯৮, পৃ: ৯।
২৪. কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামী : সত্ৰীয়া নৃত্য-গীত আৰু ইয়াৰ পৰম্পৰা, কলিজী, পৃ: ১১৮।
২৫. বৰদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৪।
২৬. অঙ্কাৱলী : সম্পা- কালিৰাম মেধি, পৃ: ১৪৬।
২৭. উল্লিখিত : পৃ: ১৫।
২৮. সত্ৰ-সংস্কৃতি : পৃ: ৭০।
২৯. শংকৰদেৱৰ বৰগীত : পৃ: ২৯।
৩০. যুগল দাস : 'অসমৰ চিত্ৰকলা আৰু সত্ৰীয়া পুথিচিত্ৰ', শংকৰী সংস্কৃতি অধ্যয়ন, শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ সংঘ, প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৭৮, সম্পা - ভবপ্ৰসাদ চলিহা, পৃ: ১৪২।
৩১. ৰামচৰণ : পদ-১৪৫৭-১৪৫৯।
৩২. ৰামচৰণ : পদ-১৫০২।
৩৩. বৰদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৪।
৩৪. চিত্ৰ ভাগৱত : সংগ্ৰহ- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী ৫০১ শংকৰাব্দ, মুখবন্ধ।।
৩৫. পবিত্ৰ অসম : পৃ: ১৫৭।
৩৬. আইভেটি ন-সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ শ্ৰীনবীন চন্দ্ৰ মহন্তৰ ভাষ্য।
৩৭. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ : ২৮২।
৩৮. মাধৱ বৈশ্য : বৈষ্ণৱ চিত্ৰৰ মালা, অসম সাহিত্য সভা, যোৰহাট, ১৯৯২, পৃ: ৬৫।
৩৯. কবতিপাৰ ন-সত্ৰৰ অধিকাৰ শ্ৰীলক্ষ্মীনাৰায়ণ গোস্বামীৰ পৰা পোৱা তথ্য।
৪০. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ : পৃ: ১১৪।
৪১. বৈষ্ণৱ চিত্ৰৰ মালা : পৃ: ৪৭।
৪২. ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ : পৃ: ৭৯।
৪৩. নবেন কলিতা : 'নগাঁৱৰ পুথিচিত্ৰ', স্মৃতিগ্ৰন্থ, নগাঁও গ্ৰন্থমেলা, ১৯৯৭, পৃ: ৩৯।
৪৪. নাৰায়ণ দাস : 'সত্ৰীয়া শৈলীৰ পুথিচিত্ৰ', সত্ৰসূৰ্য, পৃ: ১৫৩।
৪৫. কুঁজী সত্ৰৰ শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ভাষ্য।
৪৬. নবেন কলিতা : নগাঁৱৰ পুথিচিত্ৰ, পৃ: ৩৮।
৪৭. উল্লিখিত , পৃ: ৩৬।
৪৮. চিত্তৰঞ্জন বৰা : 'তাহানিৰ পুথিসমূহত চিত্ৰ চৰ্চা', স্মৃতিগ্ৰন্থ, দিগ্বিজয় কুমাৰ বৰুৱা মহাবিদ্যালয় ৰূপালী জয়ন্তী, ১৯৯২, সম্পা- কমলচন্দ্ৰ শইকীয়া, যুগলচন্দ্ৰদেৱ গোস্বামী, পৃ: ৬৬।
৪৯. সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীধৰ্মকান্ত গোস্বামী আৰু শ্ৰীমোহন শৰ্মাৰ লগত আমি দুবাৰকৈ ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰলৈ গৈ মানৱ উৎপীড়নত লণ্ডভণ্ড হোৱা সিংহাসন, পুথিপাজি, সা-সম্পদ প্ৰত্যক্ষ কৰিছোঁ।
৫০. বৰদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬০।
৫১. বৰদোৱা গুৰুচৰিত : পৃ: ৬৪, ৬৫।

□□□

উপসংহাৰ ঃ

হৰিগৃহ তথা সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰি শঙ্কৰদেৱে প্ৰবৰ্ত্তন কৰা ভক্তি-আন্দোলন প্ৰকৃততে মানবীয় মূল্যবোধ আৰু সামাজিক চেতনা জাগৃত কৰা গণ-আন্দোলনহে। সেই সময়ৰ ভূঞা ৰাজ্য অৰ্থাৎ বৰ্ত্তমানৰ অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বৰদোৱাত আৱিৰ্ভাৱ হৈ জন্মক্ষেত্ৰৰ পৰা উজনি-নামনিৰ বিভিন্ন অঞ্চলত নানা জাতি-উপজাতি, ধৰ্ম-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায়-ভাষাৰে বহুধা-বিভক্ত হৈ থকা সকলো লোকৰ মানবীয় স্বত্ব সাব্যস্ত কৰি আত্মাৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰে সুশৃঙ্খল আৰু ঐক্যবদ্ধ সমাজ গঢ়ি তুলিবলৈ শঙ্কৰদেৱে গ্ৰহণ কৰা কাৰ্যসূচীৰ ফলস্বৰূপে অসমত পবিত্ৰ সত্ৰানুষ্ঠানৰ সূচনা হয়। তেওঁৰ কাৰ্যসূচীৰ ভক্তি-আন্দোলনে কৰ্মৰ বিভীষিকা আৰু সামাজিক শ্ৰেণীভেদৰ ব্যৱধানৰ কুঁৱলী আঁতৰাই সকলোকে ভয় নোহোৱাকৈ খোজ কাঢ়িবৰ জন্মগত অধিকাৰ দান কৰে।[১] শঙ্কৰদেৱৰ অনন্য-সাধাৰণ প্ৰতিভাৰে আগবঢ়োৱা সমাজ-সাংস্কৃতিক অৱদানে অগণন লোকৰ মাজত ধৰ্ম-সংস্কৃতি প্ৰচাৰ কৰি 'দশ গুটি মনুষ্যক একমত''[২] কৰাইছিল। সমাজৰ বঞ্চিত, অৱহেলিত, শোষিত, অস্পৃশ্য সকলো শ্ৰেণীৰ লোকক শঙ্কৰদেৱে ''নবাছে ভকতি জাতি-অজাতি''[৩], ''ব্ৰাহ্মণ-চণ্ডালৰ নিবিচাৰি কূল। দাতাত চোৰত বুদ্ধি সমতুল॥''[৪] বাণীৰে আহ্বান জনাই সামূহিক ক্ষেত্ৰ সত্ৰত সমবেত কৰাইছিল। শঙ্কৰদেৱৰ পাছত আচাৰ্য মাধৱদেৱ, দামোদৰদেৱ, হৰিদেৱ, নাৰায়ণ ঠাকুৰ আৰু তেওঁলোকৰ পৰৱৰ্ত্তী আচাৰ্যসকলৰ পৰা সত্ৰৰ বিস্তৃতি ঘটি অসম-কামৰূপ-বেহাৰ এই তিনিখন ক্ষমতাশালী প্ৰশাসনীয় ৰাজ্য আৰু ভিন ভিন আঞ্চলিক ৰাজ্যৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ঐক্য প্ৰতিষ্ঠা হয়। সত্ৰ-ধৰ্মৰ প্ৰতি সকলো শ্ৰেণীৰ লোকক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ বিভিন্ন জাতি-উপজাতিৰ উপাদানৰ সমন্বয় ঘটাই এক মন এক প্ৰাণৰ সমাজ গঢ়িবলৈ সত্ৰাচাৰ্যসকলে সাংস্কৃতিক কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰাটো মন কৰিবলগীয়া।

অসমৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত অভূতপূৰ্ব অৱদান আগবঢ়োৱা মহান সত্ৰানুষ্ঠানৰ আদৰ্শ বৰ্তমান সমাজত অক্ষুণ্ণ ৰাখিব পৰা নাই। উত্তৰ-বৈষ্ণৱ যুগত অবিভক্ত নগাঁও জিলাৰ বিভিন্ন ঠাইত সম্ভৱতঃ আন জিলাৰ তুলনাত বেছি সত্ৰ স্থাপন কৰা হয়। বিশেষকৈ প্ৰাকৃতিক বানৰ প্ৰকোপ আৰু মানৰ আক্ৰমণত অতিষ্ঠ হৈ উজনিৰ পৰা ভটীয়াই আহি শঙ্কৰদেৱৰ

ভাষাৰে- 'শঙ্খে মহঙ্খে অনুপম' নগাঁৱৰ বিভিন্ন ঠাইত সাধুসন্তসকলে অনেক সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। তাৰ উপৰি জ্যেষ্ঠানুক্ৰমে সত্ৰৰ গৰাকী হোৱা সত্ৰৰ ককাই-ভায়ে পতা আৰু মাজুলীৰ আউনীআটী, গড়মূৰ, দক্ষিণপাট সত্ৰৰ শাখা-প্ৰশাখা সত্ৰই নগাঁৱৰ সত্ৰৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিছে।

আমি সত্ৰ অনুসন্ধানৰ পৰা জানিব পৰা মতে নগাঁৱৰ কিছু সংখ্যক সত্ৰ বৰ্তমান বিলুপ্ত আৰু লুপ্তপ্ৰায়। বৰ্তমান স্বচ্ছল সত্ৰৰ সংখ্যা হ্ৰাস পাই গৈ আছে। এই প্ৰসংগত আৰ্থ-সামাজিক, ৰাজনৈতিক সংকট, বিজতৰীয়া সাংস্কৃতিক প্ৰভাৱ, প্ৰব্ৰজনকাৰীৰ অবাধ বিচৰণ আৰু বেদখল, সত্ৰ-ঘৰ আৰু শিচ-ভকতৰ মিলাপ্ৰীতি-সদ্ভাৱৰ অভাৱ, সত্ৰৰ ভিতৰতে সত্ৰ-সম্পাদক লৈ বিভেদ আৰু অৰিয়াঅৰি, অনেক সত্ৰ-গুৰুৰ শাস্ত্ৰ-জ্ঞানৰ অপৰিপক্কতা আৰু শিষ্যৰ বিদগ্ধতা, যুগৰ লগত সত্ৰীয়াৰ খোজ মিলোৱাত অনীহা, সাত্ত্বিকতাৰ ঠাইত ৰাজসিকতাৰ প্ৰাধান্য, গুৰুগিৰীৰে ব্যৱসায়িক মনোবৃত্তি প্ৰদৰ্শন আৰু সত্ৰ-সমাজৰ অনেকে পাশ্চাত্য প্ৰভাৱৰ বা-মাৰলীত নাকনি-কানকি হোৱা বাবে সত্ৰৰ অৱক্ষয় ঘটি কিছুমান সত্ৰ বিলুপ্ত আৰু মৃতপ্ৰায় হৈছে। বিশেষ উল্লেখযোগ্য, কিছুমান ঐতিহ্যপূৰ্ণ সত্ৰই যিসকল শিক্ষা-দীক্ষা, বিষয়বাবেৰে সমাজত সুউচ্চ স্থান লয়, তেনেসকলে বিভিন্ন দলে সহন দেখুৱায় যদিও নিজ সত্ৰৰ তথ্য-পাতি দিবলৈ ইচ্ছুক নহয়। এয়া সত্ৰীয়া গোড়ামী নে অজ্ঞতা নে অভিমান তাক বুজিব পৰা নাযায়। তেনে সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অৱদান তথা ঐতিহ্য-পৰম্পৰা অধোগামী হৈ যোৱাৰ উমান পোৱা যায়।

নগাঁৱত চাৰিও সংহতিৰ সত্ৰ আছিল যদিও বৰ্তমান নিকা সংহতিৰ সত্ৰৰ পৰিচয় নাইকিয়া হৈছে। সত্ৰৰ সংহতিয়ে ঐক্যৰ কথা নুবুজায়, এক সমাজ গঢ়াৰ উদ্দেশ্য, আদৰ্শৰ বাবে সৃষ্টি হোৱা সত্ৰৰ মাজৰ বিভাজনকহে বুজায়। নগাঁৱৰ প্ৰতিখন সত্ৰই সংহতি সম্পৰ্কত সজাগ। আজিকালি সংহতিৰ বিভাজন কিছুমান সত্ৰত শিথিল হৈ আহিবলৈ ধৰিছে। ব্ৰহ্ম, কাল বা পুৰুষ সংহতিৰ কিছুমান সত্ৰৰ মাজত পূৰ্বৰ দৰে ভেদভাৱ আঁতৰা দেখা গৈছে। অসম সত্ৰ মহাসভাৰ নগাঁৱৰ কলিয়াবৰ জিলা সত্ৰ মহাসভা বৰ সজীৱ আৰু সক্ৰিয়। কেউটা সংহতিৰ সত্ৰৰ সমন্বয় সাধন কৰাৰ কাৰণে সত্ৰ মহাসভাই আঁচনি গ্ৰহণ কৰিছে।

সত্ৰ সমূহত শিচ-ভকতৰ সংখ্যা টুটিছে। কিছুমান সত্ৰৰ গোড়ামী, সত্ৰক লৈ ব্যক্তিগত সম্পত্তি হিচাপে গণ্য কৰি শিচ-ভকতৰ প্ৰতি গুৰুত্ব নিদিয়াত আৰু সত্ৰৰ গৰাকী পক্ষ সকলো ক্ষেত্ৰতে সৰ্বেসৰ্বা হৈ পৰাত শিচ-ভকতৰ সত্ৰৰ লগত থকা সম্পৰ্ক ছেদ হৈ গৈছে। বিশেষকৈ অসমত কুৰি শতিকাৰ তৃতীয় দশকতে আৰম্ভ হোৱা শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ সংঘ আৰু তাৰ পিছত গঠন হোৱা নামঘৰ কেন্দ্ৰিক ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ সংগঠনসমূহলৈ শিচ্-ভকত ঢাপলি

মেলিছে। সত্ৰত এইসকলৰ সংখ্যা হ্ৰাস পোৱা বাবে সত্ৰই তিথি-সবাহে ভাওনা পাতিব নোৱাৰা অৱস্থা পাইছেগৈ। সেয়ে সত্ৰই এনেবোৰ কথালৈ আন্তৰিকতাৰে মন দি সত্ৰত শিষ্য-ভকতৰ বিষয়-ববীয়া পাতি সেইসকলক কাম কৰাৰ স্বাধীনতা দিব লাগে।

এক সময়ত পৰ্বত-ভৈয়ামৰ বিভিন্ন গোষ্ঠী বা সম্প্ৰদায়ৰ মাজত শিক্ষা-সংস্কৃতিৰে ধৰ্মজ্ঞান দি বৰ অসমৰ ভেটি প্ৰতিষ্ঠা কৰা সত্ৰসমূহে আন ঠাইৰ আন সম্প্ৰদায়ৰ মাজত ধৰ্ম-জ্ঞান দিয়া দূৰৰ কথা নিজৰ পূৰ্বৰ সত্ৰ-সমাজখনকে ধৰি ৰাখিব পৰা নাই। অসমৰ মাটি-পানী-বায়ুৰ লগত মিলি ভাষা-সংস্কৃতিক আঁকোৱালি লোৱা, বিশেষকৈ চাহ জনগোষ্ঠীৰ লগতে বিহাৰী, নেপালি, বঙালী প্ৰভৃতিক সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ আওতালৈ আনি অসমৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰাৰ বাবে সত্ৰসমূহে বাস্তৱ ব্যৱস্থা লোৱাটো প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে।

সত্ৰৰ গীত-বৰগীত, নৃত্য-বাদ্য-নাটৰ প্ৰণালীবদ্ধ শিক্ষাৰে উঠি অহা চামৰ আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষ সাধন কৰি সত্ৰসমূহে সুশৃংখল সমাজ গঢ়ি তুলিব পাৰে। সত্ৰৰ সাঁচিপতীয়া পুথি, চিত্ৰকলা, ভাস্কৰ্য-স্থাপত্য, হস্তশিল্পৰ সম্পদসমূহ জাতীয় সংস্কৃতিৰ পৰিচায়ক, জাতীয় সম্পদ। অনাদৰ-অৱহেলাত যিবোৰ জহি-খহি গৈ আছে। সম্পদসমূহ বক্ষণা-বেক্ষণৰ প্ৰয়োজন। নগাঁৱৰ সত্ৰসমূহত কিছু আপুৰুগীয়া সম্পদ আছে। সত্ৰসমূহে বাইজ আৰু চৰকাৰৰ সংশ্লিষ্ট বিভাগবোৰৰ লগত যোগাযোগ কৰি সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিলে বৰ্তমান যি অৱশিষ্ট সম্পদ আছে, সেইখিনি ৰক্ষা পৰিব। ইয়াৰ উপৰি, সত্ৰসমূহত এখোটা অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ আৰু পুথিভঁৰাল থকাটো প্ৰয়োজন। পূৰ্বে সত্ৰত শাস্ত্ৰ চৰ্চা, চৰিত-পাঠ আৰু চৰ্চা কৰাৰ দৰে বৰ্তমান সত্ৰসমূহত মনীষাসকলৰ মহাজীৱনৰ কৰ্ম আৰু আদৰ্শ চৰ্চা কৰাৰ উপৰিও আধ্যাত্মিক আৰু নৈতিক শিক্ষা সম্পৰ্কীয় গল্প বা কাহিনী, নাটক, কবিতা, চিত্ৰ আৰু আন আন শিল্প-কলাৰ জৰিয়তে সাংস্কৃতিক শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে উত্তৰ-পুৰুষ তথা সমাজৰ মঙ্গল সাধন কৰা হ'ব।

নগাঁও তথা অসমৰ আন জিলাসমূহৰ সত্ৰৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক অধ্যয়নৰ দ্বাৰা ঐতিহ্যমণ্ডিত সত্ৰৰ আদৰ্শ সমাজত প্ৰতিফলিত কৰিব পাৰিলে অসমৰ সমাজ-জীৱন সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ হৈ পৰিব।

❑❑❑

প্ৰসংগ-টীকা ঃ

১. বাণীকান্ত কাকতি ঃ পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য, পাতনি, পৃ: ৬।
২. ৰামানন্দ দ্বিজ ঃ শ্ৰীগুৰুচৰিত, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, পদ ১৩৮।
৩. কীৰ্তন ঃ পাষণ্ড মৰ্দন, পৃ-৫৮।
৪. উল্লিখিত ঃ শ্ৰীকৃষ্ণৰ বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ, পদ ৩৮।

১'৩১ চিত্ৰ

(ক)

১'০০ মেপ

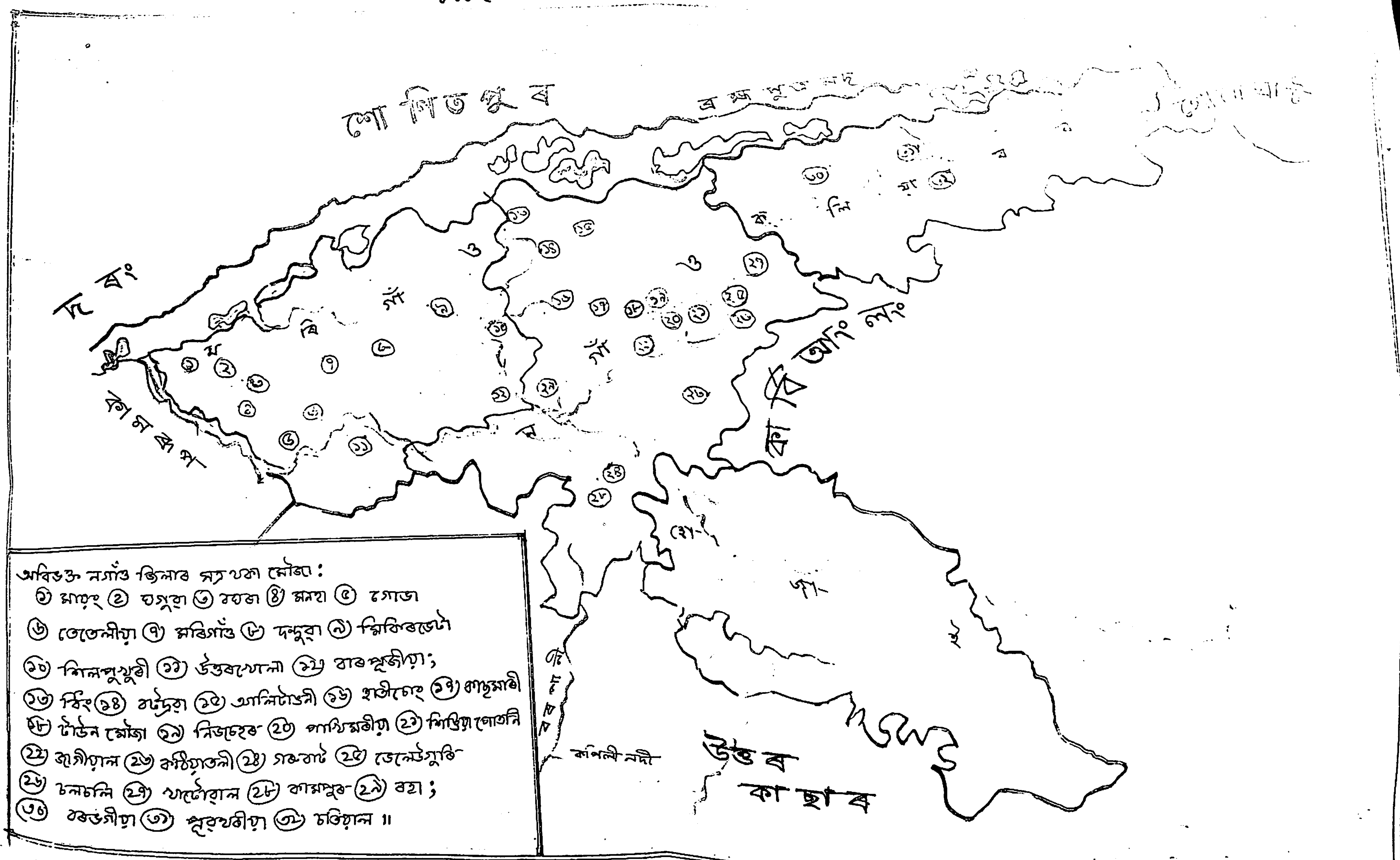

১.৩১ চিত্ৰ

(ক)

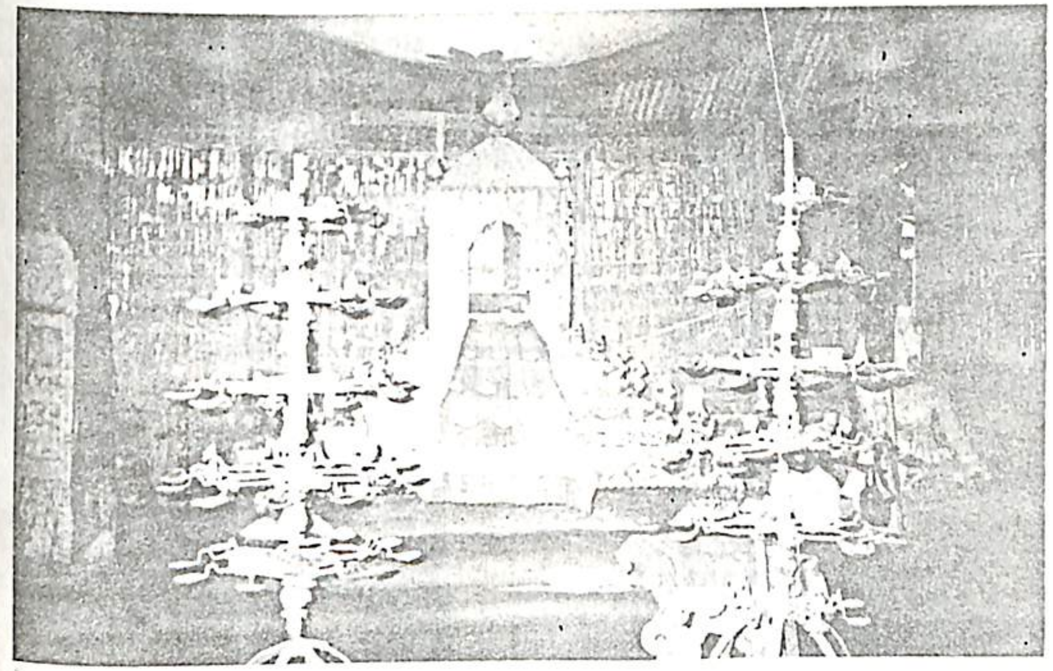

'চামগুৰি' সত্ৰৰ ১০৮ গছি বন্তি জ্বলাব পৰা গছাৰ সৈতে সিংহাসন

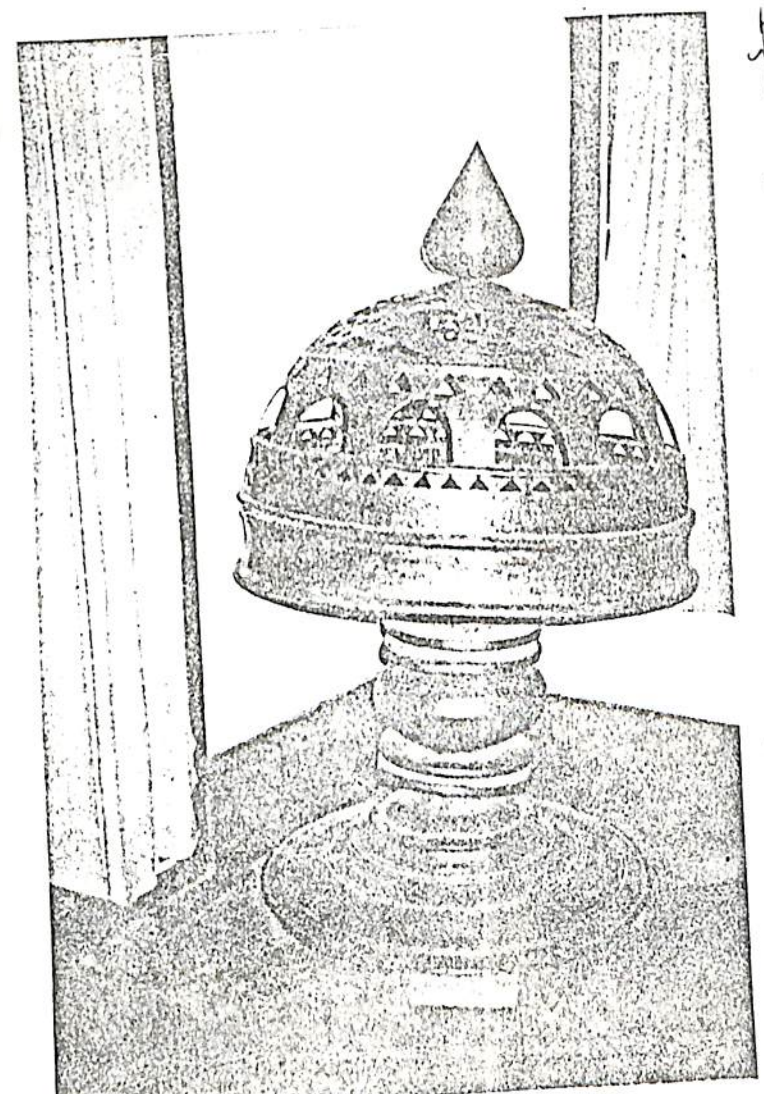

কলিয়াবৰ কৰতিপাৰ পুৰণা সত্ৰৰ সাতপূৰা (প্ৰায় ৩৫ কিলো) মাহ-চাউল থবা বৰশৰাই

29

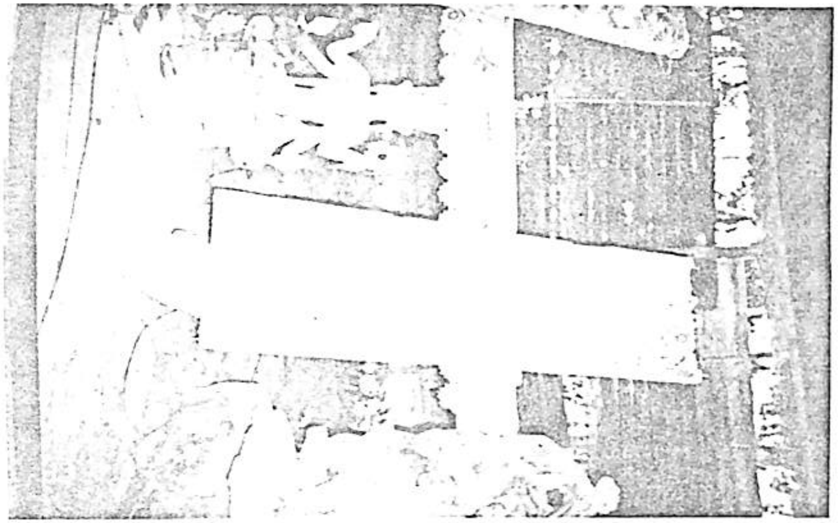

বৰজহা সত্ৰৰ ভগ্নপ্ৰায় সিংহাসন

অঙ্কীয়া ভাওনাৰ মুখা

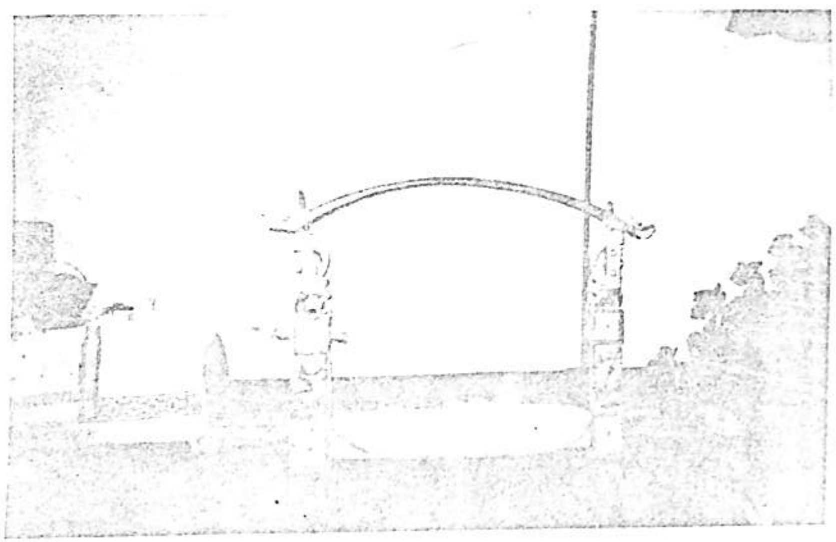

চেংলাই সত্ৰৰ দোলা-খাটোলা

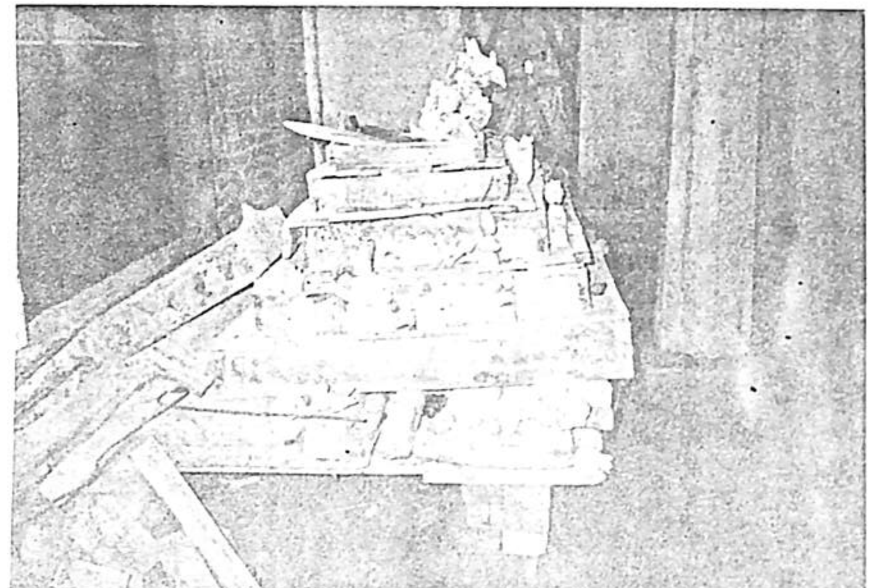

অত্যাচাৰী মানে ভঙা ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ সাতখলপীয়া সিংহাসন

উলুবাৰী সত্ৰৰ লʼৰাৰ ৰাস

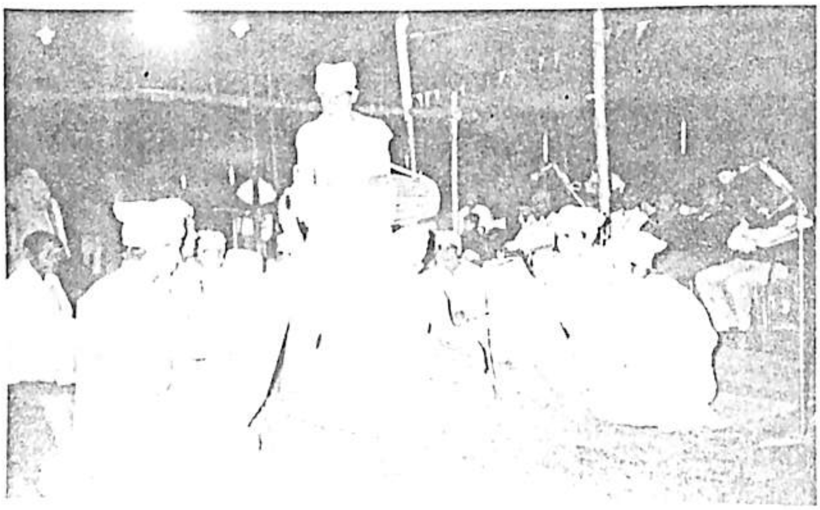

ভাওনাত বৰবায়নে একেলগে সাতোটা খোল বজাইছে

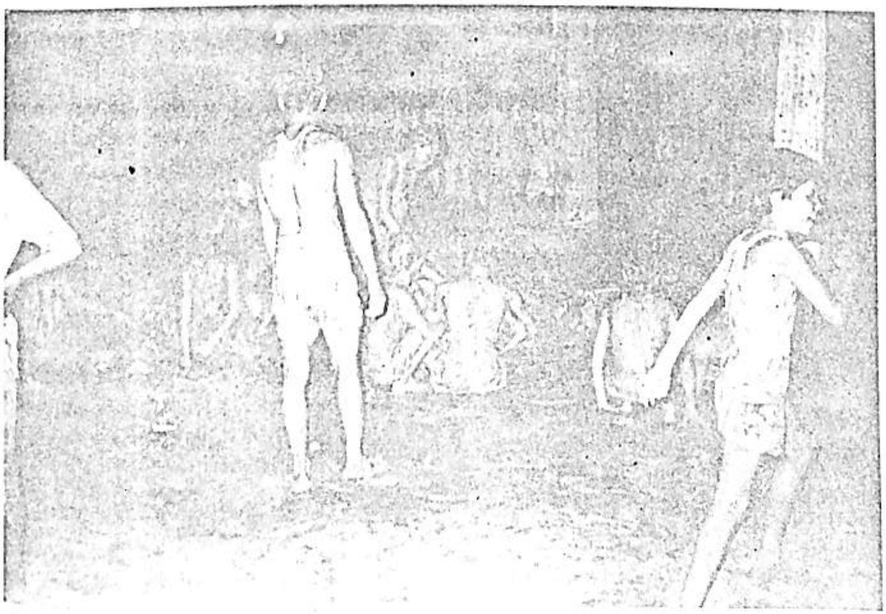

ব্ৰহ্মচাৰী সত্ৰৰ নৌকাযাত্ৰা ভাওনা

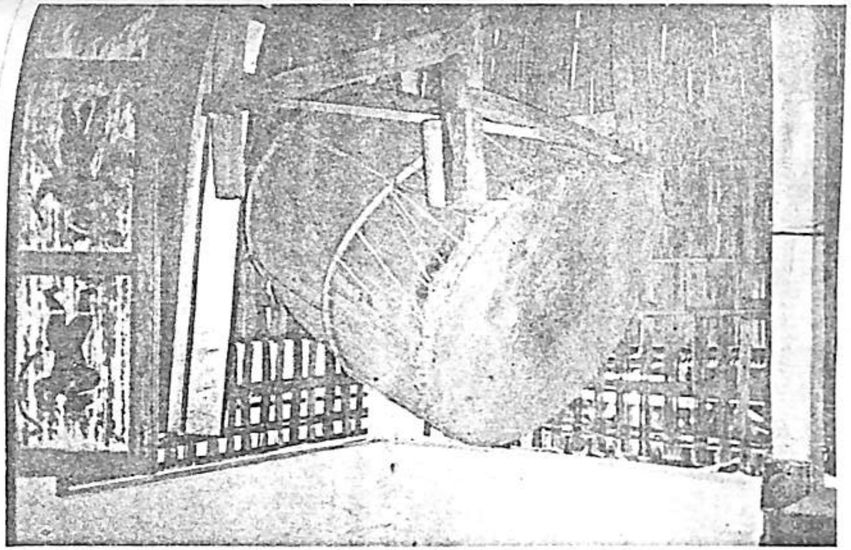

চিপহা সত্ৰভগীয়া সত্ৰৰ কাঠৰ ডবা

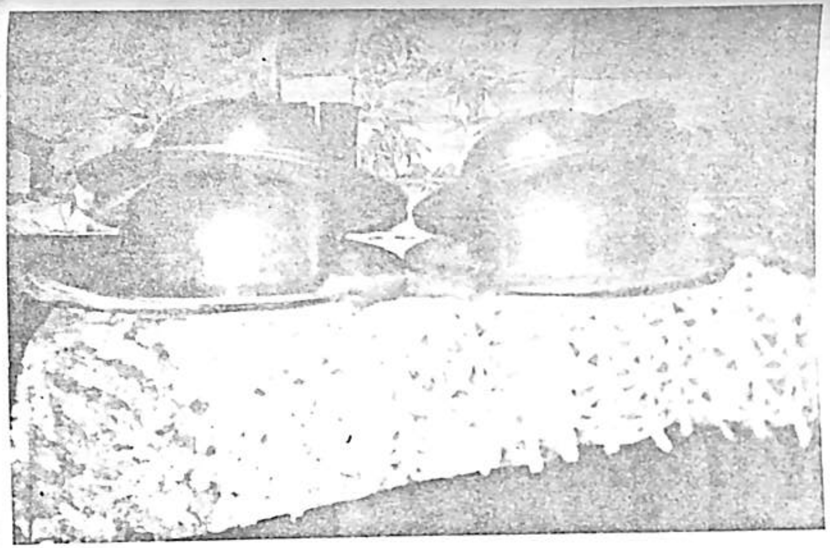

সত্ৰৰ ভোৰতাল

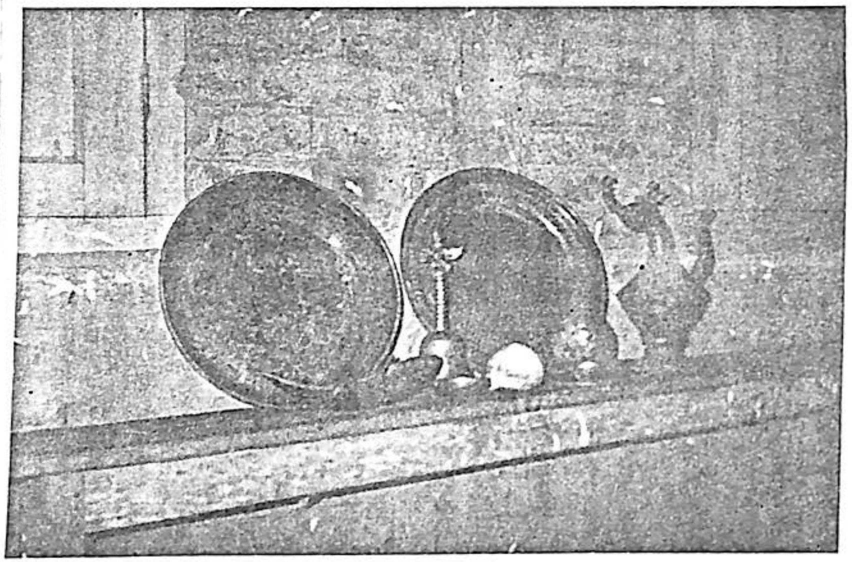

কুঁজী সত্ৰৰ আপুৰুগীয়া সত্ৰীয়া সম্পদ

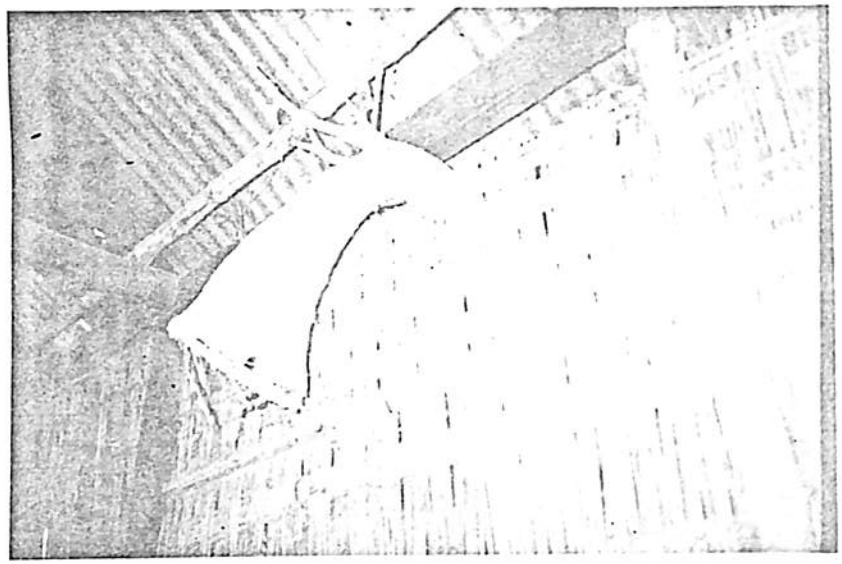

কলিয়াবৰ চামগুৰি সত্ৰৰ হৰিণাৰ ছাল

চিত্ৰ-ভাগৱত

বালিসত্ৰৰ চিত্ৰ-ভাগৱতৰ চিত্ৰশিল্প

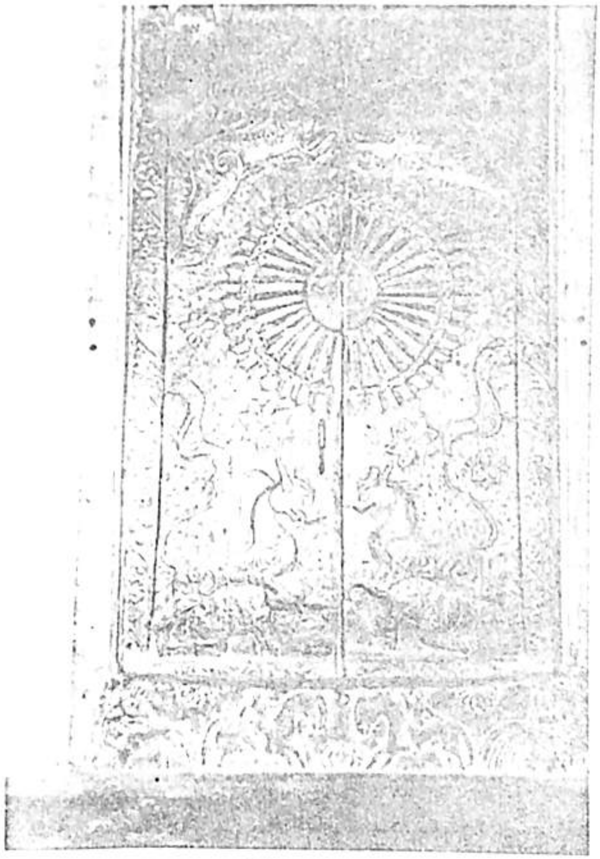

বৰদোৱা সত্ৰৰ পিতলৰ দুৱাৰ

কৰচোং সত্ৰৰ পদ্মঘণ্টা

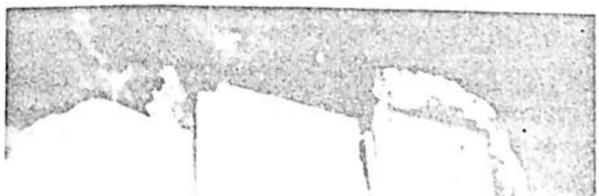

সত্ৰৰ সাঁচিপতীয়া পুথি

গ্ৰন্থপঞ্জী

চৰিত-পুথি : পদ-চৰিত ঃ

দৈত্যাৰি ঠাকুৰ ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱৰ চৰিত, সম্পা- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ৫০৯ শংকৰাব্দ।

নীলকণ্ঠ দাস ঃ শ্ৰীশ্ৰীদামোদৰদেৱৰ চৰিত, সম্পা- শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, ১৯২৭ চন।

ভদ্ৰচাৰু ঃ শ্ৰীশ্ৰীঅনন্ত চৰিত, প্ৰকা- হৰিমাই দত্ত, ডিব্ৰুগড়, ১৯০৮ শক।

ভূষণ দ্বিজ ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ, সম্পা- দুৰ্গাধৰ বৰকটকী, যোৰহাট, ১৯২৫ চন।

ৰমানন্দ দ্বিজ ঃ শ্ৰীশ্ৰীবংশীগোপালদেৱৰ চৰিত, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, গুৱাহাটী, ১৮৭২ শক।

ৰমানন্দ দ্বিজ, পূৰ্ণানন্দ দ্বিজ ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ চৰিত, সম্পা- মোহনচন্দ্ৰ মহন্ত আৰু নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, যোৰহাট, ১৯১৮ চন।

ৰামানন্দ দ্বিজ ঃ শ্ৰীগুৰুচৰিত, সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, দত্তবৰুৱা এণ্ড কোং, নলবাৰী, ১৯৫৭।

ৰামচৰণ ঠাকুৰ ঃ গুৰুচৰিত, সম্পা- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ৫০৬ শংকৰাব্দ।

ৰামৰায় ঃ গুৰুলীলা, সম্পা- শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, বৰপেটা, ১৮৬৯ শক।

গদ্য-চৰিত ঃ

কথা-গুৰুচৰিত ঃ সম্পা- উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাৰু, হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, প্ৰকাশিত, নলবাৰী, ১৯৫২ চন।

গুৰুচৰিত-কথা ঃ সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, গুৱাহাটী, ২য় তাঙৰণ, ১৯৯৯ চন।

বৰদোৱা গুৰুচৰিত ঃ সম্পা- মহেশ্বৰ নেওগ, গুৱাহাটী।

পুৰণি পুথি ঃ

মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱ ঃ কীৰ্ত্তন-ঘোষা আৰু নামঘোষা, সম্পা- ৰুবী ডেকা হাজৰিকা, ডিব্ৰুগড়, ১৯৯৯ চন।

মাধৱ কন্দলি ঃ সপ্তকাণ্ড ৰামায়ণ, সম্পা- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ২য় তাঙৰণ।

শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱ ঃ বৰগীত, সম্পা- ৰাজমোহন নাথ, যোৰহাট, ১৯৪৫ চন।

শ্ৰীশ্ৰী শংকৰদেৱ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত, সম্পা- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬৪ চন।

শ্ৰীশংকৰদেৱৰ বাক্যামৃত ঃ সম্পা- হৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, নলবাৰী, ১৯৬৪ চন।

শ্ৰীৰাম আতা আৰু শ্ৰীৰামানন্দৰ গীত ঃ সম্পা- নিৰ্মল কুমাৰ বৰুৱা, সাহিত্য প্ৰকাশ গুৱাহাটী, ১৯৫৪ চন।

বুৰঞ্জী ঃ

অসম বুৰঞ্জী ঃ সম্পা- সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ২য় তাঙৰণ, ১৯৬০ চন।

অসম বুৰঞ্জী সাৰ : সম্পা- প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, অসম, ৩য় তাঙৰণ, ১৯৬৪ চন।
গুণাভিৰাম বৰুৱা : অসম বুৰঞ্জী, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১ম প্ৰকাশ, গুৱাহাটী ১৯৭২ চন।
চেনেহী বেগম : অসম বুৰঞ্জী (অনুদিত), গুৱাহাটী, ২য় প্ৰকাশ, ২০০০ চন।
ডি, ডি, কৌশাম্বী : ভাৰতৰ ইতিহাস (অনু- বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য), অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১ম প্ৰকাশ ১৯৭৫ চন।
মণিৰাম দেৱান : বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন, ৩য় খণ্ড, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, অসম, সংৰক্ষিত, ১৮৩৮ চন।
সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা : স্বৰ্গদেউ ৰাজেশ্বৰ সিংহ, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৭৫ চন।
হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা : আহোমৰ দিন, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, গুৱাহাটী, ১৯৯৭ চন।

সাহিত্য-সমাজ-সাংস্কৃতিক গ্ৰন্থ :

অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা : মঞ্চলেখা, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ ১৯৬৭ চন।
অনিল ৰায়চৌধুৰী : অসমৰ সমাজ ইতিহাসত নৱবৈষ্ণৱবাদ, গুৱাহাটী, ১৯৯৫ চন।
অৱনীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ : ভাৰতীয় শিল্পত মূৰ্ত্তি (অনু-বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত), গুৱাহাটী, ১৯৭৫ চন।
উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী : বৈষ্ণৱ ভক্তিধাৰা আৰু সন্তকথা, গুৱাহাটী, ১৯৮৭ চন।
কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামী : সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা, গুৱাহাটী, ১৯৯৫ চন।
টি, শিৱৰাম মূৰ্ত্তি : ভাৰতীয় চিত্ৰকলা (অনু শোভা ব্ৰহ্ম), গুৱাহাটী, ১৯৭৫ চন।
তিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ : প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰাঞ্জল ধাৰা, গুৱাহাটী, ১৯৮৭ চন।
তীৰ্থনাথ শৰ্মা : আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জী, আউনীআটী, ১ম তাঙৰণ, ১৯৭৫ চন।
নবীনচন্দ্ৰ চৌধুৰী : ভাৰতীয় ভক্তিধাৰা বিভিন্ন প্ৰান্তত, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৯৮ চন।
নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামী : সত্ৰ-সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা, নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ, মাজুলী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৮৪ চন।
নিৰুপমা মহন্ত : সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপকোঁৱা, শিৱসাগৰ, ১ম প্ৰকাশ, ২০০১ চন।
পৰীক্ষিত হাজৰিকা : আলোচনা সাহিত্য, গুৱাহাটী, ৩য় প্ৰকাশ ১৯৯২।
বাণীকান্ত কাকতি : পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২য় প্ৰকাশ, ২০০১ চন।
বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা : অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি, গুৱাহাটী, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬৩ চন।
বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত : অসমীয়া সঙ্গীতৰ ঐতিহ্য, অসম সাহিত্য সভা, গুৱাহাটী, ১৯৭৭ চন।
বেণুধৰ শৰ্মা : দক্ষিণপাট সত্ৰ, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৬৭ চন।
মহিম বৰা : চিত্ৰা-বিচিত্ৰা, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৭৫ চন।
মহেশ্বৰ নেওগ : পুৰণি অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতি, গুৱাহাটী, ১৯৮৫ চন।
মহেশ্বৰ নেওগ : শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ বৰগীত (সম্পাদিত), সঙ্গীত নাটক একাডেমী, শিলং, ১৯৯৮ চন।
মহেশ্বৰ নেওগ : পবিত্ৰ অসম (সম্পাদিত), গুৱাহাটী, ৩য় সংস্কৰণ, ১৯৯১ চন।
মাধব বৈশ্য : বৈষ্ণৱ চিন্তাধাৰা, অসম সাহিত্য সভা, যোৰহাট, ১৯৯৯ চন।
মিনতি হাজৰিকা : অসমৰ মধ্যযুগৰ চৰিত পুথিৰ এটি অধ্যয়ন, গুৱাহাটী, ১৯৯৭ চন।
মুকুন্দ মাধব শৰ্মা : ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্ৰ (অনুদিত), অসম নাট্য সন্মিলন, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৯১ চন।

যুগল দাস ঃ অসমৰ লোককলা, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৬৮।
লীলাধৰ বৰা ঃ ঐতিহ্যমণ্ডিত কলিয়াবৰ, গুৱাহাটী, ২য় প্ৰকাশ, ১৯৯৩ চন।
লীলা গগৈ ঃ অসমৰ সংস্কৃতি, গুৱাহাটী, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৮৪ চন।
শিৱনাথ বৰ্মন ঃ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ ঃ কৃতী আৰু কৃতিত্ব, গুৱাহাটী, ৩য় প্ৰকাশ, ১৯৯৭ চন।
সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা ঃ অসমীয়া নাট্য সাহিত্য, গুৱাহাটী, ৩য় সংস্কৰণ, ১৯৭৩ চন।
সৰ্বেশ্বৰ ৰাজগুৰু. ঃ ইতিহাসৰ পাতমেলি, নগাঁও, ২য় প্ৰকাশ, ১৯৯০ চন।
সুৰেশ চন্দ্ৰ গোস্বামী ঃ শঙ্কৰী নাট্য-নৃত্যকলা, গুৱাহাটী, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৮২ চন।
হৰিশ্চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য ঃ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ জিলিঙনি, গুৱাহাটী, ১৯৭৬ ।
হৰিনাথ পাঠক চৌধুৰী ঃ ধৰ্ম আৰু কৰ্মৰ তাৎপৰ্য, গুৱাহাটী, ১৯৭২ চন।
হৰিনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা ঃ চিত্ৰ ভাগৱত (সম্পাদিত আৰু সংগৃহীত), নলবাৰী, ৫০১ শঙ্কৰাব্দ।

জীৱনী গ্ৰন্থ ঃ

অৰ্জুন দাস ঃ মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ পঞ্চৰত্ন, হাউলী, ১৯৬৬ চন।
অক্ষয় কুমাৰ মিশ্ৰ ঃ শ্ৰীশ্ৰীমথুৰাদাস বুঢ়া আতা, বৰপেটা, ১৯৯০ চন।
কমলাকান্ত শইকীয়া ঃ গুৰুচৰিত (আদ্য, মধ্য, শেষলীলা) নগাঁও, ১৯৬৩, ১৯৬৫ চন।
খগেশ্বৰ গোস্বামী ঃ শ্ৰীৰাম আতাৰ চৰিত্ৰ, সম্পা- হৰেশ্বৰ গোস্বামী, নগাঁও, ১৯৯৪ চন।
নৰনাৰায়ণ দেৱ গোস্বামী ঃ দেৱদামোদৰ গুৰু (সম্পাদিত), গুৱাহাটী, ১৩৭৫ চন।
নৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত ঃ কথাৰ সাগৰ শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ, যোৰহাট, ১৯৯৩ চন।
ৰাপচন্দ্ৰ মহন্ত ঃ মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ, যোৰহাট, ১৯৬৪ চন।
মহেশ্বৰ নেওগ ঃ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, গুৱাহাটী, ২য় তাঙৰণ, ১৯৫৮ চন।
লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ, গুৱাহাটী, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬৩ চন।
লীলা ভূঞা ঃ দুজনা গুৰু আৰু আতাসকলৰ চমু পৰিচয়, নাৰায়ণপুৰ, ১৯৮৩ চন।
শিৱনাথ বৰ্মন ঃ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আৰু তেওঁৰ যুগৰ বৈষ্ণৱাচাৰ্যসকল, গুৱাহাটী, ১৯৯৫ চন।
হলকান্ত দাস ঃ মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, গুৱাহাটী, ১৯৯৭ চন।

বিবিধ গ্ৰন্থ ঃ

কমলচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামী ঃ উত্তৰ কমলাবাৰীৰ সত্ৰৰ ইতিবৃত্ত, কমলাবাৰী, ১৯১৯ শক।
গকুল পাঠক ঃ বৰপেটা সত্ৰৰ ইতিহাস, বৰপেটা, ১ম প্ৰকাশ, ১৩৬৬ চন।
গজেন বাজখোৱা ঃ বৰদোৱা চৌতাৰা, বৰদোৱা সত্ৰ, বৰদোৱা, ১৯৯৮ চন।
গুণেশ্বৰ ডেকা ঃ সত্ৰ প্ৰসিদ্ধ মায়াং আৰু পবিত্ৰাৰ ইতিহাস, মৰিগাঁও, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৯৪ চন।
গোপাল চন্দ্ৰ বৰদলৈ ঃ সত্ৰীয়া নৃত্যৰ আঙ্গিক জ্ঞান, ১ম প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ১৯৯৮ চন।
জগদীশ পাটগিৰি ঃ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ সত্ৰ আৰু মঠ মন্দিৰ, গুৱাহাটী, ১৯৯১ চন।
জে, চি, মহন্ত ঃ মহাপুৰুষ অনিৰুদ্ধদেৱৰ চৰিত্ৰ আৰু শ্ৰীশ্ৰীআহতগুৰি সত্ৰৰ ইতিবৃত্ত, ১৯৯০ চন।

তিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ : সত্ৰৰ প্ৰবিকথা : অসমৰ সত্ৰ আৰু ইয়াৰ ক্ৰমবিকাশ, নগাঁও, ৫৫১ শঙ্কৰাব্দ। ।

তিলক দাস : সত্ৰসমূহৰ নাম-প্ৰসঙ্গ আৰু গীত-নিৰ্ঘণ্ট, বৰপেটা, ৫২৪ শঙ্কৰাব্দ।

দণ্ডীৰাম দত্ত : গুৰু গুণমালা (সম্পাদিত), গুৱাহাটী, ৫২৯ শঙ্কৰাব্দ।

দিলীপ কুমাৰ মহন্ত : ৰূপনাৰায়ণ (সম্পাদিত), কলিয়াবৰ, ১৯৯৯।

দ্বিজেন্দ্ৰ নাথ ভকত : সত্ৰৰ সমীক্ষামূলক ইতিবৃত্ত, ধুবুৰী, ১৯৯৫ চন।

নগেন শইকীয়া : গৱেষণা-পদ্ধতি পৰিচয়, ডিব্ৰুগড়, ১৯৯৪ চন।

পঙ্কজ গোস্বামী : শ্ৰীশ্ৰীনেপালি সত্ৰৰ বংশাৱলী (সম্পাদিত), যোৰহাট, ১৯২১ শক।

বীৰেণ দাস : নাম-প্ৰসঙ্গ প্ৰণালী, গুৱাহাটী, ২য় প্ৰকাশ, ১৯৯২ চন।

মুহিকান্ত গোস্বামী : বৈষ্ণৱ ধৰ্মকৃত্য, নগাঁও, ১৯০৭ শক।

যতীন গোস্বামী : অসমৰ সত্ৰ কথা, অসম সত্ৰ মহাসভা, গুৱাহাটী, ২০০১ চন।

যতীন গোস্বামী : শঙ্কৰী নৃত্যৰ মাটি আখৰা, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সংঘ, নগাঁও, ২য় প্ৰকাশ, ২০০১ চন।

যোগেন্দ্ৰ নাথ মহন্ত : কোৰামৰা সত্ৰৰ চমু ইতিবৃত্ত, ডিব্ৰুগড়, ১৯৭৮ চন।

ৰত্নেশ্বৰ গোঁসাই : শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ কথা চৰিত (সম্পাদিত), নগাঁও, ১৮৮০ শক।

ৰবীন্দ্ৰ নাথ দেৱ চৌধুৰী : অসমৰ দুৰ্দশাগ্ৰস্ত সত্ৰসমূহ, সংগ্ৰহালয় সঞ্চালক, অসম, ১৯৯০ চন।

ৰমাকান্ত মুক্তিয়াৰ : নটঘৰা শাখাৰ চৰিত্ৰ, নগাঁও, ২য় তাঙৰণ, ৫০৩ শঙ্কৰাব্দ।

ললিত চন্দ্ৰ গোস্বামী : শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত দামোদৰ গুৰু বংশাৱলী, সম্পা- [illegible] চন্দ্ৰ কাকতি, [illegible], কামৰূপ, ২০০১।

সনত মহন্ত : শ্ৰীশ্ৰীকালশিলা চৰিত, মৰিগাঁও, ১ম প্ৰকাশ, ১৯৯০ চন।

হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা : হেমকোষ, গুৱাহাটী, ৬ষ্ঠ সংস্কৰণ, ১৯৮৫ চন।

হেমচন্দ্ৰ শইকীয়া : দ্বিতীয় বৈকুণ্ঠ বটদ্ৰৱাৰ থুনুকী, যোৰহাট, ১৯৯৮ চন।

বঙলা গ্ৰন্থ :

অমূল্যচৰণ বিদ্যাভূষণ : ভারত সংস্কৃতির উৎসধারা, ভারত লাইব্রেরী, কলিকতা-১২, ১ম প্রকাশ ১৩৭২ চন।

ধীৰেণ দাস : শ্রীমন্ত শঙ্কর বেহার রাজ্যে, অনু- বীণা পাল, গৌরীপুর, ৫৩৩ শঙ্করাব্দ।

ভগৱতীচৰণ বন্দ্যোপাধ্যায় : কোচবিহারের ইতিহাস, কলিকতা, ১৯৮৭ চন।

লোচন শৰ্মা : রাগ-তরঙ্গিনী, অনু- রাজেশ্বর মিত্র, কলিকতা, ১৩৯১ চন।

সুকুমাৰ সেন : ভারতীয় সাহিত্যের ইতিহাস, গ্রন্থ প্রকাশ, কলিকতা-১২, ২য় প্রকাশ-১৩৭৩ চন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ :

Birinchi Kumar Baruah : A Cultural History of Assam, Gauhati, 2nd edition, 1969.

D.P. Baruah : Assam District Gazetteers, Edited-1978. Nagaon Dist.

Kaliram Medhi : Studies in Vaisnava Literature & Culture of Assam, Assam Sahitya Sabha, 1978.

Kanak Ch. Sarma : On Satra Institution of Assam, Guwahati – 2001.

Keshavananda Dev Goswami : Post Sankardeva Vaisnavite Faith and Culture of Assam, New-Delhi, 1st Edition-1988.

Maheswar Neog : Sankardeva and His Times, Lawyer's Book Stall, Guwahati, 3rd Edition-1998.

Maheswar Neog and Keshav Changkakati : Satriya Dances of Assam and Their Rhythms, Publication Board, 1975.

: Manuscripts Preserved at Sankardeva Gaveshana Kendra, Batadrawa, 1984.

Sarbeswar Rajguru : Mediaval Assamese Society, Asami, Nagaon, 1988.

Satyendra Nath Sarma : The Neo-Vaisnavite Movement and The Institution of Assam, Guwahati, 1966.

Satyendra Nath Sarma : A Socio-Economic and Cultural History of Mediaval Assam, Guwahati, 1st Edition-1989.

Sir Edward Gait : A History of Assam, Guwahati, 7th Edition-1997.

সম্পাদিত গ্ৰন্থ ঃ

অক্ষমালা ঃ সম্পা- কেশবানন্দ দেব গোস্বামী, গুৱাহাটী, ১৯৭৯ চন।

অক্ষাৱলী ঃ সম্পা আৰু সংগ্ৰহ- কালিৰাম মেধি, গুৱাহাটী, ১৯৪৮ চন।

অঙ্কীয়া নাট ঃ সম্পা- বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, গুৱাহাটী, ১৯৫৪ চন।

বৰদোৱা ঃ সম্পা- কমল চন্দ্ৰ বৰা, শ্ৰীশ্ৰীবটদ্ৰৱা থান পৰিচালনা সমিতি, ৫২৭ শঙ্কৰাব্দ।

শঙ্কৰী সংস্কৃতিৰ অধ্যয়ন ঃ সম্পা- ভব প্ৰসাদ চলিহা, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘ, অসম, গুৱাহাটী, ১৯৮১ চন।

সত্ৰসূৰ্য ঃ সম্পা- নৃপেন্দ্ৰ কুমাৰ মহন্ত, ফণী বৰা‾, কলিয়াবৰ জিলা সত্ৰ মহাসভা, ১৯৯৭ চন।

সাহিত্যৰ বেদীত নগাঁৱা পূজাৰী ঃ সম্পা- ৰতিমোহন নাথ, নগাঁও সাহিত্য সভা, ১৯৮৭ চন।

স্মৃতিগ্ৰন্থ ঃ

কপিলী ঃ অসম সাহিত্য সভাৰ ৫২ তম্ অধিবেশন, কামপুৰ; সম্পা- ধীৰেণ চন্দ্ৰ কাকতি, ৫৩৭ শঙ্কৰাব্দ।

কল্পতৰু ঃ স্মৃতিগ্ৰন্থ, প্ৰাচীন অসমৰ কায়স্থ সমাজ, ৬৪ তম্ মৰিগাঁও অধিবেশন, সম্পা- সদানন্দ মহন্ত, ১৯৯৬ চন।

কল্পতৰু ঃ স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সত্ৰ মহাসভা, ৩৪ তম্ অধিবেশন, সম্পা- প্ৰদীপজ্যোতি মহন্ত, গুৱাহাটী।

নগাঁও জিলাৰ অঙ্কীয়া নাট অভিবৰ্তন ঃ স্মৃতিগ্ৰন্থ, হাতীচোং, নগাঁও, সম্পা- সুশীল বৰা, ৫২৮ শঙ্কৰাব্দ।

পৰিতৰা ঃ স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভাৰ ৬০ তম্ মৰিগাঁও অধিবেশন, সম্পা- নৱকান্ত বৰদলৈ, ১৯৯৪ চন।

পাগনাম আৰু
বানগঞা ভাওনা : নেহেৰুবালি, নগাঁও, সম্পা- গিৰিকান্ত গোস্বামী, ১৯৮৯ চন।
পূৰ্ণমূৰ্ত্তি : শ্ৰীশ্ৰীগোপাল আতাৰ আবিৰ্ভাৱ আৰু তিৰোভাৱ তিথি মহোৎসৱ, নগাঁও, সম্পা- সুশীল বৰা, ২০০০ চন।

বাৰেচহৰীয়া
ভাওনা মহোৎসৱ : স্মৃতিগ্ৰন্থ, জামুগুৰিহাট, তেজপুৰ, সম্পা- গণেশ পাঠক, ৫৪৪ শঙ্কৰাব্দ।
বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা
মহাবিদ্যালয় : স্মৃতিগ্ৰন্থ, ৰূপালী জয়ন্তী, সম্পা- কমল চন্দ্ৰ শইকীয়া, যুগলচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী, ১৯৯২ চন।
বুঢ়াগোঁসাই : স্মৃতিগ্ৰন্থ, ডেৰশ বছৰীয়া ভাওনা মহোৎসৱ, সম্পা- অখিল চন্দ্ৰ ভাগৱতী, চৰাইবাহী, নগাঁও, ২০০১ চন।
বৈকুণ্ঠ প্ৰকাশ : স্মৃতিগ্ৰন্থ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘৰ ৬৫ তম্ অধিবেশন, বৰপেটা, সম্পা- মাধৱ দাস, ১৯৯৬ চন।
মণিকূট : অসম সাহিত্য সভাৰ ৬৫ তম্ অধিবেশন, হাজো, সম্পা- ধ্ৰুৱজ্যোতি চৌধুৰী, ১৯৯৯ চন।
বহাৰ বহদৈ : অসম সাহিত্য সভাৰ ৪৭তম্ অধিবেশন, বহা, সম্পা- নৰেণ কলিতা, ৫৩১ শঙ্কৰাব্দ।
শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ স্মৃতিগ্ৰন্থ : শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘ, অসম, লক্ষীমপুৰ, সম্পা- বেণুধৰ দাস, গোবিন্দ মোহন ডেকা, ১৯৭০ চন।
সত্ৰ মঞ্জৰী : অসম সত্ৰ মহাসভা পত্ৰিকা, যোৰহাট, সম্পা- দুলাল গোস্বামী, ২০০১ চন।
সত্ৰ-সিন্ধু : অসম সত্ৰ সঙ্ঘৰ ৩৯তম্ অধিবেশন, গুৱাহাটী, সম্পা- দুলাল গোস্বামী, অমল চন্দ্ৰ মহন্ত, ১৯১২ শক।
সৌমাৰ জ্যোতি : স্মৃতিগ্ৰন্থ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘৰ ৬২তম্ অধিবেশন, দুলীয়াজান, সম্পা- বীৰেণ চেতিয়া, ভানুপ্ৰসাদ শৰ্মা আৰু অমিয় খনিকৰ, ১৯৯৩ চন।
স্মৃতিগ্ৰন্থ : সোণালী জয়ন্তী, শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ মন্দিৰ, জুৰীয়া, সম্পা- গুণ শইকীয়া, ৫৩৯ শঙ্কৰাব্দ।
স্মৃতিগ্ৰন্থ : শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সঙ্ঘৰ ৪২তম্ অধিবেশন, নগাঁও, সম্পা- পূৰ্ণেশ্বৰ বৰদলৈ, ১৯৭৩ চন।

আলোচনী/বাতৰি কাকত :

অগ্ৰদূত : সম্পা- কনকসেন ডেকা, ১২ শ বছৰ, ১৮ মাৰ্চ, ১৯৮২ চন।
দৈনিক অসম : সম্পা- অনিল বৰুৱা, ১ আগষ্ট, ১৯৯৯ চন।
দৈনিক অসম : সম্পা- প্ৰফুল্ল গোবিন্দ বৰুৱা, মাৰ্চ, ২০০২ চন।
প্ৰান্তিক : সম্পা- ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া, ১৬-৩০ নৱেম্বৰ, ১৯৯৯ চন।
সাপ্তাহিক নীলাচল : সম্পা- সুনীল নাৰায়ণ দত্তবৰুৱা, ১৭ অক্টোবৰ, ১৯৭৯ চন।

সত্ৰৰ গৰুড় পক্ষী

কলিয়াবৰ চামগুৰি সত্ৰৰ পহুৰ মুখা

বৰদোৱাৰ পিতলৰ দুৱাৰ

বৰজহা সত্ৰৰ ধ্বংসপ্ৰাপ্ত সিংহাসন, সাঁচিপাতৰ বাকচ আদি

সত্ৰৰ সাঁচিপতীয়া পুথি

আইভেটি নসত্ৰৰ গুৰু-পাদুকা

কবচোং সত্ৰৰ পঞ্চঘণ্টা

চিপহা সৰুভগীয়া সত্ৰৰ কাঠী-কামিৰ প্ৰতিমা